

Dr. Laurence B. Brown

NADIYOS'GRASYA

(“MIS'GODED”)

Isinalin sa Tagalog ni Muhammad Eisa de Jesus

ISANG MAPA NA LANDAS NG GABAY AT KAWALANG-
GABAY SA LOOB NG MGA RELIHIYONG ABRAHAMIKO

Lahat ng mga sipi ng kasulatan, maliban kung nasasaad nang kaiba, ay mula sa *New King James Version*. Copyright © 1982 ng Thomas Nelson, Inc. Ginamit nang may pahintulot May-ari ng lahat ng karapatan.

Ang mga sipi rito ng kasulatang may tatak “*NRSV*” ay mula sa *New Revised Standard Version Bible*, Copyright © 1989 ng *Division of Christian Education of the National Council of the Churches of Christ in the U.S.A.* Ginamit nang may pahintulot May-ari ng lahat ng karapatan.

Copyright © 2007 Dr. Laurence B. Brown

May-ari ng lahat ng karapatan.

ISBN: 1-4196-8148-6

ISBN-13: 978-1419681486

MGA IBA PANG SULATING KAAKIT-AKIT

NI

DR. LAURENCE B. BROWN

Kathang-Isip:

The Eighth Scroll
The Zion Deception

Hindi Kinatha:

God'ed?
Bearing True Witness

Mga Website ng May-Akda:

www.EIGHTHSCROLL.com
www.LEVELTRUTH.com
www.ZIONDECEPTION.com

NaDiyos'grasya

HANDOG SA
MGA MAPAGMAHAL SA KATOTOHANAN,

MGA KAIBIGAN NG MALAYANG PAGSISIYASAT;
SA MGA MAY LAKAS-LOOB,
SA HARAP NG MGA KAPANGYARIHANG PANSIMBAHAN,
NG
MGA PAGTATATWANG ORTODOKSO,
AT NG
MALALAMIG, MABABAGAL NA MGA KRISTIYANO,
UPANG HAYAGANG MAGPATOTOO
NG KANILANG PINANINIWALAANG KATOTOHANAN;
SINULAT ANG KALIPUNANG ITO.

Pag-aalay ng Patnugot ng:

*An Enquiry into the Opinions of the Christian Writers of the
Three First Centuries Concerning the Person of Jesus
Christ,*

ni Gilbert Wakefield, B.A., 182

– Ang Panalangin sa Kapayapaan ni San Francisco –

Panginoon, gawin Mo akong kasangkapan ng Iyong kapayapaan;

Saanman may kamuhian, papagpunlain Mo ako ng pagmamahal;

Saanman may pananakit, kapatawaran;

Saanman may alinlangan, pananampalataya;

Saanman may dusa, pag-asa;

Saanman may dilim, liwanag;

Saanman may lumbay, galak;

Ipagkaloob Mong huwag kong gaanong hangaring maaliw kaysa makaaliw;

Maunawaan kaysa maging maunawain;

Mahalin kaysa magmahal;

Sapagkat kami’y tumatanggap sa pagbibigay;

Sa pagpapatawad kami ay nagkakamit-kapatawaran;

At sa pagpanaw kami ay isinisilang sa buhay na walang hanggan.

Mga Nilalaman

– Mga Tala (Rekord) sa mga Kasulatang Pinagkunan at mga Salin –	7
– Panimula –	9
UNANG BAHAGI: MONOTEISMO	15
1 — Judaismo	16
2 — Kristiyanismo	188
3 — Islam: Unang Bahagi	244
4 — Islam: Ika- 2 Bahagi	31
IKA-2 BAHAGI: PAG-UNAWA AT PAGLAPIT SA DIYOS	42
1— Ang Pangalan ng Diyos	43
2 — Ang Pangalan ng Diyos at ang Maramihang Pangmaharlika	51
3 — Pag-unawa sa Diyos	54
IKA-3 BAHAGI: MGA PAGKAKAIBA SA DOKTRINA	59
1— Mga Unitario vs. mga Trinitario	60
2 — Jesucristo	69
3 — Salita ng Diyos	72
4 — Mesiyas (Cristo)	75
5 — Pagsisilang ng Birhen	80
6 — Ipinanganak si Jesus?	82
7 — Jesucristo: Anak ng Diyos?	89
8 — Ang Trinidad	111
9 — Pagkadiyos ni Jesus? Isang Pagtatanong	138
10 – Pagkadiyos ni Jesus? Ang “Ebidensya”	156
11 – Espiritu Santo	177
12 – Pagpako sa Krus (Krusipiksyon)	187
13 – Kordero ng Diyos	207
14 – Kasalanang Orihinal	211
15 – Pagtubos sa Kasalanan	213
16 – Pagbabalik ni Jesus	217
IKA-4 NA BAHAGI: MGA AKLAT NG KASULATAN	221
1 — Ang Lumang Tipan	230
2 — Ang Bagong Tipan	244
3 — Mga Salungatan sa Bagong Tipan: Unang Bahagi	258
4 — Mga Salungatan sa Bagong Tipan: Ika-2 Bahagi	271
5 — Mga Suliranin sa Batas ng Bagong Tipan	280
6 — Pagtatagpo ng Lumang Tipan – Bagong Tipan – Banal na Qur’an	290
Pagwawakas	300
Apendise: Pamamaraan ng <i>Hadith</i>	302
Bibliyograpiya (Sangguniang-Aklat)	305

– Mga Tala (Rekord) sa mga Kasulatang Pinagkunan at mga Salin –

Ang mga sinipi sa Bibliya sa sumusunod na akda, maliban kung isinasaad nang naiba, ay mula sa *New King James Version*. Ang dahilan ng pagpili sa bersyong ito ng Bibliya ay di-tumutukoy sa antas ng pagkamakatotohanan ng kasulatan, na mapagtatalunan, manapa’y dahil sa popularidad ng teksto. Sa mga bansang Inggles ang katutubong wika, ang edisyong 1611 ng *King James Version* ang pinakamalaganap na binabasang salin ng Bibliya. Ang *New King James Version (NKJV)* ay tumubo mula sa isang pagsisikap na higit na maipaabot ang saling 1611 sa mga modernong mambabasa, na nagtatapon ng mga *thee at thou*. Sa kasamaang-palad, kakaunting pagsisikap ang nagagawa upang pagkaisahin ang mga pagkakaiba sa *1611 King James Version* at mga *codex* na *Sinaiticus* at *Vaticanus*, na natuklasan noong mga taon ng 1800 at nagtataglay ng mga pinakamatatanda at pinakamapatitibayang sulat-kamay ng Bagong Tipan na natagpuan hanggang sa ngayon. Bukod dito, “karamihan ng mga mahahalagang kopya ng mga ebanghelyong Griyego ay ‘nahalukay’ – karamihan sa mga museo, monasteryo, at lumang aklatang pansimbahan – noong ika-19 at ika-20 dantaon.”¹ Ngayong ang mga tekstong ito ay naririto, maaaring asahan ninumang makita ang impluwensya ng mga ito sa mga higit na makabagong salin ng Bibliya. Hindi ganito ang pangyayari sa kaso ng *New King James Version*, na nagpapanatili sa mga talata at pangungusap na salungat sa mga pinakaluma at iginagalang na sulat-kamay ng Bagong Tipan. Samakatwid, samantalang tumutukoy ang karamihan sa aklat na ito sa *New King James Version* sa ikasisiya ng mayorya ng mga Protestante ng Kanluraning Kristiyanismo, isang karagdagang bersiyon ang isinasaalang-alang kung saan may mas malaking katumpakan sa pag-aaral ang kailangan.

Ang *New Revised Standard Version (NRSV)* ay pumupuno sa kakulangang ito. Katulad ng nauna ritong *Revised Standard Version (RSV)*, ang *NRSV* ay isang pagtutulungang ekumeniko, na nasasalamon sa tatlo nitong magkakahiwalay na edisyong Protestante, *Catolico Romano* at *Eastern*

¹ Funk, Robert W., Roy W. Hoover, and the Jesus Seminar. 1993. *The Five Gospels: The Search for the Authentic Words of Jesus*. HarperCollins Publishers. p. 9.

Orthodox. Higit na mahalaga, ang *NRSV* ay naglalarawan ng makabagong pag-aaral sa Bibliyang noong una ay hindi umiiral. Sa katotohanan, ang alikabok ay bahagya pa lamang napapawi sa mga *Dead Sea Scrolls* nang ang salin ng *RSV* sa Lumang Tipan ay malathala noong 1946. Sa mga kadahilanang ito, ang *NRSV* ay mabisang pumalit sa *Revised Standard Version* at nagtatamasa ng pinakamalawak na pagtanggap ng lahat ng mga salin ng Bibliya.

Ang mga sipi mula sa *World Bibliography of Translations of the Meanings of the Holy Qur'an* (mula ngayon dito ay *TMQ*), maliban kung nakasaad nang naiba, ay mula sa *The Holy Qur'an: Translation and Commentary* ni Abdullah Yusuf Ali. Sa mga higit na akmaing saling kinakailangan, yaong *Saheeh International* o nina Muhammad Al-Hilali at Muhammad Khan (alalaong-baga, *The Noble Qur'an*) ang ginagamit.

Sa mga nag-aalinlangan sa paggamit ng maramihang pagsasalin, masasabing walang anumang wika, at lalung-lalo na ng isang kasinsalimuot ng Arabik, ang maaaring isalin nang ganap na katumpakan. Gaya ng sinabi ng Orientalista at tagasaling si Alfred Guillaume, “Ang Qur'an ay isa sa mga klasika ng daigdig na hindi maisasalin nang walang malubhang mawawala.”² Ang opinyong ito ay inuulit ni A. J. Arberry, tagasalin at may-akda ng *The Koran Interpreted*: “Kinakatigan ko ang orihinal na pananaw na Muslim . . . na ang Koran ay di-maisasalin.”³

Kung kaya, may pangangailangan sa maramihang pagsasalin ng Qur'an, sapagkat ang iisang salin, at masasabi ng ilan, walang koleksyon ng mga salin, ang maaaring sapat na makapaghatid ng kahulugan ng orihinal.

² Guillaume, Alfred. 1990. *Islam*. Penguin Books. pp. 73–74.

³ Arberry, A. J. 1996. *The Koran Interpreted*. A Touchstone book: Simon & Schuster. Preface, p. 24.

– Panimula –

“*Saan po ako magsisimula, Inyong Kamahalan?*” tanong niya.

“*Mula sa simula,*” seryosong tugon ng Hari, “*at ipagpatuloy mo hanggang katapusan: at tumigil ka pagkatapos.*”

—Lewis Carroll, *Alice’s Adventures in Wonderland*

Nasaksihan ng mga dekada kamakailan ang isang malawak na panlipunang pagbabago tungkol sa mga katangiang sumusukat sa katotohanan at mabuting uri. Sa kanilang mga tahanan at pagawaan hanggang sa mga sentrong pampamayanan at bulwagang pambayan, tinalakay ng ating mga ninuno ang mga paksang malalalim at mahahalaga, gaya ng mga kaasalang pulitikal, mabuting pag-uugaling panlipunan at ang mga makabuluhang hangganan ng siyensiya, mga batas at relihiyon. Lumundag kayo sa makabagong daigdig, at ang mga pag-uusap ay karaniwang nakatuon sa mga relasyon, salapi, palakasan at paglilibang. Samantalang ang mga naunang henerasyon ay nagdaos ng mga panggabing talakayan, pagsusuri at bahaginan ng talino, karamihan ng mga mamamayan ngayon ay iniuukol ang kanilang mga sarili sa mga walang saysay na oras ng panlilinlang sa isip ng *media* sa pamamagitan ng panginoong iyon ng hipnotismo, ang telebisyon.

Ang mga resulta ay makikita sa bawat bahagi ng makabagong pamumuhay. Ang pagbebenta ay umaasa nang mas kaunti sa tunay na pagkilatis kaysa sa paglalahad na may estilo. Ang mga posisyong pulitikal ay hindi na napagwawagihan at ikinatatalo batay sa mga katangian sa pamumuno, kamalayang panlipunan at halimbawa sa moralidad, manapa’y sa mga magandang paglalarawan at mga pakagat na nakaaakit. Ang pagbabalita, lokal man o pandaigdig, ay “hinahabi” para makasiya sa mga kapakanang panlipunan at pampulitika nang higit kaysa paghahatid ng mga kaganapan ayon sa mga tunay na pangyayari.

Sa ngayon ang karamihan sa publiko ay umaasa nang mas kaunti sa mga katotohanan at higit na naiimpluwensyahan ng mga madamdaming pang-aakit, kahit mga hindi totoo. Wala saanmang dako ang higit na katotohanang ito kaysa sa relihiyon, kung saang ang mga paniniwala ng

bilyun-bilyon ay naganyak nang higit ng *media* kaysa ng kanilang kasulatan. Ang anyo ni Moises na inilalarawan sa pelikulang pinagagalaw, ang *The Prince of Egypt*, ay pinapalitan ang larawang nilikha ng mga naunang henerasyon na anyo ni Charlton Heston sa *The Ten Commandments* ni Cecil B. De Mille. Datapwat ang mga pelikulang ito ay kapwa naglalahad ng Moises na uring Hollywood na may mga makapangyarihang kagalingan sa pagbigkas, na nagwawalang-bahala sa sariling pag-aangkin ng propeta sa bagay na iyon: “O Panginoon ko, *ako* ay hindi batikang mambibigkas, maging noon o simula nang magpahayag Ka sa Iyong alipin; datapwat *ako* ay mabagal sa pagbigkas at mabagal ang dila” (Exodo 4:10). Ang mga paglalarawan kamakailan kay Jesucristo ay may gayunding mga sinirang mga kaisipan, na may paglikhang-larawang sumasakop ng mga pag-aanyong mula sa *Jesus Christ Superstar* na isang *rock opera* hanggang sa pagsasalaysay tungkol sa dakilang sugong ito ng Diyos na nagpakasal kay Maria Magdalena.

Sa pag-ikot palayo mula sa ganitong uli-uli ng mga kalakaran ng mga henerasyon, maraming mga relihiyon ang nagsisulpot na may bagong pagtuon—para sa estilo at pag-akit sa emosyon. Ang makatwirang pagsusuri at talakayang teolohiko ay nangalibing sa ilalim ng bugso ng mga pinatanyag na kawikaan at dinisenyong dogma. Sa ganitong paraan, ang mga puso at kaluluwa ay naaakit higit ng pagbebenta kaysa ng katotohanan.

Subalit ang aklat na ito ay hindi tungkol dito.

Sa buong panahon, laging may mga mararangal na taong nagsitangging ibatay ang mga paniniwalang panrelihiyon sa gayong mahihinang pundasyong gaya ng mga kapritso ng iba, mga bagong hilig ng mga kauri, mga kinaugalian ng pamilya, o maging mga paninindigan ng mga klerikong animo’y tapat at relihiyoso. Ang mga taong ito, na may tunay na paghahangad sa katotohanan, ay matapang na tumatawid sa mga matuling agos ng kaugaliang pangkalinangan. Naghahanap sila ng mga tugon sa mga katanungang nasa mabuting pagkilala, at humihingi ng pag-unawa sa kasaysayan ng rebelasyon at ng tao. At tungkol *diyan* ang aklat na ito — ang mga katanungan, ang kasaysayan, ang rebelasyon, at higit sa lahat, ang mga kasagutan.

Ito ang una sa dalawang aklat na naglalayong suriin ang pundasyong pangkasulatan ng

tatlong pananampalatayang Abrahamiko: Judaismo, Kristiyanismo at Islam. Sa pagsasagawa nito, umaasa akong matulungan ang mga mambabasa upang kilalanin ang mga tunay na kawing sa tanikala ng rebelasyon at mapagkaiba ang katotohanan ng patnubay ng Diyos mula sa mga kasinungalingan ng pagsirang likhang-tao.

Ang kaparaanan at mga kapasyahang binuo mula rito ay nababatay sa iginagalang na pananaliksik — gayundin sa *sentido komun* (pangkalahatang kaisipan) . Sa pagsasaalang-alang sa kaparaanan, walang maihahalili sa pagliglig sa mga punong inaangkin ng iba't ibang pananampalatayang pinag-anihan ng mga bunga ng banal na karunungan, at sa pagkakita sa nalalaglag. Ang pagsuri sa pundasyon ng doktrinang Kristiyano ay naging tanyag kamakailan, at maraming kapita-pitagang pantas ang nakatuklas na marami sa batas ng Kristiyano ay hango sa mga pinagmulang hindi bibliko. Ang tunay na nakasisindak ay ang katotohanang marami sa mga di-biblikong pinagmulang ito ang sa katotohanan ay *sumasalungat* sa mga turo ni Jesucristo. Halimbawa, wala saanman sa mga batayang manuskrito (sulat-kamay) ng Bagong Tipang tinutukoy ni Jesucristo ang kanyang sarili bilang Anak ng Diyos. Kinikilala niya ang sarili bilang Anak ng Tao nang *88 beses*, ngunit hindi ni minsan bilang Anak ng Diyos. Ni hindi iniaaral ni Jesus ang Trinidad. Sa katotohanan, sa tatlong magkakahiwalay na pahayag ay iniaaral niya ang ganap na kabaligtaran, ipinapakahulugan ang Diyos bilang Iisa —hindi kailanman bilang Trinidad.

Dito ay may dalawa tayong kritikal na elemento ng paniniwalang Kristiyano. Ang una ay sangkot sa kalikasan ni Jesus, at ang pangalawa ay ang kalikasan ng Maylikha. Sa dalawang kaso, ang dogma ng Trinidad ay hinango hindi sa tala ng kung ano ang sinabi o itinuro ni Jesus, kundi mula sa itinuro ng iba. Itinuro ni Jesus na siya ay Anak ng Tao; itinuro ng iba na siya ay Anak ng Diyos. Itinuro ni Jesus na ang Diyos ay Iisa; itinuro ng iba na ang Diyos ay tatlo-sa-isa. Maaari bang ang mga turo ay maging higit na magkaiba? At dapat ba tayong masangkot? Kunsabagay, si Jesus ay namatay para sa ating mga kasalanan. O ganito ang sabi ng isa. Isang tao, gayon nga, ngunit muli, hindi si Jesus. Wala siyang sinabing ganito.

Kung kaya, may problema ba rito? At dapat ba natin itong siyasatin?

Ito ay kung ipapalagay lamang nating ang layunin ng rebelasyon (pahayag) ay *magpahayag*, maglinaw. Sapagkat kung iyan ang layunin, dapat nating ipalagay na ang Diyos ay nagpahayag ng katotohanan, si Jesus ay naghatid ng katotohanan, subalit sa isang dako ng tanikala ng paghahatid, ang mensahe ay naging magulo. Paano pa nating ipaliliwanag ang katotohanang ang mga turo ni Jesus ay bigong magpatibay, at sa alinmang kaso ay katunayang sumasalungat, sa batayang doktrina ng makabagong paniniwalang Kristiyano?

Hmm. Marahil, ang mga isyu ay karapat-dapat maimbestigahan.

Marahil, ang mga Kristiyano ay hindi dapat magtakang matuklasang sina Moises at Jesus ay nagturo ng mga bagay na pareho. Paano't paano man, inaangkin ng mga Kristiyanong ang dalawa ay tumanggap ng rebelasyon sa parehong pinagmulan. Ngayon, ang kaisipang ang Diyos ay nagbagong bigla mula sa pagiging magagaliting Diyos ng Lumang Tipan sa mapagpatawad na Diyos ng Bagong Tipan ay buong liwag na nagtataboy sa mga salungatan sa pagitan ng dalawang rebelasyon. Subalit hindi tinatanggap ng bawat isa ang ganyang paliwanag. Yaong mga Kristiyanong itinuturing na perpekto at di-nagbabago kailanman ang Diyos ay lalong magugulat na malaman ang mga pagkakaiba, sa halip ng mga pagkakatulad, ng mga turo nina Moises at Jesus. Paano't paano man, si Jesus ay isang *rabbi* (guro) na namuhay at nagturo ng Batas ng Lumang Tipan ding iyon na ginampanang ituro ni Moises. "Iniisip ba ninyong naparito ako upang sirain ang Batas o ang mga Propeta?" sinasabi ni Jesus sa Mateo 5:17. "Hindi ako naparito upang sirain kundi upang tuparin."

At kung kaya, ang isang mahalagang tanong ay lumilitaw. Kung ang mga turong pangkasulatang iisa para kina Moises at Jesus ay nagbabadya ng pagiging tuloy-tuloy, mula sa Luma hanggang Bagong Tipan, ano kung gayon ang ipapalagay natin sa mga turong pangkasulatang iisa sa pagitan nina Moises, Jesus at Muhammad, ang propeta ng Islam? Kung hindi sa pamamagitan ng rebelasyon, paanong gayon kaganap na naihatid ni Muhammad ang mga tunay na turo nina Moises at Jesus?

Hindi kataka-takang ang mga Kristiyano ay nagbibintang ng pangongopya. Datapwat gaya

ng tinalakay sa ikalawang aklat ng seryeng ito, ang katibayan mula sa kasaysayan ay waring sumasalungat sa posibilidad na iyan. Ang Bagong Tipan ay hindi naisalin sa Arabik kundi sa mga dantaon pagkalipas ng pagpanaw ni Muhammad., at ang mga tradisyong pahayag na lumaganap sa mga Kristiyanong Arabyano nang kanyang kapanahunan ay itinuring na labag sa simbahan (eretiko) ng orihinal na Kristiyanismo (*orthodox*). At gayunman, ang Banal na Qur'an ay hindi naghahatid ng pananaw na eretiko ng mga sinaunang Kristiyanong Arabyano, kundi ng katotohanang gaya ng nakatala sa Bibliya.

Kaya't nananatili ang katanungan: Kung hindi sa pamamagitan ng rebelasyon, paanong naihatid ni Muhammad ang mga tunay na katuruan nina Moises at Jesus? Ang katanungang ito ay nag-uutos ng pagsusuri, at ang pagsusuring ito ang bumubuo ng sangkap ng karugtong ng aklat na ito, *God'ed (NaDiyos'kubre)*.

Ang pilosopo at teologo ng ika-11 dantaon, si San Anselmo ng Canterbury, ay nagpanukala sa kanyang *Proslogium*: “Hindi ko hinahanap na makaunawa upang ako ay maniwala, subalit ako ay naniniwala upang makaunawa.” Ang panukala ng may-akdang *ito* ay gawin ang nasabing pahayag na makasingkahulugan ng pagsasabing, “Kailangan kong tikman ang *sandwich* bago ko ito damputin.” Ang tunay na pagkakasunud-sunod ng mga prayoridad ay dapat maging ganap na kabaligtaran. Ang paniniwala ay lohikal na sumusunod sa pag-unawa, — hindi ang kabaligtaran nito. Karamihan sa mga tao ay nag-uutos ng sapat na paliwanag upang alagaan ang punla ng isang panukala para sa isang nabuong konklusyon bago ito tanggapin.

Nahahati ang sangkatauhan. Ang ilang tao ay mga alipin ng kanilang mga emosyon, kahanay ng salungat na pahayag ni Benjamin Franklin, “Ang paraan upang makita ang Pananalig ay ipinid ang Mata sa Katwiran.” Ang iba ay nag-uutos ng mga paliwanag na makatwiran at mga pasyang batay sa katwiran, at kumakampi sa pahayag ni William Adams, “Ang pananampalataya ay pagpapatuloy ng pangangatwiran.” Ang gayong mga tao ay umaasang matagpuan ang katotohanan ng Diyos sa pag-iisa ng *sentido komun*, pagsusuri ng kasulatan, at panloob na pagkaunawa sa Maylikha.

Ibinibilang ko ang aking sarili sa huling pangkat, at gayon ang aking paraan ng paglapit.

Bilang pagwawakas, ang suliranin sa gawaing may mabigat na pagsangguning kagaya nito, ay ang katotohanang ang mambabasa ay hindi laging alam kung makabuluhang buklatin ang mga pahina upang mabasa ang mga pangwakas na tala sa hulihan. Upang malutas ang problemang ito, ang mga pangwakas na talang nagtataglay ng tekstong paliwanag ay makikilala sa mga bilang ng pangwakas na tala (*endnote number*) na sinusundan ng (EN), gaya nito ,^{36(EN)} na nangangahulugang, “*Endnote number 36: Paliwanag.*” Ang *Endnote numbers* na walang (^{EN}) na palatandaan ay nagtataglay ng impormasyong pambibliyograpika (sangguniang-aklat) lamang.

UNANG BAHAGI: MONOTEISMO

Ang relihiyon ay tinatanggihan ng mga tao.

Kinasusuklaman nila ito

at natatakot silang baka ito ay totoo.

—Blaise Pascal, *Pensées*

Ang Judaismo, Kristiyanismo at Islam ang bumubuo ng tatlong mga pananampalatayang Abrahamiko. Bagamat kilala sa pangalan, ang Judaismo at Kristiyanismo ay napatutunayang mahirap pakahuluganan. Subalit kailangan nating mabigyang-kahulugan ang mga ito, kung nais nating magkaroon ng anumang mahalagang pagsusuri. Ang Islam ang siyang pinakakaunti ang pagkaunawa at siyang hinahamak nang higit sa mga pananampalatayang Abrahamiko sa kabihasnang Kanluranin, subalit siyang madali-daling pakahuluganan sa sandaling mahubaran ng imahen nitong mahiwaga at negatibo. Ang mga sumusunod na pahina ay naglalatag ng pundasyon para sa susunod na talakayan sa pamamagitan ng paglilinaw sa pinakabuod ng tatlong pananampalatayang Abrahamikong ito.

1 — Judaismo

*Ang Batayan ng lahat ng mga batayan,
ang haliging nagtataguyod sa lahat ng mga karunungan,
ay ang pagkilala sa Diyos bilang katotohanan.*

— Maimonides

Ang terminong *Judio (Jew)* ay nagsimulang katutubong depinisyon ng lahing mula sa tribo ni Juda, na ang Judaismo ay pinaikling *Judah-ismo*. Ang Ortodoksong Judaismo ay nagpapakahulugan sa isang Judio bilang isang isinilang sa isang inang Judio o isang walang dugong-mana na nalipat sa pananampalatayang Judaismo. Ang mas liberal na mga kilusan ng Judaismo (halimbawa, Reporma) ay nagtatatwa sa dugong-mana sa ina, at nag-aakalang ang anak ng isang amang Judio ay kasintimbang ng pagkilala bilang isang Judio, kung napalaki bilang Judio. Bagamat iba-iba ang mga modernong pakahulugan, karamihan ay isinasama, sa pakahulugan o sa katiyakan, ng pagsunod sa Batas ni Moises ayon sa isinasaad sa Torah at Talmud. Batay sa kasaysayan, gayunman, ito man ay hindi nagpagkasunduan, sapagkat ang mga Saduseo ay naniwala sa nakatitik na batas lamang at sa mga propeta bilang mapanghahawakan, at tumanggi sa Talmud.

Mga pagkakaiba sa paniniwala ang naghahati sa Ortodokso laban sa mga kilusang Konserbatibo, Repormista, at Rekonstruksyonista, na ang lahat ay nagtataglay ng mga mas maliliit na sektang subdibisyon. Ang mga lupang pinagmulan ay nagbibigay-kaibahan sa Separdimo (galing sa Espanya) laban sa Askenazio (galing sa Gitna at Silangang Europa); mga pagkakaiba sa pulitikal at relihiyoso ang naghahati sa Zionista laban sa di-Zionista (gaya ng mga Judiong *Neturei Karta*); at ang mga Judiong Hasidiko ay nabubukod sa mga di-Hasidiko (kilala ring *Misnagdim*, o mga “kalaban”) batay sa kanilang mga kaugalian, sukdulang sigasig sa relihiyon, at debosyon sa isang pinuno sa dinastiya (kilala bilang isang *rebbe*).

Bagamat nagtuturing sa kanilang sarili bilang isang nasyon, ang mga pangkasalukuyang

Judio ay hindi nagkakaisa sa kultura o kalahian, hindi isang lahi sa pakahulugan ng termino ayon sa dugong pinagmulan, at hindi buong nagkakaisa tungkol sa paniniwala. Gayunpaman, ang pinakamalaganap marahil na mga pinaniniwalaan sa pananampalatayang Judio ay yaong binigyang-kahulugan ng *rabbi* ng ika-12 siglong si Moshe ben Maimon (*Maimonides*), kilala bilang kanyang 13 Prinsipyo ng Pananampalatayang Judio:

1. Ang Diyos ay Maylikha at Pinuno ng lahat ng bagay.
2. Ang Diyos ay Iisa at Bukod-Tangi.
3. Ang Diyos ay walang katawan, at wala Siyang kahalintulad.
4. Ang Diyos ay walang hanggan.
5. Ang panalangin ay sa Diyos lamang marapat iukol.
6. Ang mga salita ng mga propeta ay totoo.
7. Si Moises ang pinakadakila sa mga propeta.
8. Ang Nakasulat na Torah (alalaong-baga, ang Pentateuko, ang unang limang aklat ng Lumang Tipan) at ang binibigkas na Torah (mga katuruang ngayon ay isinaaklat sa Mishna at Talmud) ay ibinigay kay Moises.
9. Ang Torah ay hindi magbabago kailanman, at wala nang iba pang ibibigay ang Diyos.
10. Alam ng Diyos ang mga niloloob at ginagawa ng mga tao.
11. Gagantimpalaan ng Diyos ang mabubuti at parurusahan ang masasama.
12. Ang Mesiyas ay darating.
13. Ang mga yumao ay mabubuhay na mag-uli.

May umiiral na ibang mga depinisyon ang pananampalatayang Judaismo, ngunit sa kabuuan, ang mga pagkakaiba ay maliliit, at para sa mga layunin ng aklat na ito, ang talaan (listahan) sa itaas ay itinuturing na pinakakumakatawang modelo.

2 — Kristiyanismo

*Kahit nasa tama kang daan, ikaw rin ay masasagasaan
kapag doon ay uupo ka lamang.*

—Will Rogers

\

Kung ang terminong *Judio* ay mahirap bigyang-kahulugan, ang terminong *Kristiyano* ay lalo pang puno ng mga problema.

Ang unang hadlang ay dahil sa itinuturing ng mga unang Kristiyanong sila ay mga Judio, gaya ng pagkilala sa sumusunod: “Ang mga Kristiyano sa simula ay hindi inisip ang kanilang sarili bilang hiwalay sa mga mamamayang Judio, bagamat si Jesus ay nagkaroon ng mga mabibigat na bagay na sinabi sa mga Pariseo. (Subalit noon, ay gayundin ang Talmud.)”⁴ Sa simula, ang mga Judio ay nagtalu-talo tungkol sa pagtanggap kay Jesucristo bilang isang propeta. Kasunod nito, isang patuloy na daloy ng pagbabago sa doktrina ang nagpaguho sa isang malahiganteng puwang sa pagitan ng mga mapanindigang Judio at ng bagong sekta ng mga Judio-Kristiyano. Subalit ang dalawang grupo ay kapwa nagturing sa kanilang sarili bilang mga Judio.

Kapansin-pansin, si Jesus kailanman ay hindi kinilala ang sarili bilang isang Kristiyano at kailanman ay hindi nag-angking nagtatag ng Kristiyanismo sa Daigdig. Sa katotohanan, samantalang ang salitang *Kristiyano* ay natatagpuang tatlong beses sa Bibliya (Mga Gawa 11:26; Mga Gawa 26:28; Pedro 4:16), wala alinman sa mga talatang ito ang gumagamit ng tatak na *Kristiyano* sa isang pakahulugang nagtataglay ng kapangyarihan ni Jesus o ng Diyos.⁵

Pinakamahalaga, walang tala ng salitang *Kristtyano* na kailanman ay namutawi sa mga labi

⁴ McManners, John (Editor). 1990. *The Oxford Illustrated History of Christianity*. Oxford University Press. p. 22.

⁵ Achtemeier, Paul J. (General Editor). *Harper's Bible Dictionary*. 1985. New York: Harper and Row. p. 163.

ni Jesus. Nababasa natin sa Mga Gawa 11:26 na “ang mga disipulo ay tinawag na mga Kristiyano una sa Antioquia”— na nangangahulugang ang terminong *Kristiyano* ay unang ikinapit ng mga di-naniniwala sa mga disipulo sa panahong malapit sa 43 *CE*.⁶ (EN— Paliwanag, bilang salungat sa bibliyograpikong sanggunian.)

Iyon ay hindi mapitagang katawagan.

Taliwas sa pangkalahatang paniniwala, ang katawagang *Kristiyano* ay lumalabas na nabuo mula sa pangungutya. *Kristiyano* ang itinawag ng mga di-naniwala para sa mga tagasunod ni Cristo— isang mapait na pangalan ng mga nanampalatayang kinilala ang kanilang mga sarili bilang mga Judio, na sumunod sa pinakahuli sa hanay ng mga propetang Judio. At gayunman, ang nasabing tatak ay tinataglay ngayon nang may pagmamalaki, sa kabila ng katotohanang, “Hindi ito ang karaniwang katawagan ng Bagong Tipan (*NT*), na higit na madalas na gumagamit ng kataguriang gaya ng *kapatiran* (Mga Gawa 1.16), *mananampalataya* (Mga Gawa 2.44), *mga banal* (Mga Gawa 9.32), at *mga disipulo* (Mga Gawa 11.26).”⁷ Bukod dito, kaugnay ng terminong *Kristiyano*, “Lumalabas na ito ay higit na malaganap na ginamit ng mga pagano, at sang-ayon kay Tacitus, ito ay palasak na ginamit sa panahon ng pagmamalupit ni Nero (*Annals*, 15.44).”⁸ Sa ibang salita, ang taguring *Kristiyano* ay isang mapanlibak na katawagang ikinapit sa mga mananampalataya ng kanilang mga kaaway. At gayunman, ang taguri ay nakintal, at kaakibat ng karaniwang kababaang-loob na Kristiyano, ito ay natanggap sa bandang huli.

Ang pangalawang suliranin sa salitang *Kristiyano* ay ang depinisyon. Kung ilalapat natin ang termino sa mga nagpapatibay sa pagkapropeta ni Jesucristo, ang mga Muslim kung gayon ay hihinging makasama, sapagkat ang relihiyong Islamiko ay nag-aatas ng paniniwala kay Jesucristo

⁶ (EN) Ang daglat na *CE*, nangangahulugang alinman sa “*Common Era*” o “*Christian Era*” ay kadalasang ipinalit sa *AD* sa makabagong panitikang pampaaralan sapagkat ang *AD* (*Anno Domini*, “sa taon ng ating panginoon”) ay bigong tanggapin ng mga pananampalatayang di-Kristiyano.

⁷ Meagher, Paul Kevin OP, S.T.M., Thomas C. O’Brien, Sister Consuelo Maria Aherne, SSJ (editors). 1979. *Encyclopedic Dictionary of Religion*. Philadelphia: Corpus Publications. Vol 1. p. 741.

⁸ Meagher, Paul Kevin et al. Vol 1, p. 741.

bilang isang batayan ng pananampalataya. Ipagpalagay mang ganito, ang pang-unawang Islamiko kay Jesus ay naiiba sa mayoryang Trinitario sa mga kinikilala ang kanilang mga sarili bilang Kristiyano. Datapwat maraming paniniwalang Islamiko ang kapansin-pansing tumutugma sa mga taglay ng klasikong Kristiyanismong Unitario ^{9 (EN)} .

Kung ikakapit natin ang tatak na *Kristiyano* sa mga sumusunod sa mga turo ni Jesus, nahaharap tayo sa katulad na suliranin, sapagkat nag-aangkin ang mga Muslim ng pagsunod sa mga turo ni Jesus nang higit na may katapatan kaysa mga Kristiyano. Ang pag-angking iyan ay nagpapataw ng mabigat na hamon sa harap ng Kristiyanismo, ngunit isinasagawa nang may katapatan at paninindigan, at may karapatan sa pagsusuri.

Dapat ba nating iugnay ang tatak ng Kristianismo sa mga doktrina ng kasalanang orihinal, ang Pagkadiyos ni Jesus, ang Trinidad, pagkamatay sa krus, at pagtubos sa kasalanan? Mukhang may katwiran, subalit narito ang problema: Bagamat ang mga doktrinang ito ay nagpapaliwanag ng mga pagkakaiba sa paniniwala sa pagitan ng Kristiyanismong Trinitario at Islam, binibigyang-kahulugan din nila ang mga pagkakaiba sa paniniwala sa pagitan ng maraming sekta ng Kristiyanismo. Hindi lahat ng mga Kristiyano ay tumatanggap sa Trinidad, at maraming tumatanggi sa pagkadiyos ni Jesus. Maging ang mga doktrina ng kasalanang orihinal, pagkamatay sa krus at pagtubos sa kasalanan ay hindi nagkakamit ng pandaigdigang pagtanggap sa loob ng wasak na

^{9 (EN)} Simula sa gitnang ika-19 na siglo, itinuring ng ilan ang Unitarianismong kasingkahulugan ng Unibersalismo, sa kabila ng magkahiwalay at magkaibang mga teolohiya. Ang pagsasanib ng *Universalist Church of America* sa *American Unitarian Association* noong 1961, upang buuin ang *Unitarian Universalist Association*, ay maliit ang nagawa para pawiin ang di-pagkakaunawaang ito. Gayunman, bagamat karamihan sa mga Unibersalista ay maaaring maging Unitario, ang kabaligtaran ay tiyak na hindi mangyayari, sapagkat ang konsepto ng Unibersalistang kaligtasan ng lahat ng mga kaluluwa ay salungat sa paniniwala ng Unitarong Kristiyanismo, na nagtuturo ng kaligtasang bilang nababatay sa tamang paniniwala at paggawa, ayon sa mga turo ni Jesus. Marahil, sa dahilang ito, kaagapay ng pagkakaiba-iba ng mga paniniwalang Unibersalista, ang simbahang Unibersalista ay bigong magpasya ng isang pahayag ng paniniwalang tanggap ng lahat ng mga kaanib. Bukod dito, ang teolohiyang Unibersalista ay higit na nababatay sa pilosopya kaysa sa kasulatan, na siyang nagpapaliwanag sa di-pagkakaisa. Para sa kapakinabangan ng aklat na ito, ang “Unitariong Kristiyanismo” ay tumutukoy sa klasikong teolohiyang Unitariong natatag batay sa kasulatan at nagkakaisa sa pagpapatibay sa kaisahan ng Diyos. Ang Unibersalismo ay walang dahilan upang maipakahulugan sa pagbanggit ng Unitarianismo rito, at hindi na muling tatalakayin pa sa aklat na ito.

mundo ng Kristiyanismo. Ang mga pangkat ng Kristiyanismo ay nagsabatas ng iba-ibang malaganap na paniniwala, subalit wala pang nag-iisang depinisyon ang kailanman ay nagtamasa ng nagkakaisang pagtanggap.

Kung kaya't ang daigdig ng Kristiyanismo ay nanatiling nahahati magmula sa panahon ni Jesus. Itinatala ng kasaysayan ang unang dalawang daang taon, kung kailan ang mga disipulo at ang kanilang mga tagasunod ay humiwalay kay Pablo at sa kanyang nalilihis na teolohiya. Ang unang panahong ito ay mahalaga sa isang pag-unawa sa Kristiyanismo, sapagkat makatwirang asahan ninuman ang kadalisan ng Kristolohiya (mga doktrina ni Cristo) at ng paniniwalang Kristiyano na magkaroon ng pinakamabuting kinatawan mula sa mga pinakamalapit sa mga turo ni Jesus. Datapwat, ang ating kaalaman ng kapanahunang ito ay malabo, kaakibat ang nakapanlulumong maliit na mapatutunayang impormasyong nananatili hanggang sa kasalukuyan. Malinaw na ang mga opinyon ay nagkakaibang malaki. Ang ilang naunang mga Kristiyano ay naniwalang inihayag ng Diyos ang Kanyang mensahe sa Daigdig sa pamamagitan ng inspirasyon, ang iba ay sa pamamagitan ng pagkakatawang-tao (inkarnasyon). Naniwala ang ilan na ang mensahe ay inihatid sa pamamagitan ng tuwirang pagpapadala at interpretasyon mismo ng propeta, ang iba ay nagpahayag ng kaliwanagang ispiritwal, gaya ng pag-aangkin ni Pablo. May ilang sinunod ang Batas ng Lumang Tipang itinuro ni Jesus; ang iba ay sinalungat ang mga batas bilang pagkatig sa “Kaligtasan sa pamamagitan ng Pananampalataya” ni Pablo. Ang ilan (gaya ng mga disipulo) ay naniwalang ang batas ng Diyos ay dapat bigyan ng interpretasyong literal. Ang iba (gaya ni Pablo) ay nadamang ang batas ay dapat ipakahulugan nang patalinghaga.

Kung nagkasundo nga ba ang mga apostol sa isang paniniwala ay hindi malinaw. Ang karaniwang kinikilalang Pananampalataya ng mga Apostol (*Apostles' Creed*) ay *hindi*, sa katotohanan, ang pananampalataya ng mga apostol, manapa'y isang pormularyo sa pagbibinyag na nabuo sa loob ng di-matiyak na panahon. Ang *Encyclopaedia Britannica* ay nagsasaad na ang *Apostles' Creed* “ay hindi nagkamit ng kasalukuyan nitong kaanyuan kundi sa bandang napakahuli;

kung gaano kahuli ay isang bagay na mapagtatalunan.”¹⁰ Kaya’t gaano kahuli ang “napakahuli”? Ayon kay Ehrman, ang *Apostles’ Creed* ay nagmula sa mga pormulang nabuo noong ikaapat na dantaon.¹¹ Iyan ay nagbibigay-petsa sa pagsisimula nito, sa pinakamaagang 300 taon mula sa kapanahunan ng mga apostol, at may ibang makapagsasabing sa lalo pang huling petsa.

Kung paanong ang iba’t ibang pagkaunawa sa Kristolohiya ay nabuo sa loob ng maraming dantaon, gayunding nanatiling pinagtatalunan ang paniniwalang Kristiyanismo hanggang sa kasalukuyan. Ang ilan ay naghahanap ng mga kasagutan sa Bagong Tipan at mga sinaunang dokumentong Kristiyano, ang iba ay nag-aalinlangan, unang-una, sa katatagan ng Bagong Tipan, — isang talakayang ipinagpapaliban sa mga huling kabanata ng aklat na ito.

Mula sa madilim na pinagmulang ito, nakita ng ikatlong dantaon ang marami at iba-ibang mga Unitariong pangkat na nahulog sa pakikipagtalo sa bagong nabuong pormulang Trinitario. Ito ay sumilid sa isang ulo nang si Emperador Constantino ay nagnais na pag-isahin ang kanyang imperyo sa ilalim ng isang teolohiyang Kristiyano, at makapangyarihang nag-utos ng Konseho ng Nicea, ang Kauna-unahang Konsehong Ekumeniko, noong 325 ng *Christian Era (CE)*. Pinulong upang harapin ang teolohiyang Unitario ni Ario, ang tanyag na pari ng Alexandria, pitong konsehong ekumeniko ang nagsisunod sa maayos na pagitan sa loob ng sumunod na anim na dantaon. Labintatlo pang mga konseho (itinuturing na ekumeniko ng Simbahang Katoliko Romano, ngunit hindi ng Ortodokso) ang sumunod, ang Ikalawang Konseho Vaticano ng 1962-65 bilang pinakahuli, na nagbibigay ng kabuuang 21. At gayunman, patuloy ang debateng umuusok tungkol sa mga isyung bigong magkamit ng nagkakaisang pagtanggap.

Kung kaya, ang teolohiyang Trinitario ay hindi lamang nakikipangtunggalian sa teolohiyang

¹⁰ *Encyclopaedia Britannica*. 1994–1998. CD-ROM.

¹¹ Ehrman, Bart D. 2003. *Lost Christianities*. Oxford University Press. p. 260 – tala-wakas #1 sa Kabanata 1.

Unitario sa mga nakalipas na dalawang milenyo, subalit nagpabangon sa maigting na pagtatalo sa hanay ng *sarili* nitong mga kapangkat. Batay sa kasaysayan, ang mga pinakamalalaking kaguluhan ay dumating sa anyo ng kaalamang pambagong sekta, ng paghihiwalay ng mga Simbahang Silanganing Ortodokso at Katoliko Romano at, sa bandang huli pa, ng pagsabog ng Repormasyong Protestante noong ika-16 na siglo (dantaon). Mula sa mga binhi ng metapisikang itinanim nina Martin Luther, John Calvin, ng mga Anabaptista at mga Anglikanong repormador, nagsitubo ang napakaraming teolohiya, na nagsipanatili hanggang sa kasalukuyan sa gayong karaming mga sektang nangailangan ng mga ensiklopedyang magkakatalogo ng mga pagkakaiba.

Sa gayong napakaraming pagkakaiba, paanong bibigyang-kahulugan ang *Kristiyanismo*? Kung gagamitin sa pagkilala sa mga nag-aangking sumusunod sa mga turo ni Jesucristo, marapat kung gayong isama ang mga Muslim. Kung gagamitin sa pagpapakahulugan sa alinmang tiyak na sistema ng mga paniniwala upang paghiwalayin ayon sa ideolohiya ang Kristiyanismo sa Islam, ang gayunding mga paniniwala ng pananampalataya ay maghahati rin sa mundo ng Kristiyanismo mismo.

Kung kaya, ang anumang pagsisikap na mabigyang-kahulugan ang isang terminong may gayong di-matiyak na pinagmulan at kahulugan, at isang tumaliwas sa depinisyon ng bilyun-bilyong mga tao sa loob ng mahigit na 2,000 taon, ay mukhang magiging walang saysay sa puntong ito. Bilang bunga, para sa mga layunin ng aklat na ito, ang terminong *Kristiyano* ay ilalapat sa pangkaraniwang kahulugan ng salita, sa lahat ng kumikilala sa tatak, maging anuman ang mga paniniwala ng partikular na sektang Kristiyano.

*Ang pag-iisip ng tao, minsang mabatak ng isang bagong kaisipan,
ay di-mababawi ang dati nitong sukat kailan pa man.*

—Oliver Wendell Holmes

Gaya ng isinasaad ni Margaret Nydell sa *Understanding Arabs (Pag-unawa sa mga Arabe)*, “Ang Diyos na sinasamba ng mga Muslim ay Siya ring Diyos na sinasamba ng mga Judio at Kristiyano (Ang *Allah* ay salitang Arabik lamang para sa Diyos; ang mga Kristiyanong Arabe ay dumadalangin sa Allah).”

Ang salitang *Islam* ay ang pangngalang makadiwa ng pandiwang Arabik na *aslama*, at isinasaling “tumalima nang ganap sa Diyos.”¹² Gayundin, “Ang pandiwari (*participle*) ng pandiwang ito ay *muslim* (alalaong-baga, “yaong tumatalima nang ganap sa Diyos) na siyang itinatawag sa mga tagasunod ng Islam.”¹³ Ang nasa itaas ay literal (tuwirang) depinisyon ng *Muslim* — isang taong tumatalima (sumusunod) sa kalooban ng Diyos.¹⁴ Ano, kung gayon, ang pakahulugan ayon sa idelohiyang Islamiko? Ang pang-unawang Islamiko ay ang katotohanang ang mga tunay na mananampalataya, simula sa paglikha ng sangkatauhan, ay laging tumatanggap ng paniniwala sa Diyos bilang iisang Diyos at sa mga katuruan ng sugo (mensahero) ng kanilang kapanahunan. Halimbawa, ang mga Muslim — nangangahulugang yaong tumalima sa kalooban ng Diyos —noong kapanahunan ni Moises ay magpapatibay na walang Diyos maliban sa Allah, at si Moises ang sugo ng Allah. Ang mga Muslim noong kapanahunan ni Jesus ay magpapatibay na walang Diyos maliban sa Allah, at si Jesus ang propeta ng Allah. Sa loob ng nakaraang 1,400 taon ang mga Muslim ay kinilala si Muhammad ibn (anak ni) Abdullah bilang huli at pangwakas na sugo ng Allah. Hanggang sa araw na ito, ang isang tao ay pumapasok sa Islam sa pagpapahayag ng, “Ako ay sumasaksing

¹² Nydell, Margaret K. 2006. *Understanding Arabs*. Intercultural Press. p. 83.

¹³ Meagher, Paul Kevin et al. Vol 2, p. 1842.

¹⁴ *Ibid.* (Tulad ng naunang talababa).

walang ibang diyos maliban sa Allah, at ako ay sumasaksing si Muhammad ang Sugo ng Allah.”

Ang Islam ay kumikilala sa pagsaksi sa pananampalataya bilang may bisa lamang kung isinasagawa nang mataimtim at may-kaloobang nasa wastong gulang na nakauunawa ng buong kahulugan at mga magiging kalalabasan ng kanilang ipinahahayag. Sa kabila ng maling pag-aakalang ang Islam ay ipinalaganap sa pamamagitan ng espada, ang relihiyon ay nagbabawal ng pamimilit, ayon sa utos , “Hayaang walang pamimilit sa relihiyon . . .” (TMQ 2:256). Gayundin, isang buong kabanata ng Banal na Qur’an (TMQ, Kabanata 109) ay nagtuturo ng sumusunod:

Sa ngalan ng Allah, ang Puspos ng Awa, ang Lubhang Maawain,
Sabihin mo: O kayong di-nananampalataya!
Hindi ko sinasamba ang inyong sinasamba,
At hindi ninyo sasambahin ang aking sinasamba,
At hindi ko sasambahin ang inyong sinasamba,
Ni hindi ninyo sasambahin ang aking sinasamba.
Sa inyo na ang inyong pananampalataya, at ang akin ay sa akin na.

Ang pilosopong Inggles ng ika-17 siglong si John Locke, bagamat inihanay sa kasaysayan bilang isang Kristiyanong Unitario, ay nagkaloob ng isang pinakamagandang pakikipagtalos, na maaaring tumugon sa layunin ng lahat (kabilang ang mga Muslim) na nagsisikap ipaliwanag ang kawalang-saysay ng ipinilit na paglipat sa relihiyon:

Walang anumang paraan na ako ay lalabag sa utos ng aking budhi, maghahatid sa akin sa mga tahanan ng mga pinagpala. Maaaring yumaman ako sa sining na hindi ko kinalulugdan; maaaring magamot ako sa ilang karamdaman ng mga gamot na hindi ko sinampalatayanan; subalit hindi ako maililigtas ng isang relihiyong hindi ko pinagtitiwalaan, at ng isang pagsambang kinasusuklanan ko Pananampalataya lamang, at panloob na kataimtiman, ang mga bagay na nagkakamit ng pagtanggap ng Diyos Walang saysay, samakatwid, na pinipilit ng mga prinsipeng ang kanilang mga nasasakupan upang lumapit sa kanilang komunyong sa simbahan, sa pagkukunwang ililigtas ang kanilang mga kaluluwa. Kung maniniwala sila, lalapit sila nang kusang-loob; kung hindi sila maniniwala, ang

paglapit nila ay walang pakinabang sa kanila . . .¹⁵

Kapansin-pansing ang paninirang-puri sa Islam sa pagiging ipinalaganap sa pamamagitan ng espada ay ikinalat karamihan ng mga relihiyosong institusyon na mismong ay mga pusakal sa katanyagan na sa loob ng dalawang milenyo ay namilit ng pagpalit ng relihiyon, karaniwang sa pamamagitan ng mga pinakamalulupit na pamamaraan. Malinaw na ang pagsaksi sa pananampalataya ay hindi maaaring ipilit kung ang relihiyon ay una-unang naghahangad ng kataimtiman . Halos 300 taon na ang nakalilipas, ang sumusunod na pahayag ay inialok ni George Sale, isa sa kauna-unahang nagsalin ng Qur'an sa Inggles, isang umamin sa sarili bilang kaaway ng taong si Muhammad, at isang namumuhi sa relihiyong Islamiko.

Hindi ako magtatanong dito sa mga dahilan kung bakit ang batas ni Muhammad ay nakakatagpo ng walang katulad na pagtanggap sa daigdig (sapagkat lubha silang nalililang na isiping ito ay naipalaganap sa tulong ng espada lamang), o sa pamamagitan ng anumang paraang ito ay nayakap ng mga bansang hindi kailanman nakadama ng puwersa ng mga armas ni Muhammad, maging niyaong mga pumigil sa mga Arabyano sa kanilang mga pananakop, at nagbigay-wakas sa paghahari at sa buong pagkatao ng kanilang mga Califa: gayunman, sa wari ay may isang bagay na higit kaysa sa masamang maaaring isaisip, sa loob ng isang relihiyong nakagawa ng gayong kagulat-gulat na pag-unlad.¹⁶

Tanging ang mga ganitong sentimiyento ang nagbunsod sa mga makabagong pantas upang isasantabi ang pinatanyag na paninirang-puri ng pamimilit. Si Hans Küng, pinaniniwalaan ng maraming iskolar na Kristiyano na, sa mga salita ng dating Arsobispo ng Canterbury Lord George Carey, “ang ating pinakadakilang nabubuhay na teologo,”¹⁷ ay sumusulat na:

Nalipat ba nang sapilitan sa Islam ang buong mga nayon, lunsod, rehiyon at lalawigan? Ang talaan (listahan) ng kasaysayang Muslim ay walang nalalaman tungkol dito

¹⁵ Parke, David B. 1957. *The Epic of Unitarianism*. Boston: Starr King Press. p. 35.

¹⁶ Sale, George. 1734. *The Koran*. London: C. Ackers. Panimula, A2.

¹⁷ Endorsong pabalat ni Lord George Carey sa ajlat ni Hans Küng, *Islam, Past, Present and Future*. One World Publications. 2007.

at hindi magkakaroon ng dahilan upang manatiling tahimik tungkol doon. Gayundin, ang pananaliksik sa kasaysayang Kanluranin, ay mauunawaang hindi rin nakapagbigay-liwanag dito. Sa katotohanan, ang bawat bagay ay naganap nang lubhang kakaiba . . .¹⁸

At sa buong katotohanan, paanong ang mga pahayag ng sapilitang pagpalit ng relihiyon ay matatanggap nang buong katapatan gayong ang Indonesia, ang bansang may pinakamalaking populasyong Muslim sa buong mundo. “kailanman ay hindi nakaranas ng pamimilit ng puwersa ng armas ni Muhammad,”¹⁹ na tumanggap sa relihiyong Islam mula sa hindi lalabis sa mga katuruan at halimbawa ng iilang komersyante mula sa Yemen? Ang gayong mga puwersa ng Islamikong kaunlaran ay nasasaksihan hanggang sa araw na ito. Ang Islam ay lumago sa loob ng mga hangganan ng mga bansa at kulturang hindi sinakop, manapa’y mga nanakop sa karamihan ng mga lupaing Muslim. Gayundin, ang Islam ay patuloy na lumalago at umuunlad sa mga populasyong naninindigan sa hayagang pagkutya sa relihiyong ito. Walang hirap na makakaharap, kung gayon, sa pagtanggap ng sumusunod na komentaryo:

Walang ibang relihiyon sa buong kasaysayan ang lumaganap nang gayong kabilis na gaya ng Islam. Sa panahon ng kamatayan ni Muhammad (632 CE), nakontrol ng Islam ang malaking bahagi ng Arabia. Sa maikling panahon ay nagtagumpay ito sa Syria, Persia, Ehipto, ang mga ibabang hangganan ng kasalukuyang Rusya at sa pagtawid ng Hilagang Africa hanggang sa mga pasukan ng Espanya. Sa sumunod na dantaon, ang pag-unlad nito ay lalo pang kahanga-hanga.

Ang Kanluran ay malaganap na naniwalang ang pagsulong na ito ng relihiyon ay naganap sa pamamagitan ng espada. Subalit walang makabagong iskolar ang tumatanggap ng ideyang ito, at ang Qur’an ay tiyak sa pagsuporta sa kalayaan ng konsyensya²⁰.

Mahalagang pansinin na hindi pinapagkakaiba ng Islam ang mga mananampalataya ng iba’t

¹⁸ Küng, Hans. 2007. *Islam, Past, Present and Future*. One World Publications. p. 172.

¹⁹ *Guinness Book of Knowledge*. 1997. Guinness Publishing. p. 194.

²⁰ Michener, James A. May, 1955. “Islam: The Misunderstood Religion,” in *Reader’s Digest* [American Edition]. p. 73.

ibang panahon. Ang paniniwalang Islamiko ay ang katotohanang lahat ng mga sugo mula kay Adan ay nagpahayag ng rebelasyon ng Diyos. Ang mga mananampalataya ay tumalima at sumunod, ang mga walang pananampalataya ay hindi. Samakatwid, magbuhat kay Cain at Abel, ang sangkatauhan ay nahati sa mga banal at di-banal, sa mabuti at masama.

Ang Islam ay nagtuturo ng katatagan sa pananampalataya mula sa panahon ni Adan, at naninindigang ang mga simulain ng pananampalatayang ipinapahayag sa bawat yugto sa tanikala ng rebelasyon ay iisa – walang pagbabago o pagpalit. Kung paanong ang Maylikha ay nanatiling perpekto at di-nagbabago sa lahat ng panahon, gayundin ang Kanyang pananampalataya. Ang Kristiyanong pahayag na ang Diyos ay nagbago mula sa pagiging magagaliting Diyos ng Lumang Tipan sa mapagbigay na Diyos ng BagongTipan ay hindi kinikilala ng relihiyong Islam, sapagkat ito ay nagpapakahulugang ang Diyos ay hindi perpekto sa pagsisimula at nangailangan ng espirituwal na pag-aakma sa isang mas mataas, walang kapintasang estado.

Sa dahilang ang mga turo ng Islam ay nanatiling matatag, walang mga salungatan sa mga paniniwala. Totoo bang ang unang tao ay namuhay sa iisang paniwala at kalipunan ng mga kautusan, ang mga Judio ay sa isa pa, at ang mga Kristiyano ay sa ikatlo? Na mga Kristiyano lamang ang inililigtas ng sakripisyong pagtubos ni Jesucristo? Tinutugon kapwa ng “Hindi” ng Islam ang mga tanong. Ang Islam ay nagtuturong simula sa paglikha sa tao hanggang sa wakas ng panahon, ang kaligtasan ay nababatay sa pagtanggap ng iisang walang-hanggang paniniwala, at pananatili sa mga turo ng mga propeta ng Diyos.

Kaagapay ng kaisipang ito, ang isang tao ay maaaring magtanong kung paanong tinatanaw ng iba’t ibang relihiyon ang kapalaran ni Abraham, gayundin ang iba pang naunang mga propeta. Si Abraham ba ay napasailalim ng mga batas ng Judaismo? Malinaw na hindi. Kung ang Judaismo ay tumutukoy sa mga salinlahi ni Juda, si Abraham kung gayon, bilang kanunu-nunuan ni Juda, ay buong katiyakang hindi isang inapo. Inilalarawan ng Genesis 11:31 si Abraham bilang buhat sa isang bahagi ng Mababang Mesopotamia na tinawag na Ur ng Caldea, sa tinatawag ngayong Iraq. Batay sa heograpiya, at kung ilalapat ang katawagan ngayon, si Abraham ay isang Arabe.

Inilalarawan ng Genesis 12:4–5 ang kanyang paglipat mula sa Canaan (alalaong-baga, Palestina) sa gulang na 75, at pinatitibayan ng Genesis 17:8 na siya ay dayuhan sa lupaing iyon. Tinatagurian ng Genesis 14:13 ang taong “si Abraham ang Hebreo”—ang “Hebreo” sa pakahulugang:

Alinmang kabilang sa isang bayang hilagang Semitikong mga ninuno ng mga Judio. Ginagamit ng mga mananaysay ang taguring Hebreo sa pagtukoy sa mga inapo ng mga patriyarka ng Lumang Tipan (alalaong-baga, sina Abraham, Isaac, at iba pa) mula sa panahong iyon hanggang sa pagsakop sa Canaan (Palestina) sa huling ikalawang milenyo BC (bago isilang si Cristo). Simula noon, ang mga taong ito ay tinataguriang mga Israelita hanggang sa pagbabalik mula sa Pagkakatapon sa Babylonia sa huling ika-6 na siglo, kung kailan mula noon ay nakilala sila bilang mga Judio.²¹

Kaya’t si Abraham ay isang Hebreo, sa panahong ang taguring *Judio* ay ni hindi umiral. Ang mga inapo ni Jacob ay ang 12 Tribo ng mga Israelita, at tanging si Juda at ang kanyang lahi ang nakilalang mga Judio. Maging si Moises, sa kabila ng popular na opinyon, ay hindi isang Judio. Kinikilala si Moises ng Exodus 6:16–20 bilang isang inapo ni Levi at hindi ni Juda, at samakatwid ay isang Levita. Siya ay isang mambabatas para sa mga Judio, katiyakan, subalit hindi isang Judio ayon sa pakahulugan sa panahong iyon ng kasaysayan. Ito ay hindi pagbabawas sa kung sino siya at kung ano ang kanyang ginawa, katiyakan, subalit upang ipahayag lamang ang katotohanan para sa talaan.

Kaya’t kung si Abraham ay hindi isang Judio – at tiyak na tiyak na siya ay hindi isang Kristiyano – sa anong mga batas ng kaligtasan siya napailalim? At paano ang ibang mga propetang nauna kay Moises? Samantalang nagtatalo ang mga klerikong Judio at Kristiyano sa bagay na ito, itinuturo ng Islam na “si Abraham ay hindi isang Judio ni isang Kristiyano; subalit siya ay tapat sa Pananampalataya, at isinuko ang kanyang kalooban sa kalooban ng Allah (na Islam), at hindi niya iniagapay sa mga diyos ang Allah (Diyos)” (TMQ 3:67). Dagdag sa pagsasabing ang relihiyon ni Abraham ay yaong “pagtalima sa Diyos” (alalaong-baga, Islam), ang pahayag na ito ng Banal na

²¹ *Encyclopaedia Britannica*, CD-ROM.

Qur'an ay nagtuturong ang pananampalataya ng isang tao at pagtalima ay higit na mahalaga sa markang pinagkakakilanlan sa taong iyon.

4 — Islam: Ika- 2 Bahagi

*Ang kaalaman ang siyang tanging kasangkapan
ng produksyong hindi saklaw ng mga papaunting pakinabang.*

—J. M. Clark, *Journal of Political Economy*, Okt. 1927

Napansin na natin ang Islamikong paniniwalang ang daigdig ay nakakalatan ng mga Muslim sa literal ngunit hindi sa ideolohikal na pakahulugan. Maaaring tinatawag ng mga taong ito ang kanilang mga sarili bilang mga agnostiko (hindi nakakikilala ng Diyos), Judio o Kristiyano, subalit tumatalima sila sa kalooban ng Maylikha sa lubos nilang makakaya, at kung nalantad nang sapat sa mga turo ng Islam ay madaling tatanggapin ang mga ito. Ang mga ito ay yaong kapag natutuhan ang mga turong Islam ay nagsasabing, “Naniniwala kami rito, sapagkat ito ang Katotohanan mula sa ating Panginoon: tunay kaming naging Muslim (tumatalima sa Kalooban ng Allah) bago pa ngayon” (TMQ 28:53), sapagkat bago naging Muslim, sila ay nagsisuko ng kanilang mga sarili sa mga malinaw na katotohanan ng Diyos, maging ayon sa kanilang kagustuhan o hindi, alinsunod sa kanilang pagkaunawa. At iyan ang nagpa-Muslim sa kanila sa lahat ng bagay maliban sa panunumpa.

Kataka-takang ang makasaysayang halimbawa ng gayong mga tao ay maaaring si Thomas H. Huxley, ang ama ng agnostisismo. Isinulat ni Huxley ang isa sa mga pinakamahasag na pahayag ng kagustuhan, o maging ng hangarin, na isuko ang kanyang kalooban sa kalooban ng Maylikha: “Nagpapatotoo akong kung may isang dakilang Kapangyarihang sasang-ayong lagi kong isipin ang totoo at gawin ang tama, sa kondisyong maging isang uri ng orasan at sinusisian tuwing umaga bago ako bumangon, dagli kong tatanggapin ang alok.”²²

Maraming nagpapahayag ng katulad na kagustuhan o hangaring mamuhay sa pagtalima sa Diyos, subalit ang huling pagsubok ay ang pagyakap sa mga katotohanang makadiyos kapag

²² Huxley, Thomas H. 1870. *Discourse Touching The Method of Using One's Reason Rightly and of Seeking Scientific Truth.*

ginawang malinaw. Sa pagtalon mula kay T. H. Huxley hanggang sa Bibliya, ang mga Muslim at Kristiyano ay kapwa tumutukoy sa kuwento ni Lazaro (Juan 11:1–44) bilang halimbawa. Sa kapangyarihan ng Diyos, itinaas di-umano ni Jesus si Lazaro mula sa mga namatay “upang maniwala silang ako ay ipinadala Mo” (Juan 11:42). Sa bisa ng milagrong ito, ang ilang mga Judio ay kumilala sa pagkapropeta ni Jesus, samantalang isinumpa siya ng iba.

Ang pangunahing aral na matututuhan, mula sa pananaw na Islamiko, ay: kapag nabigyan ng malinaw na katibayan ng pagkapropeta, ang tapat (na Muslim ayon sa literal na kahulugan) ay sumusunod (at nagiging Muslim sa buong kahulugan ng salita). Samantala, ang mga di-tapat ay kumikiling sa mga makamundong kapakanan kaysa sa atas ng Diyos.

Ang mga aral ay hindi nagwawakas doon. May isang moral sa kuwento ni Lazaro hinggil sa layunin sa likod ng rebelasyon. Maaaring itanong ng isang tao, bakit kailangan pa ng Diyos na magpadala ng mga sugo, kundi upang gabayan ang sangkatauhan sa tuwid na landas ng Kanyang plano? Sino ang aani ng mga gantimpala ng pagsunod sa mga atas ng Diyos kundi yaong mga sumusunod sa Kanyang katibayan? At sino ang higit na karapat-dapat sa parusa kaysa roon sa mga tumatanggi sa katotohanan kapag ginawang malinaw?

Pinaninindigan ng mga Muslim na ang lahat ng mga propeta ay nagtangan ng kasulatan upang ituwid ang mga paglihis ng kanilang pamayanan. Sa gayon, bakit pa magpapadala ang Diyos ng isang propeta sa kanyang bayang gumagawa ng lahat ng mabuti? Kung paanong si Jesus ay ipinadala sa “nawawalang mga tupa ng bayan ni Israel” (Mateo 15:24) kalakip ng katibayang makadiyos ng pagkapropeta at isang rebelasyong nagtutuwid, ganoon ding iniharap si Muhammad sa lahat ng tao, magmula sa kanyang panahon hanggang sa Araw ng Paghuhukom, kalakip ang ebidensya ng pagkapropeta at isang huling rebelasyon. Ang huling pahayag na ito ay nagtutuwid ng mga paglihis na pumasok sa maraming relihiyon sa mundo, kabilang ang Judaismo at Kristiyanismo. Naninindigan ang mga Muslim na yaong mga namumuhay sa pagtalima sa diyos at sa Kanyang katibayan ay makikilala at tatanggapin si Muhammad bilang isang propeta, kung paanong ang mga banal na Judio ay kinilala at tinanggap si Jesus. Sa kabilang dako, yaong namumuhay sa pagtalima

sa alinman maliban sa Diyos — maging ito ay salapi, kapangyarihan, makamundong lugod, kaugalian sa kultura o pamilya, mga walang batayang personal na maling palagay, o anumang relihiyong nakasentro sa sarili kaysa sa Diyos — ay maaasahang tatanggihan si Muhammad, kung paanong ang mga Judiong walang pananalig ay tumanggi kay Jesus.

Ang isang mahalagang punto ay ang pag-aatas ng Islam ng pagtalima sa Diyos, samantalang ang Judaismo at Kristiyanismo ay nag-aatas ng pagtalima sa doktrina ng simbahan. Ang mga Muslim ay hindi naninindigan sa doktrinang pansimbahan sa simpleng dahilan na sa Islam ay walang doktrinang pansimbahan. Sa katunayan, walang kapariang (klerikong) dapat pagsimulan. Ayon sa *Encyclopedic Dictionary of Religion*, “Walang nakatatag na panggitnang kapangyarihang panrelihiyon o *magisterium* sa Islam at sa dahilang ito, ang katangian nito kung minsan ay nagbabago nang malawak mula sa mga kinaugaliang anyo . . .”²³ at sa *New Catholic Encyclopedia*, “Ang Islam ay walang simbahan, walang kaparian, walang sistema ng sakramento, at halos walang liturhiya (ritwal ng simbahan).”²⁴

Ang mayroon sa Islam ay mga dalubhasa (iskolar o pantas), na nagsisipaglingkod upang tugunin ang mga mapaghamong katanungang panrelihiyon. Gayunman, ang pagiging pantas ay hindi sapat na mangahulugan ng higit na pagiging malapit sa Diyos kaysa isang payak at banal, bagamat hindi nakapag-aral na Muslim. Higit na mapapansin, walang katumbas na Papa, at walang mga tagapamagitan sa tao at Diyos. Sa sandaling tanggapin ng isang tao ang Qur’an bilang salita ng Diyos at si Muhammad bilang Kanyang Huling Sugo, ang lahat ng mga turo ay susunod mula sa mga batayang pinagmulang ito. Tanging sa mga humihiwalay na sekta lamang matatagpuan ang maaaring tawaging kleriko. Ang mga Shia ay may mga imam nila, ang mga Sufi ay ang kanilang mga santo, at ang *Nation of Islam* ay ang kanilang *preachers* (tagapangaral). Hindi gayon sa ortodoksong (Sunni) Islam, kung saan ang *imam* ay nangangahulugan ng di-hihigit sa “isang

²³ Meagher, Paul Kevin et al. Vol 2, p. 1843.

²⁴ *New Catholic Encyclopedia*. 1967. Vol 7. Washington, D.C.: The Catholic University of America. p. 680.

tumutungo sa harap.” Sa ibang salita, isang namumuno sa pananalangin. Ang imam ay hindi inoordenahan at hindi nagkakaloob ng mga sakramento. Ang kanyang tungkulin ay hindi hihigit sa pagsasabay-sabay ng pagdarasal sa pamamagitan ng pamumuno. Ang puwestong ito ay hindi nangangailangan ng anumang partikular na posisyon o paghirang, at maaaring maisakatuparan ng sinumang kabilang sa kongregasyon.

Ang relihiyong Islamiko ay nakatindig sa pundasyon ng pananampalataya nito. Pumapasok ang isang tao sa Islam na nagpapahayag ng paniniwala sa isang Diyos, sa Banal na Qur'an bilang Kanyang huling rebelasyon, at kay Muhammad bilang Kanyang huling propeta. Kasunod nito, ang tugon sa anumang partikular na tanong, maging nauukol sa pananalig, mga batas, mga pag-uugali, kabanalan, at iba pa, ay marapat tumukoy nang pabalik sa rebelasyon ng Diyos at sa mga aral ng Propeta upang maituring na may-bisa.

Hindi gayon sa mga institusyong Judio-Kristiano, na gaya ng matutuklasan natin pagkatapos sa aklat na ito, ay nag-uutos ng pananampalataya sa mga doktrinang kadalasan ay pumapaibabaw sa mga utos ng Diyos na may mga pakahulugan ng mga tao. Ang mga halimbawa ni Jesus sa di-kailanman pagtawag sa kanyang sarili bilang Anak ng Diyos o pagtuturo ng Trinidad ay tinalakay sa Panimula ng aklat na ito. Ang mga ito ay dalawa lamang sa isang mahabang listahan ng mga sangkap ng pananampalatayang hindi kailanman itinuro ni Jesus. Kaya't ang Kristiyano ay maaaring pasukin ang pananampalatayang naniniwala sa isang Diyos (gaya ng itinuro ni Jesus), ang Bibliya bilang rebelasyon, at si Jesus bilang isang propeta ng Diyos. Gayunman, nakikita ng mga tumutuligsa sa sandigan ng pananampalatayang Kristiyano ang mga sangkap ng pananampalatayang nababatay hindi sa mga turo ni Jesus, kundi sa mga pinagkunang hindi galing sa Bibliya, kagaya ng mga sinulat ng mga paring apostoliko, mga teologong Paulino, o maging mga kasalukuyang kaparian. Na ang mga pinagkunang ito ay hindi si Jesucristo o ang Diyos ay mahahalata, bagamat karaniwan silang nagpapahayag ng pagsasalita sa ngalan ni Jesucristo o ng Diyos. Sa gayon, may dahilan ang mga Kristiyano upang pag-alinlanganan ang kanilang batas, sapagkat marami sa mga pinagkunan nitong hindi bibliko ay tahasang sumasalungat sa mga turo ni Jesus.

Ang kalagayan sa Judaismo ay hindi gaanong naiiba, kung saang ang nakararami sa mga Judio ay mga Judiong Reformado, mga sumusunod sa mga turo niyaong mga “nagreporma” sa mga batas ng Diyos mula sa marahas na pagkamakaluma (ortodokso) hanggang sa isang kayariang higit na nahuhubog.

Sa gitna ng malaking pagkabigo ng kanilang mga kapit-bansang Abrahamiko, hinahamon ng mga Muslim ang mga Judio at Kristiyano upang patunayan kung paano sumasalungat ang mga turo ni Moises o Jesus sa pang-unawang Islamiko ng Diyos at rebelasyon. Paano’t paano, ang Banal na Qur’an ay nag-uutos sa mga Muslim na sabihing, “Naniniwala kami sa Allah, at sa rebelasyong ibinigay sa amin, at kay Abraham, Isma’il, Isaac, Jacob, at sa mga Tribo, at sa ibinigay kina Moises at Jesus, at sa ibinigay sa (lahat ng) mga Propeta mula sa kanilang Panginoon: hindi kami nagtatangi sa isa o iba pa sa mga iyon, at sumusuko kami sa Allah (sa Islam)” (TMQ 2:136). Sa *ayat* na ito (alalaong-baga, talata), ang mga Muslim ay may tungkuling sumunod sa rebelasyong ibinigay kina Moises at Jesus. Doon nakasalalay ang hamon. Kung ang alinman sa mga propeta ay nagturo ng salungat sa pananampalataya^{25 (EN)} ng Islam, ang mga Muslim ay maoobligang harapin ang bunga ng gayong salungatan. Sa kabilang dako, kung mabigo ang mga Judio at Kristiyanong patunayan ang isang salungatan, sila ay may tungkuling harapin ang kapansin-pansing pagkakaisa ng tatlong propetang ito.

Sanlibo’t apat na raang taon na ang lumipas mula sa pagkakapahayag ng Qur’an, mula sa pang-unawang Islamiko. Bukod dito, walang nakapagpatunay na ang mga turo nina Moises, Jesus at Muhammad ay nagkasalungatan. Sa katunayan, marami ang nag-aakalai ng ganap na kabaligtaran — na ang tatlong propetang ito ay matibay na nagtataguyod sa isa’t isa.

Bilang bunga, maraming mga tapat na madre, pari, ministro at rabbi — mga nagsipag-aral na klerikong nakikilalang higit sa lahat ang kani-kanilang relihiyon — ay nagsiyakap sa Islam.

Noong kapanahunan ni Muhammad, isang mongheng Kristiyano sa Syria na nagngangalang Bahira

^{25 (EN)} Itinuturo ng Islam na dahil hindi nagbago ang Diyos, hindi rin ang Kanyang pananampalataya. Hindi gayon sa Kanyang mga batas, na pinahintulutan ng Diyos na sa pana-panahon ay maisaayos ayon sa mga pagbabago ng mga kalagayang pantao.

ang nagpahayag ng pagkilala sa kanya bilang huling propeta nang siya ay bata pa, mga ilang dekadang nauna sa kanyang unang rebelasyon.²⁶ Si Waraqah ibn Nawfal, ang matandang bulag na Kristiyanong pinsan ni Khadijah (unang asawa ni Muhammad) ay sumumpa, “ Isinusumpa ko sa Kanyang nagtatangan ng kaluluwa ni Waraqah, ikaw (Muhammad) ang propeta ng bansang ito at ang dakilang *Namus* (ang anghel ng rebelasyon —alalaong-baga, ang anghel Gabriel) ay dumating sa iyo —na siyang dumating kay Moises. At ikaw ay tatanggihan (ng iyong bayan) at sasaktan ka nila, at itataboy ka nila at kakalabanin ka nila, at kung sakaling mabuhay pa ako upang makita ang araw na iyon, tutulong ako sa relihiyon ng Allah nang may dakilang pagsisikap.”²⁷

Sa mga unang araw ng Islam, nang ang mga Muslim ay mahihina at pinagmamalupitan, ang relihiyon ay niyakap ng mga naghahanap ng katotohanang gaya ni Salman Farsi, isang Kristiyanong Persiano na inatasan ng kanyang guro, isang mongheng Kristiyano, na hanapin ang pagdating ng huling propeta sa “bansa ng mga palmerang datiles.”²⁸ Ang Negus, ang Kristiyanong pinuno ng Abyssinia, ay tumanggap sa Islam nang hindi man lamang nakita si Muhammad at noong ang mga Muslim ay isa pa lamang maliit na pangkat, malawakang kinukutya at madalas na nakikipagpatayan.²⁹

Maaaring isipin, kung ang mga iskolar na Kristiyano at mga Kristiyanong may mataas na katungkulan ay tumanggap ng Islam nang panahong ang mga Muslim ay isang pinagmalupitang minorityang kulang sa yaman, lakas, at katayuang pulitikal na pang-akit, hindi man ipagtanggol ang mga bagong Muslim, ano ang nakahikayat sa mga Kristiyanong ito patungo sa Islam, kung hindi ang tapat na paniniwala? Itinatala ng kasaysayang maging si Heraclius, ang Kristiyanong emperador ng Roma, ay nagbalak na tanggapin ang Islam, upang bawiin lamang ang kanyang hangarin nang makita niyang ang kanyang paglipat (konbersyon) ay ikawawala ng suporta ng kanyang bayan at

²⁶ Ibn Hisham, *As-Seerah An-Nabawiyah*.

²⁷ *Ibid.* (Tulad ng nasa itaas).

²⁸ *Musnad Ahmad*.

²⁹ Ibn Hisham. *As-Seerah An-Nabawiyah*.

maging ng kanyang imperyo.³⁰

Ang isa sa mga pinakakapansin-pansing unang pagbabagong-loob ay ang kay Abdallah ibn Salam, ang *rabbi* (gurong Judio) na tinawag ng mga Judio sa Medina na “aming panginoon at anak ng aming panginoon..”³¹ Ipinaliliwanag ng *Encyclopedia Judaica* na nang ang kanyang mga karelihiyon ay inanyayahang tanggapin din ang Islam, “Ang mga Judio ay tumanggi, at tanging ang kanyang tuwirang pamilya, lalo na ang kanyang tiyahing si Khalida, ang yumakap sa Islam. Ayon sa ibang mga bersyon, ang konbersyon ni Abdallah ay naganap dahil sa tibay ng mga tugon ni Muhammaad sa kanyang mga tanong.”³²

Kaya’t nagsimula ang mga pagbabagong-loob, at nagpapatuloy ang mga ito hanggang ngayon. Ang mga nagsiyakap sa Islam ay karaniwang itinuturing ang kanilang pagbabagong-loob na kaugnay, kundi man idinikta, ng kanilang sariling kasulatan. Sa ibang salita, natutuklasan nilang ang Islam ang katuparan, sa halip ng pagiging taliwas o salungat sa mga turo ng Bibliya. Ito ay mangyari pang nagbibigay-katanungan: Ang mga Judio at Kristiyano ba, sa harap ng rebelasyon ng Banal na Qur’an, ay sumusuway sa Diyos at sa Kanyang tanikala ng rebelasyon? Ang isyung ito ay pumapasok sa pinakaugat ng pagtatalong (debateng) teolohiko. Ang mga Muslim ay naniniwala, na kagaya ng mga tumanggi sa pagkapropeta ni Jesucristo, ang mga gayunding tumatanggi kay Muhammad ay maaaring matanggap ng kanilang bayan at maituring nang mataas ng kanilang mga kauri — ngunit katumbas ng di-pagkalugod ng Diyos. Kung totoo, ang pag-angking ito ay nararapat na marinig. Kung hindi, ang kamalian ng paninindigang ito ay nararapat na mabunyag. Sa alinman sa dalawang katayuan, walang maaaring ihalili sa isang pagsusuri ng mga ebidensya.

Samantalang palaging may mataas na bilang ng mga may pinag-aralan at mga matatapat na Judio at Kristiyanong yumakap sa Islam, hindi gayon ang kabaligtaran, ni hindi ito nagkatotoo sa alinmang panahon sa kasaysayan. May mga halimbawa ng mga kabilang sa mga sektang lumayo sa

³⁰ *Sahih Al-Bukhari*.

³¹ *Encyclopaedia Judaica*. 1971. Vol 2. Jerusalem: Keter Publishing House Ltd. p. 54.

³² *Ibid.* (Tulad ng nasa itaas).

Islam na yumakap sa iba't ibang relihiyon, subalit ito ay hindi lubhang kataka-taka. Di-maalam sa mga tunay na turo ng relihiyong Islamiko, sila ay madalas na nahihikayat ng makamundong kaluwagan ng ibang mga relihiyon. Ang mga halimbawa ng mga nalihis na pangkat na ito ay kinabibilangan ng Baha'i, ang *Nation of Islam*, ang Ahmadiyyah (kilala rin bilang Qadianis), ang Ansar, mga ekstremistang uri ng Sufi, at marami, kundi man karamihan, sa mga sektang Shi'a. Maaaring magpakilala ang mga itong may tatak ng Islam, subalit katulad ng isang taong tinatawag ang sariling isang punong-kahoy, ay kulang ng sapat na ugat sa relihiyon upang pagtibayin ang gayong pag-angkin. Higit na mahalaga, ang mga labag sa batas na mga doktrina ng mga ligaw na sektang ito ay naghihiwalay sa kanila sa *orthodox* (orihinal) na Islam (Sunni), na nag-uutos ng pagtanggap ng lahat ng mga Muslim.

At sa ganang mga isinilang na Muslim at pinalaki sa kamangmangan sa sarili nilang relihiyon, ang kanilang pagyakap sa ibang mga relihiyon ay hindi makatarungang ituring na pagtalikod sa Islam—yayamang sa simula pa, ang mga taong ito kailanman ay hindi naman yumakap sa Islam. At mangyari pa, ang isang taong isinilang sa isang relihiyon ay hindi laging isang halimbawa ng kabanalan, kahit maging maalam sa kanilang relihiyon. Kaya't may mga mahina sa pananampalataya, na nakikita ang paninindigan sa relihiyong naisasantabi ng mga makamundong unang pangangailangan o ng pang-akit ng mga pananampalatayang permisibo (may kaluwagan o mapahintulot). Subalit ang kabuuan ng mga nagsuwail na ito ay hindi gayun-gayon lamang mapapantayan ang 1,400 taon ng mg Judio at Kristiyanong kleriko na nagsiyakap sa kabilang direksyon. Kapansin-pansing hindi kabilang sa tuusan ang pagyakap ng mga tapat at mapanindigan, nagsipag-aral at nagsisiganap na Muslim na Sunni, bukod sa mga pantas o iskolar (ang Islamikong katumbas ng nagsiyakap na rabbi at pari).

Ang katanungan ay nananatili: Bakit *yumayakap* sa Islam na Sunni ang ilang Judio at Kristiyanong pantas? Walang pamimilit sa kanilang gawin ito, at pagpigil ng mga mahalagang makamundong dahilan — mga bagay na tulad ng pagkawala ng kanilang konggregasyon, posisyon at karangalan, mga kaibigan at pamilya, mga hanapbuhay at pensyon sa pagreretiro. At bakit hindi

bumabaling sa iba ang mga pantas ng Islam? Ang ibang mga relihiyon ay lalong higit na maluwa sa mga kapakanan ng pananampalataya at moralidad, at walang batas na ipinatutupad laban sa pagtatakwil sa Islam sa mga bansang Kanluranin.

Kaya't bakit ang mga pantas na Judio at Kristiyano ay nagsiyakap sa Islam, samantalang ang mga may pinag-aralang Muslim ay nananatiling matatag sa kanilang pananampalataya? Ang mga Muslim ay nagpapahiwatig na ang tugon ay nakasalalay sa depinisyon (pakahulugan) ng Islam. Ang taong tumatalima sa Diyos at hindi sa alinmang partikular na pangkat na pansimbahan ay makakikilala ng isang makadiyos na pakiramdam sa rebelasyon. Ang Islam ay kumakatawan sa isang pagpapatuloy mula sa Judaismo at Kristiyanismo, na sa sandaling mapagkilala, ay nagtatatag sa isang tapat na naghahanap patungong pababa sa patag na landas ng rebelasyon. Sa sandaling makita ng isang tao ang mga nakalipas na Kanluraning kamalian at propaganda, ang Muslim ay naniniwala, ang mga pinto ng pang-unawa ay nabubuksan.

Ang Islamikong pananaw ay: sa pagitan ng mga misyon ni Jesus at Muhammad, yaong nangakakilala kay Jesus bilang katuparan ng mga propesiya (hula) sa Lumang Tipan ay nagpatotoo sa isang tunay na Diyos, at kay Jesus bilang Kanyang propeta. Batay sa pakahulugang Islamiko, ang mga unang "Kristiyanong" ito ay mga Muslim ayon sa anumang hangad at layon. Ang mga kasalukuyang Muslim ay magpapaalaala sa ating si Jesus ay di-mangyayaring nagturo ng mga bagay na hindi umiral sa panahon ng kanyang pangangaral, gaya ng tatak ng "Kristiyano" at doktrinang Trinitario, na mabubuo sa ilang mga unang siglo ng panahong makalipas ang panahong apostoliko. Ang pinakamalamang na *itinuro* ni Jesus ay ang payak na (simpleng) katotohanan ng Diyos bilang Iisa, at ng Diyos na nagpadala sa kanya bilang isang propeta. Ang Ebanghelyo ni Juan ang nagsasabi nito nang higit sa lahat: "At ito ang buhay na walang hanggan, upang makilala Ka nila, ang tanging tunay na Diyos, at si Jesucristong Iyong ipinadala" (Juan 17:3), at "Huwag mabagabag ang inyong puso; naniniwala kayo sa Diyos, maniwala rin kayo sa akin" (Juan 14:1). Kaya't ang Islamikong pananaw ay kung ano ang itinawag sa kanilang sarili ng pangkat na ito ng mga unang tagasunod sa loob ng 40 taon pagkatapos ni Jesus (bago pa man naimbento ang

Kristiyano), namuhay sila nang tumatalima sa katotohanan ng Diyos gaya ng inihatid ng mga turo ni Jesus. At sa kabila ng anumang tatak ng pinagkakilanlan sa kanila nang una, sa kasalukuyan ang kanilang katangian ay mabibigyang-kahulugan ng isang salitang ikinapit sa mga namumuhay nang may pagtalima sa Diyos sa pamamagitan ng mensahe ng rebelasyon — alalaong-baga, *Muslim*.

Sa katulad na paraan, ang “yumakap” na mga Judio at Kristiyanong iskolar ay naniwalang tinupad ni Muhammad ang mga propesiya sa Luma at Bagong Tipan tungkol sa huling propeta. Ang ilang mambabasa ay maaaring tumutol batay sa hindi pagkakakita kailanman ng pangalang Muhammad sa Bibliya. Sa kabilang dako, ilang ulit ba nilang natagpuan ang pangalang Jesus sa Lumang Tipan sa pagtukoy sa ipinangakong Mesiyas? Ang sagot ay *wala*. Ang Lumang Tipan ay nagtataglay ng maraming hula tungkol sa mga darating na propeta, subalit wala sa pamamaitan ng kanilang angkop na pangalan. Ang ilan sa mga hulang ito ay naipalagay na tumutukoy kay Juan Bautista, ang iba di-umano’y tumutukoy kay Jesus, at ang iba pa ay lumilitaw na hindi natupad sa kaninumang tao sa Bibliya. Ang Bibliya ay nagbibigay-alam na ang mga Judio ay umasam ng tatlong propetang darating, sapagkat ang mga Pariseo ay nakatalang nagtanong kay Juan Bautista ng sumusunod:

Ngayon ay narito ang patotoo ni Juan, nang ang mga Judio ay nagpadala ng mga pari at Levita mula sa Jerusalem upang tanungin siya, “Sino ka ba?” Siya ay umamin, at hindi tumanggi, ngunit umamin, “Hindi ako ang Cristo.” At sila ay nagtanong sa kanya, “Ano kung gayon? Ikaw ba si Elias?” Sinabi niya, “Hindi.” “Ikaw ba ang Propeta?” At tumugon siya. “Hindi.” (Juan 1:19–21)

Pagkatapos ipakilala ni Juan Bautista ang kanyang sarili sa paraang paiwas, nagpumilit ang mga Pariseo sa pagtatanong, “Bakit ka nagbibinyag kung hindi ikaw ang Cristo, ni si Elias, ni ang Propeta?” (Juan 1:25).

Kaya’t nakikita natin —“Elias,” “ang Cristo,” at “ang Propeta.” Hindi lamang miminsan, kundi makalawa. Iyan ang maikling talaan ng mga propetang hinihintay ng mga Judio ayon sa kanilang kasulatan.

Ngayon, sa kabila ng katotohanang itinanggi ni Juan Bautista ang pagiging si Elias sa

binanggit sa itaas, tinukoy siya ni Jesus bilang si Elias nang makalawang ulit (Mateo 11:13–14, 17:11–13). Sa kabila ng mga salungatan sa Kasulatan, tuklasin natin si Elias sa salita ni Jesus, na gaanong pinag-iisipan kung sino “ang Cristo” na tinutukoy, at pagtuunan ang nalalabi. Sino ang ikatlo at huli sa Lumang Tipang talaan ng mga hinulaang propeta? Sino “ang Propeta?”

Ang ilang Kristiyano ay umaasang ang huling propetang ito ay si Jesus na nagbalik, subalit ang iba ay umaasa ng tahasang ibang propeta. Ito ang dahilan kung bakit ang lahat ng mga Judio at maraming Kristiyano ang naghihintay pa ng isang huling propeta gaya ng inihula sa kanilang sariling kasulatan.

Ang Muslim ay naniniwalang ang huling propetang ito ay dumating na at ang kanyang pangalan ay Muhammad. Sa pamamagitan niya, ang Banal na Qur'an ay ipinahayag ng Makapangyarihang Diyos (Allah). Ang mga nananalig sa Banal na Qur'an bilang ipinahayag na salita ng Allah at sa mga turo ng huling propeta, si Muhammad ibn Abdullah, ay itinuturing na mga Muslim kapwa sa literal na pakahulugan at ideolohiya (paniniwala).

IKALAWANG BAHAGI: PAG-UNAWA AT PAGLAPIT SA DIYOS

*Lahat tayo ay nakabigkis sa trono ng Kataas-taasang Maylikha
sa pamamagitan ng isang naiuunat na tanikala
na sa atin ay pumipigil, nang hindi tayo inaalipin.
Ang aspetong sukdulang kahanga-hanga
ng pandaigdigang pakana
ng mga bagay-bagay ay yaong pagkilos
ng malalayang nilikhang may patnubay na makadiyos.
—Joseph de Maistre, *Considerations on France**

Samantalang ang mga pananampalatayang monoteistiko (sumasamba sa iisang Diyos) ay magkakabahagi sa batayang paniniwala sa isang Diyos, ang kanilang pang-unawa sa Kanyang mga katangian ay nagkakaiba nang malaki. Marami sa mga pagkakaibang ito, katulad ng mga isa-isang sapot ng bahay-gagamba, ay maaaring lumitaw na hiwalay at watak-watak kapag tinunghayan nang lubhang malapitan. Gayunman, ang mga hiwalay na hiblang ito ay humahabing sama-sama ng isang mas malaking disenyo, na ang kabuuang kahalagahan nito ay mapagkikilala lamang kapag tinatanaw bilang kabuuan. Sa pamamagitan lamang ng isang pagtanaw mula sa malayo malalaman ang kasalimuutan (kaguluhan) ng disenyo, at makikilala ang katotohanang ang bawat hibla ay nakaturo sa isang sentral na (gitnang) katotohanan.

1 — Pangalan ng Diyos

*Ang pagkakaiba ng halos tamang salita at ng tamang salita
ay isang malaking bagay na sadya —
iyon ang kaibahan ng “lightning bug” (alitaptap) at ng “lightning” (kidlat).
—Mark Twain, Liham kay George Bainton*

Ang isang simpleng halimbawa ng kung paanong bumubuo ng isang makatwirang kapasyahan ang maramaing hibla ng ebidensya ay may kaugnayan sa pangalan ng Diyos. Ang katibayang mula sa Judaismo, Kristiyanismo at Islam ay sama-samang nakabigkis upang itaguyod ang isang konklusyong dapat maging katanggap-tanggap sa lahat ng tatlong relihiyon. Halimbawa, ang pagkilala sa Diyos bilang “ang Maylikha” at “ang Makapangyarihan sa Lahat” ay tunay na pandaigdigan. Sa katotohanan, ang Diyos ay kilala sa buong sanlibutan sa pamamagitan ng maraming magagandang pangalan at maluwalhating katangian. Kapag tumatawag sa Maylikha ang isang tao sa pamamagitan ng alinman sa Kanyang magagandang pangalan o katangiang ganap, tiyak Siyang makikinig sa tawag. Kaya’t ano pa ang kailangan?

Bueno, para sa ilang tao, isang pangalan. Kailangan ang isang tiyak na pangalan.

Na ang pangalan ng Diyos sa Islam ay *Allah* ay hindi dapat ipagtaka ninuman. Na ang isang tao ay mag-akalang ang pangalan ng Diyos sa Kristiyanismo ay *Allah* din ay nanganganib na makapag-udyok ng pagkabigla, kundi man ng matinding protesta, mula sa di-matitinag na pamayanan ng Kanluraning Kristiyanismo. Subalit ang isang dumadalaw sa Banal na Lupain (Jerusalem) ay madaling malalamang ang *Allah* ay ang pangalang kilala ng lahat ng mga Arabe, Kristiyano man o Muslim. Tinutunton ng mga Kristiyano ang kanilang pagmamana sa mga araw ng rebelasyon — sa katotohanan, nilakbay ng kanilang mga sinaunang ninuno ang mismong lupang kagaya ni propeta Jesus — at kinilala nila ang Maylikha bilang *Allah*. Ang kanilang lahi ay umunlad sa loob ng 2,000 taon sa isang lupaing nakilala sa pagpapaubaya sa relihiyon hanggang sa paglikha ng estadong Zionista ng Israel (isang di-gaanong batid na katotohanan, at isang labis na binaluktot

ng Kanluraning pamamahayag), malayang ginagampanan ang kanilang mga paniniwala hanggang sa kasalukuyan. At kinikilala nila ang Maylikha bilang *Allah*.

Ang *New International Dictionary of the Christian Church* ay nagsasabi sa ating “ang pangalan ay ginagamit din ng mga makabagong Kristiyanong Arabe, na nagsasabing ‘*In sha’ Allah*’³³ patungkol sa mga pangyayari sa hinaharap. Ang pariralang *In sha’ Allah* ay isinasaling “Sa pahintulot ng Allah” o “Kung ipahihintulot ng Allah.” Ang *Encyclopaedia Britannica* ay nagpapatibay sa pinaghatiing gamit sa Arabik ng pangalang “Allah”: Ang “Allah” ay ang batayang salitang Arabik para sa ‘Diyos’ at ginagamit ng mga Arabeng Kristiyano gayundin ng mga Muslim.”³⁴

Sa katunayan, mula sa mga Kristiyanong *Orthodox* ng lupaing sinilangan ni Abraham (ngayon ay makabagong Iraq), hanggang sa mga Kristiyanong *Coptic* ng Ehipto ni Moises, hanggang sa mga Kristiyanong Palestino ng Banal na Lupaing nilakaran ni Jesucristo, hanggang sa buong palibot ng Gitnang Silangan, kung saan ang mga makayanig-alon ng rebelasyon ay kumalat sa buong daigdig, ang *Allah* ay kinikilala bilang pangalang pantangi para sa tinatawag ng mga Kanluraning relihiyon na *Diyos (God)*. Ang mga Kristiyanong Arabe ay kilalang tumatawag kay Jesus na *Ibn Allah—ibn* na nangangahulugang “anak na lalaki.” Dumampot ng anumang Bibliyang Arabik at makikitang ang Maylikha ay kinikilala bilang *Allah*. Kaya’t ang *Allah* ay kinikilala bilang pangalan ng Diyos sa lupain ng rebelasyon ng mga Luma at Bagong Tipan, gayundin sa Qur’an.

Ang *hindi* kinikilala ng mga Kristiyano at Muslim na purista (sa wika) sa Banal na Lupain ay ang pangkalahatang pangalang Kanluranin, *God (Diyos)*. Ang salitang ito ay ganap na banyaga sa mga di-naisaling kasulatan ng mga Luma at Bagong Tipan, gayundin ng Qur’an — ito ay tahasang di-umiiral sa mga batayang sulat-kamay ng *alinman* sa tatlong relihiyong Abrahamiko.

Kaya’t samantalang ang *konsepto* (kaisipan) tungkol sa Diyos ay madaling makilala, ang

³³ Douglas, J. D. (general editor). *The New International Dictionary of the Christian Church*. 1978. Grand Rapids, MI: Zondervan Publishing House. p. 27.

³⁴ *Encyclopaedia Britannica*. CD-ROM.

isang munting pananaliksik ay nagbubunyag na ang salitang *God* ay may di-matiyak na pinagmulan. Maaaring mula ito sa Indo-Europeong ugat, *ghut-*, maaaring may nakasalalay itong kahulugan “ang pinananalanginan,” at maaaring taglayin ang una sa kasaysayang Alemanikong *guth-* bilang isang sinaunang ninuno (kung saan ang makabagong Alemanikong *Gott*, ang Olandes o Dutch na *God*, at ang Sweko o Swedish at Dinamarkong o Danish na *Gud* ay nagmula).³⁵ Napakaraming “maaari”, ngunit walang katiyakan. Gaano mang tuntunin ang pinagmulan ng salita, ang pangalang *God (Diyos)* ay may Kanluranin at di-biblikong pinagmulan, at ang pinag-ugatan ng salita at kahulugan nito ay nawala sa kasaysayan.

Sa maikling salita, hindi natin talos kung saan nanggaling ang salitang *God (Diyos)*, subalit *batid* natin kung saan ito *hindi* nanggaling — hindi ito buhat sa alinmang biblikong kasulatan, maging Luma o Bagong Tipan.

Gayunpaman, ang katotohanang iniaagapay ng mga Kristiyanong Gitnang Silanganin ang *God (Diyos)* sa *Allah* ay isang paglapastangan sa mga damdamin ng mga nag-aagapay ng *Allah* sa mga di-binyagan. Magkagayunman, ang angkop na tanong ay kung mapatutunayan bang ang *Allah* ang pangalan ng ating Lumikha. Karamihan ng mga tao ay nais makatiyak na ang mga paniniwala at gawa sa pananampalataya ay may batayan sa kasulatan at hindi lamang kaugaliang lokal, kaya’t maaaring pag-alinlanganan kung ang Luma at Bagong Tipan ay nagtataguyod sa paggamit ng pangalang *Allah* sa Judaismo at/o Kristiyanismo.

Ang sagot ay *oo*.

Sa mga teksto ng Judaismo, ang Diyos ay tinutukoy na *Yahweh*, *Elohim*, *Eloah*, at *El*. Sa tekstong Kristiyano, ang terminolohiya (katawagan) ay may kaunting kaibahan, sapagkat ang Griyegong *theos* ay walang iba kundi salin ng *Elohim*. Ang *Eloi* at *Eli* ay natatagpuan din..

Sa Lumang Tipan, ang *Yahweh* ay ginagamit nang mahigit sa 6,000 beses bilang pangalan ng Diyos, at ang *Elohim* nang higit sa 2,500 ulit bilang pangkalahatang pangalan para sa Diyos; ang

³⁵ Ayto, John. *Dictionary of Word Origins*. 1991. New York: Arcade Publishing, Inc. p. 258.

Eloah ay natatagpuang 57 beses at ang *El* nang mahigit sa 200.^{36 37} Paanong nauugnay sa *Allah* ang mga pangalang ito sa Lumang Tipan? Simple. Ang *Elohim* ang maharlikang pangmaramihan (isang pangmaramihan ayon sa pagkamaharlika, hindi sa bilang o dami) ng *Eloah*.³⁸ Pinatitibayan ng *Encyclopedia of Religion and Ethics* na ang salitang Arabik na *ilah* (ang pangkalahatang salitang Arabik para sa “diyos”) ay “katumbas ng *eloah* ni Job.”³⁹ Ang pangwikang paliwanag ng pinagmulan ng pangalang “Allah” ay ang pag-iikli ng tiyakang pantukoy ng Arabik na *al* (ang) at *ilah* (diyos), ayon sa gramatikang Arabik, na nagiging *Allah* (Ang Diyos). Dahil ditto, ang 2,500 at higit pang entrada ng *Elohim* at ang 57 entrada ng *Eloah* sa Lumang Tipan ay may tuwirang kaugnayan sa pangalan ng Diyos na Allah, sapagkat ang *Elohim* ay ang pangmaramihan ng *Eloah*, na mismong katulad ng Arabik na *ilah*, na lumalabas na hinanguang pangwika ng *Allah*.

Ang mga pantas (iskolar) na Muslim ay nag-aalay ng isa pang nakakasabik na kaisipan, sapagkat kapag nananawagan sa kanilang Maylikha, nagsusumamo ang mga Muslim sa Allah sa katawagang *Allahuma*, na nangangahulugang “Oh, Allah.” Ang kambal-*Siamese* na pagkakahawig ng magpinsang Semitikong *Allahuma* at *Elohim* ay di-matatakan ang madaling pagkilala.

Sa kasamaang-palad, ang mga bagay na ito ay hindi kinikilala niyaong nagsisigawa ng pagsusuri ng kasulatan nang mas malamang na isang pagtutunggaling panrelihiyon kaysa isang malayang pagsasaliksik ng katotohanan. Ang isang halimbawa ng sukdulang pagkamaramdamin sa isyung ito ay hinggil sa *Scofield Reference Bible*, pinamatnugutan ng teologo at ministrong Amerikano, si Cyrus I. Scofield, at inilathala noong 1909 ng Oxford University Press. Ang orihinal na paglalathala nito ay nag-udyok ng pagpuna ng mga Kristiyano sa pagbanggit ng pangalang “Alah” (*sic – ayon sa pagkakalathala*). Katiyakan, isang talababa sa Genesis 1:1 ay nagpaliwanag na ang pangalang *Elohim* ay hango sa pagdurugtong ng *El* at *Alah*. Ang katotohanang ang

³⁶ Achtemeier, Paul J. pp. 684–686.

³⁷ Werblowsky, R. J. Zwi and Geoffrey Wigoder (mga punong patnugot). 1997. *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion*. Oxford University Press. p. 277.

³⁸ *Encyclopaedia Britannica*. CD-ROM. (Sa ilalim ng “Elohim”).

³⁹ Ayto, John. *Dictionary of Word Origins*. 1991. New York: Arcade Publishing, Inc. p. 258

paliwanag na ito ay malapitang tumutugma sa naunang paliwanag na pangwika na ang pinagmulan ng pangalang “Allah” ay maaaring mula sa pagdurugtong ng tiyakang pantukoy na Arabik na *al* (ang) at *ilah* (diyos) bilang *Allah* (ang Diyos) ay hindi nakalampas sa pansin ng ilang partikular na Muslim na mapangatwiran, lalo na si Ahmed Deedat ng Timog Africa. Gayunman, ang mga konklusyong mahuhugot sa pangyayaring ito ay haka-haka lamang, sapakat hindi tiniyak ng *Scofield Reference Bible* ang “Alah” bilang pangalang pantangi ng Lumikha, ngunit nagkaloob lamang ng depinisyon: “*El* — lakas, o ang malakas, at *Alah*, manumpa, magpatotoo nang may panunumpa, kaya’t nagpapahiwatig ng katapatan.” Katiyakang ang pahayag ng *Scofield Reference Bible* sa anumang paraan na nagpahiwatig na ang pangalang pantangi ng Maylikha ay “Allah” ay magiging di-angkop. Gayunman, ang kanilang pahayag ay may kinalaman sa nais nilang ipahatid, at sa anumang paraan ay hindi mukhang di-angkop, mali o nambubuyo. Subalit ang pinakamaliit na akalang ang pangalan ng Diyos sa Lumang Tipan ay tumutugma sa nasa Banal na Qur’an ay nakagalit sa mga damdaming Kristiyano. Bunga nito, ang talababang ito ay inedit (iniwasto) sa lahat ng mga sumunod na edisyon.

Sa paglipat mula sa Luma hanggang sa Bagong Tipan, makatwirang itanong ng mambabasang Kristiyano, “Paanong umaakma ang Bagong Tipan sa panukalang inilarawan sa itaas?” Minsan pa, ang tugon ay sadyang simple, natutuon sa ilang tiyak na bagay. Ang una ay ang katotohanang ang pinakamadalas na mabanggit na salita para sa Diyos (1,344 sa 1,356 na entrada) sa Bagong Tipang Griyego ay *theos*.⁴⁰ Ang salitang ito ay natatagpuan sa *Septuagint* (ang salin sa antigong Griyego ng Lumang Tipan) na higit sa lahat ay salin ng *Elohim*, ang salitang Hebreo para sa Diyos.⁴¹ Ang 72 mga pantas na Judiong pinagkatiwalaang magsalin ng *Septuagint* (anim mula sa bawat isa sa 12 tribo ni Israel) ay nanindigan sa tradisyon sa pamamagitan ng pagsalin ng *Elohim* sa *theos*. Ang bagong Tipan ay hindi naiba. Ang *theos* ng Griyegong Bagong Tipan ay iyon ding *theos* ng Griyegong Lumang Tipan (alalaong-baga, ang *Septuagint*), kapwa hinango sa *Elohim*.

⁴⁰ Achtemeier, Paul J. p. 684.

⁴¹ *Ibid.* (Gaya ng nasa itaas).

Sa pagkakakilalang ang batayan ng *theos* ng Bagong Tipan ay ang *Elohim* ng Lumang Tipan, ang isang tao ay maibabalik sa nabanggit sa itaas na kaugnayan ng *Elohim* at *Allah*.

At tunay, hindi dapat magtaka. Ang *Eli* at *Eloi* na di-umano’y namtawi sa mga labi ni Jesus sa Bagong Tipan (Mateo 27:46 at Marcos 15:34) ay di-masusukat na mas malapit sa “Allah” kaysa salitang “God.” Gaya ng kaso ng *Elohim* at *Eloah*, ang *Eloi* at *Eli* ay kasintunog ng “Allah” at sa punto ng wika ay tumutugma sa “Allah” sa anyo at kahulugan. Lahat ng apat na Biblikong pangalang ito ay Hebreo, isang kapatid na wika ng Arabik at Aramaik. Ang mga wikang karaniwang kinikilala ng mga iskolar na ginamit ni Jesus ay Hebreo at Aramaik. Halimbawa, sa sinambit na “*Eloi, Eloi, lama sabachthani*” (Marcos 15:34), ang mga salitang *Eloi* at *lama* ay isinalin-titik mula sa Hebreo, samantalang ang *sabachthani* ay isinalin-titik mula sa Aramaik. Samakatwid, bilang mga magkakapatid na wika, hindi kataka-takang ang mga salitang Hebreo, Aramaik at Arabik na magkakahawig o magkakasingkahulugan ay maging tila magpipinsan sa tunog. Ang tatlo ay pawang mga wikang Semitiko, na may bahagyang pagkakaiba sa bigkas ng mga salitang magkakasingkahulugan, gaya ng pagbating Hebreong *shalom*, at ng Arabikong pagbating *salaam*, na kapwa nangangahulugan ng kapayapaan. Ang hinalang ang Hebreong *Elohim*, *Eloah*, *Eloi*, at *Eli* ay nakakatumbas ng Arabik na *Allah* sa gayunding paraang ang Hebreong *shalom* ay nakakatumbas ng Arabik na *salaam* ay tila may katibayan.

Sa kabila ng nasa itaas, mayroon pa ring mga nakakondisyong mag-akalang ang “Allah” ay pangalan ng isang diyos na pagano! Ipinagwawalang-bahala nila ang katotohanang ang mga pagano ay pangkalahatang ginagamit ang salitang “diyos” kung paanong ginagamit ito ng mga Kristiyano, Judio at Muslim, at hindi nito binabago ang katotohanang may iisang Diyos lamang. Gayundin, ang salitang *elohim* ay ginamit sa *Septuagint* sa pagtukoy sa mga diyos na pagano, gayundin sa mga diyos na Griyego at Romano, bukod sa isang tunay na Diyos ng Luma at Bagong Tipan.⁴² Nililina ng *Encyclopaedia Judaica* ang puntong ito: “Ang anyong pangmaramihang *elohim* ay ginagamit

⁴² *Ibid.* (gaya ng nauna).

hindi lamang para sa mga paganong ‘diyos’ (halimbawa, Ex. 12:12; 18:11; 20:3) kundi gayundin ng isang paganong ‘diyos’ (Mga Hukom 11:24; 2 Mga Hari 1:2 at mga sumusunod) at gayundin ng isang ‘diyosa’ (1 Mga Hari 11:5). Tungkol sa pagtukoy sa ‘Diyos’ ni Israel, ginagamit ito nang napakadalas — mahigit sa 2,000 beses. . .”⁴³ Sa pag-aalaalang ang *Elohim* ang salitang pangunahing pinagmulan ng salitang *theos* ng Bagong Tipan, makikitang ang gamit ng biblikong salitang ito para sa Diyos ay namutawi sa mga labi at panulat ng mga pagano, gayundin mula sa mga Judio at Kristiyano. Nangangahulugan ba ito na ang *Elohim* ay isang paganong diyos, o kaya’y isang pansariling Diyos ng Judio o Kristiyano? Walang alinlangang ang katotohanan na ang iba’t ibang relihiyon, kabilang ang mga paganong relihiyon, ay gumagamit ng “Diyos,” “Elohim,” at “Allah” para pagkakilanlan ng kanilang konsepto ng Kataas-taasang Lumikha, ay nagbabadya ng walang iba kundi ng kanilang pagtanggap ng kinikilala ng nakararaming pangalan para sa Diyos.

“Kinikilala ng nakararami? Tila bago ito sa akin,” maaaring sabihin ng ilan. Ito ay maaaring ring maging kagaya ng mga pangalang Shim’own Kipha, Yehowchanan, Iakobos, at Matthaios — subalit gaano ba kabanyaga talaga ang mga pangalang ito? Di-alam ng iba, marahil, ngunit banyaga? Hindi. Ang mga ito ay salin-titik ng Hebreo at Griyego, kung saan ang mga biblikong pangalang Simon Peter [Simon Pedro, John (Juan), James (Jacob /Santiago/ Jaime), at Matthew (Mateo)] ay isinalin sa Inggles.

Kaya’t alin ang higit na banyaga — ang pag-imbento at pagpapatanyag ng mga bagong pangalan bilang pagkiling sa mga kinikilala sa kasulatan, o ang pananatiling tapat sa mga kinikilalang banal na salita? Ang pagkilala sa Lumikha sa tatak na “God (Diyos)” na sumilang sa pagkamalikhain ng tao at inalagaan sa Kanluraning kultura, o ng pangalang tiyakang ibinigay ng Makapangyarihan sa Lahat, kung paaanong ipinahayag Niya ang Kanyang Sarili sa kasulatan?

Hindi maikakailang ang nagsasabi ng Yehowchanan, Iakobos, at Allah ay tatanggaping may tanging pagwawalang-bahala sa Kanluran, subalit ang malasakit ng mga tunay na nananampalataya kailanman ay hindi

⁴³ *Encyclopaedia Judaica*. Vol 7, p. 679.

ng katanyagan, manapa'y ng katotohanan ng patotoo sa harap ng Lumikha. Isang Lumikhang ang angkop na pangalan, ayon sa mga pinagmulang Judaismo, Kristiyano at Muslim ay "Allah."

2 — Ang Pangalan ng Diyos at ang Maramihang Pangmaharlika

Nakikita mo ang mga bagay; at sinasabi mong, “Bakit?”

*Ngunit nangangarap ako ng mga bagay na dati’y wala;
at sinasabi kong, “Bakit hindi?”*

—George Bernard Shaw, *Back to Methuselah*

Walang kompletong talakayan sa pangalan ng Diyos nang di-ipinaliliwanag ang maramihang pangmaharlika. Ito ay isang kaisipang pangwikang banyaga sa karamihan ng mga katutubong tagapagsalita sa wikang Inggles, ngunit hindi sa wikang Inggles. Kasing-aga pa ng ika-17 dantaon, ang salitang *thou* (*ikaw*) ay inilapat sa mga karaniwang tao samantalang ang salitang *you* (*ikaw*), ang pangmaramihan ng paggalang sa Lumang Inggles, ay inilaan sa mga maharlika at mga nasa mataas na lipunan. Kaya’t “Your Highness” at “Your Lordship,” sa halip ng “Thou Highness” or “Thou Lordship.” Kaya’t gayundin ang “*Kami* ay hindi natutuwa” ni Reyna Victoria at “*Kami* ay isang lola” ni Margaret Thatcher.

Sa banal na kasulatan (kabilang ang mga Luma at Bagong Tipan, gayundin ang Banal na Qur’an), ang Diyos kung minsan ay tinutukoy na “Kami” o “Tayo.” Halimbawa, itinatala ng Genesis 1:26 at 11:7 ang Diyos sa pagsasabing “Tayo ay lumikha ng tao . . .” at “Halina, bumaba Tayo . . .”

Mula sa kasulatang Muslim, ang pangalang *Allah*, di-gaya ng Hebreong *Elohim*, ay pang-isahan at hindi maaaring gawing pangmaramihan.⁴⁴ Ang ilang katagang Arabik (halimbawa, mga panghalip at mga hulaping panghalip) ay naglalarawan sa Allah sa pangmaramihan, subalit sa tinatawag na maramihang pangmaharlika. Ito ay maramihang hindi sa bilang kundi sa paggalang. Ang maramihang pangmaharlika ay isang pampanitikang gamit ng Silanganin at Semitikong mga wikang nagsasaad ng kamaharlikaan. Sa kapwa Luma at Bagong Tipan, *Elohim* ang pangmaramihang anyo ng *Eloah* (ang pangalang pinakamalapit sa “Allah” sa salin-titik at

⁴⁴ Douglas, J. D. p. 27.

kahulugan).⁴⁵ Sa gayunding paraang ang mga pahayag ng maramihang pangmaharlika sa Qur'an ay nagbabadya ng ng kamaharlikaan ng Diyos, kaya't ang *Elohim* sa Luma at Bagong Tipan ay nagbabadya ng pangmaramihan ng paggalang.^{46, 47} Ang *Theological Dictionary of the New Testament* ay nagbibigay-kuro, "Ang *Elohim* ay malinaw na isang pangmaramihan sa bilang lamang sa iilang pagkakataon (ihambing sa. Ex. 15:11). Maging ang iisang paganong diyos ay maaaring ipakahulugan sa salitang ito (halimbawa, 1 Mga Hari 11:5). Sa kabuuan, kung gayon, mayroon tayong pangmaramihan ng kamaharlikaan."⁴⁸

Maaaring magbigay-kuro ang mga tao nang paulit-ulit ukol sa paksang ito mula sa kagalang-galang na layo ng kani-kanilang pananampalataya, ngunit kalugud-lugod pansinin ang pasya ng kahit isang iskolar na gumugol ng panahon sa magkabilang gilid ng bakod ng teolohiya. Si David Benjamin Keldani ay nanungkulan ng 19 na taon bilang isang paring Katoliko ng Ritwal na Kaldeo sa diyosesis ng Uramiah (sa tinatawag noong Persia), bago yumakap sa Islam sa pagsisimula ng ika-20 siglo. Kilala sa pangalang Islamikong Abdul-Ahad Dawud, sinulat niya ang pinakaunang mga lathalang pandalubhasa sa wikang Inggles sa paksa ng mga biblikong nauugnay sa propeta ng Islam, si Muhammad. Sa sulating ito, isinulat niya,

Magiging pag-aaksaya lamang ng panahon ang pagpapabulaan sa mga nag-aakala nang may kamangmangan o malisya na ang Allah ng Islam ay naiiba sa tunay na Diyos at isa lamang huwad na diyos na sariling likha ni Muhammad. Kung nalaman ng mga pari at teologong Kristiyano ang kanilang mga Kasulatan sa orihinal na Hebreo sa halip ng mga salin gaya ng pagbasa ng mga Muslim sa Qur'an sa tekstong Arabik nito, malinaw nilang makikitang ang Allah ay siya ring antigong pangalang Semitiko ng Kataas-taasang Lumikhang nagpahayag at nagsalita kay Adan at sa lahat ng mga propeta.⁴⁹

⁴⁵ *Encyclopaedia Britannica*. CD-ROM. (sa ilalim ng "Elohim").

⁴⁶ Achtemeier, Paul J. p. 686.

⁴⁷ Meagher, Paul Kevin et al. Vol 1, p. 1187.

⁴⁸ Kittel, Gerhard and Gerhard Friedrich (mga patnugot). 1985. *Theological Dictionary of the New Testament*. Isinalin ni Geoffrey W. Bromiley. William B. Eerdmans Publishing Co., Paternoster Press Ltd. p. 325.

⁴⁹ Dawud, Abdul-Ahad (Dating kilala bilang Reverend David Benjamin Keldani, Obispo ng Uramiah). 1992.

Kung paanong kinikilala ng mga Kristiyanong Arabe ang Diyos bilang “Allah,” at kung paanong gumagamit ang Bibliya ng pangmaramihang maharlika sa mga panghalip at sa angkop na pangalang *Elohim*, ang mga Kanluraning Kristiyano ay maaaring gumawa ng nasabing kaugalian nang hindi ilalagay sa alanganin ang kanilang pananampalataya. Subalit ang pananampalataya ay di-kailangang umasa sa gayong mga isyu, samantalang may nananatiling isang higit na makabuluhang bagay na dapat pag-isipan. Kung hindi isasaalang-alang ang Kanyang pangalan, paanong mauutusan ng Diyos ang sangkatauhang Siya ay maunawaan?

*Yaong nagsisisang-ayon sa atin ay maaaring hindi tama,
ngunit sa kanilang katusuhan tayo'y humahanga.*

—Cullen Hightower

Ang pang-unawang Judio tungkol sa Diyos ay matatag kung ihahambing sa iba, sa kabila ng napakalalaking pagkakaiba ng mga Ortodokso, Conservativo, Reforma at Hasidicong Judaismo sa mga ibang bagay. Sa buong Judaismo, ang pagiging Isa ng Diyos ay nananatiling pangunahing katangian ng Maylikha, na sinusundan ng maraming iba pa kabilang ang katarungan, pag-ibig, awa, pagkamaalam sa lahat, pagiging nasa lahat ng dako, pagiging makapangyarihan sa lahat, pagkamananakop, katotohanan, karunungan, pagsasarili, kabutihan, kabanalan, kawalang-hanggan, at maging ang mapanlinlang na konsepto ng kawalang-katapusan. Gayundin, itinuturing ng mga Judiong ang Diyos ay di-mauunawaan, sapagkat higit ang mga katangian ng Diyos kaysa sa kanyang mga nilikha.

Ang mga katangiang Judio ng Diyos ay nalilipat din sa mga pakahulugang Kristiyano, bagamat ang pagiging Isa ng Diyos ay nagdusa ng pagbabago mula sa mahigpit na monoteismo ng panahong apostoliko hanggang sa mistisismo (pagkamahiwaga) ng Trinidad. Sumisipot mula sa isang sulok ay ang pang-unawang Trinitario ng tatlong katauhan sa Isa — isang konseptong itinatatwa ng mga paghamong Unitario. Tunay, paanong ang mga bagay na may taliwas na pagkakaiba (alalaong baga, kamatayan/ kawalang-kamatayan, may pinagmulan/walang pinagmulan, nababago/di-nababago, atbp.) ay mangyaring maganap sa isang pag-iral? Bakit hindi ipinalagay ni Jesucristo ang kanyang mga mahimalang gawa nang tanging sa Diyos at hindi sa anumang pagkadiyos ng kanyang sarili, kung totoo siya ay kahati sa pagkadiyos? At bakit siya nagpatotoong tinanggap niya ang kanyang mga handog mula sa Diyos kung siya at ang Maylikha ay magkapantay? (Para sa mga talatang kaugnay, tingnan ang Juan 3:35, 5:19–23, 5:26–27, 10:25, 13:3, 14:10, Mga Gawa 2:33, 2 Pedro 1:17, Rebelasyon 2:26–27.)

Ang doktrina ng pagiging tatlo ng Diyos ngunit Iisa, o pagsasabing tatlo-sa-Isa, ay tumutugon sa antas nitong isang hiwaga ng relihiyon. Bagamat maraming nagpapahayag ng paniniwala, walang kayang magpaliwanag nito sa isang paraang ang isang malusog na nag-aalinlangan ay nakauunawa. Ang pagpupunyaging maipaliwanag kung paanong “ang nilikha” ay maaaring pumantay sa Lumikha ay sintanda ng panahon, na kagaya rin ng mga hiwaga (misteryo) ng paniwalang Trinitario. Sa pagpasok sa gayong mga isyu, ang pinakakaraniwang imaheng Kristiyano ng Diyos ay ang “malaking tao sa langit,” katulad ng representasyon ng matandang may puting balbas at maluwang na kasuutang ipininta ni Michelangelo sa kisame ng kapilya ng Sistine. Ang katotohanang ang larawang ito ay hindi naiiba sa Representasyong Griyego kay Zeus ay hindi nakatakas sa pansin, at marami ang tumututol, at hindi lamang sa batayan ng pangalawang utos (na nagbabawal ng “anumang paghahawig ng *anumang nasa langit* sa itaas, o nasa daigdig sa ibaba, o nasa tubig sa ilalim ng lupa . . .”)(Exodo 20:4–5)

Kung kaya, kung hindi batay sa pangalawang utos, bakit tututol ang sinuman? Kung gayon, ang talata ba sa Bibliyang nilikha ng Diyos ang tao “sa Ating larawan, ayon sa Ating hawig” ay nangangahulugang nilikha ng Diyos ang tao upang *makamukha* Niya, o magkaroon ng kapangyarihan sa makamundong likha, katulad ng pagkakaroon ng Diyos ng kapangyarihan sa *lahat* ng nilikha, kabilang ang ating mga sarili? Ang huli ay siyang kabuuang-laman kung saan naipahayag ang talatang ito, sapagkat ang buong talata ay mababasang, “Pagkaraan ay sinabi ng Diyos, ‘Likhain Natin ang tao sa Ating larawan; hayaang magkaroon sila ng kapangyarihan sa mga isda sa dagat, sa mga ibon sa himpapawid, at sa mga bakahan sa buong mundo, sa bawat bagay na gumagapang sa mundo” (Genesis 1:26). Ang talatang ito ay hindi nagsasaad, “Sa Ating larawan, ayon sa ating hawig; hayaang magkaroon siya ng mga mata at isang ilong, isang bibig at mga tainga . . .” Hindi, ito ay nagsasabi ng kapangyarihan, hindi ng pisikal na anyo. Hindi miminsan, kundi makalawa, sapagkat sa mga sumusunod na talata ay sinabi ng Diyos sa sangkatauhan, “Mamunga kayo at magpakarami, punuin ninyo ang daigdig at supilin ito, sakupin ninyo ang mga isda ng dagat, ang mga ibon ng himpapawid, at bawat nabubuhay na bagay na gumagalaw sa ibabaw ng lupa” (Genesis

1:28).

Kaya't paano nating ilalarawan ang Diyos? Ayon kapwa sa pangalawang utos at sa mga talata sa itaas, hindi sa anupaman. Sapagkat hindi lamang nag-uutos ang Diyos sa ating huwag gayon, ngunit unang-una ay wala man lamang tayong ideya kung ano ang Kanyang anyo.

Gayundin, ang pag-angkin ng Kristiyanong ang Diyos ng Lumang Tipan ay nagsisi at nagbago mula sa isang marahas at magagaliting Diyos tungo sa isang mapagmahal at mapagpatawad na Diyos ng Bagong Tipan ay hindi tinatanggap ng lahat. Sa katunayan, maraming nag-aakalang ang konseptong itong sinasalungat kapwa ng kasulatan —“Ang Diyos ay hindi isang tao, na Siya ay magsisinungaling, ni isang anak ng tao, na Siya ay magsisisi. Sinabi ba Niya, at hindi ba Niya gagawin? O siya ay nagsabi, at hindi Niya ito tutuparin?” (Mga Bilang 23:19) — at ng sentido komun (karaniwang pangangatwiran).

Ang pang-unawang Islamiko tungkol sa Diyos ay higit na payak (simple), at hawig sa pang-unawang Judio sa maraming bagay. Ang mga pinakamatinding sangkap ng paniniwalang Islamiko ay nakasalalay sa salitang *tawheed*, na nagpapakahulugan sa pagiging Isa ng Allah, nagpapatotoo sa Kanyang maraming natatanging pangalan at katangian, at nagtutulak sa mga taong magsalita at gumalaw sa isang paraang kalugud-lugod sa Diyos.

Alinsunod sa relihiyong Islamiko, Ang Allah ay Iisa sa pinakadiwa, walang hanggan at ganap. Siya ay buhay, nagsasarili, nakababatid ng lahat, makapangyarihan sa lahat. Hindi Siya nangangailangan kaninuman, subalit ang lahat ay nangangailangan sa Kanya. Hindi siya nag-aanak, at hindi Siya ipinanganak. Siya “ang Una,” na walang pinagmulan, “ang Huli,” na walang katapusan, at wala Siyang mga kahati o kabahagi ng pagkadiyos.

Ang Allah ay “ang Pinakanangingibabaw,” na walang nangingibabaw sa Kanya. Siya “ang Nakaaalam ng lahat,” ganap sa kaalaman, nakatatalos ng lahat ng bagay na maliliit at malalaki, lantad at lingid, at “Pinakamarunong sa lahat,” ligtas sa mga kamalian sa pagpapasya. Siya “ang Mapagmahal,” “ang Maawain!” na ang awa ay sumasakop sa lahat ng nilikha. Datapwat samantalang minamahal at ginagantimpalaan ng Allah ang paniniwala at kabanalan, kinamumuhian

niya ang kawalang-kabanalan at pinarurusahan ang pagsuway. Sa pagiging “ang Makapangyarihan sa Lahat,” ang kapangyarihan Niya ay ganap, at walang makabibigo sa Kanyang utos.

Maraming ibang pangalang katangi-tangi ang ibinibigay ng Banal na Qur’an, gaya ng pagiging Panginoon at Pinuno ng lahat ng nilikha: ang sangkatauhan sa pagiging nilikha sa pamamagitan ng Kanyang kalooban at sa pagiging nabubuhay, namamatay at nagbabalik sa Kanya sa Araw ng Paghuhukom ayon sa Kanyang utos. Kinikilala rin ng mga Muslim na ang Allah ay lampas sa ganap na pang-unawa ng tao, sapagkat walang nilikhang maihahambing sa Kanya. Maaaring sa susunod na buhay ay mahandugan tayo ng mas malaking pang-unawa, subalit sa buhay na ito, ang kaalaman tungkol sa ating Lumikha ay nakapaloob sa mga hangganan ng rebelasyon.

Katulad ng Judaismo, subalit hindi gaya ng Kristiyanismo, walang mga pisikal na paglalarawan ang Allah sa Islam. Bunga nito, ang mga kaisipan ng mga mananampalataya ay hindi nililito ng guni-guni (imahinasyon) ng katangiang taong-diyos na “malaking tao sa langit”. Gayundin, ang relihiyong Islam ay hindi nagtatakda ng kasarian sa Allah, sapagkat nauunawaang ang Allah ay nangingibabaw sa lahat ng gayong mga katangian. Ang pag-uugnay ng mga katangiang sekswal ay itinuturing na sadyang nakasusuklam, lumalapastangan pa mandin, sa mga Muslim. Kaya, samantalang tinutukoy ng panlalaking panghalip sa Qur’an, ito ay hindi hihigit sa isang pangangailangang pangwika, sapagkat sa wikang Arabik ay walang panghalip na may kasariang pambalaki (*neuter*). Bagamat Siya ay Panginoon, Diyos, Maylikha at Tagapamahala, wala sa Islam ang pagtukoy sa Kanya bilang “Ama.”

Ang pang-unawang Islamiko sa Diyos ay nakatatagpo ng mga pagtutol sa Kanlurang higit na nakararami ang Kristiyano. Ang una ay kinikilala ng Islam si Jesus bilang isang propeta ngunit hindi isang “anak ng Diyos,” at lalo na ay hindi sa katuturang “isinilang, na hindi nilikha.” Ang pangalawa ay itinuturo ng Islam ang pagiging Iisa ng Diyos at itinatakwil ang konsepto ng Trinidad. Ang pangatlo ay hindi naniniwala ang mga Muslim na minana ng sangkatauhan ang bigat ng kasalanang orihinal, sapagkat ang pananaw na ito ay hindi tumutugma sa katarungan at awa ng Diyos. Ang panghuli ay naniniwala ang mga Muslim na si Jesus ay itinaas at iniligtas sa

pagkakatapako sa krus na nagpapawalang-bisa sa mga doktrina ng pagtubos sa kasalanan at sa muling pagkabuhay.

Ang mga pagkakaibang ito sa paniniwala ay mahalaga, sapagkat ang mga ito ang bumubuo ng mga malalaking linya ng kamaliang pinagbabanggaan ng mga dambuhalang kahon ng Kristiyanismo at Islam.

IKA-3 BAHAGI: MGA PAGKAKAIBA SA DOKTRINA

*Ang problema sa mga tao ay hindi sapagkat hindi nila alam,
kundi maraming di-totoo silang nalalaman.*

—Josh Billings, *Josh Billings' Encyclopedia of Wit and Wisdom*

Ang mga pagkakaiba ng Judaismo, Kristiyanismo at Islam ay maaaring harapin sa maraming antas, na ang pinakabatayan ay *sentido komun* (karaniwang pag-iisip). Malinaw na uri ng kaisipang *Alice in Wonderland*, binibigyang-halimbawa ng gayong mga matatalinong palitang tulad ng:

“Iyan ay hindi karaniwang kautusan: inimbento mo iyan ngayon lamang.”

“Ito ang pinakalumang kautusan sa kasaysayan,” sinabi ng Hari.

“Kung gayon ay dapat itong maging Bilang isa,” sinabi ni Alice.⁵⁰

Kapag ipinairal nang wasto, ang anyong ito ng pangangatwiran ay di-nagbibigay ng pagkakataon para sa dagdag na pagtatalo. Subalit, ang isang karagdagang paraan ng pagsusuri ay ang pagbibigay-kaibahan ng mga katuruang Judaismo, Kristiyanismo at Islam, at hayaang timbangin ng mga mambabasa ang ebidensya laban sa kani-kanilang mga paniniwala.

Simulan natin sa pamamagitan ng pagsilip sa *Alice in Wonderland* sa kasaysayan ng debateng Unitario at Trinitario.

⁵⁰ Carroll, Lewis. *Alice's Adventures in Wonderland*. Ch. 12.

1— Mga Unitario vs. mga Trinitario

*Napagkasunduan nilang latiguhin ang mga sinungaling.
At isang lalaki ang dumating
at sinabi sa kanila ang totoo. At siya ay kanilang ibinitin.*

—T.W.H. Crosland, *Little Stories*

Maraming paniniwala sa pananampalatayang Trinitario ang itinuturing na “pinakamatandang kautusan sa aklat,” subalit sa katotohanan ay nagbuhat sa mga di-biblikong pinagmulan. Sa halip na maging “kautusan bilang isa,” na gaya ng maaaring makatwirang asahan ng isang tao dahil sa pagbibigay sa mga ito ng pagkapangunahin, ang mga paniniwalang ito ay hindi man lamang matagpuan sa Bibliya.

Si Alice ay tututol.

At sa katotohanan, maraming dakilang palaaral ang *nagsitutul*: mga palaaral na gaya ni Obispo Pothinus ng Lyons (pinaslang noong ikalawang dantaon, kasabay ng *lahat* ng mga Kristiyanong nagsihiling kay Papa Eliuterio para sa pagwawakas ng pagmamalupit; ni Leonidas (isang tagasunod ng Apostolikong Kristiyanismo at nagbunyag ng mga pagbabago ni Pablo, pinaslang noong 208 *CE*); ni Origen (na namatay sa bilangguan noong 254 *CE* pagkatapos ng mahabang pagpapahirap na dahil sa pangangaral ng Kaisahan ng Diyos at pagtangi sa Trinidad; ni Diodoro; ni Panfilo (pinahirpaan at pinaslang, 309 *CE*); Luciano (pinahirapan dahil sa kanyang mga pananaw at pinatay noong 312 *CE*); ni Donato (piniling Obispo ng Carthage noong 313 *CE*, at pagkatapos ay lider at inspirasyon ng isang kilusang Unitariong lumagong mangibabaw sa Krisityanismo sa Hilagang Africa, tamang-tama hanggang sa pag-utos ni Emperador Constantino para sa kanilang pagpuksa. Gayong kaganap ang pagpawi sa kanila kung kaya’t napakakaunti ng nalalabi sa mga banal na kasulatan ng minsan ay napakalaking sektang ito; ni Ario (ang presbitero ng Alejandria, na ang panuntunan ay “sundan si Jesus ayon sa kanyang iniaral,” pinatay sa paglason noong 336 *CE*); ni Eusebio ng Nicomedia; at hindi na babanggitin ang mahigit sa isang milyong

Kristiyanong pinatay sa pagtanggaping tanggapin ang opisyal na doktrina ng simbahan sa panahong kasunod ng Konseho ng Nicea.

Ang mga mas huling halimbawa ay kinabibilangan nina Lewis Hetzer (pinugutan noong ika-4 ng Pebrero, 1529); Michael Servetus (sinunog sa poste noong ika-27 ng Oktubre, 1553, na gumamit ng mga berdeng sangang may dahon pa upang makalikha ng nakapagpapahirap na mabagal, nagliliyab na apoy) ^{51 (EN)}; Francis Davidis (namatay sa bilangguan noong 1579); Fausto Socino (namatay noong 1604); John Biddle (nagdusa ng pagpapatapon sa Sicilia at maramihang pagpapabilanggo, na ang pinakahuli ay nagpadali ng kanyang kamatayan). Si Biddle, na itinuring ang katawagang ginamit ng mga Trinitariong “mas masahol pa sa mga mga salamangkero kaysa mga Kristiyano,” ⁵² ay nagtatag ng isang madamdaming sistema ng mga argumento laban sa pagtuligsa sa teolohiyang Trinitario sa gayong napakamabisang paraan kaya’t sa di-bababa sa isang pagkakataon, isinaayos ng mga kadebate ang pagdakip sa kanya upang maiwasang kaharapin siya sa isang bukas na talakayan. ⁵³ Nakaiwan siya ng mga malayang palaaral na naninindigan sa kaisahan ng Diyos, kabilang ang mga pangunahing intelektwal noon, gaya nina Sir Isaac Newton, John Locke, at John Milton. Ang tatlong araw na pagpapatapon kay Biddleo ay nagbunga ng isa sa pinamadamdaming komentaryo sa pagmamalupit sa relihiyon, sinulat ng isang mapagmalasakit na manunulat ng *The Gospel Advocate*:

Nagpulong nang lihim, hinirang ang hukom,
Lumuklok ang tao sa trono ng Diyos;
At sa bagay doon ay nagbigay-hatol
Na tanging sa Kanya lamang naaangkop;
Pananampalataya ng kapatid, krimeng inihantong,

^{51 (EN)} Yaong mga nag-ugnay sa pagsunog sa mga erehe (laban sa simbahan) sa mapagparusang sangay ng Iglesia Romana Catolica ay maaaring magkagustong malamang ang kaugalian ay hindi rin naman lingid sa kaalaman ng simbhang Protestante. Si Michael Servetus ay nahatulan ng kakila-kilabot na parusang ito ng walang iba kundi ni John Calvin, isa sa mga nagtatag ng Protestantismo. Sa kabila ng katotohanang si Servetus, isang Espanyol, ay nagtangan ng liham ng ligtas na pag-uugali, siya ay ipinapatay sa Geneva sa umano’y krimen sa pagiging isang Anabaptista at isang Unitario.

⁵² Wallace, Robert, F.G.S. 1850. *Antitrinitarian Biography*. Vol. III. London: E.T. Whitfield. p. 180.

⁵³ *Ibid.*, (tulad sa itaas), p. 190.

At dakilang laya ng isip, nilagot.⁵⁴

Noong kanyang kapanahunan, tinangka ng Parlamentong patayin (alalaong-baga, sa literal na kahulugan) ang kilusan ni Biddle sa pagtatakda ng parusang kamatayan para sa mga tumanggi sa Trinidad (ika-2 ng Mayo, 1648). Noong taon ng kanyang kamatayan, pinagtibay ng Parlamento ang pangalawang *Act of Uniformity* (Batas ng Pagkakatulad) at ipinagbawal ang lahat ng pagsamba at kapariang hindi Episcopaliano.⁵⁵ Sa ilalim ng batas na ito, 2,257 pari at mga tinanggal sa kaparian at mahigit sa 8,000 tao ang namatay sa bilangguan sa pagtanging tanggapan ang Trinidad.

Mayroong kahit di-bababa sa isang kaso, na sa natatanging karunungan ng simbahan, ang populasyon ng isang buong bansa ay hinatulan ng kamatayan:

Sa simula ng taon, ipinahayag ang pinakamamalaking hatol ng kamatayang naibalita simula nang nilikha ang daigdig. Ang malupit na pinunong Romano ay nagnais na ang ulo ng kanyang mga kalaban ay mapasa-iisang leeg, upang sa isang hampas ay matagpas niya ang mga yaon; ang Hukumang Tagasiyasat (*Inquisition*) ay nakatulong kay Felipe upang ilagay ang lahat ng ulo ng kanyang mga nasasakupang Olandes sa iisang leeg para sa nasabing layunin ng pagpugot. Pagsapit ng ika-16 ng Pebrero, 1568, isang hatol ng Banal na Tanggapan ang naghatol ng kamatayan sa lahat ng mga mamamayan ng Nederlanda bilang mga erehe. Sa panlahat na parusang ito, iilang taong binanggit nang partikular ang hindi nakabilang. Isang proklamasyon ng Hari, na may petsang makaraan ang sampung araw, ang nagpatibay sa hatol na ito ng *Inquisition*, at nag-utos na isakatuparan ang madaliang pagpatay, nang walang pagtangi sa gulang, kasarian, o kalagayan. Ito na marahil ang pinakamaikling hatol-kamatayang nabuo kailanman. Tatlong milyong tao, lalaki, babae, at bata ang hinatulan ng kamatayan sa bitayan sa tatlong hilera; at, sapagkat alam ng lahat na ang mga ito ay hindi mga kulog na di-makakasakit, katulad ng ilang mga batas ng Vaticano, manapa'y mga seryoso at praktikal na batas, na marapat ipatupad, ang hilakbot na nilikha ng mga ito ay madaling maisasaisip. Hindi gaanong hinangad ng pamahalaang ipilit ang ganap na

⁵⁴ *Ibid.*, p. 191.

⁵⁵ Parke, David B. pp. 31, 33.

pagtapos ng buong plano sa lahat ng sukat nito, subalit sa mga kahindik-hindik na panahong kinabilangan nila, ang mga Olandes ay maaaring mapatawad sa paniniwalang walang batas ang labis na malupit para maisakatuparan. Gayunman, isang katiyakang nang ang *lahat* ay mahatulan, *sinuman* ay maaaring sa isang saglit na babala ay maihahatid sa bitayan, at ito ang mismong ganap na isinagawa ng mga maykapangyarihan. Sa bisa ng panlahatang kautusang ito, ang sipag ng Sangguniang-dugo ay maaari ngayong maging labis-labis. Bakit ang mga huwad na pagpaparusang ito ay hindi ipagkait sa mga tao, ngayong isang pangkalahatang hatol ang lumunok sa buong populasyon patungo sa iisang malawakang puntod? Subalit maipapalagay na kung ang mga pagpupunyagi ng mga tagpagpatupad at mga mambabatas ay walang ibang naging silbi, ang mga ito kahit paano ay nagdulot sa pamahalaan ng mahalagang ebidensya tungkol sa kaugnay na yaman at ibang mga bagay-bagay tungkol sa isa-isang mga biktima. Sa dahilang ang pangunahing kaisipan ng pamahalaan ay kung ang makatarungang pamamahala sa pagpaparusa ay magbubunga ng ginintuang ani, kanais-nais pa ring pagsumikapan ang paninindigang nagkaroon na ng madugong tagumpay.

At sa ilalim ng bagong kautusang ito, ang mga pagpatay ay tiyakang hindi nanghina. Mga kalalakihan sa pinakamatataas at pinakamababang katayuan ang araw-araw at oras-oras ay kinaladkad sa parusahan. Si Alva, sa nag-iisang liham kay Felipe, ay buong kalamigang nagpalagay na ang bilang ng mga pagpatay na magaganap pagkatapos ng *semana santa* (mahal na araw) ay “800 ulo.” Ang bawat isa sa maraming mamamayang hinatulan ng 100,000 *florin* at ng wala nang ibang krimen ay nakita ang sariling biglang nakatali sa buntot ng kabayo, nakagapos ang mga kamay sa kanyang likuran, at sa gayon kinaladkad sa bitayan. Subalit bagamat ang kayamanan ay isang di-mapatatawad na kasalanan, ang karalitaan ay napatunayang isang bihirang proteksyon. Mga sapat na dahilan ang laging natutuklasan para sa pagsumpa sa mga gutom na manggagawang kagaya ng mariwasang tagalunsod. Upang maiwasan ang mga abalang malilikha sa mga lansangan ng madalas na pagtuligsa o panghihikayat sa mga manonood sa lansangan ng mga biktimang patungo sa parusahan, isang bagong paraan ang naimbento. Ang dila ng bawat bilango ay ikinabit sa isang bakal na singsing, at pagkatapos ay pinainit sa nagbabagang bakal. Ang pamamaga at pagkapasong siyang dagling resulta ay nakapigil sa dila upang makahulagpos sa singsing, at natural na mabisang makapigil sa lahat ng kakayahang magsalita.⁵⁶

⁵⁶ Motley, John Lothrop. 1884. *The Rise of the Dutch Republic: A History*. Volume II. London: Bickers &

Isang dekada lamang bago rito, si Carlos Cinco (Charles V), ang Banal na Emperador ng Roma at Hari ng Espanya, ay nagpanukalang “lahat [ng mga Olandes] na nanatiling nanindigan sa kanilang mga kamalian ay sunuging buhay, at yaong mga nagsipagsisi ay pugutan ng ulo.”⁵⁷ Kaya’t maging ang mga nagsipagsisi ay hindi maliligtas.

Ang nasa itaas na talaan ay nag-uuri sa mga taong minsan ay itinuring ng Simbahang Katoliko bilang pinakapusakal na mga erehe at ng mga Kristiyanong Unitario bilang mga pinakadakila sa mga martir sa pagbabalik sa mga turo ni Jesucristo. Ang ilan sa mga Unitariong nabanggit sa itaas ay kaugnay sa mga kilusang gayong kahalagang nakapagpalaganap sa mga bansa, subalit sa lahat ng pagkakataon, ang Simbahang Trinitario ay lumaganap sa bandang huli sa pagsasanib ng lamang na lakas, mababang pagpapaubaya, at kagustuhang isakripisyo kapwa ang lalaki at babae sa paghahangad ng pagpapadalisay sa relihiyon.

Bagamat gumagamit sila ng iisang aklat para sa paggabay, ang Kristiyanismong Unitario at Trinitario ay halos magkaiba nang labis sa kanilang pamamaraan. Ang Kristiyanismong Trinitario ay nagtatakwil ng anumang salungat sa doktrinang hinango, samantalang ang Kristiyanismong Unitario ay tumatanggi sa anumang salungat sa katibayang mula sa kasulatan. Ang pagkakaiba sa pagitan ng dalawang batayang ito ay nasa gitna ng pagtatalo. Nagtagumpay ang simbahang Katoliko sa pagkitil sa mga taong nagsititol, ngunit nabigong hadlangan ang mga kaisipan at mababangis na damdaming kanilang ipinahayag. Higit na dakilang tagumpay ang maaari sanang nakamtan kung ang simbahan ay nakapagbigay ng pagtugong makatwiran at pangwakas sa mga hamon, at naitatag ang kanilang kalamangan sa katalinuhan sa halip ng sa pamamagitan ng kalupitan. Gayunman, ang kasaysayan ng simbahan ay nagtatala ng halos dalawang libong taon ng kabiguang maigupo ang mga argumento ng mga Unitario, sa gitna ng kabiguan ng mga Trinitario.

Makukuha ang mga halimbawa mula sa buhay ni Ario, ngunit kalakip ang pag-iingat na, sa

Son. pp. 155–156.

⁵⁷ Wells, H. G. 1921. *The Outline of History*. Volume II. The Macmillan Company. p. 209.

ilalim ng bibihirang eksepsiyon, kakaunting aklat tungkol kay Ario ang nananatili, bukod doon sa mga nasulat ng kanyang mga kaaway. Bunga nito, ang mga kuru-kuro ng mga awtor ay nagkakanulo ng di-mabuting pagpapalagay, at ang tanging makatwirang daan ay suriin ang kanyang mga dalisay na turo.

Marahil ang isa sa pinakamaagang argumentong maka-Ario ay kung si Jesus ang “anak ng Diyos,” kung gayon ay may panahong hindi siya nabuhay. Kung si Jesus ay nilikha mula sa Ama, kung gayon ay may panahong ang Walang-Hanggang Ama ay nauna sa huling-nilikhang si Jesus. Samakatwid, ang Maylikha at ang Kanyang nilikha ay hindi pareho (iisa), at si Jesus ay hindi maituturing na kabahagi (kahati) sa Pagkadiyos.

Pinanindigan ni Ario na kung totoong sinabi ni Jesus, “Ang aking Ama ay higit na dakila sa akin” (Juan 14:28), ang pag-ugnay kung gayon kay Jesus sa Diyos ay pagtatatwa sa Bibliya. Iminungkahi ni Ario na kung may anumang malinaw sa mga turo ni Jesus, iyon ay ang paninindigan niya sa kanyang pagiging tao at ang di-pagkakalabag sa kaisahan ng Diyos.

Nang ang kapariang Trinitario ay nagpahayag na si Jesus ay “may pinakadiwa ng Diyos,” si Ario at ang mga Kristiyanong Trinitario ay pawang nagsitutul, sapagkat “mula sa pinakadiwa” at “may pinakadiwa” ay mga kasabihang materyalistko (makamundo), Sabellano ^{58 (EN)} sa pinagmulan, hindi natatagpuan sa kasulatan, at salungat sa kapangyarihang pansimbahan, (yayamang ang kasabihan ay nagsimula sa isang konseho (kapulungan) sa Antioquia noong 269 CE).⁵⁹ Nang panindigan ng Simbahang Katoliko pagkatapos na si Jesus ay “mula sa Diyos,” ang mga Ariano ay tumugong ang Bibliya ay naglalarawan sa lahat ng tao bilang “mula sa Diyos” sa talatang, “Ngayon, lahat ng mga bagay *ay mula* sa Diyos . . .” (2 Mga Corinto 5:18—tingnan din ang 1 Mga Corinto

⁵⁸ Ang Sabellanismo ay isang sinaunang paglabag na Kristiyanong nagbigay ng konsepto ng Diyos bilang iisa, ngunit kumikilos bilang tatlo, na nakikita bilang Maylikha sa pagka-Ama, Manunubos sa pagka-Anak, at Nagpapabanal sa pagka-Espiritu Santo. Ang Sabellanismo ay kapwa tinuligsa ni Ario at ng simbahang Trinitario.

⁵⁹ Gwatkin, H.M. 1898. *The Arian Controversy*. London: Longmans, Green, and Co. pp. 32–33.

8:6).⁶⁰ Napilitang ituwid ang kanilang sarili, ang simbahan pagkatapos ay nanindigang si Jesucristo “ay hindi isang nilikha, kundi ang kapangyarihan at walang-hanggang larawan ng Ama at tunay na Diyos.”⁶¹ Ang tugong Ariano na inilalarawan ng Bibliya ang *lahat* ng tao bilang “larawan at kaluwalhatian ng Diyos” (1 Mga Corinto 11:7) ay nakalito sa simbahan.⁶² Sa ibang salita ng teologong Inggles na si Henry Melvill Gwatkin, “Habang tumatagal ang debate, lalong luminaw na ang kahulugan ng Kasulatan ay hindi maipapaliwanag nang hindi lalabas sa Kasulatan para sa mga salitang magpapaliwanag dito.”⁶³ Para tanggapin ang gayong pamamaraan ay akalaing maipaliliwanag ng tao ang rebelasyon nang mas mabuti kaysa sa Mismong Pinagmulan ng rebelasyon.

Kaya’t nagsimula ang mga pagtatalo at gayong nagpatuloy ang mga ito hanggang sa kasalukuyan. Pagkatapos mabigo sa pamamagitan ng matinong talakayan, ang Simbahang Trinitario ay marahas na sumugpo sa pagtutol hanggang sa ang buong mga populasyon ay tinakot upang sumunod. Sa paraang ito, nabigo ang simbahang harapin ang mga isyu. Gaya ng pahayag ni Castillo, isa sa mga tagasunod ng teologo ng ika-16 na siglong si Servetus, “Ang pagsunog sa isang tao ay hindi pagpapatunay sa isang doktrina.” Ang kahulugan, magagawa ng simbahang gawing abo ang isang tao, ngunit mapapawi lamang ang kanyang mga argumento sa pamamagitan ng matalinong pakikipagsagutan. Sa pag-iral ng mga walang kakayahang patunayan ang kanilang mga paniniwala ngunit nagtataglay ng kapangyarihang magmalupit, ang marahas na pagtugon ay naging makasaysayang ganti laban sa mga humamon sa paniniwalang Trinitario. Ang pagkakaroon ng pagmamalupit na ito sa kawalan ng makatwirang pagbibigay-katarungan ay nagpapahina, sa halip magpalakas, sa institusyon. Gaya ng kuro ni John Toland, “Ang pag-uugaling ito, sa kabaligtaran, ay gagawin silang magbintang na ang lahat ay mandaraya at impostor, sapagkat ang mga tao ay natural na sisigaw kapag sila ay nasaling sa isang mahinang bahagi . . . walang taong magagalit sa isang

⁶⁰ *Ibid.*, p. 34.

⁶¹ *Ibid.*, p. 35.

⁶² *Ibid.*, p. 35.

⁶³ *Ibid.*, p. 35.

tanong na kaya niyang sagutin”⁶⁴ Sa mga salita ni H. G. Wells, “Sila ay hindi mapagpaubaya sa mga tanong o mga pagtutol, hindi dahil sa sila ay nakatitiyak sa kanilang pananampalataya, bagkus sapagkat hindi sila gayon. Nais nila ng pagsang-ayon nang dahil sa patakaran. Nang ika-13 dantaon, ang simbahan ay malala na ang kasabikan tungkol sa mga ngumangatngat na alinlangang maaaring sa kasalukuyan ay maglatag sa buong balangkas ng mga pagkukunwari nito sa pagguho.”⁶⁵

Binuod ni Pythagoras ang panganib ng pagpapahayag ng isang tao ng kanyang iniisip sa gayong pagkakataon: “Ang pagsasabi tungkol sa Diyos sa mga taong may kuru-kurong may-pagkiling ay hindi ligtas.” Ang mga Unitario sa buong kasaysayan ay nagbigay-pansing inihula mismo ni Jesus, “Itataboy nila kayo sa mga sinagoga; oo, ang oras ay darating na sinumang papatay sa inyo ay mag-aakalang nag-aalay siya ng paglilingkod sa Diyos. At gagawin nila ang mga bagay na ito sa inyo sapagkat hindi nila nakilala ang Ama ni ako.” (Juan 16:2–3).

Ang pagtatatag ng doktrinang Trinitario ng bilangguan, apoy, espada ng tagasiyasat (*inquisitor*) at ng palakol ng berdugo ay hindi nakakapanakot sa atin ngayon. Sa halip ng mga katatakutan ng nakalipas, tayo ay nahaharap ngayon sa iba’t ibang mga pangangatwirang tumutukso sa damdamin, kakambal ng isang mapamaraang pag-iwas sa mga suliraning kaugnay. Hindi man sila nasasandatahang tulad ngayon, karamihan sa daigdig ng Kristiyanismo ay sumusunod sa halimbawa ni Myser ng Nicholas, isang obispo sa Konseho ng Nicea na sinusuntok ang sarili niyang mga taynga tuwing si Ario ay nagsasalita. May ilang nagpanukalang ang tugon ng mga Trinitario sa mga hamon ng mga Unitario ay di-gaanong naiiba sa ngayon. Iniiwasan ng kaparian ang makipagdebate at tinatakpan ang kanilang teolohiya sa isang mantel ng pananalumpating puno ng emosyon at manipulasyon, at nabuburdahan ng kinang ng sariling-kabanalan.

Ang ilan ay nadadala ng mga nagbabanal-banalang paglalahad at mga paulit-ulit na pangungusap ng simbahan; ang iba ay hindi. Mahigit sa kaunting mga taong may takot sa Diyos ang

⁶⁴ Toland, John. 1718. *Tetradymus; bound with, Nazarenus: or, Jewish, Gentile and Mahometan Christianity*. London. pp. 75–76.

⁶⁵ Wells, H. G. 1921. *The Outline of History*. Volume II. The Macmillan Company. p. 91.

sawa na sa gayong mga bitag na sikolohikal at naghahangad na muling masiyasat ang mga walang-batayang katuruan ng nakalipas sa harap ng makabagong kaalaman at pagsusuring bukas-isip.

Sa layuning ito, isaalang-alang nating isa-isa ngayon ang mga kaugnay na isyu.

Ngunit bakit ninyo ako tinatawag na “Panginoon, Panginoon,” at hindi ginagawa ang mga bagay na aking sinasabi? Sinumang lumalapit sa akin, at naririnig ang aking mga sinasabi at ginagawa ang mga iyon, ay ipakikita ko sa inyo kung sino ang katulad niya: Katulad niya ang isang taong nagtayo ng isang bahay, na humukay nang malalim at inilatag ang pundasyon sa isang bato. At nang dumating ang baha, humampas nang matindi ang agos sa bahay na iyon, at hindi natinag ito, sapagkat ito ay nakatatag sa bato. Subalit yaong nakarinig at walang ginawa ay tulad sa isang taong nagtayo ng isang bahay sa lupa nang walang pundasyon, na hinampas nang matindi ng agos; at kapagdaka’y gumuho ito. At napakalaki ng pagkawasak ng bahay na iyon.

—Jesucristo (Lucas 6:46–49)

Sino ang makasaysayang Jesus? Sa buong kasaysayan, ang tanong na iyan ay umukilkil (nagpaulit-ulit) sa lahat ng nagnais na makilala siya. May isang konsepto ang mga Judio, ang mga Kristyanong Unitario ay may iba naman, at ang mga Trinitario ay may isa pa; at ang mga pananaw na ito ay kilalang mabuti. Ang hindi gaanong malawakang nauunawaan ay ang pananaw na Islamiko.

Karamihan ng mga Kristiyano ay malugod na nagtatakang malamang ang mga Muslim ay kumikilala kay Jesus bilang Mesiyas at isang Salita ng Diyos. Ang karamihan ng mga Judio ay . . . bueno . . . hindi gaanong napahahangang positibo.

Ang salin ng Banal na Qur’an, *surah* (Kabanata) 3, *ayat* (mga talata) 45–47, ay nagsasaad:

Masdan! Sinabi ng mga anghel: “O Maria!
Naghahatid sa iyo ang Allah
ng malugod na balita ng isang Salita mula sa Kanya:
ang magiging pangalan niya ay Cristo Jesus, ang anak ni Maria,
dinarangal dito sa mundo at sa *Akhira*
(Kabilang-Buhay) at nasa mga pinakamalalapit sa Allah;
“Magpapahayag siya sa mga tao sa pagkabata at sa pagtanda.
At siya ay magiging (kapiling ng mga) nasa tama.”
Sinabi niya, “O aking Panginoon!

Paano akong magkakaroon
ng anak na lalaki gayong walang lalaking sumaling sa akin?”
Sinabi niya: “Magkagayunman: Ang Allah ay nangyayaring
lumikha ayon sa Kanyang kalooban:
kapag ipinasya Niya ang isang Bagay,
sinasabi Niya rito,
‘Mangyari,’ at nangyayari ito!”

Sa maikling salitang teolohikal, ang mga Muslim ay naniniwala kay Jesus na *isang* Salita ng Allah (di-gaya ng mga Krisityano, na itinuturing siyang *ang* Salita), isang Mesiyas, isinilang kay Maria (Maryam) nang birheng pagsilang at pinalakas ng Espiritu Santo. Naniniwala ang mga Muslim na siya ay gumawa ng mga himala simula sa duyan, inihatid ang rebelasyon sa sangkatauhan bilang pagtupad ng sinaunang kasulatan, nagpagaling ng mga leproso, pinagaling ang mga bulag at binuhay ang patay, lahat ng mga ito sa kagustuhan ng Allah. Naniniwala rin silang itinaas ng Allah si Jesus sa pagwawakas ng kanyang pangangaral upang iligtas siya sa pagmamalupit ng mga tao, at inihalili ang iba upang ipako sa krus sa halip niya. Naniniwala pa rin ang mga Muslim na darating ang panahong pabalik si Jesus upang gapiin (talunin) ang Anticristo. Kasunod nito, papawiin niya ang mga lihis na paniniwala at gawa sa lahat ng mga relihiyon, na makakabilang ang pagtutuwid sa mga nagtuturing sa kanilang mga sariling sumusunod sa kanyang mga turo bilang mga Kristiyano, subalit sa katotohanan ay mga naligaw. Pagkaraan ay itatatag niya ang pagtalima sa kalooban ng Allah (mulí, sa pakahulugan ng Islam) sa buong daigdig, mamumuhay nang uliran (mabuting halimbawa), mamamatay at sa maikling panahon pakatapos ay darating ang Araw ng Paghuhukom.

Sa gitna ng kaguluhan ng mga isyu, ang bawat punto ay nangangailangan ng hiwalay na pagtalakay. Walang alinlangan, ang mambabasa ay umaasang sa sandaling ang larawan ng Jesus ng kasulatan ay mapalaki para suriin, ang masusing (detalyadong) pagsisiyasat ay maglalantad ng isang anyong naaayon sa mga dapat asahan. Subalit, sa paghahanap ng katotohanan, dapat tayong maging

handang matagpuan ang isang Jesus na salungat sa 2,000 taon ng huwad na paunang pananaw at pagsira ng simbahan, ang *tunay* na Jesus na katunggali ng mga pinatanyag na pag-aakala, larawang likha ng *media*, at makabagong turong Kristiyano. Maaari bang si Jesus ay gayong kasalungat ng personal at panlipunang pagbuo na siya ay lantarang tututol sa mga simbhang itinayo sa paligid ng kanyang pagkabuhay? Kung magkagayon, matutuklasan ng mga papa at pari, kura at pastor, obispo at kardinal, ebanghelista at monghe, ministro at mapagkunwaring manunubos na isinusumpa sila ni Jesus kung paanong isinumpa niya ang mga Pariseo sa kanyang sariling bayan. Sa ibang salita, may lilitaw na isang Jesus na itatakwil yaong mga nag-aangking sumusunod sa kanya sa pangalan niya, *kagaya ng sinabi niyang kanyang gagawin*, sa pagkakatala sa Mateo 7:21–23:

Hindi bawat nagsasabi sa aking, “Panginoon, Panginoon,” ay papasok sa kaharian ng langit, kundi yaong ginagawa ang kalooban ng aking Amang nasa langit. *Maraming* magsasabi sa akin sa araw na iyon, “Panginoon, Panginoon, hindi ba’t nagpahayag kami sa iyong pangalan, nagtaboy ng mga demonyo sa iyong pangalan, at gumawa ng mga himala sa iyong pangalan?” At pagkatapos ay ipapahayag ko sa kanila, “Hindi ko kayo kailanman nakilala; lumayo kayo sa akin, kayong nagsisigawa ng kawalan ng batas!”

Ang talatang ito ay malinaw na humuhula ng panahong itatatwa ni Jesus ang waring mga banal na “tagasunod,” sa kabila ng kanilang mga kahanga-hangang pahayag, himala, at pagpapalayas ng demonyo. Bakit? Sapagkat, gaya ng sinabi ni Jesus, sila ay gumawa ng “kawalan ng batas.” Ang mga ito ay mga tagasunod, na sa kabila ng mga milagro ng pangangaral, ay nagwalang-bahala “sa Batas.” Aling batas? Di kasi, ang batas ng Diyos — ang Lumang Tipang dinala ni Jesus. Ang mismong Lumang Tipang nilabag ni Pablo. Ang mismong Pablong pinag-ugatan ng teolohiyang Trinitario. Ang mismong teolohiyang Trinitariong nababatay sa mga di-biblikong pinagmulan.

“Hey, sandali lamang,” maaaring sabihin ng mambabasa. “Sino ang sinasabi ni Jesus na kanyang itatatwa, at bakit?”

Tingnan natin nang malapitan.

3 — Salita ng Diyos

Noon ko sinimulang tumingin sa mga tahi ng inyong doktrina.

Ang gusto ko lamang ay dumampot ng isang buhol sana;

subalit nang magawa kong ito ay matanggal,

ay natastas lahat yaong kabuuan.

At noon ko napag-unawang iyon pala

ay buong-buong tinahi sa makina.

—Henrik Ibsen, *Ghosts*, Act II

Si Jesus ay nakikilala sa Banal na Qur'an bilang isang “Salita” mula sa Allah. Nababasa sa *Surah 3:45*,

Masdan! Sinabi ng mga anghel:

“O Maria! Ang Allah ay naghahatid sa iyo ng malulugod na balita ng isang Salita mula sa Kanya: ang magiging pangalan niya ay ang Mesiyas, ang anak ni Maria, dinaranggal sa mundong ito at sa Kabilang-Buhay at nasa (piling ng) mga pinakamalalapit sa Allah” (TMQ 3:45).

Sa biblikong pagkakasalungat, nababasa sa Juan 1:1: “Sa simula ay ang Salita, at ang Salita ay nasa Diyos, at ang Salita ay Diyos.” Ang Kristiyanong paliwanag sa bagay na ito ay: si Jesus ang Salita ng Diyos, na ang kahulugan ay *logos* — ang salitang Griyego para sa “salita,” o “kasabihan.” Ang maligoy (paulit-ulit) na pangangatwirang ito ay nakasisiya sa ilan, subalit hindi sa mga nakakikilalang ang paliwanag ay umuulit sa pahayag. Ang tanong, “Ano ang ibig sabihin nito?” ay naiiwang walang sagot.

Ang punto ay kailangang ang isang pahayag ay maitatag sa isang pundasyon ng mga kawikaan o mga katotohanang may sariling patotoo, kung ito ay ituturing na makatotohanan. Ang mga kawikaan ay nagtatatag ng malinaw na pundasyon ng kaalamang mapagmumulan ng mga

konklusiyong makatotohanan. Kung ang mga konklusyon ay lumalabag sa mga batayang kawikaan, ang mga konklusyong ito mismo ay itinuturing na nasa labas ng mga hangganan ng katwiran. Sa larangan ng matematika, ang isang simpleng kawikaan o batas ay: ang suma ng isa at isa ay dalawa. Ang sinuman sa mundo ay maitatabi ang isang mansanas sa isa pang mansanas at makikitang ayon sa depinisyon, ngayon ay mayroon nang dalawang mansanas. Dagdagan pa ng isa, at mayroon nang tatlo. Sakaling isang siyentipiko ang pagkatapos ay bumuo ng isang bago at mapaghimagsik na konsepto, ngunit isang lumalabag sa batas na ang isa at isa ay dalawa, ang buong teoriya ay itinuturing na hindi makatwiran. Sa kaso ng konseptong Kristiyanong si Jesus bilang “ang Salita,” ang doktrina ay nabubuwag, sa simpleng dahilang *walang* mga kawikaan —*walang* mga katotohanang may sariling patotoo. Ang lahat ng mga umiiral ay pagbabali-baligtad ng mga salitta.

Sa kabilang dako, ang Islam ay nagtuturong ang “Salita ng Diyos” ay ang salitang ipinag-uutos ng Allah upang lumitaw ang mga bagay — ang salitang Arabik na, nangangahulugang “mangyari.” Ang batayang kawikaan tungkol dito ay: lumilikha ang Diyos sa pagsasalob na lumitaw ang bawat bagay. At kung paanong niloob Niyang lumitaw ang bawat malaki, bawat maliit, bawat *bagay*, nilikha Niya si Jesus sa pamamagitan ng Kanyang makadiyos na utos, “*kun* (Mangyari).” Ibinabadya ng *Surah* 3:47: “Nililikha ng Allah ang anumang Kanyang loobin: kapag ipinasya Niya ang isang Balak, sinasabi lamang Niya rito, ‘*Kun* (Mangyari)’ *fa yakun* (at nangyayari ito)!”

Sa Bibliya ay natutunghayan natin ang unang halimbawa ng “Salita ng Diyos,” sa Islamikong pananalita, sa Genesis 1:3, sinabi ng Diyos “Mangyaring magkaroon . . .”— at ito ay nangyari! Sa pagbalik sa Banal na Qur’an, nababasa sa *surah* 3:59, “Ang pagkakatulad ni Jesus sa harap ng Allah ay gaya ng kay Adan; Nilikha Niya siya mula sa alabok, at pagkatapos ay sinabi sa kanya: ‘Mangyari’: at siya ay nangyari.”

Para sa mga nagsasabing ang “Salita” sa Juan 1:1 (“Sa simula pa ay ang Salita, at ang Salita ay nasa Diyos, at ang Salita ay Diyos”) ay nagpapahiwatig ng pagiging iisa (*equality*) nina Jesus at ng Diyos, ang 1 Mga Corinto 3:23 ay nagpapalabo sa mga tubig ng doktrina. Sinasabi ng talatang

ito, “At kayo ay kay Cristo; at si Cristo ay sa Diyos.” Ngayon, sa paanong paraan ba “kayo ay kay Cristo”? Isang tagasunod ng kanyang mga turo? Subalit kung gayon, sa paanong paraan bang si Cristo ay sa Diyos? At kung si Jesus ay Diyos, bakit ang talata ay di-nagsasaad ng “si Cristo ay Diyos” sa halip ng “si Cristo ay sa Diyos”?

Ang talatang ito ay nagbibigay-diin sa katotohanang kung paanong ang mga disipulo ay masunurin sa propetang si Jesus, gayunding kamasunurin si Jesus sa Diyos. Katiyakang ang pagkakaibang ito ay di-makagugulat sa mga gumagalang sa kapangyarihan ng Isaias 45:22 (“Sapagkat Ako ay Diyos, at wala nang iba pa”), Isaias 44:6 (“Gayon ang sinasabi ng Panginoon . . . ‘Ako ang Una at Ako ang Huli; Maliban sa Akin ay walang Diyos’ ”), Deuteronomio 4:39 (“Ang Panginoon Mismo ang Diyos sa langit sa itaas at sa lupa sa ibaba; walang iba pa”), at Deuteronomio 6:4 (“Dinggin mo, O Israel: Ang Panginoong ating Diyos, ang Panginoon ay iisa!”). Sa ibinigay sa itaas, ang pag-angkin ng pananalita sa Juan 1:1 na nag-uugnay kay Jesus sa pagka-Diyos ay katiyakang pinakamataas na pangangatwirang pinili. Na ang lahat nito ay nag-iiwan sa isang taong makatwiran upang magtaka kung may mali ba sa Islamikong pananaw sa bagay na ito, kung nauunawaan sa balangkas ng Kristiyanismong Unitario o Islam.

4 — Mesiyas (Cristo)

Ang Lumang Tipan ay tigib ng mga propesiya tungkol sa Mesiyas, subalit saanman ay hindi ipinahiwatig na ang Mesiyas ay tatayong isang Diyos na sasambahin. Siya ay maghahatid ng kapayapaan sa mundo, bubuuin ang mga pook na narumihan, aaliwin ang mga pusong wasak, ngunit wala saanmang siya ay binanggit bilang isang diyos.

—Olympia Brown, kauna-unahang babaeng naordenahang ministro sa Estados Unidos, Sermon ng 13 Enero, 1895

Ang konsepto ng pagiging mesiyas ni Jesus na inihula ay gayon na lamang katanyag sa daigdig ng Kristiyanismo na sukat-makapigil sa pangangailangang ito ay talakayin pa. Subalit si Jesus, ang mesiyas, sa *Islam*? Ang katotohanang kinikilala ng mga Muslim si Jesus bilang mesiyas ay nagbunsod sa mga ebanghelistang Kristiyano upang sikapang itaboy ang mga Muslim sa mga paniniwalang Trinitario.

“Si Jesus ba ang Mesiyas?” itinatanong ng ebanghelista, na tinutugon ng mga Muslim, “Oo.” Itinatanong ng ebanghelista, “Si Muhammad ba ang mesiyas?” Ang sagot ng mga Muslim, “Hindi.”

Ang ebanghelista pagkatapos ay sisikapang ihatid ang Muslim na ipasyang si Muhammad ay hindi isang mesiyas, at samakatwid ay hindi isang propeta, at si Jesus *ay ang* inihulang mesiyas, samakatwid ay kahati sa pagkadiyos.

Ito ay isang argumentong baluktot, na tinutugon ng mga Muslim ng ilan nilang sariling katanungan:

1. Bukod kay Jesus, mayroon bang ibang biblihong mesiyas? Sagot: Oo, napakarami nila —hindi bababa sa 38⁶⁶ (Para sa mga detalye, tingnan sa ibaba.)
2. Lahat ba ng mga biblihong mesiyas, tulad ng mga haring Davidico (mula sa paghahari ni David) at mga pinunong pari ng antigong (matanda o lumang) Palestina (tinatawag ngayong

⁶⁶ Kittel, Gerhard and Gerhard Friedrich, p. 1323

Israel), ay mga propeta? Sagot: Hindi.

3. Sa kabaligtaran, lahat ba ng mga biblikong propeta, gaya nina Abraham, Noe, Moises, atbp. ay mga mesiyas? Sagot: Hindi.
4. Samakatwid, kung hindi lahat ng mga biblikong propeta ay mga mesiyas, paano nating pawawalang-halaga ang pag-aangkin ninumang tao sa pagkapropeta sa batayang hindi pagiging isang mesiyas? Sapagkat sa batayang iyan, sina Abraham, Noe, Moises, at iba pang mga biblikong propeta ay mawawalang-karapatan sa gayon ding pamantayan.
5. Bilang pangwakas, kung may mga biblikong mesiyas na ni hindi naman mga propeta, paanong ang pagiging mesiyas ay mag-ugnay sa pagkadiyos gayong ang tatak ay hindi man lamang nag-uugnay sa kabanalan?

Ang katotohanan ay ang *mesiyas* ay nangangahulugan lamang ng “binasbasan,” at dinagtataglay ng kahulugan ng pagkadiyos. Kaya’t ang Muslim ay di-nahihirapang kilalanin si Jesus bilang Mesiyas, o sa pananalita ng mga salin sa Inggles, si Jesus bilang Cristo, subalit walang paglihis sa kamaliang *apotheosis* (pag-uugnay sa pagkadiyos, alalaong-baga, dibinisasyon). Saan, kung gayon, nagmumula kung tutuusin, ang “mesiyas” at “Cristo?”

Ang pangalang “Cristo” ay hango sa Griyegong *christos*, na pagkatapos ay ni-Latin sa “Cristo.” Ang *Theological Dictionary of the New Testament* ay ipinapakahulugan ang *christos* bilang “*Christ, Messiah, Anointed One.*”⁶⁷ Ang pangalawang opinyon ay gaya ng sumusunod: “Ang salitang *Messiah* (kung minsan ay *Messias*, pagsunod sa pagsulat sa Hellenismo o Griyego) ay kumakatawan sa Hebreong *mashiah*, o *mashuah* ‘binasbasan,’ mula sa pandiwang *mashah* basbasan.’ Ito ay eksaktong tinutumbasan ng Griyegong *christos* ‘binasbasan.’ ”⁶⁸ Sa payak na Inggles, kapag binasa ang Lumang Tipan sa antigong Hebreo, mababasa nilaang *mashiah*, *mashuah*, at *mashah*. Basahin sa antigong Griyego, at ang tatlong nasa itaas ay “buung-buong” tinumbasan

⁶⁷ *Ibid.*, p. 1322.

⁶⁸ Hastings, James (patnugot); nirebisang edisyon ni Frederick C. Grant and H. H. Rowley. 1963. *Dictionary of The Bible*. Ikalawang Edisyon. Charles Scribner’s Sons. p. 646.

bilang *christos*.

Nagiging kawili-wili ang paksa sa bahaging ito sapagkat ang Aramaik, Hebreo, at antigong Griyego ay walang mga malalaking titik (*capital letters*), kaya't kung paanong ang mga tagasalin ng Bibliya ay kinuha ang “Cristo” nang may *capital C* mula sa *christos* na may maliit na *C* ay isang hiwaga sa kanila. Ang mga pagpapahayag na ang gamit ay nag-uutos ng kapitalisasyon sa kaso ng Jesus Christ (Jesucristo) ay hindi umaagpang, sapagkat ang *christos* ay inilalapat sa napakalawak na uri ng mga paksa sa buong Bibliya. Ang pandiwang *chrio*, nangangahulugang “basbasan,” ay natatagpuang 69 beses sa Lumang Tipan bilang pagtukoy kina Saul, David, Solomon, Joash, at Jehoahaz, kasama ng iba pa. Ang pangngalang *christos* [iyon ding *christos* na isinalin sa “Christ (Cristo)” sa kaso ng Jesus] ay lumilitaw nang 38 beses — 30 bilang pagtukoy sa mga hari ^{69 (EN)}, anim sa pagtukoy sa punong hari, at dalawa sa pagtukoy sa mga patriarka ng Lumang Tipan.⁷⁰

Maaaring igiit na ang “Christ (Cristo)” na may *capital C* ay “binasbasan ng Diyos” sa isang espesyal na pakahulugan, kaiba sa lahat ng ibang “christs (cristo)” na may maliit na *C*. Alin sa dalawa: ang pagkakaiba ay bigyang-depinisyon, o ipagwalang-bahala ang pagtatalo. Ayon sa *Theological Dictionary of the New Testament*, “Si Saul ay pinakamadalas tawaging ‘ang binasbasan ng Panginoon.’ Bukod kay Saul, ang mga haring Davidico lamang ang nagtataglay ng titulo (maliban sa Isaias 45:1).”⁷¹ Sa pagbasa ng banggit na ito, kaunting tao ang maaaring makapansin ng di-mahahalatang eksepsyong nasa loob ng panaklong — isang pampanitikang paraan ng pagtatago. Ang iilang mambabasang titigil at sisipatin ang maliit na eksepsyong iyan ay matutuklasang ang gumagapang sa Isaias 45:1 ay si Cirio ang Persiano —si Cirio nga, na hari ng mga sumasamba sa apoy na mga Zoroastro.

Si Graham Stanton, ang *Professor of Divinity* ni Lady Margaret sa *University of Cambridge*,

⁶⁹ (EN) Halimbawa, ang mga hari ay turwiran o di-tuwirang tinutukoy na “ang binasbasan ng Diyos” sa 1 Samuel 2:10, 12:3, 12:5, 16:6, 23:5, 24:7, 24:11, 26:9, 26:11, 26:16, 26:23; 2 Samuel 1:14, 1:16, 19:22, 22:51, 23.1; Mga Hinagpis (Lamentasyon) 4:20; Mga Awit (Salmo) 2:2; 28:8, 84:9, 132:17.

⁷⁰ Kittel, Gerhard and Gerhard Friedrich. p. 1323.

⁷¹ *Ibid.*, p. 1323.

ay nagbuod ng impormasyon sa itaas nang ganito:

Ang salitang Hebreong “messiah” ay nangangahulugang isang tao o bagay na binasbasan. Ito ay isinasaling “christos” (samakatwid Christ) sa Griyegong salin ng Lumang Tipan, ang *Septuagint (LXX)*. Sa maraming talata sa Lumang Tipan, ang “binasbasan” ay inilalapat sa Haring hinirang ng Diyos. (Tingnan, halimbawa, I Samuel 12:3 (Saul) at II Samuel 19:22 (David)). Sa ilang talata, ang “binasbasan” ay ginagamit sa mga propeta (pinakatanyag sa Isaias 61:1) at ng mga pari (Levitico 4:3,5,16), subalit kung walang dagdag na titulo, ang katawagan ay karaniwang tumutukoy sa hari ng Israel.⁷²

Pagkatapos, sa talaan ng “Cristo ng Panginoon” (alalaong-baga, ang “*Christos* ng Panginoon” — ang “binasbasan ng Panginoon,” o ang “mesiyas ng Panginoon”) ay kasama si Saul ang Cristo, si Cirio ang Cristo, at ang maraming haring Davidico — pawang mga “Cristo.” O kaya, sa pinakamaikli, ganyan mababasa ang Bibliya kung ang titulo ng bawat isa ay isasaling pare-pareho.

Subalit hindi gayon ang mga ito.

Sa karunungan natatangi ng mga tagasalin ng Bibliya, ang *christos* ay isinasaling “binasbasan” sa bawat pagkakataon maliban sa para kay Jesucristo. Kapag ang salitang “binasbasan” ay natatagpuan sa alinmang salin sa Inggles ng Bibliya, maluwag na iisipin ng isang taong ang ginagamit sa Griyego ay yaon ding pangalang *christos* na pinanggalingan ng natatanging tatak ni Jesus na “Cristo.” Ang eksklusibong titulong “Cristo” na may malaking titik na C, at “Messiah (Mesiya)” na may malaking titik na M, ay namumukod-tanging kahanga-hanga. Sa katunayan, napaniniwala nito ang isang taong ang katawagan ay nagbabadya ng ilang natatanging ispiritwal na kaugnayan, hiwalay sa mga kawan ng mga karaniwang “mesiyas” na may maliit na M at walang anupamang C — ang *christos* na natatago sa panghaliling salin ng “binasbasan.”

Ang lahat ng ito ay kumakatawan ng punto ng kahihyan sa mga nag-aral na Kristiyano, sapagkat ito ay nagpapahiwatig ng nakakadudang kautusan sa pagsasalin ng Bibliya nang batay sa

⁷² Stanton, Graham N. 1989. *The Gospels and Jesus*. Oxford University Press. p. 221.

doktrina. Yaong mga nakakabatid ng malasakit ay maaari ring makilalang mayroon pang isang pundamental na pagkakaibang namamagitan sa mga paniniwalang Unitario/Islamiko at Trinitario sa kawalang-suporta sa Bibliya ng pananaw na Trinitario.

Ang relihiyong Islamiko ay nagpapatibay na si Jesus *ay isang* “binasbasan” ng Diyos, ngunit hindi nagpipilit na itaas siya nang higit sa kalagayan ng pagkapropeta, o lumabas na higit na natatangi sa ibang nagtataglay ng katulad na titulo o propetikong tungkulin. Ang pinakaantigong kasulatang bibliko, gaya ng tinalakay sa itaas, ay nagtataguyod sa paniniwalang Islamiko na kung paanong ang lahat ng mga propeta at haring Davidico ay mga *christos*, gayundin si Jesus. Ang konklusyong walang partikular na hari o propetang dapat magtaglay ng katangi-tanging tatak, hiwalay at naiiba sa ibang nagtataglay ng katulad na titulo, ay hindi lihis sa katwiran.

Ang isang nakamamanghang kautusan sa relihiyong Islamiko sa sangkatauhan ay ang maging makatotohanan at umiwas sa mga sukdulan. Sa pagkakataong ito, ang walang-katarungang kalayaan sa panitikan ay dapat iwasan. Ang matapat na pagsasalin ay dapat umiwas sa pagkiling sa kamalian sa doktrina. Ang isang dokumentong kinikilalang rebelasyon mula sa Diyos ay di-dapat iakma para sa kapakinabangang personal o mga hangaring pangsekta. Ang gayong dokumento ay dapat pag-ukulan ng angkop na paggalang at isaling matapat. At ang hamon sa sangkatauhan ay sadyang laging ganito — para hubugin ng mga mananampalataya ang kanilang buhay sa katotohanan sa halip ng kabaligtaran nito. Ang konseptong ito, na sumasakop sa pagkilala kay Jesus at nagbababala laban sa mga kasukdulan sa relihiyon, ay mariing ipinapahayag sa *surah* 4:171 ng Banal na Qur'an:

O Bayang May Kasulatan! Huwag kayong magmalabis sa inyong relihiyon: ni sabihin ang anuman tungkol sa Allah maliban sa katotohanan. Ang Cristong si Jesus na anak ni Maria ay (di-higit sa) isang Sugo ng Allah, at Kanyang Salita, na Kanyang ipinagkaloob kay Maria, at isang Espiritung nagmula sa Kanya (alalaong-baga, isang kaluluwang nilikha sa Kanyang pag-uutos): kaya't maniwala kayo sa Allah at sa Kanyang mga sugo (TMQ 4:171).

5 — Pagsisilang ng Birhen

*Ang isang sanggol ay isang opinyon
ng Diyos na ang buhay ay dapat magpatuloy.*

—Carl Sandburg, *Remembrance Rock*

At sa halimbawa ni Jesus, ang isang sanggol ay isang kapasyahan ng Diyos na ang rebelasyon ay dapat magpatuloy.

Ang katotohanang ang mga Judio, gayundin ang ilang “mauunlad” na simbahang Kristiyano, ay nagtatatwa sa pagsisilang ng birhen ay kataka-taka, sapagkat inihuhula sa Lumang Tipan, "Samakatwid ay bibigyan kayo ng Panginoon Mismo ng isang tanda. Masdan, ang birhen ay maglililihi at magsisilang ng isang anak na lalaki, at papangalanan siyang Immanuel" (Isaias 7:14). Kung ang talatang ito ay tumutukoy kay Jesucristo o kaninumang ibang nilikha ng Diyos ay papalayo sa punto. Ang katotohanan ay naihula ang pagsisilang ng birhen, at sa pagpapakahulugan sa isang tandang makadiyos, ang pagtanggì sa katunayan ng isang propeta sa ganitong batayan ay ganap na sumpong ng isip.

Ang pinakadaloy ng pananaw na Kristiyano ay lubhang tanyag, at ang relihiyong Islamiko ay ganap na nagtataguyod. Ang Islam ay nagtuturong kung paanong nilikha ng Diyos si Adan mula sa di-hihigit sa luwad (pinatigas na putik), nilikha Niya si Jesus nang walang ama sa dugo bilang isang tanda sa kanyang bayan — isang mahimalang pinagmulang nagbabadya ng kalagayang mesiyaniko. Ang *Surah* 19:17–22 (TMQ) ay naglalarawan kay Mariang tumatanggap ng mabuting balita tungkol sa kanyang anak na lalaki nang ganito:

Naglagay siya ng tabing (upang ikubli ang kanyang sarili) sa kanila;
pagkaraan ay ipinadala Namin ang Aming anghel sa kanya,
at nagpakita siya bilang isang lalaki sa lahat ng bagay sa harap niya.
Anyang: “Ang Pinakamapagmahal (Allah) nawa ako sa iyoy ipag-adya:

(huwag kang lumapit) kung may takot ka sa Allah.”

Sinabi niya: “Hindi, ako’y isang sugo lamang mula sa iyong Panginoon, (upang balitaan) ka ng handog na isang anak na lalaking banal.”

Anya: “Paanong magkakaroon ako ng isang anak na lalaki, gayong walang lalaking sumaling sa akin, at hindi ako marumi?”

Sinabi niya: “Kaya nga (magkakagayon):

sinasabi ng iyong Panginoon,

Iyan ay madali para sa Akin:

at (hangad Naming) siya ay hirangin

bilang isang Tanda para sa mga tao at isang Kaawaan mula sa Amin’:

isa itong (gayong) bagay na pinagpasyahan.”

Kaya’t ipinaglihi niya siya, at humayong kasama niya sa isang malayong lugal.

Naniniwala ang mga Muslim na sa pamamagitan ng mahimalang pagsilang ni Jesus, ipinamamalas ng Allah ang kaganapan ng Kanyang mga mapaglikhang kapangyarihan tungkol sa sangkatauhan, sa paglikha kay Adan nang walang ina o ama, kay Eba mula sa isang ama nang walang ina, at kay Jesus mula sa ina nang walang ama.

6 — Ipinanganak ng Diyos (*begotten by God*) si Jesus?

Ang paglikha ay makadiyos, ang pag-aanak ay makatao.

—Man Ray, *Originals Graphic Multiples*

Ang laykong Kristiyano (di-simbahan) ay maaaring natanggap ang mga doktrinang Kristiyano ng pagiging anak ng Diyos ni Jesus at pagiging “inianak, hindi nilikha” sa napakahabang panahon kaya ang mga ito ay nalayo sa pagsusuri. Hanggang sa nakalipas na tatlong dantaon, ang mga magkakasalungat na pananaw ay napigilan ng mga sapat na kagimbal-gimbal na pamamaraang sapat na makapagtaboy sa mga hamong pang-ilalim. Sa mga kalilipas na panahon lamang nakalaya ang mga lipunang Kanluranin mula sa mga pagmamalupit sa relihiyon, na nagpahintulot ng malayang palitan ng mga kuru-kuro. Hindi gayon sa mga lupaing Muslim, kung saang ang mga doktrinang Kristiyano ay malayang kinalaban magmula sa rebelasyon ng Banal na Qur’an, 1,400 taon na ang nakalilipas.

Ang Islamikong pang-unawa ay: ang “pag-aanak,” na binibigyang-kahulugan sa *Merriam Webster’s Collegiate Dictionary* na “pag-aanak bilang ama,” ay isang pisikal na gawaing nagpapahiwatig ng makalamang elemento ng pagtatalik — isang panghayop na katangiang kasinghaba ng mga taon-ng-liwanag na nasa ibaba ng kamaharlikaan ng Maylikha. Kaya’t ano nga ba, king gayon, ang kahulugan ng “inianak, hindi nilikha”? Ang mahigit sa 1,700 taon ng pagpapaliwanag ay nabigong magkaloob ng paliwanag na higit na makatwiran kaysa orihinal na pahayag, isinasaad sa Pananampalatayang (Credo) Niceno. Na hindi nagpapakahulugang hindi pagsasabing ang Pananampalatayang Niceno ay makatwiran, kundi waring ang bawat ibang bagay ay lalong hindi gaanong gayon. Ang pananampalataya ay nagsasaad: “Kami ay sumasampalataya sa isang Panginoong si Jesucristo, ang iisang Anak ng Diyos, mula sa kawalang-hanggan ay isinilang mula sa Ama, Diyos mula sa Diyos, Liwanag mula sa Liwanag, Diyos na Totoo mula sa Diyos na

Totoo, isinilang, hindi nilikha, Kaisa ng Ama . . .”

Ang tanong ay ibinigay noong una, “Anong wika ito?” Kung may makapagpapaliwanag ng nasa itaas sa mga salitang mauunawaan ng isang bata, at hindi mapipilitang bulag na tanggapin, sila kung gayon ay magtataumpay kung saan ang lahat ng iba pa ay nabigo. Ang paulit-ulit na Pananampalatayang (Credo) Atanaciano, na nilikha nang kulang-kulang sa 100 taon kasunod ng Pananampalatayang Niceno, ay nagtataglay ng gayong napakamalubhang tila mga kahibangang kaya si Genadio, ang patriarka ng Constantinopla, “ay labis na nagulat sa ganitong lubhang pambihirang komposisyon, kaya siya ay buong katapatang nagpahayag na ito ay gawa ng isang taong lasing.”⁷³

May mga tuwiran pang hamong lumilitaw. Kung si Jesus ang “iisang Anak ng Diyos na isinilang,” sino si David? Sagot: Mga Samo 2:7—“Ang PANGINOON ay nagsabi sa akin, ‘Ikaw ay Aking Anak, Ngayon ay isinilang ka mula sa Akin.’ Si Jesus ang “tanging isinilang na anak na lalaki ng Diyos,” gayong si David ay “isinilang” nang aapatnapung henerasyon lamang na nauna? Ang tatak ng “hiwaga ng relihiyon” ay maaaring hindi makasiya sa lahat ng mga may malayang kaisipan.

Sa harap ng gayong mga salungatan, ang isang taong makatwiran ay maaaring tanungin kung ang Diyos ay di-mapaniniwalaan (na isang imposibilidad), o kung ang Bibliya ay may mga kamalian (na isang malubhang posibilidad, at kung magkagayon, paanong malalaman ng isang tao kung alin ang mga bagay na totoo at alin ang hindi?).^{74 (EN)} Gayunpaman, isaalang-alang natin ang isang pangatlong posibilidad —na ang isang maling pananampalataya ay nabuo sa paligid ng isang sentro ng mga mabababaw na salita ng kasulatan.

Ang isang sukdulang nakaliligalig na hamon ay umiikot sa salitang *monogenes*. Ito ang *tanging salita* sa mga antigong bibliko sa tekstong Griyegong isinasaling “bugtong na anak.”⁷⁵ Ang

⁷³ Gibbon, Edward, Esq. 1854. *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*. Vol. 4. London: Henry G. Bohn. Chapter XXXVII, p. 146.

^{74 (EN)} Minsan pa, ang mambabasa ay itinuturo sa mga di-maipagwawalang-bahalang aklat ni Bart D. Ehrman, *Misquoting Jesus at Lost Christianities*.

⁷⁵ Kittel, Gerhard and Gerhard Friedrich. p. 607.

salita ay siyam na ulit na lumilitaw sa Bagong Tipan, at ang salin ng salitang ito sa Ebanghelyo at sa Unang Epistola (Sulat) ni Juan ay bumubuo ng batayan ng doktrinang “isinilang, hindi nilikha.” Sa siyam na paglitaw ng salitang ito, ang *monogenes* ay lumilitaw nang tatlong beses sa Lucas (7:12, 8:42, at 9:38), subalit laging bilang kaugnayan sa mga taong bukod kay Jesus, at *wala* sa mga kasong itong ito ay naisaling “bugtong na anak.” Iyan lamang ay kakatwa na. Ang isang tao ay may katwirang umasang ang isang walang kinikilingang salin ay magbigay ng mismong salitang Griyegong masalin sa katumbas na Inggles sa lahat ng pagkakataon. Malinaw na hindi ito ang nangyari, subalit sa muli, maaasahan ng isang tao . . .

Tanging sa Juan lamang tumutukoy ang *monogenes* kay Jesus.⁷⁶ Ang salita ay natatagpuan sa lima sa anim na nalalabing pangyayari sa Bagong Tipan, sa Juan 1:14, 1:18, 3:16, 3:18, at sa Unang Epistola ni Juan 4:9. Ang Juan 3:16 ay nagsasaad, “Sapagkat minahal nang gayon ng Diyos ang mundo kung kaya’t ibinigay Niya ang Kanyang bugtong na anak . . .” Gayong kahalagang bahagi ito ng doktrina ng simbahan, at ang tatlo pang ibang ebanghelista ay napabayaang itala ito? Tanging ang Ebanghelyo ni Juan lamang ang tahasang hindi nagtataboy sa multo ng alinlangan samantalang ang tatlong iba pa ay kapansin-pansing tahimik sa bagay na ito. Bilang paghahambing, ang apat na ebanghelista ay nagkakaisang si Jesus ay sumakay sa isang asno (Mateo 21:7, Marcos 11:7, Lucas 19:35, at Juan 12:14), na may kataasang antas para sa listahan ng magsasabing “ano kung gayon?” Datapwat tatlo sa mga ebanghelista ay bigong suportahan ang kritikal na aral ng pananampalatayang “bugtong na anak, hindi nilikha”? Napakaliit na timbang ng katwiran para sa pagbibigay-kahalagahan, maaaring isipin ninuman.

Iyan ay kung totoo ang doktrina.

Kung kaya, tatlo sa siyam na pangyayari sa Bagong Tipan ng paglitaw ng *monogenes* ay nasa Ebanghelyo ni Lucas, tumutukoy sa isang bukod kay Jesus, at piniling maisalin nang mali. Ang pang-apat hanggang pagwalong paglitaw ay natatagpuan sa Ebanghelyo at Unang Epistola ni Juan,

⁷⁶ *Ibid.*

at nakalagay na naglalarawan kay Jesus. Datapwat ang ikasiyam na pangyayari ang siyang gumagawa ng gulo, sapagkat si “Isaac ay *monogenes* (bugtong na anak) sa Hebreo 11:17.”⁷⁷

Nadadala tayo sa pagdududa sa biblikong katotohanan sa bahaging ito, sapagkat si Isaac kailanman ay hindi naging bugtong na anak ni Abraham. Paano siyang magkakagayon, samantalang si Ismael ay naunang isinilang nang 14 na taon? Ang paghahambing ng Genesis 16:16—“Si Abram [alalaong-baga, si Abraham] ay 86 na taong gulang nang ipagbuntis sa kanya ni Hagar si Ismael”—at ng Genesis 21:5—“Si Abraham ay 100 taong gulang nang ang anak niyang si Isaac ay isilang”—ay naglalantad ng pagkakaiba sa gulang. Ito ay pinatitibayan sa Genesis 17:25, na nagsasabi sa ating si Ismael ay tinuli sa idad na 14, isang taon bago isilang si Isaac. Bukod dito, nahigtan kapwa nina Ismael at Isaac ang buhay ng kanilang amang si Abraham, na nakatala sa Genesis 25:8–9. Kaya’t paanong si Isaac kailanman, sa anumang saglit kailanman, ay magiging “bugtong na anak” ni Abraham?

Ang isang depensang mababaw ay ang paninindigang si Ismael ay bunga ng labag sa batas na ugnayan nina Abraham at Hagar, ang abay ni Sarah. Kaya’t siya ay hindi tunay na anak at hindi maibibilang.

Walang seryosong iskolar ang sasang-ayon sa pangangatwirang ito, at sa mabuting dahilan. Bilang pasimula, si Ismael ay anak sa dugo ni Abraham nang walang kaugnayan sa kalikasan ng kanyang magulang. Ang higit na matibay na patotoo sa kanyang katayuan bilang tunay na anak ni Abraham ay simpleng kinilala siya ng *Diyos* nang gayon, gaya ng matatagpuan sa Genesis 16:11, 16:15, 17:7, 17:23, 17:25, at 21:11. At kung kinilala ng Diyos si Ismael bilang anak ni Abraham, sino sa sangkatauhan ang may lakas-loob na sumalungat?

Ngunit ang tao ay nasanay makipagtalo, kaya’t sa pagtingin sa lahat ng anggulo, makikitang ang poligamya (pag-aasawa nang higit sa isa) ay isang tanggap na kaugalian alinsunod sa mga batas ng Lumang Tipan.⁷⁸ Kabilang sa mga halimbawa sina Raquel, Leah, at ang kanilang mga abay

⁷⁷ *Ibid.*

⁷⁸ Meagher, Paul Kevin et al. Vol 3, p. 2821.

(Genesis 29 at 30), Lamech (Genesis 4:19), Gideon (Mga Hukom 8:30), David (2 Samuel 5:13), at ang unang modelo ng maramihang pag-aasawa, si Solomon (1 Mga Hari 11:3). Ang *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion* ay nagsasaad na ang poligamya ay ipinahintulot sa mga batas ng Lumang Tipan at kinilalang legal at may bisa ng mga *rabbi*.⁷⁹ Ang *Encyclopedia Judaica* ay kumikilalang ang pangkalahatang kaugalian ng poligamya ay sa mga nakatataas na uri sa mga biblikong panahon.⁸⁰ Ang poligamya ay ipinagbawal sa mga Judiong Ashkenazi noong ikasampung dantaon, subalit ang kaugalian ay nanatili sa mga Judiong Sephardi.^{81, 82} Maging sa Israel, ang mga punong *rabbi* ay opisyal na pinagbawalan sa kaugalian, nito lamang 1950, at kung tutuusing libu-libong taon ang inabot para baguhin ang Batas ni Moises, may mabuti tayong dahilan para maghinalang ang mga kautusan sa itaas ay naudyukan (nabigyang-motibo) higit ng pulitika kaysa ng relihiyon.⁸³

Kaya't ano ang mauunawaan natin kung isinasalaysay ng Genesis 16:3, "Kinuha ni Sarai, asawa ni Abram, si Hagar na kanyang aliping taga-Ehipto, at ibinigay siya sa kanyang asawang si Abram bilang isang *asawa*" (akin ang tipong italiko)? Ang poligamya ay maaaring makasakit sa mga damdaming Kanluranin, magkagayon man. Ang punto ay: ayon sa mga batas ng panahon ni Abraham, si Ismael ay isang anak na lehitimo.

Kahit na para sa kapakanan lamang ng pagtatalo, kalimutan na lamang natin ang lahat ng ito (tulad ng gawa ng maraming iba) at sabihing si Hagar ay kalunya (di-legal na asawa) ni Abraham. Maging ang gayong pag-angkin ay may sagot. Alinsunod sa Batas ng Lumang Tipan, ang mga kalunya ay pinahintulutan ng batas, at ang kanilang supling ay may mga pantay na karapatan. Ayon sa *Dictionary of the Bible* ni Hasting, "Tila walang anumang kababaan ang katayuan ng kalunya

⁷⁹ Werblowsky, R. J. Zwi and Geoffrey Wigoder. p. 540.

⁸⁰ *Encyclopaedia Judaica*. Vol 11, p. 1026.

⁸¹ Werblowsky, R. J. Zwi and Geoffrey Wigoder. p. 540.

⁸² Roth, Cecil B. Litt., M.A., D. Phil, and Geoffrey Wigoder, D. Phil. (mga punong patnugot). 1975. *The New Standard Jewish Encyclopedia*. W. H. Allen. p. 1550.

⁸³ Werblowsky, R. J. Zwi and Geoffrey Wigoder. p. 540.

kung ihahambing sa asawa, maging ang ideya ng pagiging ilehitimo, sa ating pakahulugan ng salita, kaugnay ng kanyang mga anak.”⁸⁴ Si Jacob M. Myers, propesor sa Lutheran Theological Seminary at kinikilalang iskolar ng Lumang Tipan, ay nagbibigay-kuro sa kanyang *Invitation to the Old Testament*:

Ang mga natuklasan ng arkiyolohiya ay nakatutulong sa ating punan ang mga detalye ng salaysay na bibliko at ipaliwanag ang maraming disin sana’y naging mga malalabong sanggunian at mga kakaibang kaugaliang pangkaraniwan sa daigdig at panahon ni Abraham. Halimbawa, ang kabuuang mga kaugaliang nauugnay sa pagsilang ni Ismael at ang kasunod na pagtrato kay Hagar, ang kanyang ina . . . lahat ngayon ay kilala bilang mga karaniwang pangyayari araw-araw na napapangasiwaan ng batas.

Ang isang kontratang Nuzi sa kasal ay nagtatadhanang ang isang asawang babaeng walang anak ay maaaring kumuha ng isang babae sa bayan at ipakasal siya sa kanyang asawang lalaki upang magkaanak. Subalit hindi niya maaaring itaboy ang supling kahit na siya man ay magkaroon ng sarili niyang mga anak. Ang batang isinilang ng abay ay may kapantay na katayuan ng anak na isinilang ng asawa.⁸⁵

Bilang saglit na pagbabalik sa pananaw sa *Alice in Wonderland*, alin kung gayon ang may higit na katwiran? Magtatadhana ba ang Diyos sa isang propetang labagin ang mismong utos na taglay niya mula sa Lumikha? Magpapadala ba ang Diyos ng isang propetang may mensaheng “gawin mo ang sinasabi ko, hindi ang ginagawa ko”? Hindi ba higit na makatwiran para kay Abraham na kumilos ayon sa mga batas ng kanyang kapanahunan sa pamamagitan ng pakikipamuhay kay Hagar sa isang legal na ugnayan?

Sa harap ng katibayan sa itaas, ang pagsasama ng mga magulang ni Ismael ay legal, itinaguyod ng Diyos si Ismael bilang anak ni Abraham, at si Ismael ang unang anak na isinilang. Hanapin ang *Ismael* sa *New Catholic Encyclopedia* (ang sanggunian ng mga pinakamalamang na tututol ayon sa pangangatwirang ideolohikal, sa paglutas ng palaisipang ito), at doon ay makikita ang

⁸⁴ Hastings, James. *Dictionary of The Bible*. p. 292.

⁸⁵ Myers, Jacob M. 1966. *Invitation to the Old Testament*. New York: Doubleday & Company. p. 26.

sumusunod na pagkakasundo: “Ismael (Ishmael), anak ni Abraham, ang panganay ni Abraham

...⁸⁶

Kaya’t ano ang makukuha natin sa aklat ng mga Hebreong gumagamit ng *monogenes* para ilarawan si Isaac bilang tanging bugtong na anak ni Abraham? Isang talinghaga, maling salin, o kamalian? Kung isang talinghaga, ang literal na salin ng *monogenes* kaugnay ni Jesus ay hindi maipaglalaban. Kung maling salin, ang maling pagkakasalin at ang doktrina kung gayon ay nangangailangang maituwid. At kung isang kamalian, isang mas malaking hamon kung gayon ang lumilitaw — pagkakasundo ng isang kamaliang bibliko sa kawalang kamalian ng Diyos.

Ang suliraning ito ay humihingi ng pagpapasya, at ang mga pinakamapagpipitaganang makabagong salin ng Bibliya (alalaong-baga, ang *Revised Standard Version*, *New Revised Standard Version*, *New International Version*, *Good News Bible*, *New English Bible*, *Jerusalem Bible* at maraming iba pa) ay kumilalang ang “bugtong na anak” ay isang paningit (interpolasyon) at walang pormalidad na tinanggal ang salita mula sa teksto. Sa ginawang ito, pinaliliit nila ang guwang sa pagitan ng teolohiyang Kristiyano at Islamiko, sapagkat ayon sa nasasaad sa Banal na Qur’an, “Hindi angkop sa kamaharlikaan ng (Allah) Pinakamaawain ang Siya ay magkaanak” (TMQ 19:92), at “Siya (Allah) ay hindi nag-aanak, ni hindi Siya ipinanganak” (TMQ 112:3).

⁸⁶ *New Catholic Encyclopedia*. Vol 7, p. 690.

7 — Jesucristo: Anak ng Diyos?

*Ang isa sa mga pinakakapansin-pansing kaibahan
ng isang pusa at ng isang kasinungalingan ay,
ang pusa ay may siyam na buhay lamang.*

—Mark Twain, *Pudd'nhead Wilson's Calendar*

Anak ng Diyos, anak ni David, o anak ng Tao? Si Jesus ay kinikilalang “anak ni David” nang 14 na beses sa Bagong Tipan, simula sa unang talata (Mateo 1:1). Ang Ebanghelyo ni Lucas ay nagtatala ng 41 salinlahi (henerasyon) sa pagitan nina Jesus at David, samantalang si Mateo ay naglilista ng 26. Si Jesus, isang malayong kamag-anak, ay makapagsusuot lamang ng titulong “anak ni David” nang patalinghaga. Ngunit, sa gayon, paano nating uunawain ang titulong, “Anak ng Diyos?”

Ang “*trilemma (tatlong kagipitan)*,” isang nagkakaisang pag-aakala ng mga misyonerong Kristiyano, ay nagsasaad na si Jesus ay alinman sa isang baliw, isang sinungaling, o ang Anak ng Diyos — gaya ng kanyang pag-angkin kung sino siya. Sa kapakanan ng pagtatalo, ipagpalagay nating si Jesus ay hindi isang baliw o isang sinungaling. Ipagpalagay rin nating siya ay *katiyakang* gaya ng kanyang pag-aangkin. Subalit, ano iyon sa katiyakan? Madalas na tinawag ni Jesus ang kanyang sariling “Anak ng Tao”, palagian, marahil ay bilang pagbibigay-diin, ngunit saan niya tinawag ang sariling “Anak ng Diyos?”

Tayo ay umurong. Ano ba, sa unang dako, ang kahulugan ng “Anak ng Diyos?” Walang lehitimong sektang Kristiyano ang nag-aakalang ang Diyos ay nag-asawa at nagkaanak, at higit sa lahat ay walang nag-aakalang ang Diyos ay nagkaanak sa isang ina nang *labas* ng pag-aasawa. Bukod dito, para akalaing ang Diyos ay pisikal na nakipagtalik sa isang sangkap ng Kanyang paglikha ay lubhang malayo sa mga hangganan ng relihiyosong pagpapahintulot na bumulusok sa tiyak na bangin ng kalapastanganan, sa paghabol sa mitolohiya ng mga Griyego.

Sa kawalan ng makatwirang paliwanag sa loob ng mga turo ng doktrinang Kristiyano, ang

tanging daang makapagwawakas ay ang pag-angkin ng isa pang hiwaga ng doktrina. Narito ang kung saan ay ginugunita ng Muslim ang tanong na ibinigay sa Qur'an, "Paano Siyang magkakaanak gayong wala Siyang asawa?" (TMQ 6:101) — samantalang sumisigaw ang iba, "Subalit ang Diyos ay makagagawa ng anumang bagay!" Ang paninindigang Islamiko, gayunman, ay hindi gumagawa ang Diyos ng anumang di-angkop na bagay, mga *makadiyos* na bagay lamang. Sa pananaw na Islamiko, ang kalikasan ng Diyos ay nakapaloob sa Kanyang katangian at laging naaayon sa Kanyang kamaharlikaan.

Kaya't pamuli, ano ang ibig sabihin ng "Anak ng Diyos?" At kung si Jesucristo ay may mga karapatang eksklusibo sa katawagan, bakit ang Bibliya ay nagtatalang, "Sapagkat Ako (Diyos) ay isang ama kay Israel, at si Ephraim (alalaong-baga, si Israel) ang aking panganay" (Jeremias 31:9) at, "si Israel ay Aking anak, mandin ay Aking panganay" (Exodo 4:22)? Kung kukunin sa teksto ng Mga Romano 8:14, na nagsasaad, "Sapagkat kung gaano karami ang nagagabayan ng Espiritu ng Diyos, sila ay mga anak ng Diyos," maraming iskolar ang nagpapalagay na ang "Anak ng Diyos" ay matalinghaga at, kagaya ng *christos*, ay hindi nagpapahiwatig ng pagiging eksklusibo. Ito'y sa dahilang ang *Oxford Dictionary of the Jewish Religion* ay nagpapatibay na sa kawikaang Judio ang "Anak ng Diyos" ay malinaw na matalinghaga. Bilang banggit, "Anak ng Diyos," katawagang paminsan-minsang natatagpuan sa panitikang Judio, sa panahong bibliko at pagkatapos nito, subalit hindi saanman ipinahihiwatig na pisikal na pagmamana mula sa pagkadiyos."⁸⁷ Ang *Bible Dictionary* ni Hasting ay nagbibigay-kuro:

Sa Semitikong pananalita, ang "pagiging anak" ay isang pananaw na may waring pakahulugang ugnayang moral (pangkabutihang-asal) sa halip ng pisikal (pangkatawan) o metapisikal (may pagkadiyos) na kaugnayan. Kaya't ang "anak ni Belial" (Mga Hukom 19:22 etc.) ay mga imbing tao, mga hindi nagmula kay Belial; at ang "mga anak ng silid ng ikakasal" sa Bagong Tipan ay mga panauhin sa kasalan. Kaya't ang

⁸⁷ Werblowsky, R. J. Zwi and Geoffrey Wigoder. p. 653.

isang “anak ng Diyos” ay isang tao, o maging isang bayan, na nagpapakita ng katangiang makadiyos. May maliit na katibayang ang titulo ay ginamit sa mga kalipunang Judio ng Mesiyas, at ang isang pagiging anak na nagbadya ng higit sa ugnayang moral ay magiging salungat sa monoteismong Judio.⁸⁸

At sa anumang pagkakataon, ang talaan ng mga kandidato para sa “anak ng Diyos” ay nagsisimula kay Adan, ayon sa Lucas 3:38: “Adan, na anak ng Diyos.”

Yaong tumututol sa pamamagitan ng pagbanggit sa Mateo 3:17 (“At walang anu-ano’y dumating ang isang tinig sa kalangitan, na nagsasabing, ‘Ito ang Aking minamahal na anak, na lubos Kong kinagigiliwan’”) ay nakalimot sa puntong ang Bibliya ay naglalarawan sa maraming tao, kabilang sina Israel at Adan, na mga “anak ng Diyos.” Ang 2 Samuel 7:13–14 at 1 Mga Kronikos 22:10 ay kapwa nagsasaad, “Siya (Solomon) ay magtatayo ng isang tahanan para sa Aking pangalan, at itatag Ko ang trono ng kanyang kaharian habambuhay. Ako ay kanyang magiging Ama, at siya ay Aking magiging anak.”

Mga buong bansa ay tinutukoy na mga anak na lalaki, o mga supling ng Diyos. Kabilang sa mga halimbawa:

1. Genesis 6:2, “Na nakita ng mga *anak na lalaki ng Diyos* ang mga anak na babae ng mga tao . . .”
2. Genesis 6:4, “May mga higante sa mundo nang mga araw na iyon, at gayundin pagkatapos, nang ang mga *anak na lalaki ng Diyos* ay sumiping sa mga anak na babae ng mga tao . . .”
3. Deuteronomio 14:1, “Kayo ang mga *anak ng Panginoong inyong Diyos.*”
4. Job 1:6, “Ngayon, may isang araw na ang mga *anak na lalaki ng Diyos* ay dumating upang iharap ang kanilang mga sarili sa Panginoon . . .”
5. Job 2:1, “Muli, may isang araw nang ang mga *anak ng Diyos* ay dumating upang iharap

⁸⁸ Hastings, James. *Dictionary of the Bible*. p. 143.

ang kanilang mga sarili sa Panginoon . . .”

6. Job 38:7, “Nang ang mga tala sa umaga ay sama-samang magsiawit, at ang lahat ng *mga anak ng Diyos* ay magsigawan sa galak?”
7. Mga Filipos 2:15, “upang kayo ay maging walang kapintasan at di-makasakit, *mga anak ng Diyos* na walang kamalian sa gitna ng isang baluktot at masamang henerasyon . . .”
8. 1 John 3:1–2, “Masdan kung anong paraan ng pagmamahal ang iginawad ng Ama sa amin, upang kami ay tawaging mga *anak ng Diyos*! . . . Mga minamahal, ngayon kami ay mga *anak ng Diyos* . . .”

Sa Mateo 5:9 sinasabi ni Jesus, “Pinagpapala ang mga mapamayapa, sapagkat tatawagin silang mga anak ng Diyos.” Pagkatapos sa Mateo 5:45, itinagubilin ni Jesus sa kanyang mga tagasunod ang pagtataglay ng mga katangiang banal, “upang kayo ay maging mga anak ng inyong Amang nasa langit.” Hindi tanging sarili *niyang* Ama, kundi *kanilang* Ama. Bukod dito, sinasabi sa Juan 1:12, “Ngunit kasindami ng tumanggap sa Kanya, ibinigay Niya sa kanila ang karapatang maging mga anak ng Diyos . . .” Kung ang Bibliya ay dapat igalang, sinumang taong may kabanalan ay makapagsisikap sa tanggapan ng “anak ng Diyos.”

Si Graham Stanton ay nagbibigay-kuro, “Sa daigdig na Griyego-Romano, ang mga bayani, pinuno, at pilosopo ay tinatawag na mga anak ng Diyos. Sa Lumang Tipan, ang ‘anak ng Diyos’ ay ginagamit sa mga anghel o mga makalangit na nilikha (halimbawa, Genesis. 6:2,4; Deuteronomio. 32:8; Job 1:6–12), Israel o mga Israelita (halimbawa, Exodo. 4:22; Oseas 11:1), at gayundin ng hari (lalo na sa 2 Samuel 7:14 at Salmo 2:7).”⁸⁹ At si Joel Carmichael ay nagdaragdag:

Ang titulong “anak ng Diyos,” mangyari pa, ay buung-buong kilala ng mga Judio nang kapanahunan ni Jesus at sa katunayan nang mga dantaong nauna: *lahat* ng mga Judio ay mga anak ng Diyos; ito sa katotohanan ang nagbukod sa kanila sa ibang mga tao . . .

⁸⁹ Stanton, Graham N. pp. 224–225.

Nang panahon pagkatapos ng pagkakapatapon sa kasaysayang Judio, ang salita ay ikinapit sa sinumang partikular na banal na tao; sa bandang huli ito ay naging palasak (pangkaraniwan) sa pagtukoy sa Taong Matuwid at sa Prinsipe.

Sa lahat ng mga kaso ng gamit na ito sa Judio, ang parirala ay malinaw na isang talinghaga lamang upang bigyang-diin ang pambihirang kaugnayan ng pansariling kabutihan at kapangyarihang makadiyos.⁹⁰

Kaya't kung ang pariralang “anak ng Diyos” ay “malinaw na talinghaga lamang,” bakit iniaangat ng Kristiyanismo si Jesucristo sa “anak ng Diyos” sa literal na pakahulugan ng parirala? Ang tanong ay umaalingawngaw nang walang tugon, “Saan nakakuha si Jesus ng pagiging tangi sa titulong ‘Anak ng Diyos?’”

Kung hindi pa ito ganap na nakalilito, naroon ang Mga Hebreo7:3, kung saang si Melchizedek, Hari ng Salem, ay inilalarawang “walang ama, walang ina, walang kalahian, walang pinagmulang mga araw o katapusan ng buhay, ngunit ginawang gaya ng Anak ng Diyos, nananatiling pari magpakailanman.” Isang hindi mortal, nabuhay mula sa simula nang walang pinagmulan at walang mga magulang? Kahanga-hangang kaisipan, o si Jesus ay may katunggaling pangkasulatan?

Kapansin-pansing tinutukoy ni Jesus ang sarili bilang “Anak ng tao” sa Bibliya, at hindi bilang “Anak ng Diyos.” Ang *Harper's Bible Dictionary* ay nagpapalagay, “Maaaring ginamit ni Jesus ang ‘Anak ng tao’ bilang isang simpleng pagpapakilala sa sarili, maaaring bilang isang sariling paraan ng pag-iwas upang tukuyin ang kanyang sarili nang di-hihigit sa pagiging isang tao.”⁹¹ Ang *New Catholic Encyclopedia* ay nagsasaad tungkol sa “Anak ng tao,” “Ang titulong ito ay may espesyal na kahalagahan sapagkat ito ang ginamit ni Jesus nang may pagtatangi upang ipakilala ang kanyang sarili at ang kanyang misyon..”^{92 (EN)}

⁹⁰ Carmichael, Joel, M.A. 1962. *The Death of Jesus*. New York: The Macmillan Company. pp. 253–4.

⁹¹ Achtemeier, Paul J. p. 981.

^{92 (EN)} *New Catholic Encyclopedia*. Vol 13, p. 431. Ang mambabasa ay pinaaalalahanang ang Aramaik,

Bilang isang bagay ng detalye, inilarawan ni Jesus ang kanyang sariling “anak ng tao” nang 88 beses sa Bagong Tipan. Ang “Anak ng Diyos” ay lumilitaw nang 47 ulit sa Bagong Tipan, subalit laging sa mga labi ng ibang tao. Gaya ng isinasaad sa *Harper’s Bible Dictionary*,

Bagamat ang tradisyong sinoptiko (tatlong ebanghelyo) ay may dalawang kawikaang tinutukoy ni Jesus ang kanyang sarili bilang “anak” sa kanyang relasyon sa Diyos bilang kanyang Ama (Marcos 13:32; Mat. 11:27 [Q]), ang pagkamakatotohanan ng mga kawikaang ito ay malawak na pinag-aalinlanganan, at nananatiling kaduda-duda kung tinawag nga ni Jesus ang kanyang sariling “anak” patungkol sa kanyang relasyon sa Diyos bilang Ama

Kapansin-pansin, gayunman, na hindi kailanman inangkin ni Jesus para sa kanyang sarili ang titulong “Anak ng Diyos.” Samantalang pinalalabas na tinatanggap niya ito sa Marcos 14:61–62, ang Mateo (27:64) at Lucas (22:67) ay kapwa may kirot sa pagpapagaan ng pagtanggap ni Jesus sa titulong ito, na wari’y sinasabi niya sa Punong Pari, “Ito — gaya ng titulong ‘mesiyas’ — ay iyong salita, hindi akin.”⁹³

antigong Hebreo, at di-gaanong-orihinal na “Griyegong orihinal” na pinagsalanan ng Bibliya ay pawang di-gumagamit ng malalaking titik (kapitalisasyon). Kaya’t ang mga malalaking titik na gaya ng K san “Kanyang Sarili” at “Kanya,” at ang malaking A sa “Anak” sa mga kasunod na banggit, ay naglalantad ng mataas na katayuang pinag-aangatan ng mga Trinitario kay Jesucristo sa kanilang doktrina. Gayundin, ang kapitalisasyon sa mga salin ng Bibliya ay higit na resulta ng paninindigan sa relihiyon kaysa sa katumpakang pampaaralan, isinaisip nang higit mula sa doktrina kaysa sa katapatan sa mga kasaysayang biblikal. Para sa isang mahayap na halimbawa ng gayong manipulasyon ng salita, maihahambing natin ang Mateo 21:9 sa Salmo 118:26. Ang Salmo 118:26 ay sumusulat ng maliit na titik (sabihin ba nating di-tiyak?) na “siya”: “Ang pinagpapala *ay siya*, na dumarating sa ngalan ng PANGINOON!” Gayunman, kapag binabanggit sa Mateo 21:9 ang Salmo 118:26, na tumutukoy kay Jesus na “siya” na “dumarating sa ngalan ng PANGINOON,” ang mga tagasalin ng Bibliya ay buong kaluwagang pinalitan ang may maliit na titik na “siya” ng Salmo 118:26 sa may malaking titik na “Siya” sa pagsisikap na gawing makadiyos si Jesus. Malibang humingi ng paumanhin ang isang tao, ito ay hindi isang pagkakamali sa pagsasatitik; inuulit ng Mateo 23:39 ang pagmamalabis na ito. Ang problema ay: ang manipulasyong ito sa teksto ay hayagan. Ang pagsusuri sa pinagmulan ng mga mantsa sa tela ng kasaysayang panrelihiyon ay sadyang di-kinakailangan, sapagkat ang hatol ay kapuna-puna — may kung sinong sumira sa teksto. At maliban kung ipagtaggol ng isang tao ang Bibliya sa batayang ito ay napakaliit na pagsira, ang alinmang pangkat na kukunin ang Bibliya bilang isang aklat ng paggabay ay matatagpuan ang kanilang sariling nakapinta sa isang sulok sa babalang biblikong, “sinumang di-makatarungan sa napakaliit na bagay ay hindi rin makatarungan sa malaki” (Lucas 16:10). Paano, kung gayon, nauugnay ang kawikaang ito sa mga eskriba (sumulat) at nagsalin ng Bibliya? Sapagkat kung sila, sa pagiging di-makatarungan sa pinakamaliit na bagay, ay nangangahulugan, ayon sa kanilang sariling kasulatan, ng “pagiging di-makatarungan din sa malaki,” paano pa nating pagtitiwalaan ang nalalabi nilang gawa?

⁹³ Achtemeier, Paul J. pp. 979–980.

Nakikiisa ang *Hasting's Bible Dictionary*: “Kung ginamit ba ito [“Anak ng Diyos”] o hindi ni Jesus sa kanyang sarili ay nakakapagduda”⁹⁴

Maaari bang ang pariralang “anak ng tao” ay magpahiwatig ng pagiging tangi? Sa pangmalas ay hindi — ang aklat ni Ezekiel ay may 93 pagtukoy kay Ezekiel bilang “anak ng tao.”

Na ang lahat ng mga ito ay nag-iiwan sa isang walang pagkiling na mananalisis ng mga sumusunod na konklusyon:

1. Si Jesus ay buong-buong ipinapalagay na gaya ng itinawag niya sa kanyang sarili.
2. Tinawag ni Jesus ang kanyang sariling “anak ng tao.” Nang 88 beses.
3. Wala saanman sa Bibliyang tinawag ni Jesus ang kanyang sariling literal na “anak ng Diyos.” Ni minsan. Saanman.⁹⁵
4. At sa alinmang pagkakataon, sa kawikaang Judio, ang katawagang “anak ng Diyos” ay alinman sa pagiging matalinghaga o salungat sa monoteismo.

Ang klerikong Kristiyano (kaparian) ay lantarang kumikilala sa nasa itaas, subalit ipinapahayag na bagamat hindi kailanman tinawag ni Jesus ang kanyang sariling “anak ng Diyos,” ginawa ito ng iba. Ito man ay may kasagutan..

Sa pagsisiyasat ng mga manuskrito (sulat-kamay) na bumubuo ng Bagong Tipan, makikitang ang di-umano’y pagiging “anak” ni Jesus ay batay sa maling salin ng dalawang salitang Griyego — *pais* at *huios*, na kapwa isinasaling “anak na lalaki.” Subalit, ang saling ito ay lumilitaw na hindi tapat. Ang salitang Griyegong *pais* ay hango sa Hebreong *ebed*, na nagtataglay ng pangunahing kahulugan ng lingkod, o alipin. Kaya’t ang pangunahing salin ng *pais theou* ay “lingkod ng Diyos,” na ang “anak” o “anak na lalaki ng Diyos” ay isang marangyang pagpapaganda. Alinsunod sa *Theological Dictionary of the New Testament*, “Ang orihinal na Hebreo

⁹⁴ Hastings, James. *Dictionary of The Bible*. p. 143.

⁹⁵ Para sa talakayan ng Juan 10:36 — ang iisa at tanging talata ng Bibliya kung saan maaaring tinawag ni Jesucristo ang kanyang sariling isang *matalinghagang* anak ng Diyos (subalit muli, maaaring malamang na hindi) — tingnan ang susunod na kabanata.

ng *pais* sa pariralang *pais theou*, alalaong-baga, *ebed*, ay nagdadala ng diin sa personal na ugnayan at sa simula ay may pakahulugang ‘alipin.’⁹⁶ Ang lahat ng ito ay lalong kawili-wili sapagkat ito ay akmang-akma sa hula sa Isaias 42:1, pinanindigan sa Mateo 12:18: “Masdan, ang Aking lingkod, [alalaong-baga, mula sa Griyegong *pais*] na aking pinili, ang Aking minamahal na lubha kong kinalulugdan. . .”

Binabasa man ng isang tao ang *King James Version*, *New King James Version*, *New Revised Standard Version*, o *New International Version*, ang salita ay “lingkod” sa lahat ng pagkakataon. Kung isasaalang-alang na ang layunin ng rebelasyon ay upang linawin ang katotohanan ng Diyos, maaaring isiping ang talatang ito ay isang pangit na nunal sa mukha ng doktrina ng pagiging anak ng Diyos. Mangyari pa, saang mas mainam na pook para ipahayag ng Diyos na si Jesus ay Kanyang anak? Saang mas mabuting lugar para sabihing, “Masdan, ang Aking anak na aking inianak . . .”? Ngunit *hindi* Niya sinabi iyan. Sa bagay na iyan, ang doktrina ay nagkukulang ng biblikong suporta sa mga nakatalang salita kapwa ni Jesus at ng Diyos, at walang mabuting dahilan upang magtaka kung bakit. Iyan ay maliban lamang, kung si Jesus ay di-hihigit sa lingkod ng Diyos na inilalarawan ng talatang ito.

Tungkol sa pangrelihiyong gamit ng salitang *ebed*, “Ang katawagan ay nagsisilbing pagpapahayag ng kababaang-loob na ginagamit ng mga matutuwid sa harap ng Diyos.”⁹⁷ Gayundin, “Matapos ang 100 *CE* ang *pais theou* ay mas madalas na mangahulugang ‘lingkod ng Diyos,’ gaya ng pagtukoy kina Moises, sa mga propeta, o sa tatlong bata (Baruch 1:20; 2:20; Daniel 9:35).”

⁹⁸ Ang isang tao ay maaaring madaling mahulog sa kumunoy ng doktrina sa puntong ito, sapagkat sa walong pagbanggit sa *pais theou* sa Bagong Tipan, lima lamang ang tumutukoy kay Jesus (Mateo 12:18; Acts 3:13, 26; 4:27, 30) — ang nalalabing tatlo pa ay nahahati kay Israel (Lucas. 1:54) at David (Lucas 1:69; Acts 4:25). Kaya’t si Jesus ay di-nagkaroon ng mga natatanging karapatan sa

⁹⁶ Kittel, Gerhard and Gerhard Friedrich. p. 763.

⁹⁷ *Ibid.*

⁹⁸ Kittel, Gerhard and Gerhard Friedrich. p. 765.

katawagang ito, at ang mga dalubhasa ay nagpapasya, “Sa kakaunting mga pagkakataong si Jesus ay tinawag na *pais theou*, malinaw na tayo ay may naunang kaugalian.”⁹⁹

Bukod dito, ang salin, kung walang kinikilingan, ay dapat maging iisa — lahat ng mga taong may tatak ng *pais theou* sa Griyego ay dapat maging iisa sa pagsalin. Ang gayon, gayunman, ay hindi nangyari. Samantalang nasalin ang *pais* bilang “lingkod” sa pagtukoy kina Israel at David sa mga talatang nabanggit sa itaas, ito ay isinasaling “Anak” o “banal na sanggol” sa pagtukoy kay Jesus. Ang gayong may pagkiling na pagturing ay di-nababago sa batas na pansimbahan, subalit malaking kamalian sa pangangatwiran.

Sa pagwawakas, isang kawili-wili, kundi man pinakamahalagang paghahambing na panrelihiyon ay nalalantad: “Sa gayon ang pariralang Griyegong *pais tou theou*, ‘lingkod ng Diyos,’ ay may buong-buong kasingkahulugan ng pangalang Muslim na Abdallah — ang ‘lingkod ng Allah.’”¹⁰⁰

Ang pagkakatulad ay lalong nakagigimbal, sapagkat ang Banal na Qur’an ay nag-uulat kay Jesus na kinikilala ang kanyang sariling gaya nito — Abdallah (*abd* sa pagiging Arabik para sa alipin o lingkod, Abd-Allah [binabaybay ring “Abdullah”] na nangangahulugang alipin o lingkod ng Allah). Ayon sa salaysay, nang si Maria ay nagbalik sa kanyang pamilya na kasama ang bagong silang na si Jesus, pinagbintangan nila siya ng pagiging di-malinis. Sa pagsasalita mula sa duyan sa isang himalang nagpatotoo sa kanyang mga pahayag, ipinagtanggol ng sanggol na si Jesus ang karangalan ng kanyang ina sa mga salitang, “*Inni Abdullah . . .*” na nangangahulugang, “Tunay na ako ay lingkod ng Allah . . .” (TMQ 19:30)

Ang salin ng Griyegong *huios* ng Bagong Tipan sa “anak” (sa literal na kahulugan ng salita) ay gayon ding kamalian. Sa pahina 1210 *Theological Dictionary of the New Testament*, nina Kittel at Friedrich, ang kahulugan ng *huios* ay naglalakbay mula sa literal (Jesus na anak ni Maria), sa

⁹⁹ *Ibid.*, p. 767.

¹⁰⁰ Carmichael, Joel. pp. 255–6.

medyo matalinghaga (mga mananampalataya bilang anak ng hari [Mat. 17:25–26]), sa mapitagang talinghaga (mga pinili ng Diyos bilang mga anak ni Abraham [Lucas 19:9]), hanggang sa palasak (lokal o kolokyal) na talinghaga (mga mananampalataya bilang mga anak ng Diyos [Mat. 7:9 at Heb. 12:5]), hanggang sa makadiwang talinghaga (mga estudyante bilang mga anak ng mga Pariseo [Mat. 12:27, Mga Gawa 23:6]), sa pangmag-anak na talinghaga (gaya ng Juan 19:26, kung saan inilalarawan ni Jesus ang kanyang paboritong disipulo kay Maria bilang “kanyang anak”), hanggang sa nakabubulag na talinghaga bilang “mga anak ng kaharian” (Matt. 8:12), “mga anak ng kapayapaan” (Lucas. 10:6), “mga anak ng liwanag” (Lucas 16:8) at ng anumang bagay mula sa “mga anak ng mundong ito” (Lucas 16:8) hanggang sa “mga anak ng kulog” (Marcos 3:17). Ito ay waring ang di-maunawaang salita para sa “anak” ay nagwawagayway ng isang malaking tanda, na kung saan ay nakapinta sa mabibigat na titik: TALINGHAGA! O kaya, gaya ng mataginting na pahayag ni Stanton, “Karamihan ng mga dalubhasa ay nagkakaisang ang Aramaik o Hebreong salita sa likod ng salitang ‘anak’ ay ‘lingkod.’ Kaya’t habang ang Espiritu ay bumababa kay Jesus sa kanyang pagbibinyag, si Jesus ay tinatawag ng tinig mula sa langit sa mga salita ng Isaias 42:1: ‘Masdan ang Aking lingkod . . . ang Aking pinili . . . ibinigay Ko ang aking Espiritu sa kanya.’ Kaya’t bagama’t pinatitibayan sa Marcos 1:11 at 9:7 na si Jesus ay tinawag ng Diyos sa isang espesyal na gampaning pangmesiyas, ang diin ay sa papel ni Jesus bilang piniling lingkod, sa halip ng Anak ng Diyos.”¹⁰¹

Ang walang pagkiling na mananaliksik ngayon ay nangangailangang palawakin ang listahan ng mga tala, gaya ng sumusunod:

1. Si Jesus ay ipinapalagay na buong-buong gaya ng pagtawag niya sa kanyang sarili.
2. Tinawag ni Jesus ang kanyang sariling “anak ng tao.”
3. Wala saanman sa Bibliyang inangkin ni Jesus ang titulong literal na “anak ng Diyos.”
4. At sa anumang pagkakataon, sa kawikaang Judio, ang katawagang “anak ng Diyos” ay

¹⁰¹ Stanton, Graham N. p. 225.

alinman sa matalinghaga o salungat sa monoteismo.

5. Ang pangunahing salin ng pariralang *pais theou* ay “lingkod ng Diyos,” at hindi “anak ng diyos.”
6. Ang *Huios*, na isinasalin mula sa Bagong Tipang Griyego sa salitang “anak,” ay ginagamit nang patalinghaga nang gayong kadalas na sapat makabigong ipagtanggol ang literal na salin.
7. Kaya’t kapag sinasabi ng iba si Jesus bilang “anak ng Diyos,” ang matalinghagang katuturan ay maaaring ipalagay sa pagsasaalang-alang ng kawikaang Judio, kaugnay ng kahigpitan ng monoteismong Judio.

Kaya, paanong mapaninindigan ng mundo ng Kristiyanismo ang pag-angkin ng pagiging anak ng Diyos?

May ilang nagsasabing si Jesus ay anak ng Diyos dahil tinawag niyang “Ama” ang Diyos. Ngunit ano ang tawag ng ibang tao sa Diyos? Sa bagay na iyan, ano ang nakatalang itinuro ni Jesus sa Bibliya, kung hindi, “Sa ganitong paraan, samakatwid, dasalin ninyo: Ama namin . . .” (Mateo 6:9)? Kaya’t hindi lamang itinuro ni Jesus na sinumang tao ay makakamtan ang titulong “anak ng Diyos,” itinuro niya sa kanyang mga tagasunod na kilalanin ang Diyos bilang “Ama.”

May ilang nag-aakalang si Jesus ay tao nang nabubuhay ngunit naging kahati sa pagkadiyos pagkatapos ng pagkamatay sa krus. Ngunit sa Marcos 14:62, nang nagsasalita si Jesus tungkol sa Araw ng Paghuhukom, sinasabi niyang makikita siya ng mga tao bilang “Anak ng Taong nakaluklok sa kanan ng Kapangyarihan, at dumarating na kasama ng mga ulap ng kalangitan.” Kaya’t kung si Jesus ang “Anak ng Tao” sa pagdating ng Araw ng Paghuhukom, ano siya sa pagitan ng ngayon at noon?

Ang tanong ay nauulit, “Saan nagsimula ang konsepto ng pagiging anak ng Diyos?”

Kung titingin tayo sa mga iskolar ng simbahan para sa katugunan, makikita natin, “Subalit iyon ay sa Konseho ng Nicea na ang simbahan ay napilitan ng mga pangyayari upang magsimula ng mga di-biblikong kategorya sa makatotohanan nitong paglalarawan ng kaugnayan ng Anak sa Ama.

Ang kontrobersya kay Ario ang nagbunsod ng pagpapasyang ito.¹⁰²

Hmm . . . “napilitan ng mga pangyayari” . . . “napilitan ng mga pangyayari”— ano ngayon, talaga, ang kahulugan niyan? Ang isang tao ay di-maiiwasang di-pumulot sa mga kahalintulad na pangyayari, gaya ng, “Ako’y napilitan ng mga pangyayari — wala akong sapat na pera, kaya ako’y nagnakaw,” o kaya, “Ang katotohanan ay hindi umubra, kaya’t nagsinungaling ako.”

Ano nga ba, talaga, ang mga pangyayaring nagbunsod sa simbahan? Iyon ba’y dahil ipinakita ni Ario na hindi nila mapangatwiran ang kanilang doktrina sa pamamagitan ng kasulatan, at sila ay tumugon sa tanging paraang alam nila upang mailigtas ang kanilang katayuan? Ang Bibliya ay maayos at mabuti hanggang sa nabigo itong suportahan ang kanilang teolohiya, at pagkatapos ay isinasantabi nila ang banal na “aklat-kautusan” at gumawa ng sariling kanila? Iyan ba ang nangyari? Dahil iyan ang wari’y gusto nilang sabihin — na hindi nila mapagalaw ang Bibliya para sa kanila, kaya’t bumaling sila sa di-biblikong pinagmulan para sa suporta.

Hey! Iyan ba ay ipinapahintulot?

Tingnan natin ang nangyari.

Iginiit ni Ario na ang banal na Trinidad ay binubuo ng tatlong hiwalay at magkakaibang katiyakan, at si Jesus ay may kalikasang nilikha, may hanggan. Sa ibang salita, isang tao. Ang pangunahing sinulat ni Ario, *Thalia* (ibig sabihin, “bangkete”), ay unang nalathala noong 323 CE at lumikha ng napakalaking alingasngas kung kaya’t ang Konseho ng Nicea ay pinulong noong 325 upang kaharapin ang mga hamong Ariano (mula kay Ario). Halimbawa, ang pangangatwirang Ariano ay nagpanukalang kung si Jesus ay isang tao, hindi natin kung gayon dapat sabihing siya ay Diyos, at kung si Jesus ay Diyos, hindi natin dapat sabihing siya ay namatay. Iminungkahi ni Ario na ang konseptong taong-diyos ay hindi makatitindig sa pagsusuring kritikal, at lumalabag sa kapaliwanagan.

Ang mga hamong Ariano sa teolohiyang Trinitario ay babaha at lulubog sa ilalim ng ibabaw

¹⁰² *New Catholic Encyclopedia*. Vol 13, p. 426.

ng kasaysayan kung may sinumang makapagpapaliwanag ng konsepto ng taong-Diyos. Subalit ang 1,700 taon ng pagsusuri sa pagtatanggol sa Kristiyanismo ay nabigong magbunga ng hiyas ng katwirang Trinitariong maningning na ganap upang makapagpaniwala sa mga nag-aalinlangan. Pana-panahong muling sumusulpot ang mga mapaghamong katanungan at umaalingawngaw ang mga pagtatalong Ariano. Halimbawa, maaari nating maitanong, “Nang ang Diyos daw ay naging tao, isinuko ba Niya ang Kanyang kapangyarihang makadiyos?” Sapagkat kung nagkagayon, hindi na Siya Diyos, at kung hindi naman, hindi Siya isang tao. “Kung ang taong-Diyos ay namatay sa krus, nangangahulugan bang namatay ang Diyos?” Hindi, mangyari pa. Kaya’t sino ang namatay? Tanging ang bahaging “tao”? Ngunit sa ganyang pangyayari, ang sakripisyo ay hindi sapat na mabuti, sapagkat ang pag-aangkin ay tanging isang makadiyos na pagpapakasakit lamang ang makatutubos sa mga kasalanan ng sangkatauhan. Ang problema ay, ang bahaging-tao ng panukalang tatlong-kaisahan ay hindi higit na makapaghahandog ng pagtubos sa mga kasalanan kaysa magagawa ng pagkamatay ng isang taong walang-sala. Na magbibigay ng napakaliit na pagpili ng paliwanag bukod sa pagbalik sa pag-angking namatay ang ilang elemento ng pagkadiyos. Ang mga Judiong mahigpit ang pagkamonteistiko, mga Kristiyanong Unitario, at mga Muslim ay walang alinlangang maninindigang, sa ganang mga nagsasabing ang Diyos ang Siyang namatay, bueno, mabuti pang sila ay mapasa-impyerno. (Ang inaasahan ay: ang Diyos, na buhay at walang-hanggan ay sasang-ayon .)

Sa pagpapatuloy ng kaisipan, ang doktrinang Trinitario ay nag-aangking ang Diyos ay hindi lamang naging tao, subalit nanatiling Diyos — isang konseptong itinuturing ng mga Unitariong pampanitikang katumbas ng isang “imposibleng krokis ng konstruksiyong” Escher. Ang pahayag ay tumutugon sa mga pangangailangang gramatika ng wikang Inggles para sa isang pangungusap, ngunit ang mga imposibleng pagbaluktot ay di-makakabuo ng isang katotohanan. Ang isang punong-kahoy ay di-maaaring higit na mabuong muwebles at manatili pa ring puno kaysa ang isang inihaw sa lutuang palayok ay maging isang baka. Sa sandaling magbagong-anyo, ang mga katangian ng orihinal ay nawawala. At gayunpaman, ang Katolisismo ay lumikha ng isang relihiyon mula sa

pagbabagong-anyo, na nag-aangkin ng buong kabaligtaran — na ang dalawang magkaibang sangkap ay iisa.

Ang pahayag na Unitario ay: ang Diyos ay Diyos at ang tao ay tao. Yaong mga napaghahalo ang dalawa ay bigong kilalaning ang Diyos ay di-maaaring isuko ang Kanyang Pagkadiyos, sapagkat ang Kanyang katangian ay naipapaliwanag ng Kanyang mga tinataglay na makadiyos. Ni hindi kinakailangan ng Diyos na makaranas ng pagiging tao upang maunawaan ang paghihirap ng sangkatauhan. Walang nakatatalos ng kapakanan ng sangkatauhan nang hiigit kaysa sa Maylikha, yayamang nilikha Niya ang sangkatauhan nang may kaalaman sa bawat bagay mula sa *thermoreceptors* (mga pandamdang) hanggang sa mga damdamin, mula sa mga *cilia* (mga mala-buhok) hanggang sa *subconscious* (mala-diwa). Ang Diyos ay *nakatatalos* ng mga problema, kapakanan, at pagdurusa ng sangkatauhan — nilikha Niya ang isang sanlibutang (unibersong) ang mga kasalimuutan ay sumasakop sa gayong lagpas-sukat ng kabuhayang pantao.

Ang depensang “Pero magagawa ng Diyos ang anumang bagay” ay nagbubuyo ng katanungang, “Bueno, kung magagawa ng Diyos ang kahit anong bagay, bakit kung gayon hindi Niya binigyang-saysay ang doktrinang Trinitario — ipaghalimbawang ito’y tama, kung gayon?” Kung magagawa ng Diyos ang anumang bagay, makapagbibigay Siya ng makatwirang paliwanag na hindi mangangailangan ng pagsugod sa “mga di-biblikong kategorya.” Subalit hindi Niya ginawa ito. Bakit? Hinayaan ba ng Diyos ang sangkatauhang lutasin ito sa kanilang sarili, o maaari bang ligtas na ipalagay ng isang taong walang batayan ang katotohanang panrelihiyon sa isang bagay na hindi inihayag ng Diyos?

Ang pananaw na nagkaloob ang Diyos ng rebelasyon nang hindi nilinaw ang Kanyang Sariling kalikasan ay kumakayod nang mahapdi sa ating likas na pang-unawa sa Diyos bilang lubhang maawain, na nagkaloob ng malinaw na paggabay sa lahat ng sangkatauhan.

Pamantayang sagot na Trinitario? Na maniniwala ang mga tao kung mauunawaan lamang nila. Pamantayang sagot na Unitario? Walang sinumang nakauunawa sa Trinidad.— walang sinuman. Kaya’t ito ay isang misteryo sa relihiyon. Kausapin ang kapariang Trinitario nang sapat na

panahon, talakayin ang mga pagtutol sa itaas (at yaong mga susunod pa), at unti-unti, ang naliwanagang Trinitario ay aamin, “Iyon ay isang hiwaga (misteryo)..” Ang depensang dapat-kalamang-maniwala ay hindi gaanong malayo. Gayunman, karaniwang ipinapaliwanag ng Unitario, na mga ilang saglit lamang na nauna, iminungkahi ng Trinitariong maniniwala ang mga tao, kung naunawaan lamang nila. Datapwat kapag ang isang tunay na pagsisikap ay ginawa upang makaunawa, sa pamamagitan ng pagtuklas ng mga sagot sa kaugnay na mga katanungan, ang pahayag ay nauuwi sa isang hiwagang panrelihiyon (alalaong-baga, walang nakakaunawa!). Ang isang panghuling depensa ay ang palagay na, “Ang tanging paraang maniniwala ang isang tao ay magkaroon ng pananampalataya” (alalaong-baga, ang tanging paraan para maniwala ay ang maniwala). Subalit kung ang bulag na di-nag-iisip na pananampalataya ay ang pamamaraang iniaatas sa atin ng Diyos na dapat sundin, bakit Niya tayo inuutusang mangatwiran (““Halina ngayon at tayo ay sama-samang mangatwiran,’ sinasabi ng Panginoon . . .” Isaias 1:18)?^{103 (EN)}

Kaya’t ano ang isang di-biblikong pinagmulan? Maaaring ligtas na ipalagay ng isang taong kapag hindi iyon mula sa kasulatan (alalaong-baga, hindi mula sa Diyos), kung gayon ay galing ito sa mga isip ng mga tao (at saan ito nauugnay kundi sa guni-guning pantao?). Magiging gaano kaligtas kaya kung nabago ang doktrina ng simbahan upang umayon sa makatwirang pagtalakay at higit na mahalaga, sa kasulatan?

Walang dudang ang pag-agapay sa mga kaalamang Trinitario ay nagpatibay sa katatagan ng kapariang Trinitario, bagamat iyon ay batay sa mga nakapag-aalinlangang mga aral ng pananampalatayang nabibihisan ng lambong ng pagsang-ayon ng simbahan. Gayundin, walang

^{103 (EN)} Ang problema sa bulag na pagdodoktrina ay ang hindi nito pagkakabisa kapag ang isang tao ay higit na nakaalam. Ang isang may guni-guning karamdaman ay maaaring maniwalang ang kalmante ay isang gamot, kapag lubos na napaniwalang gayon. Sa pamamagitan ng bulag na paniniwala sa manggagamot, ang mga inaakalang sintomas ng may guni-guning karamdaman ay maaaring madala ng paniniwalang ang ineresetang tabletas ng asukal ay “siya mismong iniutos ng manggagamot.” Sa kabilang dako, kapag ang pasyente ay naniniwalang huwad (di-tunay) ang pangkalmante, hindi ito magkakabisa. Nangatwiran ang mga Unitariong ang “Trinidad” ay isang dakilang doktrinang pangkalmanteng nilulunok ng karamihan sa mundo ng Kristiyanismo. Niyayakap ng mga naniniwala ang doktrina sa pagtitiwala sa kapangyarihan ng kanilang simbahan., nang di-napagkikilalang sinusubuan sila ng doktrinang likhang-taong kulang sa kapangyarihang makadiyos o pagpapatotoo ng kasulatan.

alinlangang ang tiwala sa mga turo ng simbahan ay humina sa mga isip ng mga matatalinong gaya ni Ario — mga palaisip na nagpatuloy na bigyang-diin ang katotohanang hindi nag-angkin kailanman si Jesus ng pagiging anak o kahati sa pagkadiyos, at sa bagay na iyan, hindi maging ng kanyang mga disipulo. Bukod dito, may katibayang hindi rin si Pablo.^{104 (EN)}

Matapos aminin ang pagtitiwala sa mga “di-biblikong kategorya” upang bigyang-kahulugan ang pananaw ng simbahan sa relasyon ni Jesucristo sa Diyos, ang *New Catholic Encyclopedia* ay nagbabalangkas ng ilan sa mga binuong doktrina, gaya ng isang katawan, inianak at hindi nilikha, atbp. Pagkatapos, nagbibigay sila ng di-kapani-paniwala at harap-harapang ang paninindigang si Agustin ay humanap ng ideolohiyang pinakaakma sa likas na pang-unawang pantao (alalaong-baga, si Agustin ay naghanap sa sikolohiya (siyensiya ng isip) ng tao o paraan ng kaalaman sa likas na pagkakatulad ng pag-unawa sa walang-hanggang henerasyon ng Anak.”¹⁰⁵).

Walang maaaring sisihin sa pagbasa ng pahayag na iyan at sasambiting, “Sila . . . ay . . . nagbibiro. Maaari nga.” Kunsabagay, hindi ba’t ito ang doktrinang may kagagawan sa mga hukumang tagasiyasat (*inquisition*) ng Kalagitnaang Panahon at Espanya, ang walong alon ng mga Krusadang Kristiyano, at di-mabilang na sapilitang pagbibinyag ng mga katutubo nang panahon ng kolonyalismo? Ang doktrinang gumagawa ng gayong kalaking saysay na mahigit 12 milyong namatay sa pagpapahirap dahil sa pagtanggap sa mga turo ng pananampalatayang Trinitario?

Labindalawang milyon! Ang doktrinang gumagawa ng gayong kalaking saysay na kaya’t hanggang

¹⁰⁴ Ang pahayag na ito ay maaaring makagimbal, sapagkat karaniwang naniniwala ang mga Kristiyanong si Pablo ay nag-ugnay ng pagkaanak ng Diyos kay Jesus. Maaaring ginawa niya, ngunit sa harap ng katotohanang walang mga Judiong bumato sa kanya hanggang sa mamatay, mas malamang na hindi. Ang kalituhan ay nakasalalay sa paghihiwalay sa mga turo ni Pablo at sa mga turo ng mga teologong Paulino. Ang dalawa ay di-nangangahulugang nagkakaisa. Samantalang lumilitaw na binanggit ni Pablo si Jesus bilang isang “anak ng Diyos” sa matalinghagang pakahulugan, na karaniwan sa idioma (pananalita) ng kanyang panahon, pagkaraan ng mga dantaon, ang mga nagdisenyo ng teolohiya ni Pablo ay lumalabas na binaluktot ang kanyang mga salita tungo sa isang mas literal na pakahulugan (interpretasyon). Kaya’t lumilitaw na hindi si Pablo ang nagpalagay na si Jesus ay literal na isang “anak ng Diyos,” kundi yaong mga nagbalangkas ng isang teolohiya sa kanyang pangalan. Sa bandang huli, ito’y mabuting bagay at isang di-gaanong nakakabahala, sapagkat ang mga katuruan nina Jesus at Pablo ay kadalasang magkasalungat (gaya ng tinatalakay sa mga susunod na kabanata). Ang isang tao ay kailangan lamang mamili sa dalawa.

¹⁰⁵ *New Catholic Encyclopedia*. Vol 13, p. 426.

ngayon, ang mga Aprikanong katutubo ay kailangang pilitin sa pagpapabinyag nang may pagpain ng pagkain at gamot?

Ang karaniwang tao sa lansangan ay maaaring magpasyang kung ang pagpapahirap at pamimilit ay kinakailangan upang sariwain ang mga alaala, may isang nangangailangang muling bigyang-kahulugan ang “likas na pang-unawa.”

At bakit hindi? Napakaraming mahahalagang bagay na ang muling nabigyang-kahulugan.

Si Papa Gregorio IX ay nagtatag ng *Inquisition* ng Papa noong 1231, ngunit hindi masikmura ang kasalanan ng pagpapahirap. Inabot ng 20 taon para sa isang papa upang balikatin ang pananagutan at, sa taas ng kabalintunaan, ang papang iyan ay kumuha ng pangalang Papa Inocente (ubo, ubo) IV. Nong 1252, ipinahintulot niya ang pagpapahirap sa pamamagitan ng batas ng papa *Ad extirpanda*.¹⁰⁶ Subalit, ilan sa kaparian ay maaaring ginustong marumihan ang kanilang mga kamay, nang malapitan at personal. Upang bigyang-daan ang gayong katayog na mga sentimyentong Kristiyano, “noong 1256 ay binigyan sila ni Papa Alejandro IV ng karapatang magpatawaran sa isa’t isa at magkaloob ng mga pahintulot sa kanilang mga kasamahan. Sa pamamagitan ng legal at moral na isyung itong napaikot, ang inkisitor ay makapagpapahirap at ang isa niyang kasama ay mapapatawad siya.”¹⁰⁷

Kaya’t ang likas na pang-unawa ay hindi buong nakagawa ng malaking parte sa proseso.

Ang mga mapagmalasakit ay maaaring sandaling isipin ang isang mangmang, hindi naturuang tao, nakabukod sa kabihasan (sibilisasyon). Gunam-gunamin ang taong itong hinahanap ang katotohanan tungkol sa Diyos sa tulong ng tahimik na buhay ng pagninilay. Makikita natin ang mga banyagang katutubo sa malalayong lupain, ang mga masang di-nag-aral, ang nag-iisang tao sa isang tropikal na pulo. Ilan sa kanila, sa akala ninyo, ang kinuyom ang kanilang mga daliri at sinampal ang kanilang mga noo sa pagkagising ng diwa at pagpapahayag ng Ama, Anak at Espiritu Santo?

¹⁰⁶ *Encyclopaedia Britannica*. CD-ROM. (Under “Inquisition”).

¹⁰⁷ Burman, Edward. 1984. *The Inquisition, The Hammer of Heresy*. New York: Dorset Press. p. 62.

Ang posibilidad ay napakaliit hanggang kawalan kaya't ang pasya ni Agustin ay ibinatay sa isang inaakala, makalawang-nabulag, napipigilan at pinagpiliang pag-aaral. Kung ang milyun-milyong mga “ereheng” Kristiyanong Unitariong ipinapatay sa walang pakialam na hatol na Trinitariyo ay tinanong, maaasahan silang magkaroon ng ilang mga napakamakawirang pagtutol. Sa makabagong araw, ang ilan sa kanila ay maaari pa ngang tumukoy sa Qur'an: “Hayaang walang maging pamimilit sa relihiyon . . .” (TMQ 2:256)

Ngunit upang bumalik sa isyung “anak ng Diyos,” ang isa pang suliranin ay nauugnay sa mga sumusunod na banggit:

Sa Ebanghelyo ni San Juan, ang makalawang titulong Anak ng Diyos ay walang ibang kahulugan kundi Mesiyas. Kaya't ang pagtatapat ni Nataniel sa pananampalataya, ‘*Rabbi*, ikaw ang Anak ng Diyos, ikaw ang Anak ng Diyos, ikaw ang Hari ng Israel!’ (Juan 1:49) ay nagtuturing sa dalawa bilang magkatumbas.¹⁰⁸

Hindi laging malinaw kung ano ang kahulugan ng katawagan [Anak ng Diyos] kapag sinasabi ng mga demonyo; maaaring mangahulugan lamang ito ng tao ng Diyos.^{109(EN)}

Ginamit ng senturyon sa Krusipiksyon (Pagpako sa Krus), iyon (Anak ng Diyos) ay tila nangahulugan lamang ng isang mabuting tao.^{110(EN)}

Ang dalawang mga banggit ay nagpapalagay ng isa sa dalawang posibeng kaganapan. Una, ang “anak ng Diyos” ay maaaring unawaing nangahulugan ng Mesiyas, Hari ng Israel, “tao ng Diyos,” “isang banal mula sa Diyos,” o kaya isang matuwid na tao, sapagkat ang mga magkahanay na ebanghelyo ay nag-uugnay sa mga katawagang ito na tila magkakasingkahulugan. Halimbawa, kinilala ng mga demonyo si Jesus bilang “ang banal na mula sa Diyos” sa isang salaysay, “Anak

¹⁰⁸ *New Catholic Encyclopedia*. Vol 13, p. 430.

^{109(EN)} *Ibid.*, p. 429. Tingnan ang Mateo 8:28–29 at Lucas 8:26–28.

^{110(EN)} *New Catholic Encyclopedia*. Vol 13, p. 429. Ihambing ang Mateo 27:54 at Marcos 15:39 sa Lucas 23:47.

ng Diyos” sa isa pa, at kinilala ng senturyon si Jesus bilang “Anak ng Diyos” sa Mateo at Marcos, ngunit bilang “isang taong matuwid” sa Lucas. Kaya’t marahil ang mga katawagang ito ay nangangahulugan ng iisang bagay.

Sa ikalawang senaryo, ang mga magkapantay na salaysay na nagtatala ng mga parehong pangyayari sa magkakaibang salita ay makapagbibigay ng mga kamaliang biblikal. Sa alinmang kaso, may isang suliranin. Kung ang mga magkaibang katawagan ay magkasingkahulugan at ang isang tao ay di-mapagtitiwalaang sapat ang Bibliya upang maunawaan ang kahulugan ng “Anak ng Diyos” sa isang pagkakataon, paanong maaasahan ang sinumang mabigyang-kahulugan ang gayon ding parirala nang may buong tiwala sa ibang bahagi? At kung ang mga di-pagkakasundo ay kumakatawan sa mga kamaliang biblikal, kung saang ang isang ebanghelista ay nakuha ito nang tama at ang (mga) iba ay nakuha itong mali, kung gayon sa aling salaysay natin ipagkakatiwala ang ating kaligtasan?

Ang isang maliit na halimbawa ay dalawa sa mga sinangguning ebanghelyo sa itaas ang nagsasalaysay ng magkakaibang mga kuwento, bagamat nasaksihan ang iisang pangyayari. Ang Mateo 8:28–29 ay nagtatala ng dalawang taong inalihan ng demonyo sa mga puntod (nitso ng patay) at ang Lucas 8:26–28 ay ng isang tao lamang. Kahit ipagtanggol ng isang tao ang Bibliya bilang salitang kinasihan (may inspirasyon) ng Diyos — hindi ang aktwal na salita, kundi ang kinasihang salita — kakasihan ba ng Diyos ang isang kamalian? Maging isang maliit man?

May ilang nagtataka kung bakit nilalampanan ng mga Krisitiyano ang mga pagkakamali sa Bibliya. Ang iba ay may mas naiinggit na pananaw. Ang mundong Kristiyano ay maaaring maniwalang ang mga makapangyarihan sa simbahan ay mga tapat sa katotohanan at hindi sa panlilinlang. Subalit ilang tao ang susuko sa katotohanan upang kumita ng sampung bahagdan (10%) ng kabuuang kita ng isang buong kongregasyon? Ang paghihinala ay maaaring sapat na mataas, na sa mga salita ni George Bernard Shaw, “Ang isang pamahalaang nagnanakaw kay Pedro upang

bayaran si Pablo ay laging makaaasa ng tangkilik ni Pablo.”¹¹¹ Sa ibang salita, ang isang simbhang kumukuha ng ikapu (*tithes*) sa kongregasyon para pondohan ang suweldo at mga gugulin ng kaparian ay laging makaaasa sa suporta ng kaparian.

Ang buntot na tanong ay, “Ilang mga pinuno ng simbhang naghahawak ng Bibliya at nagtuturo sa panlinggong paaralan ang magbabaluktot sa katotohanan sa ilalim ng pamimilit ng kayamanan?” Ang taong nag-iisip ng wala nito ay alin sa maging hangal, tuso o mandaraya. Ang mga kasalukuyang pangyayari ay nag-uulat ng di-mabilang na mga pari at ministrong hindi lamang bumabaluktot ng katotohanan, ngunit gayundin ng mga sakristan. Si Jesus ay nagbabala tungkol sa mga “tao ng Diyos” sa Mateo 7:15–16 nang sinabi niya, “Mag-ingat kayo sa mga bulaang propeta, na lumalapit sa inyo sa kasuutan ng tupa, ngunit sa panloob, sila ay mga gutom na lobo (*wolves*). Makikilala mo sila sa kanilang mga bunga . . .”^{112 (EN)}

Sa kabila nito, nakikita natin ang ating sariling bumabalik minsan pa sa di-masagot na tanong na, ano ang ibig sabihin ng “Anak ng Diyos?” Ang orihinal bang Hebreo ay magsasalin ng *ebed* sa “alipin,” “lingkod” o “anak?” Kung sakaling ang tamang salin ay “anak,” paano itong naiiba sa lahat ng ibang “mga anak ng Diyos” na malinaw na di-hihigit sa matutuwid na tao, o sa kahigitan, mga propeta? Pagbibigay-kuro sa pangkasaysayang pagpuna ni R. Bultmann sa Bagong Tipan, ang *New Catholic Encyclopedia* ay nagpapahayag, ang “Anak ng Diyos kamakailan ay tinanggihang bigyang-puwang sa teolohiya sa dahilang gaya ng natuklasan sa mga sinulat sa Bagong

¹¹¹ Shaw, George Bernard. 1944. *Everybody's Political What's What?* Ch. 30.

^{112 (EN)} At napatunayan nilang lubha ngang mabunga. May ilang dapat maging dahilan kung bakit daan-daang paring Katoliko Romano ang nagkasakit at namatay sa AIDS, ayon sa ulat ng *The Kansas City Star* (Enero 30, 2000). Ayon sa ulat sa harapang pahina, ang mga pari ay namamatay sa AIDS sa pagitan ng 4 at 11 ulit na dami batay sa pangkalahatang populasyon ng Estados Unidos. Ang mga mapanlinlang at pinalsipikang sertipiko ng pagkamatay ay humahadlang sa pagsusuri, subalit “maraming pari at eksperto sa medisina ay nagkakaisa ngayong di-bababa sa 300 pari ang nangamatay.” Ayon sa ulat, tinataya ng ilan, na ang bilang ay 1,000. Hindi ibinibilang ang mga kagat ng lamok, ang isang tao ay makapagpapahayag na isang malakas na agos ng pagkukunwari ang dumadaoy sa kapariang Katoliko Romano. Bukod dito, ang artikulo ng *Time Magazine* na may petsang Abril 1, 2002, pinamagatang “*Can the Church be Saved? (Maililigtas ba ang Simbahan)*” ay nag-uulat na humigit-kumulang sa limang bahagdan (5%) ng kapariang Katoliko ay pedopilyo (mapagnasa ng mga bata). At gayunman, ito ang uri ng mga lalaking pinipiling maging mga pinunong mapagkakatiwalaan ng mga kongregasyon, mga tagapayo sa pananampalataya, at tagapagpatawad ng mga kasalanan.

Tipan, iyon ay bahagi ng damit ng mitolohiya (alamat) na ang sinaunang Simbahan ay ibinibihis sa pananampalataya nito Ang problemang kinakaharap ng taong bumubuo ng isang sapat na ideyang teolohikal tungkol sa Anak ng Diyos ay ang pagpasyahan ang nilalamang ipinapahayag ng ideya.”¹¹³

Nabigyan ng di-pagkakasundo sa pang-unawa, dumarating ang isang tao sa pagsakmal sa pangangailangan batay sa pananatili ng unang simbahan upang bigyang-kahulugan ang isang sistema ng paniniwala, maging totoo o hindi. At ito mismo ay siyang ginawa noong 451 *CE* sa Konseho ng Calcedon, na nagpahayag ng pakahulugang dogmatiko (katuruan) na nangibabaw sa Kristolohiya magmula noon. “Isa at mismong Cristo, Anak, Panginoo, bugtong na anak, kilala sa dalawang kalikasan, walang kalituhan, walang pagbabago, walang paghahati, walang paghihiwalay.”¹¹⁴

Sinumang yumayakap sa ebidensya ng kabanatang ito ay makikilala ang binanggit sa itaas bilang isang pahayag, ngunit hindi isang katotohanan. Kahit isinaisip man ng mga ama ng simbahan ang kalikasan ni Jesus na “walang kalituhan,” ang gayon ay hindi masasabi tungkol sa kanyang mga tagasunod. Kalituhan, paghahati, at paghihiwalay ang gumulo sa mga naghahanap ng katotohanan sa Kristiyanismo simula sa panahon ni Jesus.

Gaya ng binibigyang-diin ni Johannes Lehmann sa *The Jesus Report*,

Kaya’t ang konsepto ng “anak ng Diyos” ay naghatid sa di-pagkakauanawaang may mga di-inasam na bunga. Sinumang may mababaw lamang na kaalaman tungkol sa Silangan ay nababatid na ang mga Silanganin ay mahilig sa magagandang pananalita . . . Ang isang karaniwang mapagsinungaling ay isang anak ng mga kasinungalingan, at sinumang magiging mahigit pa ay magiging ama ng mga kasinungalingan. Ang pariralang “anak ng Diyos” ay nasa iisang gayong antas ng pananalita at pag-iisip.

Sa Semitikong pananalita, ang ganitong paglalarawan ay walang sinasabing higit sa pangyayaring may ugnayang bumibigkis sa isang tao at sa Diyos. Ang isang Judio ay di-kailanman mangangarap man lamang na isiping ang anak ng Diyos ay nangahulugan

¹¹³ *New Catholic Encyclopedia*. Vol 13, p. 431.

¹¹⁴ *Catholic Encyclopedia*. CD-ROM. 1914 edition, sa ilalim ng “Council of Chalcedon”.

ng tunay na relasyon sa pagitan ng isang ama at isang anak. Ang isang anak ng Diyos ay isang pinagpalang tao, isang taong pinili, isang taong gumagawa ng nais ng Diyos. Anumang pagsisikap na gawing literal ang larawang ito at sa gayon ay maipasya ang pagkadiyos ng anak ay sumasalungat sa mga katotohanan.¹¹⁵

Ang pag-uawawa sa “anak ng Diyos” upang maging matalinghaga sa halip ng literal ay nagpapahintulot sa maraming suliranin sa doktrinang Krisityano. Bukod dito, ang pagkilala sa “anak ng Diyos” upang ipakahulugang isang propeta o isang matuwid na tao, at wala nang higit pa, ay humahamon sa Kristiyano sa nakatuong mga turo ng Qur’an. Itinuturong tiyak ng Allah, “Tinatawag ng mga Kristiyano si Cristo bilang Anak ng Allah. Iyan ay isang kasabihan mula sa kanilang mga bibig; ginagaya lamang nila (rito) ang sinasabi noon ng mga Di-nanampalataya nang unang panahon. Sumakanila nawa ang sumpa ng Allah: paano silang nalihis sa Katotohanan!” (TMQ 9:30)

Subalit upang hindi mabigyan ng maling kahulugan ng isang tao, ang punto ay hindi ang pagiging tama ng isang aklat at ang pagiging mali ng mga iba pa. Hindi, hindi nga gayon. Ang punto ay: lahat ng tatlong aklat — Lumang Tipan, Bagong Tipan, at ang Banal na Qur’an — ay taglay ito nang tama. Lahat ng tatlong aklat ay nagtuturo ng Kaisahan ng Diyos at ang pagiging tao ni Jesus, na sa gayon ay nagpapatatag sa isa’t isa. Kaya’t lahat ng tatlo ay taglay ito nang tama. Ang nagtataglay nang mali rito ay hindi ang mga aklat ng kasulatan, kundi ang mga doktrinang may gayong mga di-lehitimong pinagmulang dahilan ng pagkakahango mula sa mga “di-biblikong uri.”

¹¹⁵ Lehmann, Johannes. 1972. *The Jesus Report*. Isinalin ni Michael Heron. London: Souvenir Press. pp. 138–9.

Ang Tatlo sa Isa, ang Isa sa Tatlo? Hindi totoo!

Sa sarili kong Diyos ako tutungo.

Maaaring bigyan Niya ako ng higit na luwag

Kaysa malamig mong Cristo at magulong Trinidad.

—Monoteistikong salin ng “*Lispeth*” ni Rudyard Kipling

Ang Trinidad: ang pundasyon ng pananampalataya para sa ilan, ang tuunan ng pangungutya para sa iba, ngunit isang hiwaga (misteryo) para sa lahat. At iyan ay hindi dapat ipagtaka.

Pagbanggit sa mga awtoridad, “Ang salita ay hindi lumilitaw sa kasulatan . . .”¹¹⁶ at, “Ang doktrina ng Trinidad magkagayon ay hindi ipinapahayag saanman sa Luma o Bagong Tipan . . .”¹¹⁷

Kaya’t saan iyon galing? Marahil ay mas madaling sagutin ang saan ito *hindi* nanggaling – hindi iyon galing kay Jesus o sa kanyang mga kasamahan, sapagkat ang mga “Judio nang panahon ni Jesus ay walang alam sa isang tatluhang Diyos. Ang gayong konsepto ay magiging isang radikal (labis na makabago) at nakabibigla, maging lapastangang pagbabago.”¹¹⁸ Hm. Pagbabalik sa *pinanggalingan* nito . . .

Ang Griyegong *trias* para sa “tatluhan” ay “isang salitang unang ginamit para sa Trinidad sa Pagkadiyos, ni Teofilo ng Antioquia, na nagbibigay-ngalan ng Tatluhan (*Triad*) sa ‘Diyos at sa Kanyang Salita at sa Kanyang Karunungan.’”¹¹⁹ Ito, sa pinakamaikli, ay isang tatluhang may kaunting katuturan sa sandaling tanggapin ng isang tao na ang mga salita ng Diyos ay isang pagpapahayag ng Kanyang karunungan. Kung bakit naramdaman ni Teofilong mapilitang ihiwalay

¹¹⁶ Gehman, Henry Snyder (editor). *The New Westminster Dictionary of the Bible*. 1970. The Westminster Press. p. 958.

¹¹⁷ McBrien, Richard P. (General Editor). 1995. *HarperCollins Encyclopedia of Catholicism*. New York: HarperCollins Publishers. p. 1270.

¹¹⁸ Buzzard, Anthony. 2007. *Jesus Was Not a Trinitarian*. Restoration Fellowship. p. 27.

¹¹⁹ Cross, F. L. and E. A. Livingstone (editors). 1974. *The Oxford Dictionary of the Christian Church*. London: Oxford University Press. p. 1393.

ang Diyos sa Kanyang mga katangian ay isang hiwalay at sa kabuuan ay walang kaugnayang isyu.

Isinasaad ng kasaysayang ang salitang Latin, *trinitas*, ay unang naipalagay noong 220 CE ni Tertullian, isang manunulat noong ikatlong siglo at sinaunang tagapagtanggol ng Kristiyanismo mula sa Cartagena (Carthage), na nagpalagay ukol sa pagbabahaginan ng pagkadiyos sa pagitan ng Diyos, ni Jesus at ng Espiritu Santo. Ang katotohanang si Tertullian ay isang abugado ay kumiliti sa kaisipan niyaong mga nakapansing ang mga di-maunawaang salita at may dobleng kahulugan ay karaniwang nanggagaling sa mga manananggol at pulitiko (karamihan nga ay manananggol kunsabagay, ngunit may karagdagang pulitikal na pangangailangang magkaroon ng kakulangan kahit ng pinakamababang kagandahang-asal ng propesyong abugasya). Mapagtatakhon kung ano ang tunay na layunin ni Tertullian batay sa pahayag, at sa anong ebidensya niya ibinatay ang kanyang kuru-kuro. Ano ang ng nagbigay-buhay sa kuru-kurong kahit paano’y nawaglit sa isip ng mga sumulat ng ebanghelyo, mga disipulo, at maging ni Jesus mismo? Ang isang tao ay hindi dapat umasang makita ang tiyak na sanggunian sa kasulatan, sapagkat , “sa kabuuan ng Bagong Tipan, bagama’t may paniniwala sa Diyos Ama, kay Jesus ang Anak at sa Espiritu Santo ng Diyos, walang doktrina ng isang diyos sa tatlong persona (mga uri ng pag-iral), walang doktrina ng isang ‘tatlo-sa-isang Diyos’, isang ‘trinidad’.”¹²⁰ Sa matigas na pananalita, “Ang pormal na doktrina ng Trinidad ayon sa pakahulugan ng mga dakilang pulong-sanggunian (konseho) ng simbahan noong mga ikaapat at ikalimang siglo ay di-matatagpuan sa Bagong Tipan.”¹²¹

Ang pinakamaasahan ninuman, kung gayon, ay ang mga talatang lumilitaw na nagpapalagay ang Trinidad, sa konsepto kundi man sa pangalan.^{122 (EN)} Magkagayunman, marapat

¹²⁰ Küng, Hans. 2007. *Islam, Past, Present and Future*. One World Publications. p. 509.

¹²¹ Achtemeier, Paul J. p. 1099.

^{122(EN)} Maaaring pagtakhan kung bakit, yayamang si Tertullian ay may gayong nakabubuong impluwensya tungkol sa Trinidad, hindi siya kailanman nabigyan ng kanonisasyon (parangal-kabalan) ng simbahan, gaya ng ginawa nito sa ibang mga ama ng simbahan. Bakit walang San Tertulio (“*Saint Tertullian?*”) Ang sagot ay sapagkat binago ni Tertullian ang kanyang mga pananaw sa huling bahagi ng buhay, naging isang Montanista, at namatay sa mga paniniwalang itinuring ng simbahan bilang eretiko (laban sa simbahan) . Sa pagiging mahinang kwalipikasyon ng di-katatagan sa relihiyon upang maging santo, gayunpaman ay itinuring siya ng simbahang karapat-dapat sa pagpapalaganap ng teolohiyang pinagbabatayan nito.

nating asahang mabigo, sapagkat, “Ang kaisipang Trinitario ay nabuo sa isang labis na masalimuot, kung minsan ay sumasalungat at sa lahat ng mga pangyayari ay nakababagot na proseso ng pag-iisip.”¹²³

At sa katotohanan, ito ang ating nakikita.

Ang mga pormal na doktrina ng Trinidad at pagkadiyos ng anak ay kapwa sumibol mula sa Konseho ng Nicea at ginawang bahagi ng *Credo Niceno* — “Isang pagpapahayag ng pananampalatayang pinagkasunduan, bagamat may *ilang agam-agam* dahil sa mga kawikaan nitong *di-bibliko*, ng mga obispo sa Nicea I (325 CE) upang ipagtanggol ang tunay na pananampalataya laban sa Arianismo” (akin ang italisasyon).¹²⁴ Ngayon ay tumigil. Magrolyong pabalik, at muling magpatugtog. Hinango ng mga obispo sa Nicea ang doktrina ng Trinidad batay sa di-biblikong terminolohiya, inangking kanila ang “tunay” na pananampalataya, at tinatakan si Ario, na may mga doktrinang Unitariong *kinuha* sa Bibliya, bilang isang *erehe*? Karaniwan, sa talakayan sa relihiyon, minamabuti nating iwasan ang katawagang “lakad-paurong,” subalit sa pagkakataong ito . . .

Ahem. Nasaan na ba ako? Ah, oo nga . . .

Kaya’t ilarawan ang mga ama ng simbahan, mga 300 taon pagkatapos ng pangangaral ni Jesus, na iniaabot sa kanila ang Trinidad — isang mahiwagang imbensyong hindi nila sukat-makilala bilang isang anak ng doktrinang ipinaglihi sa pamamagitan ng mga turo ni Jesus. Paanong pinakitunguhan ng simbahan ang mga obispong nagsitutul? Ipinatapon sila nito, kasama si Ario, na pagkatapos nito ay wala nang nangahas na tanggihan ang doktrina.¹²⁵

Pagkatapos lamang sugpuin si Ario at ang ibang mga tanyag na Unitario napagtibay nang pormal ang Trinidad at ang *Credo Niceno* (Pananampalatayang Niceno) ng Konseho ng Constantinopla (*Council of Constantinople*) noong 381 CE.¹²⁶

Hmm. Ang Konseho ng Nicea noong 325, pagkatapos ang Konseho ng Constantinopla

¹²³ Küng, Hans. 2007. *Islam, Past, Present and Future*. One World Publications. p. 504.

¹²⁴ *New Catholic Encyclopedia*. Vol 10, p. 437.

¹²⁵ *Ibid.*, p. 433.

¹²⁶ McManners, John. p. 72.

noong 381. Ilang taon ang namamagitan sa dalawa? Tingnan natin, iyan ay 81 binawasan ng 25 . . . kunin ang 1 mula sa 8, ibawas ang 5 sa 11, na mag-iiwan ng 7 na babawasan ng 2 sa hilera ng mga sampu . . . Ang nakukuha ko ay 56 na taon. Ngayon, iyan ay hindi mukhang malaki sa kahabaan ng kasaysayan ng tao, subalit iyan ay isang *laaabis* sa habang panahon para sa isang simbahan upang makapag-isip. Sapat na mahaba para sa karamihan, kundi man lahat, ng mga orihinal na kasapi ng konseho upang mamatay. Bilang paghahambing, karamihan ng mga dalubhasa sa bibliya ay nagkakaisang ang misyon ni Jesus ay, ano — tatlong taong kahaba?

Kaya't bakit inabot ng 56 na taon ang simbahan para pagpasyahan ang doktrina ng Trinidad?

Hindi nito ginawa ang gayon.

Hindi iyon gaanong mahalaga sa simbahan na mangailangang ang *panahon* ay lumipas kaysa mangailangan ang simbahang ang mga *tao* ay lumipas. . . ang buhay, ibig sabihin.

Ang nangyari ay ganito: Noong pamumuno ni Constantino, ang Imperyong Romano ay pinapanghina ng paglalabang panloob sa relihiyon samantalang kasabay na nakikipagdigmaan sa maraming pook nang sabay-sabay. Bilang bunga, sinikap ni Constantinong mapalakas sa loob ang Imperyong Romano sa pamamagitan ng pag-iisa ng kanyang pananakop sa ilalim ng pananampalatayang Kristiyano. Sa hangaring ito, “Hindi lamang tinawag ng Emperador ang Konseho [ng Nicea] at pinamahalaan ang pamamaraan, kundi gumamit pa siya ng malaking impluwensya para sa mga desisyon nito. Hindi pa siya ganap na kasapi ng Simbahan, sapagkat hindi siya nabinyagan hanggang sa nang malapit na siyang mamatay, ngunit sa katotohanan ay kumilos siyang parang siya ang pinuno ng Simbahan, at sa paggawa ng gayon ay nagpasimula siya ng halimbawang ginaya ng mga pinunong Bizantinong sumunod sa kanya.”¹²⁷ At iyon, kunsabagay, ang gusto ng bawat simbahan, hindi ba, (ubo, ubo) — isang pulitikong hindi lamang walang pinag-aralan sa pananampalataya, ngunit hindi man lamang ganap na kasapi, “namamahala sa

¹²⁷ Ostrogorsky, George. 1969. *History of the Byzantine State*. (Isinalin mula sa Aleman ni Joan Hussey). New Brunswick: Rutgers University Press. p. 47–48.

pamamaraan” at gumagamit ng “malaking impluwensya sa mga desisyon?”

Bilang bunga, “Ang kontrobersya tugkol sa doktrina ay nahintong maging pansariling suliranin ng simbahan, kundi naapektuhan ng mga pangangailangang pulitikal (pampamahalaan) gayundin sa buhay pansimbahan. Bukod dito, ang mga kapakanang sekular (di-pansimbahan) at pang-iglesya (simbahan) ay walang pagkakataong magkaisa, at ang pagtutulungan sa pagitan ng dalawang kapangyarihan ay madalas mahalihan ng pagtatalo. Ang lahat ng ito ay kapansin-pansin maging sa panahon ni Constantino na nakakita ng panghihimasok (pakikialam) ng pamahalaan sa mga pagtatalo sa Simbahan.”¹²⁸ Huh. At kung iisiping ang ilang tao ay nagtataguyod ng paghihiwalay ng simbahan at pamahalaan (kung sinuman ang mga taong iyon ay tiyak na tiyak na hindi sila mga emperador na Romano). Datapwat ang punto ay gaano man kabigat ang pagsisikap ni Constantino, kailanman ay hindi niya nalutas ang kontrobersya ng Unitario at Trinitario.

Sa bagay na iyan, nabigo rin siyang pagkaisahin ang kanyang mga anak na lalaki tungkol sa suliranin.

Pagkatapos ng kanyang pagkamatay, ang isang anak na lalaki, si Constancio, ay “namuno sa silangang kalahati [ng Imperyong Romano] at nagpahayag para sa Arianismo” samantalang ang isa pang anak, si Constante, ay “kinontrol ang Kanluran at kinilala ang *Credo Niceno*.”¹²⁹ Ang magkapatid ay tumawag ng Konseho ng Sardicano noong 343 upang pagkasunduin ang dalawang pananaw na ito, subalit nangabigo.

Si Constante ang mas makapangyarihan, kaya’t itinatag ang mga obispong “ortodoksong” Trinitario sa kanyang pamamahala, sa kabila ng mga pagtutol ni Constancio. Gayunman, unang namatay si Constante, na pagkatapos ay binaligtad ni Constancio ang patakaran ng kanyang kapatid at nagproklama ng Arianismo bilang relihiyon ng imperyo sa mga sinodo (kapulungang pampamunuan) ng Sirmium at Rimini noong 359.

Ang sumunod na emperador na Romano, si Juliano (361–363), ay nagsikap na buhayang

¹²⁸ *Ibid.*

¹²⁹ *Ibid.*, p. 49.

muli ang mga pagsambang pagano, na nanatiling makapangyarihan, kapwa sa bilang at kayamanan. Napalitan siya sa maikling panahon ni Emperador Joviano (363–64), isang Kristiyanong nahalinhan sa mas maikli pang panahon ng mga anak na lalaki, sina Valentiniano (364–75) at Valente (364–78). Ito ay nagbabalik sa atin sa isang nahahating kaharian, sapagkat kagaya ng mga anak ni Constantino, pinamunuan ni Valentiniano ang Kanlurang Imperyong Romano at kinilala ang Pananampalatayang Niceno, samantalang namuno si Valente sa Silangan bilang isang Ariano. Ang kanilang kahalili, si Teodosio Magno (375–83), ay nagbigay-wakas sa lahat ng iyan.

Nagpasya si Emperador Teodosio ng isang serye ng mga kautusang nagtatag ng Kristiyanismong Trinitario bilang tanging pinagtibay na relihiyon ng Imperyong Romano. Pinagtibay ng Konseho ng Constantinopla ang *Credo Niceno* at itinatag ang Kristiyanismong Trinitario bilang orihinal (ortodokso). “Panahon ng kanyang [Teodosio] pamumuno nang ang Kristiyanismo ay naging pambansang relihiyon, na nagkamit ng katayuang monopolyo (nag-iisa), habang ang ibang mga relihiyon at paniniwala ay pinagkaitan ng karapatang umiral.”¹³⁰

Kaya ano ang nangyari sa pagitan ng Konseho ng Nicea noong 325 at ng Konseho ng Constantinopla noong 381? Napakarami. Ang *Credo Niceno* ay nilagdaan sa panahon ni Constantino, ang nasasakupan ay nahati sa Arianismo at Trinitariong Kristiyanismo sa ilalaim ng mga anak ni Constantino, pinagtibay sa Arianismo ng dalawang sinodo sa ilalim ni Constancio, nabalik sa paganismo kay Juliano, nasauli sa Kristiyanismo sa ilalim ni Joviano, nahating muli sa Arianismo at Trinitarianismo kay Valentiniano at Valente, at pagkatapos ay napagtibay sa Trinitarianismo sa pamumuno ni Teodosio.

Ang *Credo Niceno* pagkatapos ay ginawang makapangyayari sa Konseho ng Calcedon noong 451. Ang iba pa, sa aba ng palad, ay kasaysayan.

Ang proseso ng pagbuo sa katuruang Trinitario ay gayong kalabis na nabalam (naatraso), nagulo at nakapag-aalinlangan na, “Napakahirap, noong ikalawang hati ng ika-20 siglo, na magbigay

¹³⁰ *Ibid.*, p. 53.

ng isang malinaw, walang pagkiling, at tuwirang pagtalakay sa rebelasyon, unti-unting pagbabago (ebolusyon) ng doktrina, at pagpapaliwanag ng hiwaga ng Trinidad. Ang talakayang Trinitario, Katoliko Romano at iba pa, ay nagbibigay ng mandin ay di-malinaw na hugis-anino (silhuwete).”¹³¹

“Hindi matatag,” sa katunayan: “Ang mismong katuruan ay *hindi* nagbabadya ng biglaang kamalayan sa panahon ng mga pinagmulan; iyon ay produkto ng tatlong dantaon ng pag-unlad ng doktrina . . . *Ang napapanahong pagbabalik na ito sa mga pinagmulan ang siyang sa huli ay nananagot sa di-matatag na silhuwete*” (akin ang italisasyon).¹³²

Sa ibang salita, mula sa *punto de vista* (pananaw) ng simbahan, ang problema ay nagsisimula ang nakapag-aral na layko (di-pansimbahang pamayanan) na magtiwala sa kasulatan nang higit kaysa mga guni-guning kaisipan at di-biblikong pinagmulan na pinagkunan ng simbahan ng katuruan (dogma) nito. Maaari nating unawain ang kanilang malasakit. Kunsabagay, higit na madaling sabihin sa mga tao kung ano ang dapat paniwalaan (at kung magkano ang dapat iabuloy sa ikapu) kaysa harapin ang mga masuliraning isyung nagiging bunga ng walang-kiling na pagsusuri. Mga isyung gaya ng, gaya ng, gaya ng . . . bueno, gaya ng mga ito.

Sa anu’t ano man, sa waring ang banggit sa itaas ay hindi sapat, nagpapatuloy ang *NCE* (*New Catholic Encyclopedia*):

Ang pormulasyong “isang Diyos sa tatlong Persona” ay hindi naitatag nang buo, tiyak na hindi ganap na napaloob sa buhay-Kristiyano at sa pagpapahayag nito ng pananampalataya, bago nagwakas ang ikaapat na dantaon. Subalit ang pagbuong ito mismo ang siyang may unang pag-angkin sa titulong *ang dogmang Trinitario*.

Sa mga Amang Apostoliko, walang anumang naging kahit malayo ay lumapit sa gayong kaisipan o pananaw.¹³³

¹³¹ *New Catholic Encyclopedia*. Vol 14, p. 295.

¹³² *Ibid.*, p. 295.

¹³³ *Ibid.*, p. 299.

Okey, magsiupo tayong lahat, magkamot ng ating ulo, at magsabi ng isang sabay-sabay na, “Hunh?”

Inaamin ng simbahang ang Trinidad ay di-kilala ng mga Amang (Kapariang) Apostoliko,¹³⁴ at ang doktrina ay hinango sa mga di-biblikong pinagmulan, ngunit ipinipilit na paniwalaan natin iyon sa kabila nito? Hindi kataka-takang inabot ito ng gayong katagal para makahabol.

Minsang napagtibay ng mga konsehong pansimbahan, nakalipas ang isa pang maraming dantaon bago natanggap ang banyagang konseptong ito. Pinapansin ng *New Catholic Encyclopedia* na ang debosyon sa Trinidad ay hindi naganap hanggang sa ikawalong dantaon, kung kailan natanggap ito sa mga monasteryo sa Aniane at Tours.¹³⁵

Sa gitna ng lumalagong kamalayan sa mga pagkakaiba ng doktrinang Trinitario at ng mga panahong pinagmulan, maaaring ipagtakang makita ang isang grupong nag-aangking mga tagasunod ni Jesucristo (alalaong-baga, mga Muslim!) na binabasa ang sumusunod sa kanilang aklat ng patnubay (alalaong-baga, ang Banal na Qur’an):

O Bayang May Kasulatan! Huwag magmalabis sa relihiyon ninyo:

ni magsabi ng anuman tungkol sa Allah maliban sa totoo.

Si Cristo Jesus ang anak ni Maria ay (di-higit sa) isang Sugo ng Allah,

at Kanyang Salita, na Kanyang ibinigay kay Maria,

at isang Espiritung mula sa Kanya: kaya’t manalig sa Allah

at sa mga Sugo Niya.

Huwag sabihing “Trinidad”: umiwas dito:

iyon ang siyang makabubuti sa inyo:

sapagkat ang Allah ay Iisang Diyos: luwalhati sa Kanya:

¹³⁴ Para sa mga detalye tungkol sa mga paniniwala ng mga Ama ng Panahong Una sa Nicea at ng ebolusyon ng Trinidad, tingnan ang *The Mysteries of Jesus*, ni Ruqaiyyah Waris Maqsood; Sakina Books, Oxford, pp. 194–200.

¹³⁵ *New Catholic Encyclopedia*. Vol 14, p. 306.

(lubha Siyang Kataas-taasan) kaysa magkaroon ng isang anak Niya.

Sa Kanya nauukol ang lahat ng bagay sa mga kalangitan

at sa lupa. At sapat na ang Allah na Tagapagsasaayos ng mga bagay-bagay

(TMQ 4:171).

At nagbababala:

Bayang May Kasulatan! Huwag magmalabis sa mga hangganan
ng inyong relihiyon, nang lumalampas sa katotohanan,
ni sumusunod sa mga pagnanasang walang-kabuluhan
ng mga taong nagkamali nang mga panahong nagdaan —
na sa marami ay nagligaw,
at naglihis (sa arili) mula sa maayos na Daan (TMQ 5:77).

May maaaring magtaka kung ano, mula sa Bagong Tipan, ang naghihiwalay sa dalawang pangkat na ito nang napakalawak na hangganan ng pang-unawa. Ang mga Trinitario, Unitario at Muslim ay pawang nag-aangking sumusunod sa mga turo ni Jesus. Subalit sino talaga, at sino ang hindi?

Sa mga dantaon, ang pagtatalo ay sumulong nang gayon kung kaya't ang mga Trinitario ay sumusunod sa teolohiyang Paulino (ni Pablo) nang may pagkiling kaysa roon sa kay Jesus. Mahirap itanggi ang bintang na ito, sapagkat si Jesus ay itinuro ang Batas ng Lumang Tipan samantalang si Pablo ay sinalungat ito. Si Jesus ay nangaral ng paniniwalang ortodokso ng Judio; si Pablo ay nangaral ng mga misteryo ng pananampalataya. Si Jesus ay nagpahayag ng pagkakaroon ng pananagutan, si Pablo ay nagmungkahi ng kaligtasan sa pamamagitan ng pananampalataya. Inilarawan ni Jesus ang sarili bilang isang katutubong propeta. Inilarawan siya ni Pablo bilang isang propeta para sa sanlibutan..^{136 (EN)} Sa di-paggalang sa libu-libong taon ng rebelasyon, na inihatid sa

^{136(EN)} Si Jesucristo ay isa pang propeta sa mahabang hanay ng mga propetang ipinadala sa mga Israelitang naligaw. Gaya ng malinaw niyang ipinahayag, “Hindi ako ipinadala *maliban* sa para sa nangaligaw na

pamamagitan ng isang mahabang tanikala ng mararangal na propeta, at salungat sa mga turo ni *Rabbi* Jesus, si Pablo ay tumuon sa buhay at mga turo ni Jesus, subalit sa pagsapit ng kanyang kamatayan. Gaya ng isinusulat ni Lehmann, “Ang tanging bagay na itinuturing na mahalaga ni Pablo ay ang pagkamatay ng Judiong si Jesus, na sumira sa lahat ng pag-asa ng kaligtasan ng isang Mesiyas. Gumagawa siya ng matagumpay na Cristo mula sa bigong Judiong Mesiyas, ng buhay mula sa patay, ng anak ng diyos mula sa anak ng tao.”¹³⁷

Mahigit sa iilang iskolar ang nagtuturing kay Pablo bilang pangunahing nanira ng Kristiyanismong Apostoliko at ng mga turo ni Jesus, at sila ay hindi mga nag-iisa. Maraming sinaunang sekta ng Krisityanismo ang nagtangan din ng ganitong pananaw, kabilang ang sektang Kristiyano ng ikalawang dantaong kilala bilang Adopsyonista. Ayon kay Bart D. Ehrman, “Sa katiyakan, itinuring [ng mga Adopsyonista] si Pablo, bilang isa sa pinakabantog na may-akda ng ating Bagong Tipan, na siyang pangunahing erehe sa halip ng apostol.”¹³⁸

Ang pinakamatibay marahil na ambag sa argumentong ito ay natatagpuan sa mga *Dead Sea Scrolls* (Mga Balumbon mula sa Dagat na Patay), na ipinapalagay ng maraming iskolar na nagkokondena kay Pablo sa kanyang pagtaktakwil sa Batas ng Lumang Tipan at sa pagsalungat sa mga turo ni Jesus at sinaunang pamunuang Kristiyano. Ang katapusan ng *Damascus Document*, lalong-lalo na, ay lumilitaw na nagpapatotoo sa pagsumpa at pagtataboy kay Pablo ng pamayanang Kristiyano.¹³⁹

tupa ng bahay ni Israel.” (Mateo 15:24) Nang ipadala ni Jesus ang mga disipulo sa landas ng Diyos, inatasan niya sila, “Huwag kayong tumungo sa daan ng mga Hentil (di-Judio), at huwag kayong pumasok sa isang lunsod ng mga Samaritano. Sa halip ay tumungo kayo sa nangaligaw na tupa ng bahay ni Israel.” (Mateo 10:5–6) Sa kanyang pangangaral, hindi kailanman naitalang si Jesus ay nagbinyag ng Hentil, at sa katunayan ay nakatalang nang una ay nagalit siya sa isang babaeng Hentil sa paghingi sa kanya ng isang kagandahang-loob (pabor), na inihalintulad siya sa isang aso (Mateo 15:22–28 at Marcos 7:25–30). Si Jesus mismo ay isang Judio, ang kanyang mga disipulo ay mga Judio, at siya at sila ay pawang nag-ukol ng kanilang mga pangangaral sa mga Judio. Maaaring pagtakhan kung ano ang kahulugan nito sa atin ngayon, yayamang karamihan ng mga tumatanggap kay Jesus bilang kanilang “personal na tagapagligtas” ay mga Hentil at hindi mga “naligaw na tupa sa bahay ni Israel” kung kanino siya ipinadala.

¹³⁷ Lehmann, Johannes. pp. 125–6.

¹³⁸ Ehrman, Bart D. *The New Testament: A Historical Introduction to the Early Christian Writings*. 2004. Oxford University Press. p. 3.

¹³⁹ Eisenman, Robert and Michael Wise. *The Dead Sea Scrolls Uncovered*. 1993. Penguin Books. pp. 163,

Ipinagbibigay-alam sa atin ni Eisenman na ang mga Ebionito — ang mga salinlahi mula sa Pamayanang Krisityano ni Santiago (James) sa Jerusalem — ay itinuring si Pablong “isang tumalikod laban sa Batas.”¹⁴⁰ Tungkol sa mga Ebionito, isinusulat niya:

Katiyakang sila ang pamayanang nagbigay ng pinakamataas na pagpapahalaga sa alaala ni Santiago, samantalang itinuring nila si Pablong “ang Kaaway” o Anti-Cristo. . . . Ang gayong paninindigan ay dili ang hindi napantayan sa mga masuliraning talata mula sa sulat sa ngalan ni Santiago (James) sa Bagong Tipan. Naipakita na nating ang sulat na ito, sa pagtugon sa isang kaaway na naniniwalang si Abraham ay nailigtas lamang ng pananampalataya, ay nagsasaad na sa pamamagitan ng paggawa niya sa kanyang sariling “isang kaibigan ng tao,” ang kaaway na ito ay ginawa ang sarili niyang maging “ang Kaaway ng Diyos.” Ang katawagang “Kaaway” ay kilala rin sa “talinghaga ng mga masamang damo” sa Mateo 13:25–40, ang tanging talinghaga marahil na anti-Pablo sa mga Ebanghelyo, kung saan ang “Kaaway” ay nagpupunla ng “masasamang damo” kasama ng mabuting punla. Sa “pag-aani” ang mga ito ay bubunutin at itatapon sa “pagsusunugan.”¹⁴¹

Isinusulat ni Johannes Lehmann, “Ang ipinroklama ni Pablong ‘Kristiyanismo’ ay pawang erehiya (anti-iglesya) na hindi maibabatay sa pananampalatayang Judio o Eseno, o sa turo ni *Rabbi* Jesus. Ngunit gaya ng sinasabi ni Schonfield, ‘Ang erehiyang Paulino ay naging pundasyon ng Kristiyanismong ortodokso at ang simbahang lehitimo ang siyang itinakwil bilang eretiko.’”¹⁴²

Patuloy pa niya “Gumawa si Pablo ng kailanman ay hindi ginawa ni *Rabbi* Jesus at tinanggihang gawin. Itinuloy niya ang pangakong kaligtasan ng Diyos sa mga Hentil; binuwag niya ang batas ni Moises, at pinigil niya ang tuwirang paglapit sa Diyos sa pamamagitan ng pagdaragdag

184, 212–8.

¹⁴⁰ *Ibid.*, p. 234.

¹⁴¹ *Ibid.*, p. 234.

¹⁴² Lehmann, Johannes. p. 128.

ng isang tagapamagitan.¹⁴³

Si Bart D. Ehrman, may-akda ng *The New Testament: A Historical Introduction to the Early Christian Writings* at marahil siyang pinakamakapangyarihang pangkasalukuyang tinig, ay nagpapaalala sa ating “ang pananaw ni Pablo ay hindi tinanggap ng buong mundo o, maaaring igiit ng isa, ni tinanggap nang malawakan” at may mga tanyag na pinunong Kristiyano, kabilang ang pinakamalapit na disipulo ni Jesus, si Pedro, “na matinding sumalungat sa kanya sa bagay na ito at nagturing sa mga pananaw ni Pablo bilang pagsira sa tunay na mensahe ni Cristo.¹⁴⁴

Pagpuna sa mga pananaw ng ilang sinaunang Kristiyano sa panitikang *Pseudo-Clementino*, isinusulat ni Ehrman, “si Pedro, hindi si Pablo, ang tunay na awtoridad sa pag-unawa sa mensahe ni Jesus. Sinira ni Pablo ang tunay na pananampalataya batay sa isang maikling pananaw, na walang alinlangang napakahulugan niya nang mali. Si Pablo kung gayon ang kaaway ng mga apostol, hindi ang kanilang pinuno. Siya ay nasa labas ng tunay na pananampalataya, isang ereheng dapat ipagbawal, hindi isang apostol na dapat sundin..”¹⁴⁵

Ang iba ay itinataas si Pablo sa pagiging santo. Si Joel Carmichael ay napakalinaw na hindi isa sa mga iyon:

Tayo ay isang sanlibutan (uniberso) ang layo mula kay Jesus. Kung dumating si Jesus “para lamang tuparin” ang Batas at ang mga Propeta; Kung inisip niyang “hindi isang kuwit, hindi isang tuldok” ang “aalisin mula sa Batas,” na ang pangunahing utos ay “Dinggin mo, O Israel, ang Panginoong ating Diyos, ang Panginoon ay iisa,” at “walang mabuti kundi ang Diyos.” . . . Ano ang kanyang iisipin tungkol sa kagagawan ni Pablo!

Ang tagumpay ni Pablo ay nangahulugan ng pangwakas na pagpawi sa makasaysayang Jesus; dumarating siya sa ating embalsamado sa Kristiyanismong

¹⁴³ *Ibid.*, p. 134.

¹⁴⁴ Ehrman, Bart D. *Lost Christianities*. pp. 97–98.

¹⁴⁵ *Ibid.*, p. 184.

katulad ng isang langaw sa pagkit.¹⁴⁶

Samantalang maraming may-akda ang nagbigay-diin sa pagkakaiba ng mga turo ni Pablo at Jesus, ang pinakamahuhusay sa kanila ay umiwas pumuna nang may kuru-kuro at tumutok lamang sa payak na paglalantad ng mga pagkakaiba. Nagbibigay-kuro si Dr. Wrede,

Kay Pablo, ang gitnang punto ay isang makadiyos na gawain, sa kasaysayan ngunit sumasakop sa kasaysayan, o isang kasalimuutan ng gayong mga gawain, na nagbibigay sa buong sangkatauhan ng isang kaligtasang inihanda. Sinumang maniwala sa mga gawaing makadiyos na ito — ang pagkakatawang-tao, kamatayan at muling pagkabuhay ng isang makalangit na pag-iral, ay tumatanggap ng kaligtasan.

At ito, na para kay Pablo ay kabuuan ng relihiyon — ang balangkas ng tela ng kanyang kabanalan, na kung wala niyon ay guguhito ito — maaari bang ito ay isang karugtong o isang pagbabagong-hugis ng ebanghelyo ni Jesus? Saan, sa lahat ng ito, maaaring matagpuan ang ebanghelyong iyan, na sinasabing naunawaan ni Pablo?

Doon sa para kay Pablo ay lahat-lahat na, gaano ang nalalaman ni Jesus? Wala kahit anuman.¹⁴⁷

At nag-aambag si Dr. Johannes Weiss, “Samakatwid, ang pananampalataya kay Cristo gaya ng pinanghahawakan ng mga simbahang sinauna at ni Pablo ay isang bagay na bago kung ihahambing sa pangangaral ni Jesus; iyon ay isang bagong uri ng relihiyon.”¹⁴⁸

Malinis na binubuod nina Baigent at Leigh ang kalagayan, gaya ng sumusunod:

Sa mga sumusunod na pagbabagu-bago, dapat bigyang-diing si Pablo ay, sa katunayan, siyang kauna-unahang ereheng “Kristiyano,” at ang kanyang mga turo — na

¹⁴⁶ Carmichael, Joel. p. 270.

¹⁴⁷ Wrede, William. 1962. *Paul*. Translated by Edward Lummis. Lexington, Kentucky: American Theological Library Association Committee on Reprinting. p. 163.

¹⁴⁸ Weiss, Johannes. 1909. *Paul and Jesus*. (Translated by Rev. H. J. Chaytor). London and New York: Harper and Brothers. p. 130.

nagiging pundasyon ng mas huling Kristiyanismo — ay isang napakasamang paglihis sa “orihinal” o “dalisyay” na anyong ipinagdarangal ng pamumuno. . . . Naipakita ni Eisenman na si Santiago ay sumusulpot na tagapag-ingat ng orihinal na kabuuan ng mga turo, ang tagapagtaguyod ng kadalisan ng doktrina at mahigpit na pagkapit sa Batas. Ang huling bagay na kanyang maisasaisip ay ang magtatag ng isang “bagong relihiyon.” Si Pablo ay gayung-gayon ang ginagawa Nang maganap ang mga bagay, gayunman, ang buod ng bagong kilusan ay nagsanib nang unti-unti, nang mga sumunod na dantaon, sa paligid ni Pablo at ng kanyang mga turo. Kaya, sa di-mapag-aalinlanganang sindak matapos mamatay nina Santiago at kanyang mga kasama, isang buong bagong relihiyon nga ang isinilang — isang relihiyong nawalan sa bandang huli ng kinalaman sa ipinapalagay na nagtatag nito.¹⁴⁹

Kung aling teolohiya ang nagwagi — bakit at paano — ay isang katanungang pinakamabuting maiwan sa mga pagsusuri ng mga awtor sa itaas. Kung kikilalanin nating ang mga turo nina Pablo at Jesus ay salungat sa isa’t isa, mapipilitan tayong pumili ng papanigan (kakampihan). Si Michael Hart ay nagsabi ng sumusunod sa kanyang mapag-aral na aklat, *The 100, a Ranking of the Most Influential Persons in History*: “Bagamat si Jesus ay nanagot sa mga pangunahing turong pangkabutihang-asal at kaugalian ng Krisiyanismo (hangga’t ang mga ito ay naiiba sa Judaismo), si San Pablo ang pangunahing tagabuo ng teolohiyang Kristiyano, ang prinsipal na tagapangaral, at ang may-akda ng isang malaking bahagi ng Bagong Tipan.”¹⁵⁰

“Isang malaking bahagi” ng Bagong Tipan? Sa 27 aklat at sulat ay sinulat ni Pablo ang 14 — mahigit sa kalahati. Iyan ay kumakatawan sa sapat na pampanitikang bisig ng sandaling pampaangat ng kanyang teolohiya hanggang sa ituktok. Kaugnay ng pananaw ni Pablo, “Hindi siya nagtatanong kung ano ang naghatid sa pakamatay ni Jesus, tinitingnan lamang niya ang personal na kahulugan

¹⁴⁹ Hart, Michael H. *The 100, A Ranking of the Most Influential Persons in History*. p. 39 ng edisyong 1978 ng Hart Publishing Co.; p. 9 ng edisyong 1998 ng Citadel Press. Inyong kuwentahin.

nito sa kanya. Pinapalitan niya ang isang taong nag-atas sa mga tao ng pakikipagkasundo sa Diyos sa pagiging isang tagapagligtas. Pinapalitan niya ang isang kilusang Judiong ortodokso na maging isang pandaigdigang relihiyong sa huli ay bumangga sa Judaismo.”¹⁵¹

Sa katunayan, hinati ng mga turo ni Pablo ang Kristiyanismong Trinitario mula sa puno ng inihayag na monoteismo. Samantalang ang mga turong monoteistikong hatid nina Moises, Jesus at Muhammad ay pawang nakahanay sa isang maayos na pagsusunod-sunod, ang mga turo ni Pablo ay nakatayong malinaw na wala sa sugpungan.

Bilang pasimula, si Jesus ay nagturo ng kaisahan ng Diyos: “Tinugon siya ni Jesus, ‘Ang una sa lahat ng mga kautusan ay: “Dinggin mo, O Israel, ang Panginoong ating Diyos, ang Panginoon ay Iisa. At iibigin mo ang Panginoong iyong Diyos nang buo mong puso, nang buo mong kaluluwa, nang buo mong isip, at nang buo mong lakas.” Ito ang unang utos.’” (Marcos 12:29–30). Hindi lamang binigyang-diin ni Jesus ang kahalagahan sa pamamagitan ng paggitna ng kanyang mga salita sa pagitan ng inulit na “Ito ang unang [ang ibang mga salin ay nagsasabing ‘pinakadakilang] utos,” subalit ang kahalagahan ng utos na ito ay pantay ring idinidiin sa Mateo 22:37 at Lucas 10:27. Sa pagkilala ng pagiging tuluy-tuloy mula sa Judaismo, inihatid ni Jesus ang kanyang turo mula sa Deuteronomio 6:4–5 (ayon sa pagkilala ng mga komentaryo sa lahat ng mga tanyag na Bibliya).

Iniaambag ni Hans Küng, “ Bilang isang banal na Judio, si Jesus mismo ay nangaral ng isang mahigpit na monoteismo. Hindi niya kailanman tinawag na Diyos ang kanyang sarili, sa kabaligtaran: ‘Bakit mo ako tinatawag na mabuti? Walang mabuti maliban sa Diyos lamang.’ [Marcos 10:18]. . . . Walang palatandaan sa Bagong Tipang naunawaan ni Jesus ang kanyang sarili bilang ikalawang persona ng Diyos at naroon sa paglikha ng mundo. Sa Bagong Tipan, Ang Diyos mismo (*‘ho theos’*, ‘ang Diyos,’ ‘Diyos’) ay laging ang iisang Diyos at Ama — hindi ang Anak.”¹⁵²

¹⁵¹ Lehmann, Johannes. p. 137.

¹⁵² Küng, Hans. 2007. *Islam, Past, Present and Future*. One World Publications. p. 492.

At gayunman, ang teolohiyang Paulino ay dumating kahit paano sa Trinidad. Ngunit papaano? Tinukoy ni Jesus ang Lumang Tipan. Alin ang tinukoy ng mga teologong Paulino?

Napakahalagang wala sa turo ni Jesus ang pag-ugnay sa kanyang sarili sa Diyos. Kailanman ay walang mas mabuting pagkakataon o lugar, sa buong Bagong Tipan, para kay Jesus na mag-angking kahati sa pagkadiyos, kung ito ay totoo. Ngunit hindi niya ginawa. Hindi niya sinabing, “Dinggin mo, O Israel, ang Panginoong ating Diyos, Ang Panginoon ay iisa — subalit hindi ito gayong kasimple, kaya’t hayaan ninyong ipaliwanag ko . . .”

Upang mapagbalikan ang mga kaugnay na isyu sa talakayang ito:

1. Ang pormulasyong Trinitario ay nabuo noong ikatlong dantaon at naisabatas noong ikaapat, magkalayo kapwa sa panahon at sa teolohiya mula sa panahon ng rebelasyon.
2. Ang pormulasyong Trinitario ay ganap na di-kilala sa mga Padreng Apostoliko.
3. Ang Trinidad ay di-natatagpuan sa Luma o Bagong Tipan, maging sa pangalan o sa konsepto.
4. Ang “tagumpay” ng teolohiyang Paulino — ang pormulang Trinitario — ay hindi kailanman naisaisip ng mga tao, nagtitiwala lamang sa mga kahiwagaan ni Pablo, at nasa tuwirang pagsalungat sa mahigpit na monoteismong inihatid kapwa sa Lumang Tipan at sa mga turo ni Jesucristo.

Kaya, sa harap ng lahat ng ebidensyang ito laban sa Trinidad, ano ang ebidensya *para* rito?

Depende sa kung sino ang tatanungin mo.

Ang laykong Kristiyano ay mahilig na banggitin ang Kuwit ng Juan (Unang Sulat ni Juan, mga talata 5:7–8), bagamat walang tunay na iskolar ng bibliya ang kailanman ay gagawa nito. At may mabuting dahilan kung bakit hindi. Ang mga talata ay nagsasaad, “Sapagkat may tatlong sumasaksi sa kalangitan: ang Ama, ang Salita at ang Banal na Espiritu; at ang tatlong ito ay isa, At may tatlong sumasaksi sa lupa: ang Espiritu, ang tubig at ang dugo; at ang tatlong ito ay nagkakaisa bilang isa.” Isang problema — ang pariralang “ang Ama, ang Salita, at ang Espiritu Santo; at ang tatlong ito ay isa” ay matagal nang kinilalang isang interpolasyon (isang nagliligaw na pagsingit).

Ang *Interpreter's Bible* ay nagbibigay-kuro:

Ang talatang ito sa KJV (*King James Version*) ay dapat tanggihan (kasama ng RSV o *Revised Standard Version*). Ito ay hindi lumilitaw sa lumang Griyegong MS (manuskrito o sulat-kamay), ni hindi ito binabanggit ng sinumang paring Griyego; sa lahat ng mga bersiyon, tanging ang Latin ang nagtaglay nito, at ito man ay wala sa pinakamatandang mga pinagmulan. Ang pinakasinauang manuskrito ng Vulgata ay hindi nagtataglay nito. Gaya ng ipinaaalaala ni Dodd (*Johannine Epistles*, p. 127n), “Ito ay unang binanggit bilang isang bahagi ng 1 Juan ni Precillano, ang ereheng Espanyol, na namatay noong 385, at pumasok ito sa bandang huli sa manuskrito ng Vulgatang Latin hanggang ito ay tinanggap bilang bahagi ng awtorisadong teksto ng Latin.”¹⁵³

Si Dr. C. J. Scofield, D.D., na pinanigan ng walong iba pang Doktorado sa Pagpapari, ay naninindigan sa nasa itaas nang higit pang malinaw sa kanyang talababa (*footnote*) sa talatang ito: “Pangkalahatang pinagkasunduang ang talatang ito ay walang katibayang manuskrito at naisingit.”¹⁵⁴

“Pangkalahatang pinagkasunduan”? Sa mga salita nina Propesor Kurt at Barbara Aland, “Ang isang sulyap sa mga datos (impormasyon) sa mapagsuring aparato ng Nestle-Aland (na malawak ang sakop para sa talatang ito) ay magagawang walang kabuluhan ang anumang dagdag na puna para ipakita ang pangalawang kalikasan ng pagdaragdag na ito at ang di-kakayahan nitong maugnay kahit paano sa orihinal na anyo ng 1 Juan.”¹⁵⁵ Si Professor Metzger, na nag-uugnay ng talatang ito kundi man kay Precillano ay sa kanyang tagasunod, si Obispo Instancio, ay nagsasaad, “Na huwad ang mga salitang ito at walang karapatang manatili sa Bagong Tipan ay katiyakan . . .”

¹⁵³ *The Interpreter's Bible*. 1957. Volume XII. Nashville: Abingdon Press. pp. 293–294.

¹⁵⁴ Scofield, C. I., D.D. (Editor). 1970. *The New Scofield Reference Bible*. New York: Oxford University Press. p. 1346 (talababa sa talata ng 1 John 5:7).

¹⁵⁵ Aland, Kurt and Barbara Aland. 1995. *The Text of the New Testament: An Introduction to the Critical Editions and to the Theory and Practice of Modern Textual Criticism*. William B. Eerdmans Pub. Co. p. 311.

¹⁵⁵ Metzger, Bruce M. 2005. *A Textual Commentary on the Greek New Testament*. Deutsche Bibelgesellschaft, D—Stuttgart. P. 647.

¹⁵⁶ Sa isa pang akda, idinaragdag niya, “Ang mga makabagong iskolar na Romano Katoliko, gayunman, ay kumikilalang ang mga salita ay hindi nabibilang sa Griyegong Tipan. . . .”¹⁵⁷

Papaano, kung gayon, nilusob ng 1 Juan 5:7 ang kasulatan? Hindi ito isang hiwaga sa mga estudyante ng pagpapari. Lumilitaw itong naunang isinulat sa gilid-pahina (*margin*) ng kasulatan ng isang tagasipi ng manuskrito nang huling panahon. Ang mga humanap ng suporta sa ideolohiyang Trinitario ay inilipat ang panggilid na sulatin sa loob ng teksto at isinama ito sa Lumang Bibliyang Latin minsan noong ikalimang siglo.¹⁵⁸ Sa ganitong paraan, ginamit nila ang talata hindi dahil ito ay may bisa, kundi dahil ito ay kapaki-pakinabang. Sa mga salita ni E. Gibbon:

Ang di-malilimutang teksto, na nagpapatibay sa kaisahan ng *Tatlo (Trinidad)* na sumasaksi sa langit, ay kinokondena ng pandaigdigang katahimikan ng mga paring ortodokso, matatandang bersyon, at mga manuskritong makatotohanan. . . . Ang isang matalinghagang pakahulugan, sa porma marahil, ng isang panggilid na sulatin, ang lumusob sa teksto ng mga bibliyang Latin, na pinanibago at itinuwid noong madilim na panahon ng sampung dantaon. Matapos ang pag-imbento ng palimbagan, ang mga patnugot ng Griyegong Tipan ay sumuko sa kanilang sariling mga pagkiling, o doon sa nabibilang sa panahong iyon, at ang banal na pagdarayang niyakap nang may katulad na sigla sa Roma at sa Geneva ay walang katapusang dumami sa bawat bansa at bawat wika ng makabagong Europa.¹⁵⁹

Si Ehrman, sa kanyang *Misquoting Jesus*, ay buong ningning na naglalantad kung paanong

¹⁵⁶ Metzger, Bruce M. 2005. *A Textual Commentary on the Greek New Testament*. Deutsche Bibelgesellschaft, D—Stuttgart. P. 647.

¹⁵⁷ Metzger, Bruce M. and Ehrman, Bart D. 2005. *The Text of the New Testament: Its Transmission, Corruption, and Restoration*. Oxford University Press. p. 148.

¹⁵⁸ Yaong mga naghahanap ng pinakamataginting na paglalantad kung paano ito ginawa, at ang ebidensya sa pagsuporta sa kapasyahang ito, ay itinuturo sa Metzger, Bruce M. and Ehrman, Bart D. *The Text of the New Testament: Its Transmission, Corruption, and Restoration*. pp. 146–149, at sa Metzger, Bruce M. *A Textual Commentary on the Greek New Testament*. pp. 647–649.

¹⁵⁹ Gibbon, Edward, Esq. Vol. 4, Chapter XXXVII, pp. 146–7.

ang mga talata ay nakapasok sa Griyego sa anyo ng isang panghuhuwad sa ika-16 na siglo.¹⁶⁰

Na ang lahat ay nagpapaliwanag kung bakit ang mga layko (di-simbahan) ay nagmamahal sa 1 Juan 5:7, at ang mga iskolar ay hindi.

Bagamat ang mga bersyon ng *King James* at *Catholic Douay-Rheims* ay nagpapanatili ng talata, walang kaabug-abog na tinanggal ng mga iskolar ang 1 Juan 5:7 sa mga mas makabago at tanyag na salin, kung ibibilang ang *Revised Standard Version of 1952 and 1971*, *New Revised Standard Version of 1989*, *New American Standard Bible*, *New International Version*, *The Good News Bible*, *The New English Bible*, *The Jerusalem Bible*, *Darby's New Translation*, at iba pa. Ang pinakanakatatawag-pansin, gayunman, ay hindi ang bilang ng mga saling nagtanggap sa talata, kundi ang bilang ng mga nagpanatili nito sa kabila ng kakulangan ng mapagtitiwalaang manuskrito. Ano ang dapat nating ipasya — na ang gayong debosyon ay para sa katotohanan, o para sa kapakinabangan ng doktrina? Ang *New King James Version*, na waring atubiling ituwid ang bersyon ng 1611 sa pangambang mawalan ng magbabayad na manonood, ay waring nahuhulog sa kategorya ng kapakinabangan ng doktrina.

Maging ang *New Scofield Reference Bible* ay nagpapanatili ng talata. At narito ang isang pangunahing halimbawa ng kawalang-talino ng salin ng Bibliya. Ang *Scofield Reference Bible* ay iniayos na matugunan ang mga pangangailangan ng mga iskolar at mag-aaral ng pagpapari, at dahil sa gayon ay kinikilala ang pagiging labag ng 1 Juan 5:7 sa pamamagitan ng binanggit sa itaas na talababa. Datapwat ang *The Scofield Study Bible* ay iniayos para sa di-gaanong mapanuring mata ng laykong Kristiyano, at pinananatili ang talata nang hindi man lamang nagpaparamdam ng pagka-ilehitimo nito. Ang katotohanan sa pagsasalin, maaaring siyang lumitaw, ay ayon sa nakababasa.

Kaya't ano ang *binabanggit* ng mga iskolar bilang ebidensya ng bibliya para sa Trinidad?

Napakaliit. Ang *New Catholic Encyclopedia* ay nagsasaad, “Sa mga Ebanghelyo ay natatagpuan ang ebidensya ng Trinidad nang malinaw sa pormula ng pagbibinyag lamang ng Mateo

¹⁶⁰ Ehrman, Bart D. 2005. *Misquoting Jesus*. HarperCollins. pp. 81–83.

28:19.”¹⁶¹ At ano ang pormula ng pagbibinyag ng Mateo 28:19? Sa talatang ito, si, Jesus di-umano ay nag-utos sa kanyang mga disipulo. “Humayo kayo, kung gayon at gawing mga disipulo ang lahat ng mga bansa, na binibinyagan sila sa ngalan ng Ama at ng Anak at ng Espiritu Santo.” Sa pagiging tanging talata ng ebanghelyo na tuwirang bumabanggit sa Ama, anak at espiritu santo nang magkakasama,¹⁶² hindi tayo dapat magtakang ito ay umalingawngaw sa mga turo ni Pablo —“Ang grasya ng Panginoong Jesucristo, at ang pag-ibig ng Diyos, at ang pakikipagkaisa ng Espiritu Santo ay sumainyong lahat” (2 Mga Corinto 13:14).

Gayunpaman, mauulit natin ang pagbabasbas na ito nang sanlibong ulit, at mananatili ang isang di-kapani-paniwalang puwang sa pagitan ng Mateo 28:19 at ng di-sumusukong pader ng doktrinang Trinitario— isang agwat na nangangailangan ng isang lundag ng pananampalatayang walang pananggol ng isang lambat ng ebidensyang buo. Walang nakababasang, “Mga leon at tigre at oso, oh naman,” at nag-iisip ng isang tatluhang halimaw. Bakit, kung gayon hinahanapan tayong basahin ang pagbabasbas na nasa itaas at gunam-gunamin ang isang tatluhangDiyos?

Isinasalaysay ng Marcos 16:15–16 ang eksaktong gayong “Dakilang Paghirang” gaya ng ginagawa ng Mateo 28:19, datapwat ang pormulang “Ama, Anak at Espiritu Santo” ay kapansin-pansing nawawala. Bakit? Ang mga ebanghelyo ay kapwa naglalarawan sa huling utos ni Jesus sa kanyang mga disipulo, subalit samantalang binaluktot ng mga teologong Trinitario ang Mateo 28:19 (mulí, ang *tanging* talata ng kasulatang tiyakang bumabanggit sa Ama, anak at espiritu santo nang sama-sama) sa paglilingkod, ang Marcos 16:15–16 ay di-nagbibigay ng gayong suporta. Kaya’t aling awtor ng ebanghelyo ang siyang tama, at alin ang siyang mali, at paano nating masasabi?

Isang paraan para tayo makapagpasya kung alin sa dalawang talata ang tama ay suriin ang talagang ginawa ng mga disipulo ni Jesus. Inihahayag ng mga sulat ni Pablong ang pagbibinyag sa sinaunang simbahan ay ginawa sa pangalan lamang ni Jesus (kabilang sa mga halimbawa ang Mga

¹⁶¹ *New Catholic Encyclopedia*. Vol 14, p. 306.

¹⁶² *Ibid.*

Gawa 2:38, 8:16, 10:48, 19:5, at mga Romano 6:3.), at hindi “sa ngalan ng Ama at ng Anak at ng Espiritu Santo.” Ipaghalimbawa nang ginawa mismo ng mga disipulo ang sinabi sa kanila, ang kanilang mga ginawa ay nagtataguyod sa Marcos 16:15–16 at itinatatwa kapwa ang Mateo 28:19 at 2 Mga Corinto 13:14. Sa kabilang dako, kung hindi ginawa ng mga disipulo ang sinabi sa kanila, kung gayon ay wala tayong dahilang pagtiwalaan ang anumang nakatalang sinabi o ginawa. At kung ang mga *disipulo* ay hindi dapat pagtiwalaan, gaano pa kayang kaliit dapat pagtiwalaan si Pablong ni minsan ay hindi nakatagpo si Jesus?

May isa pa ngang mas malaking elepante sa silid ng marupok na argumentong Trinitariong ito, at karamihan ng mga teologo ay minamabuting huwag nang talakayin ito. Ang isyu ay ito: Bagamat iniuugnay ng Bibliya ang “Dakilang Paghirang” sa Marcos 16:15–16 at Mateo 28:19 kay Jesuristo, ang 200 iskolar ng *Jesus Seminar* ay nagkukurong hindi niya sinabi ang alinman.¹⁶³ Paano, kung gayon, natin isasaalang-alang ang alinman sa dalawang talatang ito bilang ebidensya ng Trinidad?

Kapag nabibigo ang mga pangangatwiran sa itaas, ang kaparian at layko ay kapwa tumutuloy sa pagbanggit ng isang litanya ng mga talata, na ang bawat isa ay maaaring tuluyang balewalain. Halimbawa, isinasaad ng Juan 10:38, “Ang Ama ay nasa akin at ako ay nasa Ama.” Ang Juan 14:11 ay nagsasaad ng gayon din halos. Subalit ano ang kahulugan nito? Kung ipapalagay nating ang mga talatang ito ay sumusuporta sa pagbabahaginan ng pagkadiyos, dapat nating ihalo ang Juan 14:20 sa tuusan, na nagsasaad, “Sa araw na iyon, malalaman ninyo (alalaong-baga, ang mga disipulo) na ako ay nasa aking Ama, at kayo ay nasa akin, at ako sa inyo.” Kung tatandaang ang Aramaik at Hebreo ay nagtataglay ng mas malaking sukat ng talinghaga kaysa Inggles, ang tanging makatwirang konklusyon ay matalinghaga ang wika. Samakatwid, wala sa alinmang mga banggit sa itaas ang magagamit para maipagtanggol ang doktrinang Trinitario. Ang tanging nalalabing

¹⁶³ Funk, Robert W., Roy W. Hoover, and the Jesus Seminar. *The Five Gospels: The Search for the Authentic Words of Jesus*. Pp. 36-37, 127, 270.

pagpipilian ay magiging kalapastanganan — na ang Konseho ng Nicea ay bigong kilalanin ang isang dosenang disipulo bilang kabahagi kapwa ni Jesus at ng Diyos. Higit na makatwirang walang hanggan ay ang pag-aming dalawang libong taong kolokyalismo (simpleng usapan) ay talagang ganyan lamang —mabulaklak na pangungusap na kapag ginawang literal ay makasisira ng katotohanan. Ang Lumang Inggles ng pitong dantaon ay hindi kauna-unawa sa lahat maliban sa mga iskolar. Ano, kung gayon, ang nalalaman natin tungkol sa 1,600 taon ng mga saling Griyego ng antigong Hebreo at Aramaik, lalo na ng kanilang mga kolokyalismo?

Tingnan natin ang isa pa umanong piraso ng ebidensya.

Inilalahad ng Juan 14:9 na sinabi ni Jesus, “Sinumang nakakita sa akin ay nakakita sa Ama.” Ipagpalagay na ang salita ay literal, na isang napakatapang na pagpapalagay, kailangan pa nating ituwid ang Juan 14:9 kasama ng Juan 5:37, na nagsasabing, “Hindi ninyo kailanman narinig ang Kanyang tinig ni nakita ang Kanyang anyo.” Ang Juan 1:18 ay higit pang naniniyak, na nagsasaad, “Walang sinumang nakakita sa Diyos kahit kailan man.” Pagwawalang-bahala sa ating kaibigang “walang katapusan ang buhay,” si Melchizedek, sa Mga Hebreo 7:3, sa malas ay sumang-ayon si Pablo; “[Ang Diyos] lamang ang may walang-hanggang buhay, nananahan sa di-malalapitang liwanag, na walang sinumang taong nakakita o makakakita . . .” (1 Timoteo 6:16). Ang mga paglalarawang “di-malalapitang liwanag” at “walang taong nakakita o makakakita” ay katiyakang hindi tumutugma sa malalapitan at makikitang pagkatao ni Jesus. Ang argumento sa Juan 14:9, kapag inilabas, ay naglalantad ng sariling ito ay hindi makatwiran. Ang isang pasulong na hakbang ng kasulatan ay uulong ng tatlong hakbang kapag nalaman ninumang si Jesus ay personal na tumayo sa harap ng pananaw ng kanyang mga disipulo at ipinaalam sa kanila, “Kailanman ay hindi ninyo narinig ang Kanyang tinig, ni nakita ang Kanyang anyo.”

Kapag ang lahat ng iba ay nabigo, ang Juan 10:30 ay nagsasalaysay na sinabi ni Jesus, “Ako at ang Ama ay iisa.” Maikli, malinaw, tuwiran, at maling-mali. Sa talatang ito, ang manuskritong

Griyego para sa Inggles na “one (isa)” ay *heis*.¹⁶⁴ Ang salitang ito ay lumilitaw rin sa Juan 17:11 at 17:21–23. Ang Juan 17:11 ay nagsasaad, “Amang Banal, panatilihin Mo sa pamamagitan ng Iyong ngalan yaong mga ibinigay Mo sa akin, upang *sila ay maging isa*” (akin ang italisasyon). Literal o talinghaga? Pinatitibay ng Juan 17:21 ang talinghaga sa mga salitang, “Upang lahat sila [alalaong-baga, lahat ng mga mananampalataya] *ay maging isa*, kung paanong Ikaw, Ama, ay nasa akin, at ako ay nasa Iyo, upang sila [alalaong-baga, lahat ng mga mananampalataya] *ay maging kaisa natin*, upang maniwala ang mundong ako ay ipinadala Mo” (akin ang italisasyon). Kung ang isang tao ay tapat sa tuusan, ang kabuuan ay magiging higit na malaki pa sa tatlo-sa-isa; ang isang tao ay alin sa mag-isip nang mas malaki at mas lapastangan, o kaya ay sulating muli ang mga batas ng matematika, kung ang Trinidad ay pananatilihin.

Ang Juan 10:30, sa pagiging isang talatang malawak na naipakakahulugang mali, gayunman ay may karapatan sa mas malapit na pagsusuri. Ang Kristiyanismong Trinitario ay nangangatwirang ipinahayag ni Jesus, “Ako at ang Ama ay iisa,” kung kaya’t humanda ang mga Judiong batuhin siya sa kalapastanganang ayon sa kanilang bintang na, “Ikaw, sa pagiging Tao, ay ginagawa mong Diyos ang iyong sarili” (Juan 10:33). Ang argumento ay dahil sa kinikilala ng mga Judio ang pag-angkin ni Jesus sa pagiging Diyos, kaya’t dapat unawain ng lahat ang Juan 10:30 nang gayundin. Maaaring maging makatwiran ang argumentong ito sa biglang tingin, subalit kung ang talata ay kukunin lamang nang labas sa kabuuan.

Upang masuri ang talata nang angkop, maaaring magsimula tayo sa talatang Juan 10:29, na nagbibigay-diin sa hiwalay at natatanging mga kalikasan ng Diyos at ni Jesus — Isa ang nagbibigay, at ang isa ang tumatanggap. Maraming bumabasa ng Juan 10:30 pagkatapos ang nagkakaroon ng pag-unawang ang talatang ito ay nag-uugnay kay Jesus at sa Diyos na nagkakaisa, isa sa pang-unawa, o isa sa layunin. At pansinin natin ang tugon ni Jesus sa bintang ng mga Judiong pag-angkin ng pagkadiyos. Tumindig ba siya nang may makadiyos na tiwala at iginiit, “Narinig ninyo ako nang

¹⁶⁴ *Strong’s Exhaustive Concordance of the Bible*. 1980. World Bible Publishers.

tama. Minsan ko itong sinabi, at muli kong sasabihin!”? Siya namang talagang kabaligtaran; sinabi niyang hindi nila naunawaan, at binanggit ang Salmo 82:6 upang ipaalaala sa mga Judiong ang mga pariralang “anak ng Diyos” at “kayo ay mga diyos” ay mga talinghaga. Sa mga salita ng Bibliya,

Tinugon sila ni Jesus, “Hindi ba’t nakasulat sa inyong batas, ‘*Ako (Diyos) ay nagsabi, “Kayo ay mga diyos”*’? [Salmo 82:6] Kung tinawag Niya silang mga diyos, na dinatnan ng salita ng Diyos (at ang Kasulatan ay hindi mababali), sasabihin ba ninyo sa kanyang binasbasan ng Ama at ipinadala sa daigdig, “Ikaw ay lumalapastangan,” sapagkat sinabi kong, “Ako ay anak ng Diyos”? (Juan 10:34–36).

Ibinilang ni Jesus ang kanyang sarili sa mga “dinatnan ng salita ng Diyos [alalaong-baga, rebelasyon]” na kinilala sa binanggit na Salmo 82:6 bilang “*gods (mga diyos)*” na may maliit na *G* o “*children of God (mga anak ng Diyos)*.” Ang Salmo 82:1 ay gumagawa ng isang mapangahas na talinghaga sa pagkilala sa mga hukom bilang “mga diyos”— hindi bilang matutuwid na tao, hindi bilang mga propeta, hindi bilang mga anak ng diyos, kundi bilang *mga diyos*. Bukod dito, ang Salmo 82:6–7 ay walang alinlangan ang “mga anak ng diyos” ay tumutukoy sa mga taong mortal: “Ako [ang Diyos] ay nagsabi, ‘Kayo ay mga diyos, at lahat kayo ay mga anak ng Kataas-taasan. Subalit kayo ay mamamatay gaya ng mga tao, at mangabubuwal gaya ng isa sa mga prinsipeng.’” At sa wakas, huwag nating kalimutang ang Griyegong *huios*, isinaling “anak” sa banggit sa itaas, ay “ginamit nang napakalawak ng daglian, malayo at matalinghagang pagkakamag-anak.”¹⁶⁵

Kaya’t sa pagbasa sa Juan 10:30 sa buong kahulugan, nakikita nating ipinakilala ni Jesus ang kanyang sarili kasama ng mga taong matutuwid, binigyang-diin ang matalinghagang kahulugang “anak ng Diyos,” tinanggihan ang pagkadiyos, at kumilos gaya ng inaasahan sa isang propeta sa laman at dugo. Yayamang kung si Jesus ay naging kahati sa Pagkadiyos, hindi ba natin ipagtatanggol ang kanyang ranggo nang may tiwala sa walang-hanggang kapangyarihan ng Diyos?

Gayundin, sa bawat talatang kinikilalang ebidensya ng Trinidad, may isa o higit pang

¹⁶⁵ *Ibid.*

nakakasira o nakakahadlang. Sa malaking ikabibigo ng mundong Kristiyano, ang pagpapatibay ng bibliya sa pagtuturo ni Jesus ng Trinidad ay hindi lamang napakadalang, ito ay talagang wala. Kung mayroon man, iyon ang kabaligtaran. Tatlong ulit na nakatalang si Jesus ay nagbigay-diin sa unang utos, sa pagsasabing, “Ang Panginoong ating Diyos, ang Panginoon ay iisa” (Marcos 12:29; Mateo 22:37; at Lucas 10:27). Wala sa alinman sa tatlong mga pagkakataong ito niya ipinaramdam man lamang ang Trinidad. At sino ang may higit na kapangyarihang biblikal kaysa kay Jesus?

Nalalansag ang mga walang-saysay na pagsusuri.

Ang argumentong Trinitariong, “Ang Diyos ay isa, ngunit Isa sa tatlong pag-iral, gaya ng ang isang itlog ay isa, ngunit isa sa tatlong salansan” ay nakalililang, ngunit hindi nakapaniniwala.^{166 (EN)} Nang unang panahon, ang daigdig ay patag, at nasa gitna ng buong sanlibutan. Ang mga pangunahing metal ay magagawang ginto, at isang sibol ng kabataan ang nangako ng walang-hanggang buhay sa makakatuklas nito. O gayon nga ang paniwala ng mga tao. Subalit ang mabubuting paliwanag ay hindi lumilikha ng katotohanan. Ang tanong ay hindi kung may isang mabisang paghahambing sa konsepto ng Trinidad, kundi kung ang doktrina ba ay tumpak sa simula pa lamang. At itinuro ba ito ni Jesus? Ang mga sagot, sang-ayon sa mga impormasyong binanggit sa itaas, ay Hindi at Hindi.

Bilang bunga, ang mga tagapagtaguyod ng doktrina ng Trinidad ay naubusan ng mga pangangatwiran. Sa kawalan ng ebidensyang bibliko, ang iba ay nakarating sa pag-aakalang itinuro ni Jesus ang Trinidad nang palihim. Maging ang pag-angking ito ay may sagot, sapagkat

^{166 (EN)} Ang mga paghahambing na gaya ng itlog at ng tatlong anyo ng tubig ay nangangailangan ng pagsasagutan gayunpaman. Sa pinakabatayang antas, marami ang tumatangging ibaba ang kamaharlikaan ng Diyos sa paghahambing sa alinman sa nilikha, ngunit lalo na sa anumang kasingbaba sa talaan bilang produkto ng maruming daanang bahagi ng isang pumuputak na inahing manok. Bukod dito, walang alam ang taong anumang bagay na may tatluhang kalagayan, sapagkat ang tatluhang kalagayan ay hindi kinikilalang tatlong sangkap na bumubuo ng isang kabuuan, kundi ng tatlong sangkap na bilang magkaisang- uri, magkaisang-hanggan at magkakapantay. Ang tubig sa tatlong anyo ay maaaring magkaisang-uri — lahat ay may magkakatumas na kaayusang molekulo. Gayunman, ang mga bigkis ng molekulo ay iba-iba at ang tatlong anyo ng singaw, tubig at yelo ay hindi magkakapantay. Walang makapagtitimpla ng tsaa sa yelo o ng sorbetes sa singaw. Gayundin, ang tatlong bahagi ng itlog ay hindi magkaisang-uri, magkaisang-hanggan, o magkakapantay. Hindi ka makagagawa ng sarsyadong itlog sa balat nito, o minatamis sa pula, at sinumang magharap ng teoriya ng “magkaisang-hanggan” sa pagsusuri ay makikitang bumabaho ang haka-haka makailang saglit pa.

isinasalaysay ng Bibliyang sinabi ni Jesus, “Nagpahayag ako nang lantad sa mundo. Lagi akong nagturo sa mga sinagoga at sa templo, kung saan laging nagtatagpo ang mga Judio, at *wala* akong sinasabi *nang palihim*” (Juan 18:20 — akin ang italisasyon).

Kaya’t nakikita natin si Moises na nagtuturo ng kaisahan ng Diyos, si Jesus na nagtuturo ng kaisahan ng Diyos, ngunit ang mga makapangyarihan sa simbahang nagtuturo sa ating maniwala sa sinasabi nila sa atin, at hindi sa nababasa natin sa Bibliya ng ating sariling mga mata. Sino ang paniniwalaan natin, si Jesus o ang mga teologong Paulino? At alin ang dapat nating pagtiwalaan, kasulatan o doktrina? At ang isang doktrinang sa gayon ay hindi batay sa di-biblikong pinagmulan?

Mahalagang pansining ang Banal na Qur’an ay hindi lamang nagpapatibay sa kaisahan ng Diyos (Allah) kundi tumatanggi sa Trinidad, kaya’t nagtatag ng isang pangkalahatang monoteistikong dugtong sa pagitan ng mga turo nina Moises, Jesus at ng banal na Holy Qur’an:

1. “Huwag sabihing Trinidad (Tatlo): tumigil . . .” (TMQ 4:171)
2. “Naglalapastangan silang nagsasabing : Ang Diyos ay isa sa tatlo sa isang Trinidad: sapagkat walang diyos maliban sa isang Diyos (Allah)” (TMQ 5:73)
3. “Ang inyong Diyos (Allah) ay Iisang Diyos (Allah): sinumang maghangad matagpuan ang kanyang Panginoon, hayaang gumawa siya ng kabutihan, at, sa pagsamba ng kanyang Panginoon, walang tanggaping sinuman bilang katambal” (TMQ 18:110)^{167 (EN)}

Ngayon, ang mga turong ito ay mula sa Banal na Qur’an, subalit ito ay humahamon sa kaisipang isaalang-alang kung ano ang ibang maaaring sabihin ni Jesucristo, kung sasama siya sa atin para sa isang usapan sa isang lokal na kapihan (sagot namin, mangyari pa). Maaari nating guni-guniing

¹⁶⁷ Marahil, makabuluhang ipalagay na ang mga ito ay magiging labis na mapangahas na mga talata, kung si Muhammad lamang ay naging huwad na propeta. Kung ang ebidensya para sa Trinidad ay totoong lumitaw sa Bibliya, ang pag-aangkin sa Banal na Qur’an bilang rebelasyon ay madali lamang sanang mapabubulaanan. Bilang karagdagan, ang gayong tiyak na pagtanggap sa Trinidad ay magiging isang labis na pambihirang paraan ng pagsisikap na mahatak ang mga Kristiyano sa pananampalatayang Islam. Sa isang dako, kinikilala ng Qur’an ang pagsisilang ng birhen at pagkapropeta ni Jesus, sa gitna ng pagtanggap ng Judaismo. Sa kabilang dako, pinabubulaanan ng Qur’an ang Trinidad, sa gitna ng malaking paghamak sa Kristiyanismo. Ang Banal na Qur’an ay nagtatatwa sa paganismo sa higit pang mabibigat na pananalita. Kung ang Banal na Qur’an ay isang pagsisikap ng isang taong magtipon ng mga tagasunod, katiyakang ito ay nagkulang ng maparaang pang-akit sa mga Judio, Kristiyano at pagano. At sa Arabia ng panahon ni Muhammad, walang gaanong higit pa.

mainam na nakaupo siyang nakabaluktot na may tasa ng kapeng *decaffeinated* habang yamot na naghahalo ng pangatlong pakete ng asukal na turbino (wala akong dudang may dala siyang sariling asukal sa kape), dahan-dahang umiiling na nakayuko habang bumubulong, “Sinabi ko na sa kanilang iisa ang Diyos. Sinabi ko itong minsan, makalawa, makatatlo. Ano ang gusto nilang gawin ko — iukit iyon sa bato? Hindi ito umubra kay Moises, bakit ito higit na uubra sa akin?”

Higit na madaling isiping sinasabi ni Jesus, “Huwag sabihing Trinidad: tumigil . . .” o kaya’y “Naglalapastangan silang nagsasabing: ang Diyos ay isa sa tatlo sa isang Trinidad: sapagkat walang diyos liban sa iisang Diyos” kaysa guni-gunihin siyang nagsasabing, “Buena, totoong sinabi kong may iisang Diyos, ngunit ang talagang gusto kong sabihin ay . . .”

Kauna-unawang ang ilan ay tumatanaw sa linaw ng monoteismong Islamiko, minsang natahi sa masalimuot at walang kalaban-labang sapot ng ideolohiyang Trinitario, at nag-iisip, “Kunsabagay, ano ba ang mali sa Islam kung gayon?” Ang iba ay patuloy na tumututol, “Ngunit si Jesus ay Diyos!”

Sa pundasyon ng gayong mga magkasalungat na pananaw ay iginuguhit ang mga linya ng mga pagkakaibang panrelihiyon, namumuo ang mga digmaan, mga buhay at, higit na mahalaga, mga kaluluwa ay nawawala.

9 – Pagkadiyos ni Jesus? Isang Pagtatanong

*Ang tao ay nilikha upang sumamba at tumalima:
ngunit kung hindi mo uutusan siya,
kung wala kang ibibigay para masamba,
bubuo siya ng sariling mga diyos, at makakakita
ng isang pinuno sa mga sariling pandamdang niya.*

—Benjamin Disraeli, *Coningsby*

Ang malubhang pagkakaiba sa pagitan ng mga turo ni Jesus at ng pormulang Trinitario ay nakasalalay sa pag-angat kay Jesus sa kalagayang makadiyos — isang kalagayang tinatanggihan ni Jesus sa mga ebanghelyo:

“Bakit tinatawag mo akong mabuti: Walang mabuti kundi Isa, iyan ay ang Diyos.”
(Mateo 9:17, Marcos 10:18, at Lucas 18:19)

“Ang aking Ama ay higit na dakila kaysa akin.” (Juan 14:28)

“Wala akong ginagawa mula sa aking sarili, kundi ayon sa itinuro ng Ama, sinasabi ko ang mga bagay na ito.” (Juan 8:28)

“Buong katiyakan, sinasabi ko sa inyo, ang anak ay walang magagawa mula sa kanyang sarili. . . .” (Juan 5:19)

“Subalit kilala ko Siya, sapagkat ako ay mula sa Kanya, at ako ay sinugo Niya.”
(Juan 7:29)

“Sinumang tumatanggi sa akin ay tumatanggi sa Kanyang nagsugo sa akin.” (Lucas 10:16)

“Subalit ngayon ay lilisan akong patungo sa Kanyang nagsugo sa akin . . .” (Juan 16:5)

“Sinagot sila ni Jesus at sinabi, ‘Ang aking doktrina ay hindi akin, kundi Kanya, na nagsugo sa akin.’” (John 7:16)

“Sapagkat hindi ako nagsalita ayon sa aking sariling kapangyarihan; subalit ang Amang nagsugo sa akin ay nag-utos sa akin, ang dapat kong sabihin at ang dapat kong ipahayag.” (Juan 12:49)^{168 (EN)}

Ano ang sinasabi ng teolohiyang Paulino? Na si Jesus ay kahati sa pagkadiyos, ang Diyos na nagkatawang-tao. Kaya’t sino ang dapat paniwalaan? Kung si Jesus, kung gayon ay pakinggan natin ang iba pa niyang maaaring sabihin:

“Ang pinakauna sa lahat ng mga utos ay: ‘Dinggin mo, O Israel, Ang Panginoong *ating* Diyos, ang Panginoon ay iisa.’” (Marcos 12:29)

“Subalit tungkol sa araw at oras na iyon ay walang nakaaalam, maging ang mga anghel sa kalangitan, *ni ang Anak*, subalit ang Ama *lamang*.” (Marcos 13:32)

“Sasambahin mo ang Panginoong iyong Diyos, at Siya *lamang* ang iyong paglilingkuran.” (Lucas 4:8)

“Ang aking pagkain ay ang sundin ang kalooban Niyang nagsugo sa akin. . . .” (Juan 4:34)

“Wala akong magagawa *mula sa aking sarili* . . . hindi ko hinahanap ang sarili kong kalooban kundi ang kalooban ng Amang nagsugo sa akin.” (Juan 5:30)

“Sapagkat bumaba ako mula sa kalangitan, hindi upang tuparin ang aking kalooban, kundi ang kalooban Niyang nagsugo sa akin.” (Juan 6:38)

“Ang aking doktrina ay *hindi akin*, kundi Kanya, na nagsugo sa akin.” (John 7:16)

“Ako ay aakyat sa *aking* Ama at iyong Ama, at sa *aking* Diyos at iyong Diyos.” (Juan 20:17)

Ang aking mga titik sa italiko sa mga talata sa itaas ay hindi nagpapakahulugang nagsalita si

^{168 (EN)} Tingnan din ang Mateo 24:36, Lucas 23:46, Juahn 8:42, Juan 14:24, Juan 17:6–8, atbp.

Jesus nang may gayong diin, bagamat walang mag-aangking tiyak na hindi niya ginawa. Bagkus, ang italisasyon ay nagbibigay-diin sa katotohanang hindi lamang di-inangkin ni Jesus kailanman ang pagkadiyos, kundi siya ang unang-unang tatanggi roon. Sa mga salita ni Joel Carmichael, “Ang ideya ng bagong relihiyong ito, na siya mismo ang diyos niyon, ay isang bagay na kailanman ay hindi siya [Jesucristo] magkakaroon ng pinakamaliit na hinuha (akala). Gaya ng sinabi ni Charles Guignebert, ‘Kailanman ay hindi iyon gumuhit sa aking isip.’”¹⁶⁹

Kaya’t kung hindi kailanman nag-angkin si Jesus ng pagkadiyos, ano siya talaga kung gayon? Tinugon niya mismo ang tanong na iyan:

“Ang isang *propeta* ay hindi walang-dangal maliban sa sarili niyang bayan, sa piling ng sarili niyang mga kamag-anak, at sa sarili niyang tahanan.” (Marcos 6:4)

“Subalit sinabi ni Jesus sa kanila, ‘Ang isang *propeta* ay hindi walang-karangalan maliban sa sarili niyang bayan at sa sarili niyang tahanan.’” (Mateo 13:57)

“Hindi mangyayaring ang isang *propeta* ay mapahamak sa labas ng Jerusalem.” (Lucas 13:33)

Yaong nakakilala sa kanya ay umamin, “Ito ay si Jesus, ang propeta mula sa Nazareth ng Galilea” (Mateo 21:11), at “Isang dakilang propeta ang tumaas mula sa atin . . .” (Lucas 7:16). Ang mga disipulo ay kumilala kay Jesus bilang “isang propetang makapangyarihan sa gawa . . .” (Lucas 24:19. Tingnan din ang Mateo 14:5, 21:46, at Juan 6:14). Kung ang mga pahayag na ito ay hindi tumpak, bakit hindi itinuwid ang mga ito ni Jesus? Bakit hindi niya binigyang-kahulugan ang sarili niyang pagkadiyos kung, gayon nga, na siya ay tunay na diyos? Nang ang babae sa balon ay nagsabi, “‘Ginoo, nakikita kong kayo ay isang propeta’” (Juan 4:19), bakit hindi niya pinasalamatan siya para sa kanyang mababang pag-aakala, ngunit ipaliwanag na may mahigit pa sa kanyang katangian kaysa pagkapropeta?

¹⁶⁹ Carmichael, Joel. p. 203.

O mayroon nga ba?

Si Jesucristo, isang karaniwang tao? Maaari bang gayon nga? Isang mainam na bahagi ng mundong nagsasaliksik sa relihiyon ay maaaring mag-isip, “Bakit hindi?” Ang Mga Gawa 2:22 ay nagtatalang si Jesus bilang “si Jesus ng Nazareth, isang taong pinagtibay sa inyo ng Diyos sa tulong ng mga himala, mga kababalaghan, at mga tandang ginawa ng Diyos sa pamamagitan niya sa inyong kalipunan, na kayo mismo ay nakaalam din.” Si Jesus ay nakatalang nagsabi, “Subalit ngayon ay hinahangad ninyong patayin ako, isang taong nagsabi sa inyo ng katotohanang aking narinig mula sa Diyos . . .” (Juan 8:40). Kapansin-pansing isang gayon ding pagbanggit ang natatagpuan sa Banal na Qur’an: “Siya [Jesus] ay nagsabi: ‘Tunay na ako ay isang lingkod ng Allah: Binigyan Niya ako ng Rebelasyon at ginawa akong isang propeta’” (TMQ 19:30).

Kaya’t si Jesus ay isang “lingkod ng Allah (lingkod ng diyos)?” Ayon sa Bibliya. O kaya, sa pinakamababa, iyan ang nauunawaan natin mula sa Mateo 12:18: “Masdan! Ang aking lingkod na Aking pinili . . .” Bukod dito, ang Mga Gawa ng mga Apostol ay tinutunton ang paglago ng sinaunang simbahan sa unang 30 taon kasunod ng pangangaral ni Jesus, subalit wala saanman sa Mga Gawa na tinawag ng mga apostol ni Jesus bilang “Diyos” si Jesus.” Sa halip, tinukoy nila si Jesus bilang isang tao at lingkod ng Diyos.¹⁷⁰

Katunayan, ang *tanging* talata sa Bagong Tipang sumusuporta sa doktrina ng Pagkakatawang-tao ay 1 Timoteo 3:16.^{171 (EN)} Datapwat, alinsunod sa talatang ito, (na nagsasaad na “ang Diyos ay namamalas sa laman”), pinapansin ni Gibbon, “Ang mabigat na salitang ito ay maaaring bigyang-katarungan ng wika ni San Pablo (I Tim. 3. 16), subalit tayo ay nilililang ng

¹⁷⁰ Tao: tingnan ang Mga Gawa 2:22, 7:56, 13:38, 17:31; lingkod ng Diyos: tingnan ang Mga Gawa 3:13, 3:26, 4:27, 4:30.

^{171 (EN)} Nang nakaraan, tinangka ng mga teologong bigyang-bisa ang Pagkakatawang-tao batay sa Juan 1:14 at Mga Coloso 2:9. Datapwat sa harap ng makabagong pagpintas sa teksto, ang mga talatang ito ay nalaglag mula sa pagkilala, at sa mabuting dahilan. Ang Juan 1:14 ay nagsasabi ng tungkol sa “ang Salita,” na walang paraang nagpapahiwatig ng pagkadiyos, at “ang bugtong na anak ng Ama,” na walang paraang isang eksaktong salin. Ang mga paksang ito ay kapwa tinalakay (at pinawalang-halaga) sa mga naunang kabanata. Sa ganang Mga Coloso, ang mga problema ay sumasakop sa di-maunawaang pananalita, simula sa simpleng katotohanang ang Mga Coloso ay inaakala ngayong hinuwad. Para sa mga detalye, tingnan ang *Lost Christianities* ni Bart D. Ehrman, p. 235.

ating mga makabagong bibliya. Ang salita (*na*) pinalitan ng (*Diyos*) sa Constantinopla sa simula ng ikaanim na dantaon: ang tunay na pagbasa, na nakikita sa mga bersyong Latin at Syriako, ay nananatili pa sa pangangatwiran ng mga paring Griyego, gayundin ng mga Latin; at ang pandarayang ito, kasama ng *tatlong patotoo ni San Juan*, ay kahanga-hangang napapansin ni Sir Isaac Newton.¹⁷²

Pandaraya? Ngayon ay may isang mabigat na salita. Subalit kung titingin tayo sa mas makabagong pag-aaral, ito’y isang salitang tamang ilapat, sapagkat “ang ilang talata sa Bagong Tipan ay binago upang bigyan ng higit na diing si Jesus mismo ay diyos.”¹⁷³

Ang Bibliya ay *binago*? Para sa mga kadahilanang pandoktrina? Mahirap makakita ng higit na angkop na salita kaysa “pandaraya,” sa harap ng mga pangyayari.

Sa isang kabanatang pinamagatang “*Theologically Motivated Alterations of the Text (Mga Pagbabago sa Tekstong Bunsod ng mga Kadahilanang Teolohikal)*” sa kanyang aklat, *Misquoting Jesus (Maling Banggit kay Jesus)*, nililinaw ni Propesor Ehrman ang pagsira ng 1 Timoteo 3:16, na napansin hindi lamang ni Sir Isaac Newton, kundi gayundin ng iskolar ng ika-18 dantaon, si Johann J. Wettstein. Sa mga salita ni Ehrman, “Isang eskriba sa bandang huli ang bumago sa orihinal na pagbasa, kaya’t hindi na ito nababasang ‘na’ kundi ‘ang Diyos’ (na namalas sa laman). Sa ibang salita, binago ng huling tagapagtuwid na ito ang teksto, sa paraang mabibigyang-diin ang pagkadiyos ni Cristo. . . . Ang ating mga pinakauna at pinakamabuting manuskrito, gayunman, ay nagsasabi tungkol kay Cristo ‘na’ namalas sa laman, nang hindi tinatawag si Jesus, nang tiyakan, na Diyos.”¹⁷⁴

Binibigyang-diin ni Ehrman na ang pagsirang ito ay malinaw sa limang sinaunang manuskritong Griyego. Gayunding magkakatulad, ang sinira at hindi ang “pinakauna at pinakamabuting” manuskritong bibliko ang siyang lumaganap sa mga manuskrito ng panggitnang

¹⁷² Gibbon, Edward, Esq. Vol. 5, Chapter XLVII, p. 207.

¹⁷³ Metzger, Bruce M. and Ehrman, Bart D. *The Text of the New Testament: Its Transmission, Corruption, and Restoration*. p. 286.

¹⁷⁴ Ehrman, Bart D. *Misquoting Jesus*. p. 157.

kapanahunan at ng mga sinaunang salin sa Inggles.¹⁷⁵ Kasunod nito, mula sa gitnang kapanahunan at pagkatapos, ang mga turo ng pananampalatayang Kristiyano ay nagdusa ng impluwensyang mapanira ng isang simbahang higit na tapat sa teolohiya kaysa katotohanan.¹⁷⁶

Dagdag ni Ehrman: “Sa pagpapatuloy ni Wettstein sa kanyang mga pagsisiyasat, nakakita siya ng ibang mga talatang karaniwang ginagamit para patibayan ang doktrina ng pagkadiyos ni Cristo na sa katotohanan ay nagharap ng mga problema sa teksto; kapag ang mga problemang ito ay nilulutas sa mga kritikal na dahilang ukol sa teksto, sa karamihan ng mga pagkakataon, ang mga pagtukoy sa pagkadiyos ni Jesus ay natataboy (nawawala).”¹⁷⁷

Sa ibinigay sa itaas, may maliit na sorpresa lamang na ang Kristiyanismo ng ika-20 siglo (dantaon) ay lumawak upang ibilang yaong mga tumatanggi sa umano’y pagkadiyos ni Jesus. Ang isang mahalagang tanda ng pagkilalang ito ay ang sumusunod na ulat ng *Daily News* ng Londres (London): “Mahigit sa kalahati ng mga obispong Anglikano ng Inglatera ay nagsasabing ang mga Kristiyano ay hindi sapilitang pinaniniwalang si Jesucristo ay Diyos, ayon sa isang palibot-suri (*survey*) na nalathala ngayon.”¹⁷⁸ Mahalagang mapansing hindi lamang karaniwang kaparian ang tinanong kundi pati mga *obispo*, na walang alinlangang nag-iiwan sa mga taga-parokyang nagkakamot ng ulo at nagtataka kung sino ang paniniwalaan, kung hindi man ang kanilang mga obispo!

Sa kabila ng romantikong pananaw ng alinmang deboto sa mga relihiyosong pinagmulan, ang mabigat na katotohanan ay lahat ng mga propta maliban kay Adan ay isinilang sa paliguan ng likido ng inunan (*amniotic fluid*) na bumabasa sa bawat isang bata mula sa sinapupunan — kabilang na si Jesucristo. Walang alinlangan, ang ina ni Jesus ay nagpasuso sa kanya sa kanyang dibdib sa

¹⁷⁵ *Ibid.*

¹⁷⁶ Sa higit na paglilinaw, tingnan ang Metzger, Bruce M. *A Textual Commentary on the Greek New Testament*. pp. 573–4.

¹⁷⁷ Ehrman, Bart D. *Misquoting Jesus*. p. 113.

¹⁷⁸ London *Daily News*. June 25, 1984.

natural na gawaing pag-iwi (pagpapakain) sa isang anak ng tao, subalit maglalagay sa isang kawatwang di-angkop na gawain para sa Diyos, sapagkat ang relasyon ay magpapakahulugan ng pagiging umaasa ng Diyos sa Kanya mismong sariling nilikha. Maghihinala ang isang taong si Jesus ay gumapang sa isang maruming sahig at lumaki sa isang makataong paraang kompleto sa pagkain ng tao at pag-inom ng tao (tiyak na tiyak na sinusundan ng pana-panahong pagtungo sa isang palikuran ng tao). Ang kanyang makataong gutom, uhaw, sakit, pagod, lungkot, pananabik, at pagkabigo ay pawang inilalarawan sa Bibliya.

Ang Diyos ay nakaaalam ng lahat, subalit sa Marcos 5:30, hindi man lamang nalaman ni Jesus kung sino ang humipo sa kanyang kasuutan. Ang diyos ay makapangyarihan sa lahat, ngunit sinasabi sa atin ng Marcos 6:5 na si Jesus ay hindi makagagawa ng anumang mga milagro (o, ayon sa ilang mga salin, “walang makapangyarihang gawain”) sa kanyang sariling bayan. Bukod dito, sa Marcos 8:22–25, nabigo si Jesus na pagalingin ang isang bulag na lalaki sa kanyang unang tangka. Ang Diyos ay hindi kailanman nanghihina, ngunit nang mangailangan si Jesus ng pagpapalakas, ang mga anghel ay naglingkod sa kanya (Marcos 1:13, Lucas 22:43).

Si Jesus ay natulog, ngunit ang Diyos ay di-natutulog (Salmo 121:4). Si Jesus ay tinukso ni Satanas (Lucas 4:1–13), gayunpaman ay sinasabi ng Santiago 1:13 sa sangkatauhan, “Ang Diyos ay hindi matutukso ng kasamaan . . .” si Jesus ay nanalangin at nagpasalamat (kanino?), nag-ayuno (bakit?), dinala ang mga turo ng Diyos, at sa huli ay nagdusa ng paghamak at pahirap na walang katapusan sa mga kamay ng nangaligaw na mapang-aping pinuno. Isang taong pinagmalupitan ng mga mapagpahirap na pinuno o isang diyos na pinagmalupitan ng sariling nilikhang Kanya Mismong susumpain sa Araw ng Paghuhukom? Marami (at hindi lamang basta mga Muslim) ang nagkikipagtalong ang pananaw na Islamiko ay higit na nakabubuo at dakila sa Diyos bilang isang pinakamataas at nangingibabaw na pag-iral, at higit na makatotohanan kay Jesus bilang isang propeta at isang tao.

Ang tanong ay humihingi ng sagot, “Bakit *kailangang* maging diyos si Jesus? Bakit hindi na lamang siya maging isang tao?”

Karamihan ng mga Kristiyano ay iginigiit na ang sangkatauhan ay nangailangan ng isang pagpapakasakit (sakripisyo) upang tubusin ang mga kasalanan nila, subalit hindi sapat ang isang karaniwang sakripisyo ng tao; tanging isang makadiyos na sakripisyo ang makasasapat. Ang mga mahigpit na monoteista — maging sila ay Judiong Ortodokso, Kristiyanong Unitario, o Muslim —ay maaaring tumutol, gaya ng nasa tipikal na sagutang ito:

Monoteista: Oh. Naniniwala ka kung gayong ang Diyos ay namatay?

Trinitario: Hindi, hindi, alisin mo ang kaisipan. Ang tao lamang ang namatay.

Monoteista: Kung gayon, ang sakripisyo ay hindi nangailangang maging makadiyos, kung ang bahaging-tao lamang ang namatay.

Trinitario: Hindi, hindi, hindi. Namatay ang bahaging-tao, pero si Jesus na Diyos ay kinailangang magdusa sa krus para tubusin ang ating mga kasalanan.

Monoteista: Ano ang ibig mong sabihing “kinailangan”? Ang Diyos ay hindi “nangangailangan” ng anumang.

Trinitario: Ang Diyos ay nangailangan ng isang sakripisyo at ang isang tao ay hindi sapat. Ang Diyos ay nangailangan ng isang sakripisyong sapat na malaki para tubusin ang mga kasalanan ng sangkatauhan, kaya’t ipinadala Niya ang Kanyang bugtong na anak.

Monoteista: Kung gayon ay may isang ibang konsepto tayo ng Diyos. Ang pinaniniwalaan kong Diyos ay walang mga pangangailangan. Ang Diyos kailanman ay hindi ginugustong gumawa ng isang bagay na hindi Niya magagawa dahil kailangan Niya ang isang bagay upang magawa iyon. Ang aking Diyos kailanman ay hindi nagsasabing, “Aba, gusto kong gawin ito, pero hindi pwede. Una, kailangan ko ang isang ganito. Tingnan natin, saan ko makikita ito?” Sa ganyang senaryo, aasa ang Diyos sa isang anumang bagay na makatutugon sa Kanyang mga pangangailangan. Sa ibang salita, mangangailangan ang Diyos ng isa pang mas mataas na diyos. Sa isang mahigpit na monoteista, hindi iyan magiging posible, sapagkat ang Diyos ay Isa, kataas-taasan, sapat, ang pinagmumulan ng lahat ng nilikha. May pangangailangan ang sangkatauhan, hindi ang Diyos. Kailangan natin ang Kanyang patnubay, awa at patawad, ngunit hindi Siya *nangangailangan* ng anumang kapalit. Maaari niyang

hangarin ang paglilingkod at pagsamba, subalit hindi niya *kailangan* iyon.

Trinitario: Subalit iyan nga ang punto; sinasabi sa atin ng Diyos na sambahin natin Siya, at ginagawa natin iyan sa pamamagitan ng pananalangin. Hindi tayo makalalapit sa Diyos nang tuwiran dahil sa karumihan ng ating mga kasalanan. Kaya't kailangan natin ang tagapamagitan upang makapanalangin sa tulong niya.

Monoteista: Tanong — nagkasala ba si Jesus?

Trinitario: Hindi, siya ay walang sala.

Monoteista: Gaano siya kadalisay?

Trinitario: Si Jesus? *Syento-por-syentong* (100%) dalisay. Siya ay Diyos/Anak ng Diyos, kaya siya ay 100% banal.

Monoteista: Gayunpaman, hindi natin malalapitan si Jesus nang higit sa magagawa natin sa Diyos, ayon sa iyong pamantayan. Ang batayan mo ay hindi makakapanalangin ang sangkatauhan nang tuwiran sa Diyos dahil sa pagiging di-akma ng makasalanang tao sa kadalisayan ng anumang 100% banal. Kung si Jesus ay 100% banal, siya ay lalong hindi malalapitan kaysa sa Diyos. Sa kabilang dako, kung si Jesus ay *hindi* 100% banal, kung gayon, siya mismo ay may-kapintasan at hindi makalalapit sa Diyos nang direktso (tuwiran), lalong hindi magiging Diyos, Anak ng Diyos, o kahati ng Diyos.

Ang isang patas na paghahambing ay maaaring maging yaong paglapit sa isang lubhang matuwid na tao — ang pinakabanal na taong nabubuhay, na ang kabanalan ay naglalagos mula sa kanyang pagkatao, tumatagas mula sa mga butas ng kanyang balat. Kaya't tutungo tayong makikipagkita sa kanya, ngunit sinasabihang ang “santo” ay hindi sasang-ayon sa pagpupulong. Sa katotohanan, hindi siya tatagal na nasa isang silid na kasama ng isang taong may bahid-kasalanan. Maaari nating kausapin ang kanyang tagatanggap, ngunit ang mismong santo? Kay-tabang pagkakataon! Lubha siyang napakabanal para makiumpok sa ating mga mas mababang nilalang. Kaya't ano ang iniisip natin ngayon? Mukha ba siyang banal, o baliw?

Ang *sentido comun* ay nagsasabi sa ating ang mga banal na tao ay madaling lapitan — mas banal, mas malalapitan. Kaya't bakit natin kakailanganin ang isang tagapamagitan natin sa Diyos?

Ang kabiguan ay lumalapit sa maselang buntong para kaninumang magtangkang makipagtalo sa gayong mga suliranin, sapagkat ang mga makatwirang talakayan ay nagbibigay-daan sa mga pagbibigay-katarungang puno ng damdamin. Halimbawa, kapag nabigo ang ebidensya ng kasulatan, yaong nangangatwirang batay sa doktrinang di-biblikal ay napipilitang ipinid ang aklat na inaangkin nilang pinagkukunan ng gabay (alalaong-baga, ang Bibliya) at pumipihit sa kahiwagaan. Sino ang makapangangatwiran sa mga mapagmataas na katanungang gaya ng, “Hindi mo ba naramdaman ang kapangyarihan ni Jesus sa iyong buhay?”

Kung nauunawaan man ng isang tao (kabilang ang nagtatanong) ang katanungan, ito ay isang hiwalay na isyu. Ang mga mahigpit na monoteista ay maaaring maging mabilis sa pagsagot ng pagsang-ayon, ngunit kalakip ang pagsusog (pagbago) na ang katotohanang itinuro ni Jesus ay higit na makapangyarihan kaysa mga paglapastangang lumaganap pagkatapos upang manaig sa Kristiyanismo. Ang mahigpit na monoteista, maging Ortodoksong Judio, Kristiyanong Unitario o Muslim, ay maaaring itanong din kung ano ang katulad na pakiramdam ng kapangyarihan ng panlilinlang ni Satan. Medyo nakaakit at nakapaniniwala, maisip natin, sapagkat ilang mga kaluluwa ba ang mahihikayat ni Satan kung hindi siya sisipot nang may balabal ng kabutihan?

Kaya't paano natin masasabi ang pagkakaiba ng katotohanan ng Diyos at panlilinlang ni Satan? Kung pipiliin natin ang relihiyon batay sa damdamin at hindi sa makatwirang pag-iisip, paano tayong makatitiyak na tayo ay nasa tamang landas? Ang kakayahang maghugang kaloob ng Diyos ay batay sa katwirang nakauunawa; ang mag-isip ng kabaligtaran ay pag-aakalang ang isang nilikhang may pag-iisip ay binigyan ng batas na hindi pinag-iisipan. Ginagabayan ng Diyos ang sangkatauhan sa Isaias 1:18, “Halina ngayon, at mangatwiran tayong sama-sama . . .” Wala saanman itinuturo ng Diyos, “Pakiramdaman ninyo ang inyong landas.” Ang pintuan ni Satan — ang mga bitak ng kapaguran ng makataong kahinaang kanyang nakukuhang hawakan — ay binubuo ng mga batayang damdamin, ang mabababang paghahangad. Walang sinumang namamahingang may isang

tasa ng mainit na tsa sa papakupas na takip-silim ng isang maputlang kulay ng lumulubog na araw at tinutuos ang mga tama at mali tungkol sa pakikiapid, pagnanakaw o katakawan. Walang sinumang dumarating sa pagkakasala sa pamamagitan ng pinag-isipang pangangatwiran — hindi ito basta nangyayari. Ang sangkatauhan ay dumarating sa kasalanan sa pamamagitan ng pagsunod sa mga mababang pagnanasa kapalit ng mas mainam — alalaong-baga, makatwirang — pagpapasya. Ang mga kasalanan ng laman ay sapat na, sa mga pananaw na kapwa makamundo at pangkabilang-buhay. Gaano pa kayang higit na mapanganib ang mga kamalian sa relihiyong batay sa madamdaming pang-akit ng mga mungkahi ng ispiritwal na pagsasarili (eksklusibo)?

Nang mga nakaraan, ang gayong mga pag-angkin ng ispiritwal na pagsasarili ay karamihang sumasaklaw lamang sa kalipunan ng mga *Gnostics* (mga kulto ng relihiyong una sa o kapanahon ng sinaunang Kristiyanismo), na sinunog nang buhay sa mga tulos (poste) bilang mga erehe, hustong hanggang sa panahon (o maipapalagay) na ang doktrinang Trinitario ay natuklasan ang sariling hubad at walang laban sa kagubatan ng debate sa teolohiya. Ang pagsalalay sa “*espíritu santo*” at “gumagabay na liwanag” na mga mahiwagang pananggol sa relihiyon, bagamat dating itinuring na erehiyang *Gnostic*, ay naging tatak ng Kristiyanismong ortodokso. At nakatulong ito nang mabuti sa kanila. Ang pag-angking ang isang tao ay kulang ng “banal na espíritu” kapag hindi nila tinanggap ang isang ibinigay na ideolohiya ay nagsisilbing pader na pangharang sa talakayang panrelihiyon, na nagtataboy sa layunin ng makatwirang pagtatalo nang papalayo sa mga nagpapahalaga nang higit sa paglayo ng pagpapatibay kaysa mapaharap sa ikalalagay nito sa alanganin. Ang pag-angking mauunawaan ng isang tao si Jesus kung tatanggapin lamang nila ang “Espíritu Santo” sa kanilang mga buhay ay nakatatagpo ng paghadlang ng mga naghahangad makaiwas sa ideolohiyang *Gnostic* — ideolohiyang nagpapakahulugan ng isang kalikasang nagpapamagitan ng Diyos, na Siyang nagkakaloob ng pang-unawang mistiko (mahiwaga) sa ilan samantalang pinipigil ito para sa iba.

Ang mga mahigpit na monoteistiko ay maaaring magbaling na panibago ng talakayan pabalik sa pangunahing punto. Halimbawa, maraming pangkat ng relihiyon (kabilang ang mga

Muslim) ang tumatanggap kay Jesus, ngunit bilang isang propeta ng Diyos. Naniniwala silang ang kanyang itinuro, kabilang ang kanyang paulit-ulit na pahayag tungkol sa kanyang sarili ng di-higit sa isang propeta at isang tao. Sa kabaligtaran, maraming *hindi* naniniwala sa itinuro ng mga teologong Paulino, na kinikilingan ang malinaw na katotohanan ng mga propeta kaysa mga maligalig na pagsalungat niyong nagsisunod sa kanilang dinaanan.. Gaano man mag-anyong tapat si Pablo, hindi siya isang disipulo, kailanman ay hindi nakatagpo si Jesus, at sa katotohanan ay pinagmalupitan, ipinabilanggo, at pinatay ang kanyang mga tagasunod (Mga Gawa 22:19 at 26:9–11), sumang-ayon sa pagbato kay Esteban (Mga Gawa 7:58–60 at 22:20), at lumikha ng gulo sa simbahan (Mga Gawa 8:3).

Maraming umaaming si Pablo ay maaaring nagkaroon ng isang pangitain o panaginip na tinahi-tahi (inimbento) ng isip, ngunit ang inhenyero sa likod ng kurtinang guni-guni sa dilaw na lansangang ladrilyong (*brick* na) iyon patungo sa Damasco ay di-maaaring maging mula sa Diyos kung ang di-umano'y inspirasyon ay sumalungat sa rebelasyon. Sa pananampalataya ng mga Krisityanong Unitario at mga Muslim, ang Diyos ay hindi salawahan ni pabagu-bago. Bukod dito, dapat nating tandaang si Jesus ay nagbabala sa kanyang mga disipulo, "Mag-ingat na huwag kayong malinlang ninuman. Sapagkat marami ang darating sa ngalan ko, na magsasabing, 'Ako ang Cristo,' at lilinlangin ang marami." (Mateo 24:4-5. Tingnan din ang Lucas 21:8). Sa kabila ng babalang tio, ibinatay ni Pablo ang kanyang inspirasyon sa isang tinig mula sa kawalan na nagsabi sa kanyang, "Ako si Jesus." (Mga Gawa 9:5, 22:8, 26:15).

Ang pananaw "sa maikling salita" ay binalaan ni Jesus ang kanyang mga disipulo upang huwag malinlang ng mga mag-aangking siya, subalit kinuha ni Pablo ang kanyang inspirasyon mula sa isang tinig na nagsabing . . . dumito ka sa piling ko . . . na yaon si Jesus. Hm.

Yaong tumatangi sa pag-angkin ni Pablo ng inspirasyon ng Diyos ay naghihinalang pagkatapos ng kanyang di-umano'y pangitain, ipinagpatuloy niya ang paglikha ng gulo sa simbahan, ngunit sa pagkakataong ito ay mula sa loob. Tatawagin ito ng ilan bilang pagkukunwari. Ang iba, sa pagmalas, ay itinuring ang kanyang mga gawain bilang sapat para maging santo. At hindi lamang

isang karaniwan, inimbentong pagkasanto, kundi pagkasanto ng pinakapangunahing antas.

Ang anumang gayong palitan ng mga kuru-kuro ay karaniwang nagwawakas nang biglaan, sapagkat ang di-pagkakasundo sa pagitan ng maapoy na pagkamaramdamin at ng malumanay na pagkamakatwiran ay nakasumpang bumigo sa magkabilang pangkat. Ang isang bahagi ay nagbabaka-sakali sa ginuguni-guning “*WWJD*” — “*What Would Jesus Do?*” (Ano ang maaaring gawin ni Jesus?) Ang ikalawa ay nakatutok sa dokumentadong (batay sa kasulatang) “*WDJD*” — “*What Did Jesus Do?*” (Ano ang ginawa ni Jesus)? Ang higit na nakararaming mga Kristiyano ay nag-aangking sumusunod kay Jesus, gayong sa katotohanan ay sumusunod sila hindi sa kanyang itinuro, kundi sa itinuro ng iba tungkol sa kanya. Ang mga Kristiyanong Unitario at mga Muslim ay nag-aangking sumusunod kay Jesus, at talaga nilang ginagawa ito. Ang mga Kristiyanong nag-aangking kinukuha nila ang mga turo nila mula kay Jesus ay dapat maramdaman ang kababaang-loob kapag nakita nilang ang kanyang mga turo ay higit na binibigyang-halimbawa sa mga pag-uugali ng pamayanang Islamiko kaysa niyaong mga Kristiyano mismo.^{179(EN)} Kabilang sa mga karaniwang halimbawa ang mga sumusunod:

Kaayusan

1. Karaniwang kinikilalang si Jesus ay may balbas. Nakikita ba natin ang kaugaliang ito nang higit na pinananatili sa mga Muslim o ng mga Kristiyano?
2. Si Jesus ay kilalang nagbihis nang desente. Walang mag-iisip na si Jesus ay nakakorto (maikling pantalon) at kamiseta. Kung pipikit tayo at bubuo ng larawang-isip, makikita natin ang maluluwag na mahahabang kasuutan, mula sa mga pulso hanggang sakong. Nang si Jesus ay magbigay ng Sermon sa Bundok, mayroon ba siyang malaking tiyan? Sa palagay

^{179(EN)} Ang pagsasanay ay magkakabisa lamang kung paghahambing ang mga Muslim na gumaganap at mga Kristiyanong gumaganap. Sa kasamaang-palad, ang nakararami sa mga nag-aangkin ng titulo ng Islam sa mga bansang Kanluranin ay alin sa di-gumaganap, o kaya’y mga mahinang halimbawa ng mga katangiang moral na Islamiko. Samakatwid, upang maging patas, dapat hanapin ang mga pinakamabubuting halimbawa ng kabanalang Islamiko upang mapahalagahan ang paghahambing.

namin ay wala, ngunit ang katotohanan ay walang nakaaalam, at ang kanyang maluwang na damit ang maaaring maging dahilan. Kaya't ilang mga *gumaganap* na Muslim na nakabihis nang may kababaang-loob ni Cristo ang nakikita ng isang tao? Ang tradisyonal na *thobe* ng Arabyano at ang Indio-Pakistaning *shalwar kameez* ang marahil ay pinakamabuting halimbawa, samantalang ang naaaninag at nakatutuksong kasuutang labis na laganap sa mga kulturang Kanluranin ay ang pinakamasama marahil.

3. Ang ina ni Jesus ay nagsuot ng talukbong sa ulo, at ang mga kababaihang Kristiyano ng Banal na Lupain ay pinanatili ang kaugaliang ito hanggang sa gitna ng ika-20 dantaon. Alinmang larawan ng isang parada ng Judiong Ortodokso o Kristiyanong Palestino o kongregasyon hanggang 1950 ay nagpapakita ng isang kabukiran ng mga talukbong. Subalit aling mga kababaihang banal ang nagtatalukbong ngayon — mga gumaganap na Kristiyano o mga gumaganap na Muslim?

Pag-uugali

1. Binigyang-diin ni Jesus ang susunod na daigdig, at naging abala sa pagsisikap para sa kaligtasan. Ilang mga “matutuwid” na Kristiyano ang umaagpang sa ganitong kaanyuang “Hindi lamang tuwing Linggo”? Ngayon, ilang mga Muslim para sa “limang pagdarsal sa araw-araw ”?
2. Nangusap si Jesus nang may mababang-loob at kabaitan. Hindi siya “nagpalabas sa tanghalan.” Kapag iniisip natin ang kanyang mga talumpati, hindi natin naguguni-guni ang mga pagtatanghal (teatro). Siya ay pangkaraniwang taong kilala sa mainam na uri at kabutihan. Ilang mga tagapangaral at ebanghelista ang sumusunod sa ganitong halimbawa?
3. Itinuro ni Jesus sa kanyang mga disipulong bumati ng “Kapayapaan” (Lucas 10:5). Pagkatapos ay ipinakita niya ang halimbawa sa pag-aalay ng pagbating,, “Sumainyo ang kapayapaan ” (Lucas 24:36, Juan 20:19, Juan 20:21, Juan 20:26). Sino ang nagpapatuloy ng kaugaliang ito ngayon, mga Kristiyano o mga Muslim? “Sumainyo ang kapayapaan” ay ang

kahulugan ng pagbating Muslim, “*Assalam alaikum.*” Lubos na nakakawiwiling nakikita natin ang pagbating ito maging sa Judaismo (Genesis 43:23, Mga Bilang 6:26, Mga Hukom 6:23, 1 Samuel 1:17 at 1 Samuel 25:6).

Mga Kaugalian sa Relihiyon

1. Si Jesus ay tinuli (Lucas 2:21). Itinuro ni Pablong hindi ito kailangan (Mga Rom 4:11 at Gal 5:2). Ang mga Muslim ay naniniwalang kailangan ito. Aling pangkat sa relihiyon ang sumusunod kay Jesus at alin ang sumusunod kay Pablo?
2. Si Jesus ay hindi kumain ng karne ng baboy, pagsunod sa Batas ng Lumang Tipan (Leviticus 11:7 at Deuteronomio 14:8). Ang mga Muslim man ay naniniwalang ang karne ng baboy ay bawal. Mga Kristiyano . . . bueno, nakuha ninyo ang ibig sabihin.
3. Si Jesus ay hindi nagbigay o kumuha ng patubuan, bilang pagsunod sa pagbabawal ng Lumang Tipan (Exodo 22:25). Ang pagpapatubo (sa pa-utang) ay ipinagbawal sa Lumang Tipan at sa Qur’an, gaya ng pagbabawal nito sa relihiyon ni Jesus. Ang mga ekonomya ng karamihan sa mga bansang Kristiyano, gayunman, ay nakabalangkas sa pagpapatubo.
4. Si Jesus ay hindi nakipagtalik, at umiwas sa pagtatalik sa labas ng pag-aasawa. Ilang mga Kristiyano ang kumakapit sa ganitong halimbawa? Pansinin: ang isyu ay lumalagpas sa labag na pagtatalik, at umaabot sa pinakamalapit na pisikal na paghipo sa kabilang kasarian. Maliban sa pagsasagawa ng ritwal na panrelihiyon at pagtulong sa mga nangangailangan, walang tala ng *paghipo* ni Jesus kaninumang babae bukod sa kanyang ina. Ang mga Ortodoksong Judiong mahigpit na gumaganap hanggang ngayon ay nagpapanatili sa ganitong kaugalian bilang pagsunod sa Batas ng Lumang Tipan. Gayundin, ang mga *gumaganap* na Muslim ay ni hindi nakikipagkamayan sa magkabilang kasarian. Makapag-aangkin ba ng gayon din ang Kristiyanong kongregasyong may “yakapin ang iyong kapwa” at “hagkan ang nobya” ?

Kaugalian sa Pagsamba

1. Nilinis ni Jesus ang kanyang sarili sa paghuhugas bago manalangin, gaya ng kinaugalian ng mga banal na propetang nangauna sa kanya (tingnan ang Exodo 40:31–32 tungkol kina Moises at Aaron), at gaya rin ng kaugalian ng mga Muslim.
2. Nanalangin si Jesus nang nakapatirapa (Mateo 26:39), katulad ng ibang mga propeta (tingnan ang Nehemias 8:6 tungkol kina Ezra at sa mga tao, Joshua 5:14 para kay Joshua, Genesis 17:3 at 24:52 para kay Abraham, Exodoo 34:8 at Mga Bilang 20:6 para kina Moises at Aaron). Sino ang nagdarasal nang ganyan, mga Kristiyano o mga Muslim?
3. Nag-ayuno si Jesus nang mahigit isang buwan nang minsanan (Mateo 4:2 at Lucas 4:2), gaya ng mga banal na nauna sa kanya (Exodo 34:28, 1 Mga Hari 19:8). Kaya't sino ang sumusunod sa halimbawa ni Jesus, kundi yaong nagsisipag-ayuno taun-taon kung buwan ng Ramadan?
4. Si Jesus ay nagsagawa ng pilgrimahe (peregrinasyon) para sa pagsamba, gaya ng hinahangad na gawin ng lahat ng mga Ortodoksong Judio. Sa kanyang panahon, ang pilgrimahe ay sa Jerusalem (Mga Gawa 8:26–28). Ang mga Muslim, kung may kakayahan, ay nagsasagawa ng pilgrimahe sa Makkah (lalong kilala ng marami sa iba nitong pagbaybay na *Mecca*) ayon sa atas ng Allah sa Banal na Qur'an. Kung mahihirapan ang mga Kristiyanong tanggapin ang pagbabago ng mga pook ng pilgrimahe, binabanggit ng mga Muslim ang Mateo 21:42–43. Sa Mateo 21:42, pinapaalalahanan ni Jesus ang kanyang mga tagasunod ng Salmo 118:22–23 gaya ng sumusunod: “Ang batong tinanggihan ng mga nagtayo ay naging pangunahing panulukang bato. Ito ang kagagawan ng Panginoon, at ito ay kahanga-hanga sa ating mga paningin..”

Ang Mateo 21:43 ay nagtatala pagkatapos kay Jesus sa paghulang, “Samakatwid, sinasabi ko sa inyo, ang kaharian ng Diyos ay babawiin sa inyo at ibibigay sa isang bansang magtataglay ng mga bunga nito.”

Ang unang banggit ay tumutukoy sa “mga tinanggihan,” na sa loob ng 2,000 taon ay naunawaan kapwa ng mga Judio at mga Kristiyanong tumutukoy sa mga Ismaelita — ang angkani ni Muhammad at karamihan ng mga Arabyanong Muslim. Inihuhula ni Jesus ang kaharian ng Diyos na iniaalis sa mga Judio at ibinibigay sa isang bansang higit na karapat-dapat. Pinaninindigan ng mga Muslim na walang bayang magiging higit na karapat-dapat kaysa roon sa nagsisiyakap sa mga turo at nagsisisunod sa halimbawa ng lahat ng mga propeta, kabilang sina Jesus at Muhammad.

Bukod dito, pinapatunayan ng mga Muslim na ang Makkah ay hindi nawawalan ng pagbanggit sa Bibliya. Ang Makkah ay binibigkas na “Bakka” sa isa sa mga diyalekto (sangay ng wika) ng Arabik. Kaya’t binabanggit sa Banal na Qur’an ang “Makkah” sa pangalan sa isang bahagi (48:24) at bilang “Bakka” sa isa pang talata, na nagsasaad, “Ang unang tahanan (ng pagsamba) na itinakda para sa mga tao ay yaong nasa Bakka; puspos ng biyaya at patnubay para sa lahat ng uri ng nilikha” (TMQ 3:96). Ang Salmo 84:5–6 ay nagkaloob ng kapansin-pansing ugnayan sa pagitan ng Lumang Tipan at ng Qur’an: “Ang lalaking ang lakas ay nasa iyo ay pinagpapala, na ang puso ay laan sa *pilgrimahe*. *Samantalang sila* ay naglalagos sa Lambak ng Baca, ginagawa nila itong isang sibol . . .” Ang banal na “sibol” ng balon ng Zamzam sa Bakka/Makkah ay lubhang bantog. Bukod dito, ayon sa ulat sa anyong komentaryo ng patnugot sa akda ni Edward Gibbon, “Ang Mecca ay di-maaaring ang Macoraba ni Ptolemy; hindi nagkakatugma ang mga kalagayan, at hanggang sa panahon ni Mahomet, tinaglay nito ang pangalang Becca, o ang Tahanan, mula sa tanyag na templo nito. Ganito itong tinatawag maging sa ilang bahagi ng Koran.”¹⁸⁰

Mga Bagay sa Pananampalataya

1. Itinuro ni Jesus ang kaisahan ng Diyos (Marcos 12:29–30, Mateo 22:37 at Lucas 10:27), gaya ng inihatid sa unang utos (Exodo 20:3).

¹⁸⁰ Gibbon, Edward, Esq. Vol. 5, Chapter L, p. 442.

2. Ipinahayag ni Jesus ang kanyang sarili bilang isang tao at isang propeta ng Diyos (tingnan sa itaas), at wala saanman inangkin ang pagkadiyos o pagiging anak ng Diyos. Sa aling pananampalataya higit na naaakma ang dalawang punto — sa pormulang Trinitario o sa ganap na monoteismo ng Islam?

May mga lumilitaw na praktikal na pagsasaalang-alang. Mga katanungang tulad ng, “Ano ang relihiyon ni Jesus?” at “Kung si Jesus ay namuhay, nangaral at tinapos ang kanyang pangangaral nang tapat sa mga batas ng relihiyon ng kanyang kapanahunan, bakit ang mga nag-aangking sumusunod sa ngalan niya ay hindi namumuhay batay sa kanyang halimbawa?” Kunsabagay, ang Mga Gawa ng mga Apostol ay nag-uulat kung gaano kahigpit ang mga kaugalian sa kalipunan ng mga sinaunang tagasunod ni Cristo. Ang pag-iwas ni Pedro sa mga maruming hayop ay nakatala sa Mga Gawa 10:14, ang diin tungkol sa pagtutuli ay natatagpuan sa Mga Gawa 11:2–3, 15:1 at 15:5, ang paglipat ng mga pari at Pariseo sa pananampalataya ay tinatalakay sa 6:7 at 15:5, at ang 21:20 ay nagbibigay-diin sa katapatan ng libu-libong mananampalataya “para sa Batas.” Sa bagay na ito, itinatala ni Carmichael, “Ang mga talata sa itaas ay kamangha-mangha; ipinapakita ng mga itong sa buong salinlahi pagkamatay ni Jesus, ang kanyang mga tagasunod ay mga banal na Judio at ipinagmalaki iyon, nakaakit sa kanilang pananampalataya sa mga kasapi ng mga *propesyonal* at relihiyosong uri, at hindi lumihis *kahit* sa mga nakabibigat na batas ng ritwal.”¹⁸¹

¹⁸¹ Carmichael, Joel. p. 223.

10 – Pagkadiyos ni Jesus? Ang “Ebidensya”

*Ang katotohanang nagpapalaya sa mga tao ay kadalasang
yaong katotohanang minamarapat ng mga taong huwag mapakinggan.*

—Herbert Agar

Eksibit #1 — Mga Himala (Milagro)

Iniuugnay ng ilan si Jesus sa pagkadiyos sapagkat nagsagawa siya ng mga milagro. Maraming Kristiyanong Unitario at lahat ng mga Muslim ay nagpapatibay na totoong si Jesus nga ay nagsagawa ng mga himala, subalit ayon sa kalooban ng Diyos at hindi sa pamamagitan ng kanyang sariling mga kapangyarihang makadiyos. Bilang pag-ulit sa banggit sa Mga Gawa 2:22, “Si Jesus ng Nazareth, isang *taong* pinatotohanan ng Diyos sa inyo sa pamamagitan ng mga himala, mga kababalaghan, at mga tandang *ginawa ng Diyos* sa pamamagitan niya sa gitna ninyo, na kayo mismo ang nakaalam din” (akin ang italisasyon). Bilang pagsang-ayon kapwa sa Bibliya at sa Banal na Qur’an, pinaninindigan ng mga Muslim na ang mga milagro ni Jesus ay ginawa ng kapangyarihan ng Diyos. Gaya ng isinasaad ng Banal na Qur’an ,

Magkagayon ay sasabihin ng Allah: “O Jesus na anak ni Maria!
Alalahanin mo ang Aking kagandahang-loob sa iyo at sa iyong ina.
Masdan! Pinalakas Kita ng espiritung banal,
kaya’t nangusap ka sa iyong bayan
sa pagkabata at sa paggulang.
Masdan! Itinuro Ko sa iyo ang Aklat at Karunungan,
ang Batas (*Tawrah*) at ang Ebanghelyo (*Injeel*). At masdan!

Ginawa mo mula sa luwad, na waring ito
ay anyo ng isang ibon, sa kapahintulutan Ko,
at hiningahan mo ito, at ito
ay naging isang ibon sa kapahintulutan Ko,
at yaong mga isinilang na bulag ay pinagaling mo,
at ang mga leproso, sa kapahintulutan Ko. (TMQ 5:110)

Ang Islamikong pananaw ay maaaring maging mga tanda ng pagkapropetang kaloob ng Diyos ang mga himala, subalit hindi nagpapakahulugan ng pagkadiyos. Ang mga *Hadith* (mga kaugaliang Islamikong kaugnay ng mga salita, gawa, kaanyuan at mga sinanmg-ayunan ni Muhammad) ay nag-uulat ng maraming himala ni Muhammad nang may mas malaking pagkamakatotohanang makasaysayan kaysa natatagpuan sa mga manuskritong biblikal. Samantalang ang siyensya ng pagpapatotoo sa *hadith* ay kinikilalang isang kababalaghan ng pag-iingat ng mga makasaysayang tala (rekord), ang Bibliya ay di-tumutugon sa mga pinakapangunahing batayan ng makasaysayang katumpakan.^{182 (EN)} Halimbawa, ang mga awtor ng karamihan sa mga aklat ng Bibliya (kabilang ang mga ebanghelyo) ay hindi kilala, ang panahon ng pagkakasulat ng mga iyon ay di-tiyak, at ang pinagmulan ng karamihan ng impormasyon ay malabo. Ang mga isyung ito ay tatalakayin sa bandang huli nang mas mahaba, ngunit bilang isang maliit na panunudyo, suriin natin ang kuwento ng pagkakanulo ni Judas kay Jesus sa mga punong pari. Sino ang sumulat, at bakit natin siya dapat paniwalaan? Naroroon ba siya sa pagkakanulo? Kung gayon nga, ano kung gayon ang kanyang ginagawa roon, at bakit hind niya binalaan si Jesus? At kung hindi, saan kung gayon niya nakuha ang kanyang impormasyon, at bakit natin dapat pagtiwalaan iyon?

Marami pang ibang mga pribadong (hindi lantad na) tagpong nakatala sa mga salaysay sa

^{182(EN)} Para sa isang maikling pagtalakay sa pamamaraan ng *hadith*, tingnan ang Apendise. Para sa mas malalim na pag-aaral, ang mambabasa ay itinuturo sa *Hadith Literature: Its Origins, Development and Special Features (Panitikang Hadith: Mga Pinagmulan, Pag-unlad at mga Tanging Katangian Nito)*, ni Muhammad Zubayr Siddiqi (Islamic Texts Society, London, 1993), at *Studies in Hadith Methodology and Literature (Mga Pag-aaral sa Pamamaraan ng Hadith)*, ni Muhammad Mustafa Azami (American Trust Publications, Indianapolis, 1977).

ebanghelyo. Subalit kung pribado ang mga tagpong ito, paanong nalaman ng mga sumulat ng ebanghelyo ang mga detalye? Sino ang nakasaksi sa pagtukso kay Jesus sa ilang (disyerto)? Sino ang nakatayong kasama niya at nagtala ng kanyang mga panalangin sa halamanan ng Gethsemane?

Sa harap ng mga katanungang walang kasagutang ito, bakit ipagkakatiwala ng sangkatauhan ang kaligtasan sa mga ebanghelyo, kung tutuusing ang mga iyon ay may di-alam na pinagmulan at may-akda?

Ang *The Jesus Seminar* marahil ang isa sa mga pinakamakatatotohanan at pinakamatapat na pagtatangka ng isang konsehong ekumeniko (pinagsama-sama) ng mga iskolar na Kristiyano upang matiyak ang pagkamakatotohanan ng mga nakatalang ginawa at sinabi ni Jesus. Datapwat ang kanilang pamamaraan ay nasasangkot sa pagbobotohan! Dalawang libong taon pagkatapos ng pangangaral ni Jesus, kulang-kulang sa 200 iskolar ang nagbubuo ng isang pinagtipunang opinyong Kristiyano tungkol sa ikapaniniwala sa mga banggit at makasaysayang ulat kay Jesus sa pamamagitan ng paghagis ng mga kinulayang butil (*beads*) sa pagboto. Halimbawa, tungkol sa mga iniulat na salita ni Jesus, ang mga depinisyon (pakahulugan) ng mga kinulayang butil ay gaya ng sumusunod:

Pula — sinabi iyon ni Jesus o anumang malapit doon. Rosas —Marahil ay sinabi ni Jesus ang isang malapit doon, bagamat ang kanyang mga salita ay nabago sa paglilipat. Abuhin (*Gray*) — hindi kanya ang mga salita, ngunit ang mga ideya (kaisipan) ay malapit sa kanyang mga salita. Itim—hindi sinabi ni Jesus iyon; ang mga salita ay kumakatawan sa pamayanang Kristiyano o isang mas huling punto ng pananaw.¹⁸³

Nagtangka ang ibang mga lupon (komite) ng mga Kristiyano upang mapatotohanan ang mga teksto ng Bibliya sa pamamagitan ng kahawig na mga pamamaraan. Ang mga patnugot ng *The Greek New Testament: Second Edition* ng *United Bible Societies* ay makiling ang isip sa alpabeto:

¹⁸³ Funk, Robert Walter. 1996. *Honest to Jesus: Jesus for a New Millennium*. Polebridge Press. p. 8.

Sa pamamagitam ng mga titik na A, B, C, at D, sa loob ng mga “panaklong” { } sa simula ng bawat set ng pagkakaiba-iba ng mga teksto, ang Lupon ay sinikap na ipakita ang kaugnay na antas ng katiyakan, narating sa batayang pagsasaalang-alang na panloob gayundin ng mga panlabas na ebidensya, para sa babasahing tinanggap bilang teksto. Ang titik na A ay nagbabadyang ang teksto ay buo ang katiyakan, samantalang ang B ay nagbabadyang may kaunting antas ng alinlangan. Ang titik na C ay nangangahulugang may maituturing na antas ng alinlangan kung ang teksto ng aklat ay may taglay na mas mataas na pagbasa, samantalang ang D ay nagpapakitang may napakataas ng antas ng alinlangan tungkol sa pagbasang pinili para sa teksto.¹⁸⁴

Inilalarawan ni Bruce M. Metzger na ginagamit ang kahawig na pamamaraan sa kanyang *A Textual Commentary on the Greek New Testament (Isang Komentaryo sa Teksto ng Bagong Tipang Griyego)*. “Sa katunayan,” isinusulat niya, “kabilang sa mga desisyong {D} kung minsan ay wala sa mga magkakaibang pagbasa ang naipahiwatig ang sarili bilang orihinal, at samakatwid ang tanging paraan ay ipalimbag ang pagbasang pinakamababa ang pagiging di-kasiya-siya..”¹⁸⁵

Ngayon, hindi ba *iyon* nagbibigay sa atin ng isang mainit, ligtas na pakiramdam sa pagtitiwala sa Bibliya para sa kaligtasan ng sangkatauhan?

Subalit nalalayo ako. Ang punto ay marahil ang mga sistemang ito ng pag-uuri ay halos pinakaposible, sa harap ng mga kakulangan sa rekord na biblikal, subalit anong lungkot na komentaryo niyan! Kahambing ng napakahusay na sistema ng pagpapatunay sa *hadith*, ang ganitong mga sistema ng pag-uuri sa kinulayang butil at A-B-C-D ay may kaunting kakulangan, sa pinakamagaang pananalita.

Ang pag-iingat ng mga talang makasaysayan ay makabuluhan, sapagkat kapag ang isang tao ay nakakarinig ng isang kuwento — maging isang kapani-paniwalang kuwento sa bagay na *iyon* —

¹⁸⁴ Aland, Kurt, Matthew Black, Carlo M. Martini, Bruce M. Metzger & Allen Wikgren (Editors). 1968. *The Greek New Testament*. Second Edition. United Bible Societies. pp. x–xi.

¹⁸⁵ Metzger, Bruce M. *A Textual Commentary on the Greek New Testament*. Introduction, p. 14.

ang unang tanong karaniwan ay, “Saan mo narinig iyan?” Ang anumang makatwirang lipon ng mga pamantayang makasaysayan ay may nakapaloob na pagkilala at pagpapatunay ng mga pinagmulan. Ang Banal na Qur’an at maraming kaugalian sa *hadith* ay tumutugon sa pinakamataas na antas ng pagpapatotoo. Ang karamihan sa mga talata sa Bibliya ay hindi.^{186 (EN)}

Paano itong nauugnay sa kasalukuyang isyu? Simple. Ang mga milagrong naganap sa pamamagitan ni Muhammad ay hindi kakaunti o may mababang paghanga kaysa roon kay Jesus, at nasaksihan ng di-matatanggihang talang makasaysayang naglalagay sa kahihyan sa lahat ng iba sa kahawig na panahon. Kaya’t kung paanong ang mga himala nina Moises, Eliseo, at Muhammad ay hindi nagpapahiwatig ng pagkadiyos, hindi rin gayon yaong kay Jesus.

Tingnan natin ang ilang mga halimbawa:

Pinakain ni Jesus ang libu-libo ng ilang isda at mga pirasong tinapay. Ngunit si Elisha ay nagpakain sa isang daang tao ng 20 pirasong tinapay na sebada (*barley*) at ilang busal ng mais (2 Mga Hari 4:44); nagkaloob sa isang biyuda ng sapat na karaming buhos ng langis mula sa isang tapayan kaya’t nabayaran niya ang kanyang mga utang, nailigtas ang kanyang mga anak na lalaki sa pagkaalipin, at namuhay sa pamamagitan ng mga kinita (2 Mga Hari 4:1–7); at nagdagdag sa isang dakot na arina at kaunting langis kaya’t siya, ang biyuda at ang kanyang anak na lalaki ay nagkaroon ng sapat na pagkain sa maraming araw, na pagkatapos “Ang bangan ng arina ay hindi naubos, ni ang tapayan ng langis ay natuyo . . .” (1 Mga Hari 17:10–16). Kaya’t ano ang ginawa nito kay Eliseo? Ang makasaysayang ulat kay Muhammad sa pagpapakain sa mga tao ng ilang dakot ng tamar (*dates*) sa isang pagkakataon, isang palayok ng gatas sa isa pa, at sapat na karne sa isa pa uli, ay gayon ding kahima-himala. Gayundin ang mga kuwento ng kanyang pagbibigay ng tubig sa mga tao (1,500 sa isang pagkakataon) mula sa nag-iisang garapon ng tubig. Gayunman ay walang pag-aangkin ng pagkadiyos kay Muhammad.

^{186 (EN)} Samantalang ang mga *hadith* ay napananatili (preserbado) sa bawat salita, “May mas maraming pagkakaiba sa ating mga [biblikong] manuskrito kaysa mga salita sa Bagong Tipan.” Ehrman, Bart D. *The New Testament: A Historical Introduction to the Early Christian Writings*. pp. 252-253.

Pinagaling ni Jesus ang mga ketongin. Gayundin, pinagaling ni Eliseo si Naaman (2 Mga Hari 5:7–14). Sa gayong bagay, ang mga disipulo ay inatasan sa gayong paglilingkod sa Mateo 10:8. Ano ang ginagawa sa kanila nito?

Pinagaling ni Jesus ang isang bulag. Hindi lamang binulag ni Eliseo ang kanyang mga kaaway, subalit ibinalik ang paningin sa bulag sa pamamagitan ng panalangin (2 Mga Hari 6:17–20). Si Muhammad ay iniulat na nagpagaling ng pagkabulag sa pamamagitan din ng panalangin.

Binuhay ni Jesus ang patay. Minsan pa, dinaig siya rito ni Eliseo, sa pagbuhay sa dalawang bata mula sa mga patay (1 Mga Hari 17:22 at 2 Mga Hari 4:34). Bukod dito, ang mga disipulo ay inatasang buhayin ang mga patay (Mateo 10:8). Kaya't minsan pa, ano ang ginagawa sa kanila nito?

Si Jesus ay lumakad sa ibabaw ng tubig. Kung nagkataong naroon siya noong panahon ni Moises, hindi na niya kinailangang gawin ito.

Nagtaboy si Jesus ng mga demonyo. Gayundin ang kanyang mga disipulo (Mateo 10:8). Gayundin ang mga anak ng mga Pariseo (Mateo 12:27 at Lucas 11:19). Kaya, sa ganyang bagay, gumagawa ang mga ligaw na tagasunod na iniulat na itatakwil ni Jesus (tingnan ang Mateo 7:22) — isang kaisipang hindi nakalulugod kung isasaalang-alang ang dami ng mga pari at ministrong nagsasagawa ng gayong mga palabas, kahit nga totoo.

Kaya't kung hahanap tayo ng ebidensya ng pagkadiyos ni Jesus, napipilitan tayong tumanaw nang higit sa mga milagro.

Eksibit #2 — Mga Hula sa Kasulatan

Inihula ng Lumang Tipan ang pagdating ni Jesus. Inihula rin nito ang pagdating ni Juan Bautista sa aklat ni Malakias. Higit na mahalaga, maraming pagtukoy sa Luma at Bagong Tipan tungkol sa isang huling propeta ang hindi umaagpang (akma) sa katauhan alinman kay Juan Bautista o Jesus (tingnan ang “Mga Sugo” sa karugtong ng aklat na ito, *God’ed*, isinaling *NaDiyos’kubre*).

Eksibit #3 — Tagapagligtas

Inilalarawan ng Bibliya ang Diyos bilang “Tagapagligtas” at si Jesus bilang “tagapagligtas.” Konklusyon? Ang Diyos ay “Tagapagligtas,” si Jesus ay “tagapagligtas,” samakatwid, si Jesus ay Diyos? Ang problema sa pagpapalagay na ito ay kinakailangan nating anyayahan sa pagtitipon sina Othniel, Ehud, Shamgan, Gideon, at iba pang di-kilalang “mga tagapagligtas”. Bakit? Ang salitang Hebreong nagpapakilala sa Diyos sa Lumang Tipan bilang tagapagligtas ay *yasha*. Ang *yasha* ay lumilitaw nang 207 beses sa Hebreong Lumang Tipan, kabilang ang mga pagtukoy kina Othniel (Mga Hukom 3:9), Ehud (Mga Hukom 3:15), Shamgan (Mga Hukom 3:31), Gideon (Mga Hukom 8:22), at mga di-kilalang tao (2 Mga Hari 13:5, Neh 9:27, Oba 1:21). Bakit ang *yasha* ay isinasaling kakaiba para sa mga taong ito kaysa para kay Jesus at para sa Diyos? Tiyak na ang mga nagsalin lamang ang nakaalam, ngunit ang mga hangarin ay mukhang kulang sa pagiging kagalang-galang, sapagkat ang pagsasaling pinili ay nagtatago sa katotohanang si Jesus at ang Diyos ay malayo sa pagkakaroon ng mga eksklusibong (tanging pansariling) karapatan sa katawagan.

Eksibit #4 — “AKO NA”

Ang Juan 8:58 ay nag-uulat kay Jesus sa pagsasabing, “Bago pa (naparito) si Abraham, AY AKO NA (ang narito),” at ang Exodo 3:14 ay nagtatalang ang Diyos ay nagbigay-alam kay Moises, “AKO AY AKO (NGA).” Una sa lahat, ayon sa mga salita ni Jesus, ang isang tao ba ay magpapasyang si Jesus ay may pag-iral bago naging tao? Ayon sa Jeremias 1:5, gayundin (umiral) si Jeremias. Ayon sa relihiyong Islam, gayundin lahat tayo. Kasunod nito, ang isang tao ba ay dapat pag-agapayin (*parallel*) ang “AKO NA” patungkol kay Jesus at yaong (*Ako nga*) patungkol sa Diyos? Minsan pa, ang batayang teksto ay nagsisingit ng pagpapatawa sa pagsasalin. Si Jesus ay *hindi* nakatalang nagsabing “AKO NA (*I AM*)” sa malalaking titik “na nagbibigay-anyong Diyos sa akin.” Si Jesus ay *isinasaling* nagsabing “AKO NA (*I AM*)” sa “tila mga salita ng Diyos sa Exodo, kakagatin kaya nila?” sa pagsisikap na maging pareho ang mga teksto. Si Jesus ay nakatalang nagsabing *eimi*, isang walang malaking titik, mapakumbaba, walang pangungunang

pagmamay-ari at di-esklusibong (152 beses sa Bagong Tipang) salitang Griyegong hindi nagbibigay-katwiran sa malalaking titik *o kaya* ay paghahalintulad sa ipinalalagay na mga salita ng Diyos sa Exodo (na walang malalaking titik, alinman sa Hebreong *hayah* o sa Griyegong *ho ohn*. Sa gayon, wala alinman sa Matandang Hebreo o maging sa Griyego ang may malalaking titik). Wala sa anumang paraang ang Bagong Tipang Griyegong *eimi* na iniuugnay kay Jesus ay maihalintulad sa Lumang Tipang Griyegong *ho ohn* na iniuugnay sa Diyos sa *Septuagint*. Wala sa anumang paraang may katapatan o katumpakan, ibig sabihin. Gayundin, wala alinman sa mga pariralang ito ang maaaring gawing malalaking titik na “AKO AY,” para sa 151 ibang pagkakataong ang *eimi* ay isinasalin sa walang malaking titik na, “Ako ay.” Bakit ang *eimi* ay pinalaking titik minsan at hindi pinalaking titik nang 151 beses kung hindi para sa pagtatangi sa doktrina? Sa kanilang kapurihan, karamihan ng mga kilalang bibliya ay umiiwas sa paglalarong ito sa teksto. Ang *New International Version*, *Revised Standard Version*, *New Revised Standard Version*, *American Standard Version*, at marami pang iba ay hindi gumagamit ng malalaking titik sa *eimi* ni Jesus sa “AKO NGA.”

Eksibit #5 — Ang Tao sa Kanang Kamay

Ang Marcos 16:19 at Lucas 22:69 ay nag-uulat na si Jesus ay tinanggap sa kalangitan, kung saan lumuklok siya sa kanang kamay ng Diyos. Simulan natin sa pagbibigay-diing ang Marcos 16:9–20 ay tinanggihan sa maraming bibliya sa pagkakaroon ng nakakadudang batayan.¹⁸⁷ Inilalagay itong mas simple ni Bart Ehrman sa pagsasabing, “Subalit may isang problema. Minsan pa, ang talatang ito ay hindi orihinal na nasa Ebanghelyo ni Marcos. Idinagdag ito ng isang sumunod na eskriba (tagakopya).”¹⁸⁸

Hindi man isaalang-alang na ang buong talata ay maaaring hindi totoo, bilang pasimula, ang

¹⁸⁷ Tingnan ang *New Catholic Encyclopedia*, Vol 2, p. 395, kung saan ang Marcos 16:9–20 ay nakalistang kabilang sa “mga bahaging deuterokanonikal (nasa Latin at wala sa Hebreo) na nakapag-aalinlangan sa pagkamakatotohanan” na kabilang sa batas ng Bibliya ayon sa dekreto (kautusan) sa Trent. Tingnan din ang talababa (*footnote*) sa mga talatang ito sa *NRSV* (*New Revised Standard Version*).

¹⁸⁸ Ehrman, Bart D. *Misquoting Jesus*. pp. 66–67.

argumentong ang pagiging malapit sa Diyos ay hindi maaring gawing ang isang tao ay makapantay, makaagapay o maging bahagi ng Diyos, ay malinaw na humahadlang sa mga tubig ng katwiran. Ang Bibliya ay nagsasabing si Jesus ay lumuklok sa tabi ng Diyos, na mangangahulugang, kung si Jesus ay Diyos, ang Diyos ay lumuklok sa tabi Niya mismo, sa Kanyang kanan mismo. Salungat sa ganitong kakatwang kaisipan ay ang Isaias 44:6, na nagsasaad nang may nakabubulag na kaliwanagan, “Gayon ang sabi ng Panginoon . . . ‘Ako ang Una at Ako ang Huli; bukod sa Akin ay walang Diyos.’” Itinatala ng Isaias 43:11, “Ako, tanging Ako, ang Panginoon, at bukod sa Akin ay walang tagapagligtas.” Kaya’t ano nga uli ang argumento? Si Jesus ay lumuklok sa tabi Niya mismo, Nila mismo, ng mga Diyos mismo, kahit ano pa man — ngunit siya ay lumuklok sa tabi ng Diyos *nang hindi* lumuklok sa tabi ng Diyos sapagkat, “Bukod sa Akin ay walang Diyos,” at “bukod sa Akin ay walang tagapagligtas”? Ang isang tunay na kagipitan ay lumilitaw — alinman sa si Jesus ay lumuklok sa tabi ng Diyos at samakatwid ay hindi Diyos *ni hindi* tagapagligtas, o hindi siya lumuklok sa tabi ng Diyos at ang Bibliya ay hindi mapagkakatiwalaan. Sa unang kaso, ang teolohiya ay bigo, sa ikalawang kaso ang Bibliya ay bigo, at sa alinmang dako, naiiwan tayong nalilito, samantalang ang layUnin ng rebelasyon ay maglinaw. Bilang karagdagan, sinasabi ng Bibliya, “At si Enoch ay lumakad sa tabi ng Diyos . . .” (Genesis 5:24). Kaya’t ano ang ginagawa sa kanya nito?

Eksibit #6 — Pagpapatawad sa mga Kasalanan

May ilang nag-uugnay ng pagkadiyos kay Jesus dahil naniniwala silang siya ay nagpatawad ng mga kasalanan. Sinasabi sa Lucas 5:20, “Kaya’t nang mamalas niya ang kanilang pananampalataya, sinabi niya sa kanya, ‘Lalaki, ang iyong mga kasalanan ay pinatawad na sa iyo.’” Ang Lucas 7:47–48 ay nagsasaad, “Samakatwid ay sinasabi ko sa inyo, ang kanyang mga kasalanan, na napakarami, ay pinatatawad At sinabi niya sa kanya, ‘Ang iyong mga kasalanan ay pinatatawad.’” Ang pag-aangkin ay, na sa pamamagitan ng mga salitang ito, si Jesus ay nagpatawad ng mga kasalanan. Ang iba ay nagpapalagay na ang mga taong nasasangkot ay kanyang binigyang-

kaalamang ang kanilang mga kasalanan ay pinatawad, subalit kung sino (ang nagpatawad), hindi niya sinabi. Ang mahalaga, hindi sinabi ni Jesus, “Pinatawad ko ang iyong mga kasalanan..” Kung ipapalagay nating ipinahayag ni Jesus ang pagpatawad ng Lumikha, na ipinagbigay-alam sa kanya sa rebelasyon, sasang-ayon tayo kay Jesus sa Juan 12:49 — “Sapagkat hindi ako nagsasabi ayon sa aking sariling kapangyarihan, bagkus ang Amang nagpadala sa akin ay nag-utos sa akin, kung ano ang aking sasabihin at kung ano ang aking ipapahayag.” Sa kabilang dako, kung ipapalagay nating si Jesus ay nagpatawad ng mga kasalanan sa sarili niyang kagustuhan, sasalungat tayo sa kanyang pahayag, “Ako ay walang magagawa sa sarili kong kagustuhan . . .” (Juan 5:30).

Ang mas malalim na tanong ay hindi kung si Jesus ay may kapangyarihang magpatawad ng mga kasalanan, kundi kung iyan ay magpapantay sa kanya sa Diyos. Ang mga Pariseo di-umano ay nag-isip ng gayon, subalit itinuwid sila ni Jesus, sapagkat itinatala ng Lucas 5:21: “At ang mga eskriba at mga Pariseo ay nagsimulang mangatwiran, nagsasabing, ‘Sino itong nagsasalita ng mga kalapastanganan? Sino ang makapagpatawad ng mga kasalanan kundi ang Diyos lamang?’” Muli, ang argumento ay naniwala ang mga Pariseong si Jesus ay nag-angkin bilang Diyos, kaya maniwala tayong gaya nila. Datapwat, ito ay kakatwang argumento. Ang mga Pariseo ay namuhi kay Jesus, kinalaban siya at hinadlangan ang kanyang misyon, nagsinungaling laban sa kanya sa kanyang paglilitis at nagpakana ng pagdakip, panghihiya, paghampas at pagpatay sa kanya. At gayunman, tayo ay marapat magtiwala sa kanilang palagay? Tandaan nating ang mga kumakalabang Pariseo ang nagtuturo hanggang ngayon, na si Jesus ay isang anak na bastardo (sa pagkakasala) at ang kanyang ina ay alinman sa isang mapakiapid o isang maruming babae. At gayunman, ang Kristiyano ay marapat tanggapin ang kanilang palagay? Hindi ginawa ni Jesus ito. Sa mismong kasunod na talata, Lucas 5:22, tinuligsa niya ang mga Pariseo sa mga salitang, “Bakit kayo nangangatwiran mula sa inyong mga puso?”— ang marahas na katumbas sa kasulatan ng pagtawag sa kanilang mga hangal na nagsisiangal, sapagkat pinayagan nilang ang kanilang mga damdamin ang mangibabaw sa kanilang makatwirang pagpapasya.

At pamuli, anong mas mabuting lugar na panindigan ni Jesus ang pagkadiyos kung, gayon

nga, siya ay talagang diyos? Anong mas mabuting lugar para sa kanyang tumindig nang mataas nang may tiwala ng pagkakaroon ng makadiyos na kapangyarihan sa lahat at sabihing, “Tama iyan, sino ang *maaaring* magpatawad ng kasalanan kundi ang Diyos lamang? *Sa wakas*, natuos ninyo. Ngayon, hayaan ninyong ipaliwanag ko”

Ngunit hindi niya ginawa, at dapat nating ipagpalagay na may mabuting dahilan siyang hindi nga, sapagkat sa katunayan ay ang kabaligtaran ang kanyang isinaad.

Eksibit #7 — “Panginoon”

Sa Bibliya, ang Diyos ay tinawag na “Panginoon” (*kurios* sa Griyego) at si Jesus ay tinawag ding “panginoon.” Ito ba ang ebidensya ng pagkadiyos ni Jesus? Sa malas ay hindi, sapagkat maraming ibang tao ang tinawag ding “panginoon” sa Bibliya. Datapwat, minsan pa, ang mapamiling kapitalisasyon (paggamit ng malaking titik) kung saan umaakma ito sa layuning pandoktrina ng mga tagasalin ay sumisira sa katotohanan. Ang “Panginoon” ay isang biblikong titulo ng paggalang, na pinatutunayan ng maraming salaysay sa buong Bibliya (halimbawa, Mateo 18:23–34 at Lucas 19:11–21). Ang titulong “Panginoon” ay hindi nagpapakahulugan sa sarili nito ng pagkadiyos, at nakikita natin ito nang tinawag ni Sarah si Abraham na “Panginoon” (1 Pedro 3:6). Gayunpaman, inilalahad ng mga Kristiyano ang Juan 20:28 bilang patunay, kung saan si Tomas ay binanggit na kinilala si Jesus bilang “Panginoon ko at Diyos ko!” Isang problema. Ang 1 Mga Corinto 8:6 ay nagsasaad, “Subalit para sa atin ay may iisang Diyos lamang, ang Ama . . . at isang Panginoong Jesucristo” Ang “Panginoon” at ang “Diyos ” ay magkahiwalay at magkaiba sa isang talata, ngunit isa at pareho sa isa pa. Pinalalala ng Exodo 4:16 ang kalituhang ito, sapagkat ang Griyego ay literal na isinasalin ang pagiging *Elohim* (Diyos) ni Moises kay Aaron. Ang paghahalili ng salitang “bilang” para sirain ang salin upang maging “bilang Diyos” ay walang karapatan sa manuskrito, subalit sadyang nagsisilbing ihagis ang mga mambabasa nang palayo sa di-mapagkakamalang amoy ng labis sa kahinugang teolohiyang naging masama. Sa isang aklat na kung saan ang mga paganong diyos (hal., Ex. 12:12; 18:11; 20:3), mga hukom (Mga Salmo 82:1 at 6),

mga anghel (Salmo 8:5), at mga propeta (Ex. 4:16) ay kinikilala sa iyon ding *Elohim* bilang Ang Lisang Tunay na Diyos, sino pa ang makapagtitiwala sa isang doktrinang batay sa mga pakahulugang pantao ng antigong (matandang) kolokyalismo (lokal na pananalita)?

Eksibit #8 — Pagsamba

“Sinamba” ng mga tao si Jesus, at hindi siya tumutol. Bueno, hindi ito totoong-totoo, hindi ba? Ang itinatala ng mga manuskritong biblikal ay nag-*proskuneo* ang mga tao kay Jesus, at hindi siya tumutol. Ang *proskuneo* ay isinasalin nang may pagpili sa ilang bibliya bilang “pagsamba” o “sinamba,” subalit hindi ito nagpapahiwatig sa kabuuang sakop ng mga kahulugan:

proskuneo, pros-koo-neh'-o; galing sa G4314 at marahil ay hinango sa G2965 (nangangahulugang *hagkan / halikan, gaya ng isang asong dinidilaan ang kamay ng kanyang amo*); *magpakitang-lugod (tulad ng aso) o magtiklop-tuhod sa, alalaong-baga (sa literal o talinghaga) magpatirapa sa pagpaparangal (magparangal sa, sumamba)*: — pagsamba.¹⁸⁹

Makatwirang ipagpalagay na kaunti ang mag-iisip na hinalikan, kung hindi man dinilaan ng mga mananampalataya ang kamay ni Jesus. Kaya’t kung ipagpapalagay na ang ilan sa mga mananampalataya ay nagtiklop-tuhod o nagpatirapa kay Jesus, dapat tayong magtaka kung ano ang magiging kahulugan ng gayong pagkilos.

Itinatala ng Mateo 18:26 ang kuwento ng isang aliping nag-*proskuneo* sa kanyang panginoon, nagsusumamo ng pagpapatawad sa kanyang mga pagkakautang. Ang Marcos 15:16–20 ay nagtatala ng pang-aalipusta kay Jesus bago naganap ang umano’y pagpako sa krus na gaya ng sumusunod:

Pagkatapos ay inakay siya ng mga kawal patungo sa bulwagang tinawag na *Praetorium* (litisan o hukuman), at tinawag nilang magtipon ang buong garison. At

¹⁸⁹ *Strong’s Exhaustive Concordance of the Bible.*

binalabalan nila siya ng lila; at pinilipit nila ang isang koronang tinik, ipinutong ito sa kanyang ulo, at nagsimulang magpugay sa kanya, “Mabuhay, Hari ng mga Judio!” Pagkatapos ay hinampas nila siya ng isang biyas sa ulo at dinuraan siya; at nakatiklop ang tuhod, sumamba [nag-*proskuneo*] sila sa kanya. At nang matapos nilang alipustain siya, hinubad nila ang balabal na lila sa kanya, isinuot sa kanya ang kanyang sariling damit, at inakay siya upang siya ay ipako sa krus.

Itinatala ito ng Mga Gawa 10:25: “Samantalang pumapasok si Pedro, sinalubong siya ni Cornelio at lumuhod sa kanyang paanan at sumamba [nag-*proskuneo*] sa kanya.” Sa mga reperensya sa Lumang Tipan ay kabilang ang 1 Samuel 25:23, kung saan si Abigail “ay ibinaba ang kanyang mukha sa harap ni David, at nagpatirapa sa lupa.” Ang 2 Mga Hari 4:37 ay nagsasaad ng isang babaeng Shunamita, na matapos na buhayin ng Diyos ang kanyang anak sa pamamagitan ni Eliseo, , “ay nagpatirapa sa kanyang paanan [ni Eliseo], at yumukod sa lupa . . .” Ang Genesis 50:18 at 2 Samuel 19:18 ay gayon ding tumitimbang sa tuusan.

Kinukuha sa kabuuan, ang *proskuneo* ay maaari lamang magpahiwatig ng pagkadiyos kung sina Pedro, David, at Eliseo, kasama ng mga iba pa, ay kabilang. Kung hindi, ang mapamiling pagsasalin ay maipapalagay, sapagkat nang ang mga sundalong Romano ay nagsipag-*proskuneo* kay Jesus, hindi sila nagsisamba sa kanya, gaya ng isinasalin ng Bibliya. Sa halip, siya ay kinutya nila ng pagpupugay na iniaalay sa mga hari at mga pinuno ng kanilang kapanahunan. Gayundin, nang ang iba ay nag-*proskuneo* kina Pedro, David, Eliseo, sa panginoon ng alipin, at iba pa, nagpakita sila ng paggalang alinsunod sa kaugalian. Kaya, ganoon din kay Jesus.

Ang paksang ito ay maaaring sumahin sa katanungang, “Nang ang mga tao ay mag-*proskuneo* kay Jesus, nagbigay-pitagan ba sila sa kanya bilang Diyos?” Kung gayon, bakit hindi sila nanalangin sa kanya? Makabuluhang pansining ang Bibliya ay hindi kailanman nagtatala ng sinumang nanalangin kay Jesus, at ang mga karapatang nararapat sa Diyos ay iniukol sa Kanya lamang. Ni Jesus at gayundin ng kanyang mga tagasunod. Itinatala ng Lucas 4:8 si Jesus na nagsasabing, “Sasambahin ninyo ang Panginoong inyong Diyos, at Siya lamang ang inyong

paglilingkuran.”

Ang nakakagulat sa atin mula sa talatang ito ay hindi lamang dahil sa iginawi tayo ni Jesus sa pagsamba sa Diyos, kundi sa paglilingkod (*lutriya*) — o sa Griyego, *latreuo*, na binibigyang-kahulugang, “maglingkod (sa Diyos), alalaong-baga, mag-alay ng katapatang panrelihiyon: — magsilbi, gumawa ng paglilingkod, (taga-) pagsamba.”¹⁹⁰ Di-tulad ng naunang binanggit na *proskuneo*, ang *latreuo* ay nangangahulugang mag-alay ng *panrelihiyong* paggalang. At ang mahalaga, sa 22 gamit sa Bagong Tipan, wala saanmang iniukol ang *latreuo* kay Jesus. Kaya’t samantalang ang ilang tao ay nagtiklop-tuhod o nagpatirapa kay Jesus alinsunod sa kaugalian ng kanilang panahon, hindi sila nag-*latreuo*, o nag-alay ng katapatang panrelihiyon, sa kanya. Sila ay naglaan ng gayong karangalan para sa Diyos lamang. At sa bagay na iyan, ginawa rin mismo ni Jesus.

Eksibit #9 — Ang Resureksyon (Muling Pagkabuhay)

Ang ilan ay nag-uugnay ng pagkadiyos kay Jesus batay sa kanyang umano’y pagkabuhay na mag-uli. Kritikal (maselan) ang paksang ito, sapagkat ang punong-bato ng ortodoksong Kristiyanismo ay ang paniniwalang si Jesus ay namatay para sa mga kasalanan ng sangkatauhan. Ang mga konsepto ng krusipiksyon (pagpako sa krus), resureksyon (muling pagkabuhay), at pagtubos ay tinatalakay nang malalim sa gawing hulihan. Sa ngayon, ang mahalagang punto ay pinag-alinlanganan ng maraming sinaunang Kristiyano ang krusipiksyon, sapagkat wala sa mga ebanghelyo ang naging paglalahad ng nakakitang saksi. Sa mga salita ni Joel Carmichael, may-akda ng *The Death of Jesus*, “Sinu-sino ang maaaring naging saksi? . . . Hindi lamang ‘pinababayaang lahat’ [ng mga disipulo] si Jesus at nagsisitakas; — higit na nakapagtata kang — hindi sila nagsisilitaw sa paglilitis kay Jesus, ni hindi sila naroroon sa pagpatay sa kanya, ni hindi sila ang siyang naglilibing sa kanya.”¹⁹¹ Unang-una, hindi rin sila, sa bagay na iyan, ang siyang mga may-

¹⁹⁰ *Ibid.*

¹⁹¹ Carmichael, Joel. pp. 202–206.

akda ng mga ebanghelyo, subalit darating tayo sa paksang iyan sa bandang huli.

Karamihan ng mga iskolar ay nagkakaisang ang mga sumulat ng mga ebanghelyo ay walang isinagawa maliban sa bali-balita sa pagtatala ng sinasabing pagpako sa krus. Maging ang *New Catholic Encyclopedia* ay umaaming, “Ang apat na Ebanghelista ay nagkakaiba nang kaunti sa pananalita sa inilimbag (itinitik sa ibabaw ng krus), na nagpapakitang sila ay nagsasalaysay mula sa memorya at ebidensyang bali-balita.”¹⁹²

Ang katotohanang ito ay kinilalang mabuti mula nang panahon ni Jesus, subalit masinsing pinagtakpan ng mga nagnanais na ang sangkatauhan ay maniwalang ang mga awtor ng mga ebanghelyo ay nagkaroon ng mga upuan sa unang hanay at ng mga memoryang nakalarawan (potograpiko). Sa katotohanan, ang lahat ng mga disipulo ay nag-iwan (nag-abandona) kay Jesus sa halamanan ng Gethsemane, sa pagkakatala sa Marcos 14:50: “At siya ay pinabayaan nilang lahat at nagsitalilis.” Maaaring sumunod si Pedro mula sa malayo, subalit hanggang sa bakuran ng litisan (korte) lamang ng punong paring si Caifas. Dito, ang “Bato” (na ipinangako ni Jesus na pagtatayuan niya ng kanyang simbahan — Mateo 16:18–19) ay makatatlong ipinagkailang kilala niya si Jesus. (Sinabi ba ni Jesus na “bato”? Marahil, ang talagang ibig niyang sabihin ay “Satanas” at “isang paglabag,” gaya ng ipinahayag niyang kakatiting na limang talata pagkatapos.) Gayunpaman, si Pedro ay hindi isa sa mga sumulat ng ebanghelyo. Kaya’t nasaan *siya*? Sinasabi sa Mateo 27:55 at Lucas 23:49 na ang mga “manonood” ay wala sa pagpako sa krus, kaya’t maaari lamang tayong manghula.

Tungkol sa sinasabing umano’y muling pagkabuhay, ang apat na ebanghelyo (Mateo 28, Marcos 16, Lucas 24, at Juan 20) ay hindi nagkakasundo kung ano ang nagyari pagkatapos ng krusipiksyon. Halimbawa:

Sino ang naparoon sa puntod?

¹⁹² *New Catholic Encyclopedia*. Vol 4, p. 486.

Mateo: “Si Maria Magdalena at ang isa pang Maria”

Marcos: “Si Maria Magdalena, Mariang ina ni Santiago, at Salome”

Lucas: “Ang mga kababaihang nagsirating na kasama niya mula sa Galilea” at “ilan pang ibang mga babae”

Juan: “Si Maria Magdalena”

Bakit sila nagtungo sa puntod?

Mateo: “Upang tingnan ang puntod”

Marcos: Sila ay “nagdala ng mga pampabango, na sila ay makaparoon at pahiran siya”

Lucas: Sila ay “nagdala ng mga pampabango”

Juan: walang ibinigay na dahilan

Nagkaroon ba ng isang paglindol (bagay na hindi maaaring lampasan ng pansin)?

Mateo: Oo

Marcos: walang binanggit

Lucas: walang binanggit

Juan: walang binanggit

Nanaog ba ang isang anghel (mulí, makakaligtaan bang banggitin ito ng isang awtor ng ebanghelyong may paggalang sa sarili)?

Mateo: Oo

Marcos: walang binanggit

Lucas: walang binanggit

Juan: walang binanggit

Sino ang nagpagulong sa batong pabalik?

Mateo: Ang anghel

Marcos: hindi kilala

Lucas: hindi kilala

Juan: hindi kilala

Sino ang nasa puntod?

Mateo: “isang anghel”

Marcos: “isang kabataang lalaki”

Lucas: “dalawang lalaki”

Juan: “dalawang anghel”

Sinu-sino sila?

Mateo: Ang anghel ay nakaupo sa ibabaw ng bato, sa labas ng puntod..

Marcos: Ang kabataang lalaki ay nasa loob ng puntod, “nakaupo sa gawing kanan.”

Lucas: Ang dalawang tao ay nasa loob ng puntod, nangakatayo sa tabi nila.

Juan: Ang dalawang anghel ay “nakaupo, isa sa ulunan at ang isa sa paanan ng hinimlayan ng katawan ni Jesus.”

Si Jesus ay unang nakita nino at saan?

Mateo: Ni Maria Magdalena at ng “isa pang Maria,” sa lansangan upang sabihin sa mga disipulo.

Macos: Ni Maria Magdalena lamang, walang binanggit kung saan.

Lucas: Dalawa sa mga disipulo, patungo sa “isang nayong tinatawag na Emmaus, na may pitong milya mula sa Jerusalem.”

Juan: Ni Maria Magdalena, sa labas ng puntod.

Nakapanlulumong may maliit o walang pagkakatulad sa mga salaysay, na nagbibigay-daan sa isang magtanong kung ang Bibliya ba ay isang aklat ng mga kuru-kuro o isang aklat ng Diyos. Si Ehrman ay nagwawakas na ang Bibliya ay isang lubhang makataong aklat, punung-puno ng mga kamalian, na ang pinakamalubha ay mga pagdaragdag at pagbabawas sa bibliya (kapwa sinadya at hindi).¹⁹³ Sumasang-ayon si Heinz Zahrnt gaya ng sumusunod:

Ang mga araw ng labas-sa-kasaysayang doktrina na binigkas na inspirasyon (pagkasi) gaya ng pinanghahawakan ng teolohiyang Lumang Protestante ay lumipas na. Mula ngayon at sa susunod, ang Bibliya ay nauunawaang isang aklat ng kasaysayan, sinulat at ipinadala ng mga tao at samakatwid ay saklaw ng gayunding mga batas ng pagdagdag, gayunding mga kamalian, mga pag-alis at mga pagbago gaya ng anumang ibang pinagmulan ng kasaysayan. Ang mga taong lumikha nito ay hindi mga awtomatiko, mga instrumento ng Diyos, bagkus mga indibidwal na manunulat, mga taong may laman at dugong may kani-kanilang ipinasyang mga layunin at pagkahilig sa pagsulat, na nagsipamuhay sa loob ng mga limitadong kinakaharap ng panahon at nahubog ng mga kaisipan ng kanilang kapaligiran.¹⁹⁴

Ang maraming taong nakapagsusuri sa ebidensya nang may bukas na isip ay sumasang-ayon. Kunsabagay, maaari bang kinasihan (binigyang-inpirasyon) ng Diyos ang mga salungatang gaya ng mga nakatala sa itaas? Subalit kung ang Bibliya ay isang aklat ng mga pantaong pananaw, sino kung gayon ang maaaring sumisi sa mga tao para sa anumang kuru-kurong binubuo nila mula sa balangkas ng magkakasalungat na mga turong nakikita roon?

Maaaring may makapanindigang sa kabila ng mga pagkakaiba, ang lahat ng apat na ebanghelyo ay pawang nagtuturo ng krusipiksyon, at ito ay totoo. Maraming binibigyang-kasiyahan ang kanilang mga paniniwala nang may mga ganyang kaisipan. Ang iba ay nag-iisip kung anong

¹⁹³ Ehrman, Bart D. *Misquoting Jesus and Lost Christianities*.

¹⁹⁴ Zahrnt, Heinz. 1817. *The Historical Jesus*. (Isinalin mula sa Aleman ni J. S. Bowden). New York: Harper and Row. p. 42.

mga kahalili ng pananaw ang naging abo sa pagsunog ng tinatayang 250 hanggang 2,000 mga gawa, epistola (sulat), at ebanghelyong pinagtatangal ng konseho ng Nicea sa pagsasabatas (kanonisasyon), at bakit ang sinasabing pagpako sa krus ay pinagdebatihan ng mga sinaunang Kristiyano ng unang siglo. Sa ibang salita, ano ang alam nilang hindi natin alam?

Tungkol sa di-umano'y pagkadiyos ni Jesus, walang alinman sa mga paksang ito ang mahalaga. Kahit na maging totoo ang krusipiksyon, ang pagtataas kay Jesus mula sa mga patay ay di-magpapakahulugan ng pagkadiyos nang anumang higit na magagawa ito para sa mga batang naitaas sa pamamagitan ng mga panalangin ni Eliseo, sa patay na lalaking binuhay sa pagdantay sa mga buto ni Eliseo, o kay Lazarong nabuhay na mag-uli sa mga kamay ni Jesus. Sa bagay na iyan, ipinangako ng Diyos na itataas ang lahat ng sangkatauhan sa pagsapit ng Araw ng Paghuhukom — ano ang gagawin sa atin nito?

Eksibit #10 — Paunang Kaalaman

Ang ilan ay nag-uugnay ng pagkadiyos kay Jesus sapagkat may paunang kaalaman siya ng ilang mga pangyayari. Datapwat, hindi ba iyan ang ginagawa ng mga propeta — magpropesiya (magpahayag ng magaganap sa hinaharap)? At hindi ba ito ang halimbawa ng mga naunang propeta, bagamat walang sinuman sa kanila ang makadiyos? Ang mahalaga, ang mga propeta ay may paunang kaalaman ng inihayag lamang sa kanila, samantalang ang kaalaman ng Diyos ay ganap. Kung naging makadiyos si Jesus, maaasahan sana nating ang kaalaman niya ay sumasaklaw sa lahat. Datapwat nakatatagpo tayo ng mga turong pumapawi ng ganitong pag-asam.

Isang natatanging mahirap ipaliwanag ang lohiyon [isa sa mga kawikaan ni Jesus) ng Marcos 13:31 tungkol sa Huling Araw: “Subalit tugkol sa araw o oras na iyan ay walang nakaaalam, kahit ang mga anghel sa kalangitan, ni ang Anak, kundi ang Ama lamang.” Ang pagkamakatotohanan ng talatang ito ay mahirap tutulan, sapagkat ang isang pamayanang handang parangalan ang Panginoon nito ay di-mangyayaring

makabuo ng isang kasabihang ikaamin Niya ng kawalang-kaalaman.¹⁹⁵

Buod ng mga Ebidensya

May ilang nagpapalagay, sa kabila ng mga pagtutol, na ang ilang bilang ng “ebidensya” ay nagpapakahulugang si Jesus ay diyos. Maaaring maging isa itong patas na argumento, kung ang bawat piraso ng ebidensya ay nag-ambag ng isang bagay na makapagtataguyod sa konklusyon. Di-kailangang maging marami ito, subalit kailangang may sapat na kagaanan upang makalutang ang argumento. Ang alinman sa isang pares ng malalaking troso o isang milyong mga sangang ibinungkos ay dadalhin ang isang tao pababa sa isang ilog. Ang isang onsa ng ginto ay makukuha sa isang malaking tipak, o sa pagtunaw sa isang tonelada ng hilaw na batong mineral. Ang isang usapin sa hukuman (korte) ay mapagpapasyahan sa pamamagitan ng isang perpektong larawan o sandaang pagpapatotoong may pahiwatig. Datapwat ang isang milyong walang-saysay na testimonyo ay hindi makakasuporta sa isang kapasyahan, at ang pagbatay sa isang doktrina ng sampu, o sandaan, o maging sanlibong piraso ng “ebidensya,” na ang bawat isa ng mga ito ay walang dinadalang makapagtataguyod sa konklusyon, ay gayunding walang-saysay na gaya ng pagsisikap na palutangin ang isang balsa ng mga bato, o tinunaw na asin para maging ginto. Magdagdag pa ng mga bato, magtunaw ng dagdag na asin, at ang hinahanap na resulta ay mananatiling mailap, kung paanong ang isang konklusyon ay umiiwas sa sangmilyong “ebidensya” kung bawat isa ay nagkukulang ng kaliit-liitang bisa.

Ang iba pa bang mga “pruweba” (patunay) sa ipinapalagay na pagkadiyos ni Jesus ay nananatili? Kapag ang lahat-lahat na ay nabigo, ang ilang kaparian ay nag-aangking si Jesus ay puspos (napupuno) ng Espiritu Santo, kaya’t samakatwid ay dapat maging makadiyos. Subalit si Jesus ba ay tigib ng Espiritu Santong iba pa kay Pedro (Mga Gawa 4:8), Esteban (Mga Gawa 6:5 at 7:55), Bernabe (Mga Gawa 11:24), Isabel (Lucas 1:41), at Zacarias (Lucas 1:67)?

¹⁹⁵ *New Catholic Encyclopedia*. Vol 13, p. 428.

Ibinubukod ng ilan si Jesus sa mga tao sa itaas sa pag-angking siya ay napuspos ng Espiritu Santo bago siya isinilang. Ang iba pa ay naninindigang si Juan Bautista ay hindi kaugnay sa pagkadiyos, bagamat itinataala sa Lucas 1:15, “Siya [si Juan Bautista] ay mapupuspos din ng Espiritu Santo, maging sa sinapupunan ng kanyang ina.”

Itinuturing ng ibang ang Espiritu Santo ay kabahagi ng Diyos. Ang iba ay nagsusumikap na sakmalin ang konsepto, na ang natitiyak lamang ay anuman ang Espiritu Santo, ito ay ipinadadala sa lahat ng mga matutuwid, gaya ng nasusulat, “At kami ang Kanyang mga saksi sa mga bagay na ito, at gayundin ang espiritu santong ibinigay ng Diyos sa lahat ng mga tumatalima sa Kanya.” (Mga Gawa 5:32). Ang konklusyong ang Espiritu Santo ay ibinibigay sa lahat ng tumatalima sa Diyos ay may malinaw na bilog ng katwiran, at sa anu’t ano pa man, ang konseptong ito ay napatutunayan sa kasulatan. Ang tanong kung gayon ay itinataas, “Ang ‘Espiritu Santo’ bang ito ay ano?”

11 – Espiritu Santo

Malaya sa pagnanasa, nakikilala mo ang hiwaga.

Sakmal ng pagnanasa, namamalas mo lamang ang mga tanda.

—Lao-Tzu, *Tao Te Ching*

Alam ng bawat isa ang katawagang “Espiritu Santo,” subalit kaunti ang nagtatangkang bigyang-kahulugan ito. Ang mga gumagawa nito ay karaniwang lumilikha ng pinaghalong sariling kuru-kuro at ng malabo, bagamat may pahintulot ng doktrina, na mga pagtatanggol sa simbahan. Sa kaisipan ng karamihan, ang teolohiyang ito ng “langis at tubig” ay bigong madikit sa katotohanang nagkakaisa. Ang pang-unawang Islamiko, sa kabilang dako, ay matatag na kahanga-hanga, nagtuturong ang “Espiritu Santo” ay si Gabriel, ang anghel ng rebelasyon. Kapag dumarating tayo sa *Rûh-ul-Qudus* sa Banal na Qur’an (tingnan ang *ayah/talata* 2:87), ang ilan (gaya ni Yusuf Ali) ay nagsasaling “*holy spirit* (banal na espiritu),” ang iba (gaya ni Muhammad Al-Hilali at Muhammad Khan) ay nagsasaling “*Gabriel*” at ang iba pa (gaya ng *Saheeh International*) ay nag-aalay ng kapwa “*holy spirit*” at “*Gabriel*”— na nagpapatunay na, sa pananampalataya ng Muslim, ang dalawang katawagan ay magkasingkahulugan.

Samantalang itinuturo ng Islam na sa isa o ibang antas ay sinira ang Bibliya, maraming Muslim ang naninindigang ang katotohanan ng Islam gayunpaman ay matatagpuan sa *Bibliya*. At yayamang madalas na ipatanggol ng mga Muslim ang Islamiko batay sa mga katuruang biblikal, maitatanong natin, “Paanong ipinaliliwanag ng Islam ang paggamit ng ‘Espiritu Santo’ sa Bibliya?” Sapagkat ang “Anghel Gabriel” ay di-maihalili sa “Espiritu Santo” nang hindi gagawing di-makatotohanan o di-makatwiran ang maraming talata sa Bibliya.

Ang hamon kung gayon, para sa mga Muslim, ay alin sa bigyang-katuturan ang pagkakasalungatang ito, *mula sa biblikal na pananaw*, o tumigil sa paninindigan sa Islam batay sa Bibliya. Maaring ito ang maging pangwakas na patas na hamon, sapagkat kung hindi, ang mga Muslim ay maaaring pagbintangan ng gayunding kawalang-katwiran na ibinibintang nila sa mga Kristiyano — alalaong-baga, kinukuha at pinipili lamang yaong mga talata sa Bibliyang umaangkop sa kanilang layunin, samantalang ipinagwawalang-bahala nang walang makatarungang pagtatakwil yaong mga talatang nagpapatunay na hindi nakasisiya batay sa ideolohiya. Gayunman, sa pinakamababa ay dalawang bagay ang dapat isaalang-alang upang maunawaan ang pananaw na Islamiko. Ang una ay may kinalaman sa nakapag-aalinlangang pagtitiwala sa Bibliya, na tatalakayin sa mga huling kabanatang nakatuon sa paksang iyan. Ang pangalawang punto, na tumutugma sa una, ay hindi inaangkin ng mga Muslim ang Bibliya bilang walang kapintasang rebelasyon mula sa Diyos na tumutukoy sa daan tungo sa Banal na Qur'an at sa Islam. Bagkus, naniniwala ang mga Muslim na ang Bibliya ay nagtataglay kapwa ng makadiyos na katotohanan at ng mga pagsira ng tao. Tunay, ang mga pagsira sa bibliya ay nagtataglay ng lahat-lahat mula sa pagsipi (kopya) ng mga kamalian hanggang sa udyok ng doktrinang pagdaragdag, pagbabawas, tinahi-tahing (inimbentong) salin, at, sa ilang pagkakataon, maging ng panghuhuwad.¹⁹⁶

Ang buod ng paninindigang Kristiyanong Unitario at Muslim, kung gayon, ay nakatuon hindi lamang sa tapat na pagkapit sa inihayag na katotohanan, kundi gayundin sa pagkilala at pagtanggap sa mga pagsira ng kasulatan.

Halimbawa, kunin ang Griyegong salitang *pneúma*. Sa Bibliya, ang *pneúma* ay isinasaling “espiritu.” Datapwat, ang *Theological Dictionary of the New Testament* nina Kittel at Friedrich ay nagbibigay-alam sa ating ang *pneúma* ay maaaring mangahulugan ng higit na marami (gayundin ng higit na *kaunti*): hangin, hininga, buhay, kaluluwa, inilipat (sa isang katalinghagaan) na pandamdang ng espiritu, *mantic pneúma* (ng pagkasi: ang espiritung nag-uudyok at nagbibigay-inspirasyon —

¹⁹⁶ Ehrman, Bart D. *Misquoting Jesus and Lost Christianities*.

“*mantic*” na tumutukoy sa propesiya), makadiyos na *pneúma* (na walang komentaryo ang mga awtor, “Ngunit mayroon sa Griyegong kawalan ng pandaman ng isang personal na espiritu santo”), ang *pneúma* ng *Stoicismo* (isang antigong pilosopyang Griyegong kaunti lamang ngayon ang sumusunod: kawalang-pandamdang sa galak at lungkot), at di-Griyegong paglaganap ng kahulugan (na ibig sabihin, hindi makatotohanan, sapagkat maging ang Griyego ay hindi siyang wika ni Jesus).¹⁹⁷

Sa pagbasa ng nasa itaas, nakikita nating ang mga tagasalin ng Bibliya ay nagpalagay ng napakalaking kalayaang pampanitikan, sapagkat ang tumpak na salin ng *pneúma* saanman ay hindi “banal na espiritu / espiritu santo.” Alinsunod sa teksto sa itaas (na malaganap na itinuturing na isa sa sanggunian ng mga iskolar sa paksang ito), ang salitang *pneúma* ay nagtataglay ng sari-saring posibilidad sa pagsasalin. Di kasi, ang “banal na hangin” o “banal na hininga” ay hindi sumusuporta sa doktrinang Trinitario, na gaya ng “banal na espiritu,” subalit ano ang dapat gawin ng isang tagasalin? Hanapin ang katotohanan ng rebelasyon ng Diyos o baguhin (manipulahin) ang salin para suportahan ang kapasyahang pansimbahan?

Hayaan nating sagutin ni Jason BeDuhn ang tanong na iyan. Sa kanyang katangi-tanging akda, *Truth in Translation*, isinulat niya:

Sa aming pagsisiyasat sa paggamit ng “espiritu” sa Bagong Tipan, wala kaming natagpuang pagsasalang sumusunod sa gramatika, ugnayang-pananalita, pampanitikang nilalaman, kapaligirang pangkabihasnan, na may ganap na pagkakatulad. Ang mga tagasalin ng lahat ng mga bersyong pinaghahambing namin ay nagpahintulot ng pagkiling na teolohikal upang mapakialaman ang kanilang katumpakan. Sa isa o iba pang pagkakataon, lahat sila ay isinaksak ang “Espiritu Santo” sa mga talatang ang “espiritu” ay ginagamit sa ibang pakahulugan. . . . walang pagkakasalin ang lumitaw na may perpektong magkakatulad at tumpak na paghawak sa

¹⁹⁷ Kittel, Gerhard and Gerhard Friedrich. pp. 876–877.

maraming gamit at pagkakaiba ng “espíritu” ang “banal na espíritu.”¹⁹⁸

Pagkatapos, nariyan ang nakagugulat na “pagtitiyap (pagkakataon)” sa pagitan ng aklat ni “Juan” na dramatikong higit na matulain kaysa alinman sa ibang mga ebanghelyo at ang kakaibang paggamit ni “Juan” ng mapropesiyang *pneúma*, gaya ng paglalarawan sa itaas. Gayong kalaki ang pagkakaiba kung kaya’ ang mga dalubhasang teologo ay umaamin ng pagkasorpresa sa madalang na pagbanggit sa Espiritu sa “Marcos” at “Mateo” kung ihahambing sa “Juan.”¹⁹⁹ Itambal dito ang katotohanang ang mga doktrina ng Trinidad at Pagkakatawang-tao ay pangunahing mula sa sinalang mga pakahulugan ng pagkamatulain ng “Juan” na may maliit, kung mayroon man, na suporta ng kasulatan mula sa ibang mga ebanghelyo, at ang bigat ng mga doktrinang ito ay nagdidiin nang labis sa kanilang mabuway na (mahinang) pundasyon.

Di-maikakailang may sapat na paraan sa pagbibigay-kahulugan sa kasulatan. May mga bumabasa ng Bibliya at nauunawaan ang “Espiritu Santo” bilang di-gaanong maipakahulugang pangatlong sangkap ng pagkadiyos, kahawig ng *pneúma* ng *Estoicismo* o ng di-makatotohanang pakahulugang lumaganap pagkatapos ng panahon ng rebelasyon. Nauunawaan ng iba ang Diyos bilang Isa, walang kahati o pagkakahati, at naghahanap ng kung ano ang makatwiran at makatarungan ayon sa lohika (pangangatwiran). Sa huling pangkat na ito, ang “Banal na Espiritu” ay hindi mauunawaan maliban kung may pagsangguni sa isang mapanghahawakang pag-iral na hiwalay at naiiba sa Diyos.

Ang isang halimbawa ng kung paanong ang Bibliya ay napipinsala sa pagsasalin, at bakit ang mga konklusyon ay nagkakaiba-iba bilang resulta, ay ang katotohanang ang *parakleto* (mula sa Griyegong *parakletos*) ay maaaring mangahulugang “tagatulong, tagapagtanggol, tagapamagitan,

¹⁹⁸ BeDuhn, Jason David. 2003. *Truth in Translation*. University Press of America, Inc. pp. 158-159, 162

¹⁹⁹ *Ibid.*, p. 886.

tagaaliw.”²⁰⁰ Sa ibang dako ay isinasalin itong “*advocate* (tagapangtanggol), *helper* (katulong).”

²⁰¹ Ang *Harper’s* ay kumakatig sa “*advocate*.”²⁰² Bakit mahalaga ito? Sapagkat “ang salitang *Paraclete* ay lumilitaw nang limang beses lamang sa Bibliya, at ang lahat ng limang paglitaw ay nasa ipinapalagay na mga sinulat ni San Juan: Unang Sulat (Epistola) ni Juan 2:1; at ang Ebanghelyo ayon kay Juan 14:16, 14:26, 15:26, 16:7.”²⁰³

Dapat ba nating ipagpalagay na ang salitang ito ay nakatakas sa mga isip ng ibang mga sumulat ng ebanghelyo? Kung gayon nga, maaaring maghinala tayong ito ay hindi gaanong napakahalaga. Sa kabilang dako, ang limang talatang ito ay *maselan*. Sa katunayan, ang pagbibigay-diin ng Trinitarianismo sa pangangailangang tanggapin ang Espiritu Santo ay nakasalalay sa kaunting mga banggit na ito. Ikagagalak ng isang tao ang pagiging kakatwa ng ganitong pagkakaiba, sapagkat kung ang konsepto ng Parakleto ay gayong kaselan sa pananampalatayang nais ng Diyos na makamtan ng tao mula sa rebelasyon, dapat nating ipagtakang hindi ito nakagawa ng sapat na impresyon sa tatlong ibang awtor ng ebanghelyo upang mahalagang mabanggit. Kahit minsan.

Anuman ang maging mga dahilan, ang *parakleto* ay isa pang salitang madalas isalin nang mali sa “*Holy Spirit* (Banal na Espiritu)” o “*Holy Ghost*.” Bagamat ang makabagong salin ng Bibliya ay nagagawi sa mas malaking karangalan sa pag-aaral (akademya), ang *parakleto* ay madalas pa ring isalin nang pamali sa “*counselor* (tagapayo)” o “*comforter* (mang-aaliw)”. Ang tumpak na salin bilang “*helper* (katulong),” “*defender* (tagapagtanggol),” “*mediator* (tagapamagitan),” “*consoler* (tagabigay-kasiyahan),” “*advocate* (tagapagtaguyod),” ay magpapahiwatig ng isang tunay at pisikal na pag-iral, na magiging kaayon ng katotohanang “tinutunton ng ilan ang pinagmulan ng paggamit ng *parakletos* sa mga kasulatang Juanino (ni Juan)

²⁰⁰ *New Catholic Encyclopedia*. Vol 10, p. 989.

²⁰¹ Kittel, Gerhard and Gerhard Friedrich. p. 782.

²⁰² Achtemeier, Paul J. p. 749.

²⁰³ *New Catholic Encyclopedia*. Vol 10, p. 989.

pabalik sa konsepto ng mga makalangit na katulong..”²⁰⁴ At sino pa ang magiging higit na “makalangit na katulong” kundi si Gabriel, ang anghel mismo ng rebelasyon?

Gayundin, sa paggamit sa Griyego noong unang siglo, ang “*Parakletos* ay isang katawagang legal na kadalasang ginamit para sa abugado, tagapagtanggol, o tagapamagitan. Tapat sa batayang kahulugan nito, na isang ‘tinawag upang tumindig sa tabi, magtanggol, magpayo o mamagitan,’ ikinapit ito kapwa sa abugado at mga saksi.”²⁰⁵

Ang mga banggit na ito ay tumutulong na maunawaan natin ang kung ano ang kahulugan ng *parakleto* noong panahon ng rebelasyon. Subalit sa ilang dako sa paglipas ng panahon, ilang piling teologo ang nag-angking higit na nakaaalam, at nagbuo ng isang labis na kakaibang pang-unawa sa salita. Ang pag-ugnay ng *parakletos* sa isang pisikal na pag-iral ay napatunayang hindi magaan sa mga nagsikap na patatagin ang argumentong Trinitario, at lumilitaw na iniwasan sa lahat ng makakaya.

Kaya’t bilang pagbabalik-tanaw:

1. Ang depinisyon ng “banal na espiritu” ay mailap sa Krisityanismo, subalit matatag sa Islam, sa pagiging kasingkahulugan kay Gabriel, ang anghel ng rebelasyon.
2. Maraming depinisyon ang *pneúma*, subalit wala ito sa pagiging “banal na espiritu” sa orihinal nitong kahulugan sa Griyego.
3. Tanging ayon lamang sa hinango at di-tumpak na “di-Griyegong pagbuo ng kahulugan,” na ang *pneúma* ay isinasalin sa “banal na espiritu.”
4. Ang teolohiyang Kristiyano tungkol sa Espiritu Santo ay nakasalalay halos sa kabuuan sa Ebanghelyo at Unang Sulat ni “Juan.”
5. Ang Parakleto ay di-nababanggit sa alinman sa iba pang mga aklat ng Bagong Tipan.
6. Ang tumpak na salin ng *parakleto* ay lumilitaw na nagpapahiwatig ng isang pag-iral na

²⁰⁴ Kittel, Gerhard and Gerhard Friedrich. p. 783.

²⁰⁵ Hastings, James. *Dictionary of the Bible*. p. 183.

materyal (pisikal), na maaaring pantao o pang-anghel.

Taglay sa isip nang matatag ang mga puntong ito, ang nalalabi ay tuntunin ang kahulugan ng *Parakleto* sa limang talata ng Bagong Tipang katatagpuan nito. Ayon sa pagkakasunud-sunod:

1. Ang Unang Sulat ni Juan, 2:1 (I Jn 2:1), ipinakikilala si Jesus na isang “parakleto” [isinalin ditong “*advocate* (tagapagtanggol)]: “At kung magkasala ang isang tao, mayroon tayong isang tagapagtanggol [alalaong-baga, parakleto] sa Ama, si Jesucristo ang matuwid.” Kaya’t kung anuman ang isang “parakleto”— tagapagtanggol, katulong, mang-aaliw, *anuman* —iyon si Jesus, ayon sa talatang ito.

2. Ang Juan 14:16–17 ay nagsasaad, “At mananalangin ako sa Ama, at bibigyan Niya kayo ng isa pang katulong [alalaong-baga, isang parakleto], upang siya ay sumainyo habambuhay, maging ang Espiritu ng katotohanan, na hindi matatanggap ng daigdig, sapagkat walang nakakakita o nakakakilala sa kanya, subalit nakikilala ninyo siya, sapagkat nananahan siya sa inyo at magiging kasama ninyo.”

Pansinin ang pang-uring nagbibigay-katangi ang “isa pa” sa pariralang “isa pang katulong.” Ang salitang Griyegong ginamit sa talatang ito ay *allos*, na ang kahulugan ay “‘ang isa pa,’ sa eksaktong kung saan ay may marami, bilang kaiba sa *heteros*, kung saan mayroong dalawa lamang . . .”²⁰⁶ Ang pananalita ay tiyak at di-nagpapahintulot ng pagpapakahulugan (interpretasyon). Sa talatang ito, pinayuhan ni Jesus ang kanyang mga disipulo — at, sa pagpapalawak, ang lahat ng sangkatauhan — na asahan ang isa pang parakleto (alalaong-baga, isang katulong) kasunod ng kanyang pangangaral. Hindi lamang basta isa pang katulong, kundi isang kinikilala sa katapatan (alalaong-baga, “ang espiritu ng katotohanan”) at nagtataglay ng isang walang-hanggang mensahe (alalaong-baga, na siya ay sasainyo habambuhay).

Maipapasya ba nating ang “isa pa” (alalaong-baga, “‘ang isa pa,’ sa istriktong kung saan

²⁰⁶ Kittel, Gerhard and Gerhard Friedrich. p. 43.

ay may marami”) ay ang pinakahuling propeta sa mahabang hanay ng mga propeta, na nagtataglay ng isang huling rebelasyon? Hindi ba ito mas maginhawang konklusyon kaysa sa nadungisang pag-aangking naglalarawan si Jesus ng isang mahiwagang “espíritu santo,” gaya ng hinango sa isang di-mapatotohanang, “di-Griyegong pagbuo ng kahulugan?” Sa kabilang dako, ang konklusyong si Jesus ay pambihira sa isang isinilang, hindi nilikhang anak ng Diyos” na kaisipan kung may isa pang iba, “sa istriktong kung saan ay may marami . . .,” na lahat ng mga iyon ay nagtataglay ng eksaktong gayunding paglalarawan kay Jesus (alalaong-baga, ang paglalarawan sa “parakleto”) ay hindi lamang walang batayan, ito ay salungat pa sa kasulatan.

Bago pa magkalituhan sa puntong ito, ang Bagong Tipan ay nagpapatotoong ang Griyegong *pneúma* (isinalin sa ibaba bilang “espíritu”) ay hindi limitado sa mga mahiwagang pag-iral ngunit maaaring tumukoy sa mga taong may laman at dugo, kapwa mabuti at masama.

Halimbawa, ang Unang Sulat ni Juan 4:1–3 ay nagsasaad:

Mga minamahal, huwag kayong maniwala sa bawat espíritu, manapa’y suriin ang mga espíritu, kung sila ba ay mula sa Diyos; sapagkat maraming huwad na propeta ang lumabas sa daigdig. Sa pamamagitan nito ay nalalaman ninyo ang Espíritu ng Diyos: bawat spiritung umaaming si Jesucristo ay dumating sa laman (naging tao) ay mula sa Diyos, at bawat spiritung hindi umaaming si Jesucristo ay dumating sa laman ay hindi mula sa Diyos. At ito ang espíritu ng Anticristo, na narinig ninyong darating, at siyang ngayon ay narito na sa daigdig.

Ang talatang ito ay hindi lamang naglililaw sa pantaong kalikasan ng ilang “espíritu” (alalaong-baga, *pneúma*), subalit inaangkin ng mga Muslim na ang talatang ito ay tumatanggap kay Muhammad sa kalipunan niyaong “mula sa Diyos,” kundi *bawat* spiritung “umaaming si Jesucristo ay dumating sa laman ay mula sa Diyos.” Lahat ng ito ay sinabi ni Muhammad, lahat ng mga Muslim ay pinatitibayan ito, ang Banal na Qur’an ay nagtatala nito, at sa mga isip ng isang

bilyong Muslim, nakatatag ito.

3. & 4. Ang pangatlong pagtukoy sa “parakleto” ay sa Juan 14:26, na nagsasaad , “Ngunit ang katulong [alalaong-baga, Parakleto], ang banal na espiritu, na susuguin ng Ama sa ngalan ko, ay iituturo sa inyo ang lahat ng mga bagay, at ipaaalaala sa inyo ang lahat ng mga bagay na sinabi ko sa inyo.”

Ang pang-apat na pagtukoy, Juan 15:26, ay nagsasaad ng katulad din nito. Minsan pa, mapangangatwiranan ng mga Trinitario ang kanilang mga kahiwagaan sa talatang ito. Ang iba ay tumatanaw ng pagtukoy sa isang propetang magpapaalaala sa daigdig ng tunay na mensahe ni Jesus, bilang kasalungat ng paglihis na nabuo ng mga paniwala at doktrina ng sumunod na mga salinlahi. Minsan pa, iminumungkahi ng mga Muslim na dapat isaalang-alang ng mga Kristiyano si Muhammad at ang Banal na Qur’an. Ang pagkakaisa ng mga komentaryo, “Siya ay sasaksi sa katotohanan ng sinabi at ginawa at kung sino si Jesus,”²⁰⁷ at “bagamat ang makadiyos na Tagapagtanggol na ito ay siya rin mismong ‘Espiritu ng katotohanan’ (Juan 14:16; 15:26; 16:13), ang daigdig ay hindi makikinig sa kanya (14:17)”²⁰⁸ ay magkakaroon ng perpektong katuturan kung ang pagkapropeta ni Muhammad ay ipapalagay na makatotohanan. Gaya ng tinatalakay sa itaas, si Muhammad at ang Banal na Qur’an ay kapwa sumaksi sa “katotohanan ng sinabi, ginawa at kung sino si Jesus.” Bukod dito, si Muhammad ay nagtaglay ng reputasyon ng katapatan (alalaong-baga, ang “espiritu ng katotohanan”) — sa buong buhay na nakilala siya, maging sa kanyang mga kaaway, bilang *As-Saadiq Al-Ameen*, na ang kahulugan ay “ang makatotohanan; ang mapagkakatiwalaan.” At gayunpaman, ang higit na nakararami sa sangkatauhan ay hindi “makikinig sa kanya” ni tatanggapin ang kanyang mensahe.

5. Ang huling pagbanggit ng *parakleto* ay sa Juan 16:7: “Magkagayunman, sinasabi ko sa inyo ang katotohanan. Sa inyong kapakinabangan ay lilisan ako, sapagkat kung hindi ako lilisan, ang katulong ay hindi darating sa inyo; subalit kung ako ay lilisan, ipadadala ko siya sa inyo.”

²⁰⁷ *New Catholic Encyclope dia*. Vol 10, pp. 990.

²⁰⁸ *Ibid.*, pp. 989.

Ang huling pagtukoy na ito sa Parakleto, tulad ng isang maliit ngunit napakatuling itinudla, ay nagbabasura sa mga nakapaligid na doktrinang labis-labis kaysa walang-malay na sugat sa bukana. Ang mga Trinitario ay maaaring magpatuloy na panindigang ang *parakleto* ay tumutukoy sa mistikong (mahiwigang) Espiritu Santo / Banal na Espiritu, ngunit tinatanggihan ng Juan 16:7 ang posibilidad. Papaano? Si Jesus ay iniuulat na nagpahayag na kung hindi siya lilisan, ang “Parakleto” ay hindi darating; kahit na maramihan, *maraming* talata sa Bibliya ay nagpapahayag ng paglitaw ng “banal na espiritu” nang kapanahunan ni Jesus o bago pa rito.²⁰⁹ Hindi maaaring ang dalawa ay maging kapwa totoo, at ang pinakamakawatirang konklusyon, kung mapagkakatiwalaan ang Bibliya, ay ang katotohanang ang “banal na espiritu” at “parakleto” ay hindi magkasingkahulugan.

Para palalain ang kalituhan, tila si Jesus ay sumasalungat sa kanyang sarili. Sa Juan 4:17, ang Parakleto ay dating umiral: “subalit kilala ninyo siya [alalaong-baga, ang Parakleto], sapagkat nananahan siya sa inyo at sasainyo,” at ito ay may katuturan kung isasaalang-alang na si Jesus mismo ay kinikilalang Parakleto sa 1 Juan 2:1. Datapwat, sa Juan 16:7 ang Parakleto ay inihuhula: “Kung hindi ako lilisan, ang katulong [alalaong-baga, ang Parakleto] ay hindi darating sa inyo; subalit kung ako ay lilisan, ipadadala ko siya sa inyo.” Ang konklusyon ng simbahan? “Ang Parakleto ay isang iba pang Parakletong daratnan ni Jesus subalit hindi ito si Jesus (14:18, 16:7).”²¹⁰ Ang iba ay tumatanggap sa paliwanag. Ang iba ay naniniwalang nagsalita si Jesus tungkol sa kanyang sarili sa isang dako at ng isa pang propetang susunod sa isa pa. Bilyun-bilyong Muslim ay nagsiboto kay Muhammad bilang katuparan ng propesiyang ito, kagaya ng ilang milyong Mormon ang bumoboto kay John Smith, isang maliit na bilang ng mga Ahmadi’ites kay Mizra Ghulam Ahmad, ang Baha’i kay Mirza Ali Muhammad at Mirza Husain Ali, at ilang bilang (sa kamay) kay David Koresh, Jim Jones, Luc Jouret, Marshall Applewhite at mga katulad na nasa mga kulto (at

²⁰⁹ Tingnan ang 1 Samuel 10:10, 1 Samuel 11:6, Isaias 63:11, Lucas 1:15, 1:35, 1:41, 1:67, 2:25–26, 3:22, Juan 20:21–22.

²¹⁰ Kittel, Gerhard and Gerhard Friedrich. p. 892.

tingnan kung ano ang kanilang sinapit). Ang maselang isyu, samakatwid, ay maaaring hindi kung inihula ni Jesus ang isang susunod na propeta, kundi alin sa mga maraming nag-aangkin ng titulo ang tumupad sa hula.

12 – Pagpako sa Krus (Krusipiksyon)

Ang ulat sa aking kamatayan ay isang eksaherasyon (kalabisan).

—Mark Twain, liham sa *New York Journal*, pagtugon sa mga bali-balita tungkol sa kanyang pagpanaw habang nasa Europa

Kung mayroong isang punong bato sa ortodoksong Kristiyanismo, ito ay ang doktrina ng pagpako sa krus. Subalit kung inaasam ng mga Kristiyanong tatanggapin ng iba ang kanilang paniniwala, kinakailangan nilang tugunan ang paghahanap ng ebidensyang magpapatibay. Alam ng bawat isa ang kuwento. Alam ng bawat isa ang tala sa bibliya. Subalit alam din ng bawat isang ibang mga alamat ay pinalaganap sa loob ng mas mahabang panahon ng kasaysayang panrelihiyon, at ang tagal at katanyagan ng isang pandaraya ay di-nakapagbigay-bisa rito sa anumang paraan. Kaya't samantalang maraming tumatanggap sa krusipiksyon nang walang tanung-tanong, maraming iba pa ang hindi nasisiyahan. Ang mga taong ito ay nakababasa, “na si Cristo ay namatay para sa ating mga kasalanan ayon sa mga Kasulatan” (1 Mga Corinto 15:3), at nagtatanong, “Umm, ayon eksakto sa *aling* mga kasulatan?” Sa mga salita ni Carmichael “Sa bagay na iyan, ang buong pagpipilit, sa mga Ebanghelyo at gayundin sa mga Sulat ni Pablo, na ang bawat bagay ay naisagawa para sa katuparan ng mga Kasulatan, ay tila nakapagtataka. Walang gayong paniniwala — sa pagkamatay at muling pagkabuhay ng Mesiyas — ang nakatala man lamang sa

mga Judio, at katiyakang maging sa mga Kasulatang Hebreo.”²¹¹

Si Pablo mismo ay napintasan sa konsepto ng pagpako sa krus at ang mga kaugnay na misteryo nito nang isinulat niya, “Sapagkat ang mga Judio ay nakikiusap para sa isang tanda, at ang mga Griyego ay naghahanap ng karunungan, subalit kami ay nangangaral ng Cristong ipinako sa krus, sa mga Judio ay isang batong katitisan at sa mga Hentil (mga Griyego) ay kahangalan” (1 Mga Corinto 1:22–23).

Sa ibang salita, “Nangangaral kami ng isang bagay nang walang mga tanda at walang karunungan — sino ang kabilang sa amin?”

Walang kataka-taka kung gayon, na marami ang nagtuturing sa krusipiksyon bilang di-akma sa awa ng Diyos. Ang mga Muslim, halimbawa, ay naniniwalang si Jesus ay nailigtas sa pagpapako sa krus, alinsunod sa sumusunod: “Subalit hindi nila napatay siya [si Jesus], ni naipako siya sa krus, subalit gayon itong lumitaw sa kanila, at yaong naiiba roon ay puno ng alinlangan, nang walang (tiyak na) kaalaman, maliban sa haka-haka lamang na kasunod, sapagkat katiyakang hindi nila napatay siya: Hindi, itinaas siya ng Allah sa Kanyang sarili; at ang Allah ay Kataastaasan sa Kapangyarihan, Tigib ng Karunungan . . .” (TMQ 4:157–158)

Kung paniniwalaan ng isang taong si Jesus ay Diyos, mapagtatakhang bakit pahihintulutan ng Diyos ang sarili Niyang kamatayan gayong may kapangyarihan Siyang iligtas ang Kanyang sarili. Kung paniniwalaan ng isang taong si Jesus ay “Anak ng Diyos,” bakit hindi tutugunin ng Diyos ang panalangin ng Kanyang anak, nang si Jesus ay binabanggit na nagsabing, “Humingi ka, at ibibigay iyon sa iyo; humanap ka, at iyong masusumpungan; kumatok ka, at ikaw ay pagbubuksan. Sapagkat ang bawat humihingi ay tumatanggap, at ang naghahanap ay nakasusumpung, at ang kumatok ay pagbubuksan” (Mateo 7:7–8). Si Jesus ay iniuulat na *humingi* — hanggang sa pagpawisan ng “tila mga patak ng dugo” sa panalangin (Lucas 22:44) — at malinaw niyang hininging makaligtas. Subalit wala saanmang si Jesus ay binabanggit na

²¹¹ Carmichael, Joel. p. 216.

nagsabing, “Ang bawat humihingi ay tumatanggap, maliban sa akin.” Ang Mateo 7:9 ay nagsasaad, “O sinong tao sa inyo, na kapag ang kanyang anak ay humingi ng tinapay, ay bibigyan niya ng isang bato?” Sa ibang pananalita, sino ang nag-aakalang ang Diyos ay tutugon sa pagsamo ng kaligtasan ng isang propeta sa pamamagitan ng sa halip ay isang maikling katapusan ng linggo sa isang krus? Tigib ng liwanag ng araw at lahat ng sukang masisipsip ng isang tao sa isang espongha? May isang isyu rito ng pagiging di-angkop; kung naniniwala ang mga taong ang Diyos, o ang anak ng Diyos, ay isinilang sa isang banyos (paliguan) ng kanyang sariling ihi (na siyang binubuo ng tubig ng inunan ng sanggol o *amniotic fluid*), kung gayon ay hindi sila magkakaproblemang paniwalaang ang Diyos ay nagpakamatay (at ano pa nga ba ang itatawag sa pagpapahintulot sa Kanyang sariling mamatay gayong may kakayahan, bilang makapangyarihan sa lahat, na iligtas ang Kanyang sarili?). Gayundin, ang gayong mga tao ay di-mahihirapang maniwalang ang Diyos ay tumalikod sa Kanyang Anak sa panahon ng pinakamalaking pangangailangan. Ang nalalabing bahagi ng mundo ay magtataka: “Kaninong konsepto ng Diyos kaya naaangkop ito, gayunpaman?”

Bueno, isa rito si Tertullian, ang unang nabanggit na pasimuno ng pormulang Trinitario. Ang komentaryo ay naibigay, na “Si Tertullian ay nagtamasa ng kabalintunaan (di-mapaniwalaan). Sa kanya, ang makadiyos na katangian ng Kristiyanismo ay nabigyang-katarungan hindi ng pagkamakatwiran nito kundi ng buong katotohanang ito ang uri ng bagay na hindi makakayanang imbentuhin ng isang karaniwang pag-iisip. Ang pagpapako sa krus ng Anak ng Diyos ay lumilitaw na katawa-tawa at maalingasngas: ‘Naniniwala ako sapagkat ito ay sukdulang kalabisan.’”²¹²

Naniniwala ako sapagkat ito ay sukdulang kalabisan. Kung gayon ang pamamaraan ng Diyos, wala ba tayong katarungang paniwalaan ang bawat isang sukdulang kalabisang teorya ng pagkadiyos — mas “katawa-tawa at maalingasngas,” ay mas mabuti?

Sa isang lugar, may makapagsasabing, “Ngunit si Jesus ay kinailangang mamatay para sa

²¹² McManners, John. p. 50.

ating mga kasalanan!” May magtataka, “Bakit? Dahil hindi tayo mapatatawad ng Diyos sa ibang paraan? Dahil *nangangailangan* ang Diyos ng sakripisyo?” Hindi ito ang itinuturo ng Bibliya. Iniuulat na si Jesus ay nagturo ng mensahe ng Oseas 6:6, “Hangad ko ang awa, at hindi sakripisyo.” At hindi lamang miminsan — ang aral ay karapat-dapat sa dalawang pagbanggit, ang una ay sa Mateo 9:13, ang ikalawa ay sa Mateo 12:7. Bakit, kung gayon, nagtuturo ang mga kapariang si Jesus ay dapat isakripisyo? At kung siya ay sinugo para sa dahilang ito, bakit siya nanalangin para mailigtas?

Bukod dito, bakit dapat tayong maniwala upang makaligtas? Sa isang dako, ang kasalanang orihinal ay pinanghahawakang umiiral, sa maniwala tayo o hindi. Sa kabilang banda, ang kaligtasan ay pinanghahawakang nakasalalay sa pagtanggap (alalaong-baga, sa paniniwala) sa pagpako sa krus at pagtubos ni Jesus. Sa unang kaso, ang paniniwala ay itinuturing na hindi kaugnay; sa pangalawa, ito ay kinakailangan. Lumilitaw ang katanungan, “Pinagbayaran ba ni Jesus ang halaga o hindi?” Kung pinagbayaran niya, ang mga kasalanan natin kung gayon ay napatawad, sa maniwala tayo o hindi. Kung hindi niya pinagbayaran ang halaga, hindi ito mahalaga sa alinmang paraan. Sa huli, ang pagpapatawad ay hindi *nagkakaroon* ng halaga. Ang isang tao ay hindi makapagpapatawad ng pagkakautang ng iba at pagkatapos ay hihingi pa ng kabayaran. Ang argumentong ang Diyos ay nagpapatawad, subalit kapag binigyan lamang ng isang sakripisyong sinasabi Niyang hindi naman Niya kailangan sa unang banda (tingnan ang Oseas 6:6, Mateo 9:13 at 12:7) ay humahatak ng isang pakpak at mga gulong ng kariton pababa ng paliparan ng makatwirang pagsusuri. Saan, kung gayon, nagmumula ang pormula? Ayon sa kasulatan, ito ay hindi mula kay Jesus. Kaya’t naniniwala ba ang mga tao sa mga turo *tungkol* sa propeta nang may higit na pahalaga kaysa roon sa mga turo *ng* propeta? Isinusumpa ng Bibliya ang gayong mga tumbalik na paunang pagpapahalaga, sapagkat ang Mateo 10:24 ay nag-uulat na nagpahayag si Jesus, “Ang isang disipulo ay hindi nakatataas sa kanyang guro, ni ang lingkod sa itaas ng kanyang panginoon.”

Ano, kung gayon, ang dapat nating maunawaan sa talata, “Pagkatapos ay sinabi niya sa kanila, ‘Sa gayon nasusulat, at sa gayon ay kailangang ang Cristo ay magdusa at bumangon mula

sa mga patay sa ikatlong araw (Lucas 24:46)? Sa pamimili sa pagitan ng literal o matalinghagang interpretasyon, tanging ang talinghaga ang may katwiran kung iuugnay natin ang di-paghahangad ng Diyos sa sakripisyo at ang pangangailangang si Jesus ay “mamatay” para sa mga kasalanan ng sangkatauhan. Bukod dito, ang pagtukoy na biblikal sa kamatayan ay kadalasang metaporikal (matalinghaga), gaya ng pahayag ni Pablo tungkol sa kanyang pagdurusang, “Ako ay namamatay araw-araw” (1 Mga Corinto 15:31).

Kung kaya’t marahil, ang “pagbangon mula sa mga patay” ay hindi nangangahulugang literal na pag-angat mula sa katayuan ng aktwal na kamatayan, bagkus mula sa isang matalinghagang kamatayan, tulad ng:

1. Nawalan ng malay-tao o natutulog (gaya ng “Siya ay natulog na tila isang patay na tao”).
2. Nagdusa (gaya ng maraming biblikong paghahambing ng pagdurusang at kamatayan).
3. Nawalan ng kakayahan (gaya ng “Wala akong nagawang anuman kagabi, patay na patay ako”).
4. O naiwan sa isang puntod (nitso / libingan), naipagkamaling patay, subalit sa katotohanan ay buhay (gaya ng “Siya ay mahimalang gumaling — nagbalik siya mula sa mga patay”).

Sa alinmang pangyayari, isinasalaysay ng Mateo 12:40 si Jesus sa pagtuturong, “Sapagkat kung paanong si Jonas ay tatlong araw at tatlong gabing nasa loob ng tiyan ng malaking isda, gayon ding ang Anak ng Tao ay tatlong araw at tatlong gabing pasasadibdib ng mundo.” Ang payak na (simpleng) talatang ito ay nagbubukas ng mga pasukan ng isang di-gaanong nakaplanong sakop ng kaisipan. Ang “tatlong araw at tatlong gabi” ay dapat ipagpalagay na eksaktong kung ano ang sinasabi nito, sapagkat kung hindi ay hindi ito maipapahayag nang may gayong sapat na linaw. Datapwat, kung paniniwalaan natin ang Bibliya, si Jesus ay gumugol lamang ng isang araw at dalawang gabi — Biyernes na magdamag, Sabadong maghapon at Sabado ng gabi — sa loob ng

sepulkro (libingan) kasunod ng di-umano'y krusipiksyon. Nagdudulot ba ito ng problema? Dapat nating isiping gayon nga, sapagkat ang banggit sa itaas ay siyang tugon ni Jesus sa paghiling para sa isang palatandaan, na isinasalaysay na kanyang tinugon, “Ang isang imbi (masama) at mapakiapid na henerasyon ay humahanap ng isang palatandaan, at walang tandang maibibigay rito maliban sa tanda ng propetang si Jonas. Sapagkat kung paanong si Jonas ay tatlong araw at tatlong gabi sa tiyan ng malaking isda, gayon ding ang Anak ng Tao ay tatlong araw at tatlong gabi sa dibdib ng mundo” (Mateo 12:38–40). Ang nasa itaas, “Walang tandang ibibigay rito maliban sa . . .” ay nagpapahayag, nang buong katiyakan, na ito *lamang* ang tandang maibibigay ni Jesus. Hindi ang paggamot sa mga ketongin, hindi ang pagpapagaling ng mga bulag, hindi ang pagbuhay sa mga patay. Hindi ang pagpapakain sa mga tao, hindi ang paglakad sa ibabaw ng tubig, hindi ang pagpapayapa sa unos. Hindi . . . *walang* tandang ibibigay kundi ang tanda ni Jonas.

Maraming Kristiyano ang nagsasalalay ng pananampalataya sa isang bagay na nakikita nilang isang milagro, maging nakasulat sa Bibliya, iniuugnay sa mga santo, o bunga ng personal na karanasan. At gayunpaman, kapansin-pansing ibinubukod ni Jesus ang tanda ni Jonas bilang tanging tandang ibibigay. Hindi ang mga rebultong lumuluha, hindi ang mga pangitain kay Maria, hindi ang mga mahimalang pagpapagaling. Hindi ang pagsasalita ng mga wika, hindi ang pagtataboy ng mga espiritu, hindi ang pagtanggap sa *Holy Ghost* (Espiritu Santo). Tanging ang tanda ni Jonas. Iyon lamang. Yaong tumanggap ng iba't ibang mga tanda ay dapat mapagkilalang, alinsunod sa Bibliya, ginagawa nila ito nang labag sa turo ni Jesus. At kung isasaalang-alang ang pagbibigay-diin sa tanda ni Jonas, dapat nating suriin ito.

Sinasabi ng Bibliyang si Jesus ay ipinako sa krus nang Biyernes, na nagpapaliwanag kung bakit ang mga Judio ay napilitang apurahin ang kanyang kamatayan, kasama ng dalawa pang mga kriminal na ipinako sa krus na kasama niya. Ang takipsilim (paglubog ng araw) ng Biyernes ay nagsisimula ng Judiong *Sabbath*, sapagkat ang kalendaryong Hebreo ay *lunar* (ayon sa buwan), na ang ibig sabihin ay nagwawakas ang kanilang maghapon sa paglubog ng araw. Samakatwid, ang paglubog ng araw ng Biyernes ay nagbabalita ng pagsisimula ng Sabado, ang *Sabbath* ng Judio.

Ang problemang kinakaharap ng mga Judio ay ipinagbabawal ng batas ng Judio ang pag-iwan ng mga bangkay nang nakabitin magdamag (maging sa isang krus o sa bitayan — Deuteronomio 21:22–23), subalit nagbabawal din ng pagbababa ng mga bangkay at paglilibing nang *Sabbath*. Ito ang isang Bitag Bilang 22 ng Lumang Tipan. Kung alinman sa mga ipinako ay namatay nang *Sabbath*, hindi maaaring iwanan ng mga Judio ang bangkay ni ilibing iyon. Ang tanging praktikal na solusyon ay madaliin ang kamatayan ng mga isinumpa, at ito ang dahilan kaya ang mga sundalong Romano ay pinapunta para baliin ang kanilang mga binti.

Ang bilis ng pagpatay ng krusipiksyon ay batay hindi lamang sa tibay ng loob ng tao, na hindi mahuhulaan, kundi gayundin sa kanyang lakas ng katawan (pisikal). Karamihan ng mga krus ay ginawang may maliit na upuan o isang bloke ng kahoy para sa mga paa, para makaya ang bahagi ng bigat ng biktima upang magtagal ang pahirap. Sa kaso ni Jesus, ayon sa tradisyong Kristiyano, ang kanyang mga paa ay ipinako sa krus. Ang dahilan ng ganitong kalupitan ay mapilitan ang isinumpang suportahan ang kanyang bigat sa mga paang may tusok, na matinding magpapalaki ng paghihirap. Gayunman, ang mga Romano ay kadalasang minadali ang pagkamatay sa pamamagitan ng pagbali sa mga binti ng biktima. Sa kawalan ng pagsusuporta sa kanyang katawan, ang nakapako ay nakabiting ang bigat ng kanyang katawan ay nakalaylay sa mga brasong nakadipa, na nagbibigay-pagod sa mga kalamnan ng paghinga. Unti-unti, ang biktima ay hindi na makakahinga. Ang pamamaraan ng pagkamatay, samakatwid ay unti-unting pangangapos ng paghinga — higit pang mabagal sa mga taong may higit na pagtitiis at kagustuhang mabuhay.

Ang Bibliya ay nag-uulat na ang mga sundalong Romano ay ipinadala upang baliin ang mga binti ng mga isinumpa, ngunit sa kanilang pagdating, nakita nilang patay na si Jesus. Kasunod nito, inialis siya sa krus at inilagay sa sepulkro. Kailan? Biyernes ng huling oras ng hapon, bago lumubog ang araw.

Linggo ng umaga, *bago sumikat ang araw*, nagbalik si Maria Magdalena sa puntod, pagkalipas magpahinga sa *Sabbath* ayon sa batas (Lucas 23:56 at Juan 20:1), at natagpuang walang laman ang puntod. Siya ay sinasabihang si Cristo ay muling nabuhay (Mateo 28:6, Marcos 16:6,

Lucas 24:6). Ang aritmetika ay natutuos nang isang gabi (Biyernes ng paglubog ng araw hanggang sa Sabado ng pagsikat ng araw), at isang maghapon (Sabado ng pagsikat ng araw hanggang paglubog), at isang gabi (Sabado ng paglubog hanggang maaga-aga bago ang Linggo ng pagsikat ng araw). Kabuuan ng lahat-lahat? Dalawang gabi at isang araw — isang malayong paghahambing sa “tatlong araw at tatlong gabing” tinutukoy sa “tanda ni Jonas” mula kay Jesus. Minsan pa, ang isang tao ay alin sa tanggaping ang ganyang ebidensya ay hindi tamang kabuuan, o muling isulat ang mga batas ng matematika..

Ang isa pang piraso ng ebidensya ng palaisipang biblikal na ito ang marapat na isaalang-alang. Ang binabanggit na, “Kung si Jonas . . .” (o kaya, ayon sa *New Revised Standard Version*, “Kung paanong si Jonas . . .”) ay naghahambing sa katayuan ni Jesus sa katayuan ni Jonas. Kahit mga bata sa paaralan ay nakaalam na si Jonas ay buhay mula nang bawasan ng kanyang mga kasama ang bigat ng pampatatag ng barko sa kanyang timbang, hanggang sa medyo maalong sandali ng pagkabawas patungo sa mabuhanging tabing-dagat. Yayamang buhay si Jonas sa buong pagsubok, mapag-iisip-isip ng isang taong si Jesus, “kung paanong si Jonas . . .” ay buhay rin sa buong pagkakataon. Makabuluhang mapansing nang ang puntod ay dinalaw nang Linggo ng umaga, bawat isa sa mga ebanghelyo ay naglalarawan kay Jesus na “bumangon,” na hindi gaanong nakapagtataka, sa harap ng katotohanang ang mga malalamig na tipak ng bato, di-gaya ng mainit, mga katreng-tubig na may nahaharangang alon, ay hindi makapag-aanyayang gaano sa isang tao upang maghandang matulog. Ang nawawala sa Bibliya, gayunman, ay ang pahayag na si Jesus ay nabuhay na mag-uli. Iniuulat na sinabi ni Jesus, “Ako ay dumating mula sa Ama at naparito sa daigdig. Muli, lilisanin ko ang daigdig at tutungo sa Ama” (Juan 16:28). Subalit gaano ito kaiba sa sinuman sa atin? At saan sinasabi ni Jesus na siya ay mamamatay at mabubuhay na mag-uli sa pamamaraang ito? Ang salitang “muling nabuhay” ay hindi natatagpuan saanman. “Bumangon mula sa mga patay” ay binabanggit nang ilang ulit, ngunit hindi kailanman ni Jesus mismo. At mapapansing maraming Kristiyano ng ikalawa at ikatlong dantaon ang naniwalang si Jesus ay hindi

namatay.²¹³

Maaaring hindi ito makapagpapabago ng paraan ng pag-iisip ng isang tao, ngunit sa pinakamababa’y dapat itong maglarawan ng mga makatwirang pananaw na nagiging bunga ng pagtatalaga ng pangunang pagsasaalang-alang sa mga nakatalang salita ni Jesus laban sa mga salita ng iba. Ang pang-unawang Islamiko ay isang gayong pananaw — isang nagpapatibay sa pagkapropeta ni Jesus habang nililinaw na ang mga turo sa bibliya ay hindi lamang nagpapawalang-halaga sa maraming sangkap ng itinatag ng doktrinang Kristiyano,” ngunit nagpapatatag din sa ideolohiyang Islamiko.

Nang mga nakaraang taong kailan lamang, maraming mga nakatuklas ng kanilang mga pag-aalinlangang nabigyang-lakas ng isang hanay ng mga nasasangkot na teorya sa mga aklat ng maselang hamong Krisityano. Isa sa mga gayong lathala, *The Jesus Conspiracy (Ang Sabwatan kay Jesus)* nina Holger Kersten at Elmar R. Gruber, ay may natatanging kapakinabangan tungkol sa paksa ng kabanatang ito, sapagkat ang mga may-akda ay naglalahad ng makapangyarihang ebidensyang kung sinuman ang nabalutan ng Kulubong (*Shroud*) ng Turin ay hindi namatay. Ipinalagay ni Gruber na napagkilala ng Simbahang Katoliko ang magiging nakawawasak na tindi ng teoryang ito, kung totoo. Kunsabagay, kung ang ebidensya ay nagpalagay na si Jesus ay nabalutan ng kulubong subalit hindi namatay, ang simbahan ay maiiwang walang isang kamatayan, walang isang pagtubos, walang isang pagkabuhay na mag-uli at, sa madaling salita, ang simbahan ay maiiwang walang isang simbahan. Sa mga salita ng Unang Sulat sa mga Corinto 14:14–15, “At kung si Jesus ay hindi bumangon, ang aming pangangaral kung gayon ay hungkag (walang laman) at ang inyong pananampalataya ay hungkag din.. Oo, at kami ay natatagpuang mga bulaang saksi ng Diyos”

Ipinapalagay ng mga may-akdang ang simbahan ay tumugon sa pamamagitan ng sadyang pagwawalang-halaga sa kulubong, pati hanggang sa pagpapahuwad sa mga pagsusuring karbon

²¹³ Ehrman, Bart D. *Lost Christianities*. p. 2.

tungkol sa petsa.

Bueno . . . marahil. Ang ebidensya ng mga awtor ay malaman, at . . . ang kanilang lohika (pangangatwiran) ay nakahihikayat, at . . . maaaring sila ay mali. Subalit muli, maaaring sila ay tama. Ang posibilidad ay, hindi natin malalaman kailanman. Ang tanging bagay na *alam* natin tungkol sa kulubong ay ang hindi kumikilos ang simbahang Katoliko tungkol sa pagiging totoo ng kulubong, at dapat tayong magtaka kung bakit ito tumututol sa higit na independiyenteng (mula sa labas) na pagsusuri. Kung hindi totoo, ang kulubong ay higit lamang ng kaunti sa pagiging pambihira, kaya't bakit hindi tabasin ang ilang di-mahalagang hilatsa mula sa mga gilid at ipamigay ang mga ito sa mga nasa paligid? Ngunit hindi, ang mga tagapag-ingat ay itinatago ang kulubong nang nakasusing mahigpit, at dapat tayong magtaka kung bakit, kundi sa dahilang natatakot sila sa mga magiging resulta.

Sa anu't ano man, ang mga Muslim ay naniniwalang si Jesus sa una pa lamang ay hindi kailanman naipako sa krus, “ngunit ito ay gayong pinalitaw . . .” (TMQ 4:157). Kung ang palagay ay magmukhang kalabisan sa mga pinalaking isipin ang kabaligtaran, ang doktrina ng krusipiksyon ay nagiging higit pang kataka-taka kapag inilagay sa tabi ng Deuteronomio 22:23, na nagsasaad, “Ang sinumang nakabitin [alalaong-baga, sa isang bitayan o pagpako sa krus] ay isinusumpa ng Diyos.” Ang mga magkakasabay na pag-aangkin sa di-kamalian sa bibliya at sa pagiging anak ng diyos ng nakapakong si Jesus ay nagbibigay ng isang tunay na kakatwang liwanag kaninumang nagtataguyod sa mga gayong paniniwala, sapagkat ang salungatan ay kapuna-puna. Alin sa hindi naipako si Jesus, ang Bibliya ay mali, o, ayon sa kasulatan, si Jesus ay isinumpa ng Diyos. Ang paniniwalang ang propeta, anak o kahati ng Diyos (gaano mang ituring si Jesus) ay isinusumpa rin ng Diyos, ay magiging katanggap-tanggap lamang doon sa mga may pagkabaog ng kakulangan. Ang mga pirasong nasa itaas ay di-mapagsasama-sama sa isang sisidlan. Mayroong dapat na alisin — isa o higit pang elementong marapat kilalanin kung ano iyon — isang panlilinlang — at matanggal. Kung hindi, ang sisidlan sa kabuuan ay nagtataglay ng mga imposibleng katangian ng di-kapani-paniwala (*make-believe*), o marahil ay dapat nating sabihing “gawing-paniniwala (*make-*

belief).”

Gayon ding nakalilito ang Mga Hebreo 5:7, na nagsasaad na sapagkat si Jesus ay isang taong matuwid, tinugon ng Diyos ang kanyang panalanging makaligtas sa kamatayan: “Sa mga araw ng kanyang buhay, si Jesus ay nag-alay ng mga panalangin at pagsamo, na may malakas na pagsigaw at pagluha, sa nakapagligtas sa kanya sa kamatayan, at siya ay dininig dahil sa kanyang banal na pagtalima” (Mga Hebreo 5:7, *NRSV*). Ngayon, ano ang kahulugan ng “Dininig ng Diyos ang kanyang panalangin” — na narinig ng Diyos iyon nang malakas at malinaw at winalang-bahala iyon? Hindi, ito ay nangangahulugang tinugunan ng Diyos ang kanyang panalangin. Katiyakang hindi ito maaaring mangahulugang narinig ng Diyos at tinanggihan ang panalangin, sapagkat sa gayon, ang pariralang “dahil sa kanyang banal na pagtalima” ay magiging walang katuturan, katulad ng mga linyang, “Narinig ng Diyos ang kanyang panalangin at tinanggihan ito sapagkat siya ay isang taong matuwid..”

Ngayon, samantalang itinatatwa ng mga Muslim ang krusipiksyon ni Jesus, hind inila tinatanggihang *may isang* naipako sa krus. Kaya’t sino ang iniisip ng mga Muslim na naipako sa halip niya? Ito ay isang bagay na mapagtatalunan, at hindi labis na mahalaga. May ilang nag-aakalang itinaas ng Allah si Jesus at binago ang mga anyo ni Judas upang makamukha ni Jesus, na nagwakas na si Judas ang naipako sa krus sa halip niya, sa gitna ng pagkalinlang ng mga nanood. Bueno, marahil. Ngunit muli, hindi marahil. Walang mapilit na ebidensyang makapagtataguyod sa kuru-kurong ito, bagamat hindi ito umaayon sa mga paninindigan sa bibliya at Qur’an ng mga taong umaani ng kanilang ipinupunla.

Kapansin-pansing may mga tumututol sa pag-aakalang napako sa krus si Judas sa batayang, ayon sa Mateo 27:5, inihagis ni Judas ang pilak na galing sa masama nang pabalik sa mga pari at “umalis at nagbigti sa sarili.” Kaya’t wala siya sa paligid upang maipako sa krus. Sa kabilang dako, itinatala ng Mga Gawa na si Judas ay “bumili ng isang bukid mula sa mga kabayaran ng kasalanan; at sa pagbagsak nang una ang ulo, sumambulat ang kanyang tiyan at nagsilabasan ang kanyang mga lamanloob” (Mga Gawa 1:18). Kaya’t kung ang mga awtor ng Mga Gawa at Mateo ay di-

magkasundo sa bagay na ito, kung ano talaga ang nangyari ay huhulaan ng kahit sino.

Marahail ay maaari nating masdan ang isyung ito sa ibang anggulo. Kung ang ideyang si Judas ay naipako sa halip ni Jesus ay lumalabas na nakapag-aalinlangan dahil sa teknikalidad, hindi dapat marahil magkagayon; inilalarawan ang Diyos na pinigilan ang mga mata ng dalawang disipulo (alalaong-baga, mga malalapit na kasamahang dapat na makilala agad ang kanilang guro) nang kanilang makatagpo ang diunano'y "bumangong" si Jesus sa daang patungo sa Emmaus, "kaya't hindi nila siya nakilala" (Lucas 24:16). Ang isa pang magiging halimbawa sa bibliya ay nang si Maria Magdalena ay iniulat na nabigong makilala si Jesus sa labas ng puntod, "sa pag-aakalang siya ang hardinero . . ." (Juan 20:15). Si Maria Magdalena? Hindi ba *niya* makikilala siya, kahit sa liwanag ng maagang umaga?

Sadyang-kawili-wiling ang konseptong ito ng pagpapalit sa pagkakapako ay hindi lubos na banyaga sa Krisitiyanismo. Sa mga sinaunang Kristiyano, ang mga Corinto, Basilidiano, Paulicio, Cathari at Carpocracio ay pawang naniwalang naligtas ang buhay ni Jesucristo. Ang mga Basilidiano ay naniwalang si Simon Cireneo ay naipako sa halip niya, na maaaring hindi isang palagay na di-makatwiran, kung isasaalang-alang na si Simon Cireneo ay nagpasan ng krus ni Jesus (tingnan ang Mateo 27:32, Marcos 15:21 at Lucas 23:26). Bilang magkakauri, ang lahat ng mga taliwas na sektang nabanggit sa itaas ay napagpasyahang mga *Gnostic* (sinaunang kulto) at/ o mga erehe ng simbahan, at mga nasugpo nang marahas ng isang mayoryang Trinitariong nanunog hanggang mamatay nang mapamaraan hanggang sa makalimutan ang mga nagsitutul noong mga unang 15 dantaon ng pamumunong Katoliko (na ang pinakahuling paglilitsong naganap ay sa Mexico noong 1850 *CE*).

Upang maging patas, ang ideolohiyang *Gnostic* ay sadyang nagkaroon ng puwang sa marami, kundi man sa karamihan, o maging sa lahat ng pangkat na itinuring na mga kumalaban sa ortodokso (sinaunang Kristiyanismo). Subalit muli, ang teolohiyang *Gnostic* ay may puwang din sa ortodokso, sapagkat ano ba ang *gnosis* kundi yaong paniniwalang ang mga nagpasimula nito ay may kaunting kaalamang mahirap liripin (unawain) subalit pangunahing kailangan para sa

kaligtasan, na alin sa di-maipaliliwanag o kaya'y di-mapangangatwiran? At ano ba hanggang ngayon ang nailantad ng ganitong talakayan, kundi ang kakulangan ng batayan sa kasulatan para sa batas ng ortodoksong Trinitario?

Sa mga pangkat sa itaas, ang mga Paulicio (na ang pangalan marahil ay hinango sa kanilang debosyon o katapatan kay Paul o Pablo ng Samosata) ang naghahawak ng natatanging malasakit. Si Pablo ng Samosata ay kinuha di-umano ang kanyang turo mula kay Diodoro, pinuno ng simbahang Nazareno ng Antioquia. Ang kanyang mga turo pagkatapos ay nagsanga mula sa punongkahoy ng ideolohiyang mula sa mga apostol sa pamamagitan ng mga taong tulad ni Luciano (na pagkatapos ay nagturo kay Ario), Eusebio ng Nicomedia, at maging kay Nestorio (na ang impluwensya ay lumaganap mula sa Silangang Europa hanggang kasinlayo ng silangang gaya ng China at kasinlayo ng timog gaya ng Abyssinia. Ang impluwensyang Paulicio ay unti-unting kumalat sa karamihan, kundi man sa kabuuan, ng Europa at Hilagang Africa. Datapwat gayong kaganap ang kanilang pagkagapi mula sa Simbahang Katolika Romana nang panahon ng pagmamalupit kung kaya't sila at ang kanilang mga aklat ay talagang ganap na winasak. Noon lamang gitnang ika-19 na dantaon nang ang isa sa kanilang mga banal na aklat, *The Key of Truth (Ang Susi ng Katotohanan)*, ay natuklasan sa Armenia at naisalin. Mula sa dokumentong ito, ang pananaw sa kanilang mga paniniwala at gawa ay maaaring mapag-alaman,.

Maaaring ang mga Paulicio ay makapag-anyaya ng pagsumpa sa kanilang doblehang ideolohiya, pagtanggap sa pagpapakamatay at labis na asetisismo (pagtalikod sa makamundong buhay). Tanyag dito ang kakatwang konseptong Paulicio ni Jesucristo sa pagiging pantsma (pangitain), at hindi tao. Sa kabilang dako, ang mga Paulicio ay nanangan sa paniniwala sa kaisahan ng Diyos, pagsisilang ng birhen, pagbibinyag, at ibang mga paniniwala at kaugaliang nagmumula pa sa kapanahunang apostoliko. Kabilang sa talaan ng kanilang mga katangian ay ang kapansin-pansing kawalan ng isang itinatag na kaparian o pamunuan ng kleriko. Ang mga pinuno ay nagsipag-asawa at nagkapamilya. Ang kanilang mga seremonya ay kinakitaan ng kapayakan (pagkasimple) ng pagsamba at kawalan ng mga sakramento: ni hindi man lamang sila gumamit ng

banal na tubig. Ang mga Paulicio ay tumangging gumamit ng anumang nakikitang bagay sa pagsamba — walang mga relikyang (bagay na makasaysayan). walang mga rebulto, wala maging krus. Itinuring nilang ang paggamit ng mga rebulto, maging nakalarawan o nakaukit, ay idolotriya (pagsamba sa diyus-diyusan), na banyaga sa mga turo ni Jesus, at paglabag sa ikalawang utos. Ang doktrina ng pagkakatawang-tao ay mukhang tinanggihan, na kagaya rin ng mga doktrina ng kasalanang orihinal at ng Trinidad — mga tinanggihang lahat sa batayang kulang ng pundasyong biblikal. Ang mga Paulicio ay tumanggi sa sinasabing pagpako kay Jesus sa krus, at bunga nito ay tumanggi sa mga doktrina ng pagkabuhay na mag-uli, pagbabayad at pagtubos ng mga kasalanan. Tinanggihan din nila ang pagbibinyag sa sanggol bilang isang pagbabagong banyaga sa mga turo at gawa ni Jesus, at inangking ito ay walang-saysay yayamang ang mga bata ay walang kakayahan sa pananampalataya at pagsisising para sa may sapat na gulang. Binoykoteo nila (di-tinangkilik) ang Pasko sa katwirang ito ay pagdiriwang na labag na binuo bilang pagbibigay sa mga pagano, na nagsisamba sa kanilang Diyos ng Araw nang tatlong araw kasunod ng *winter solstice* (simula ng taglamig), sa ika-25 ng Disyembre, sa taunang kapistahan ng *Sol Invictus* (Ang Di-Malulupig na Araw). Kapwa sila hindi humingi o tumanggap ng mga ikapung handog, nagpanatili ng mahigpit na diyeta, nagbigay-diin sa debosyon sa pagsamba sa lahat ng aspeto ng buhay at naghangad ng kalinisan ng pag-uugali, pag-iisip, pananalita at paggawa.

Ang isang mas mabuting modelo ng karpinterong-Hari ay magiging mahirap matagpuan, ngunit dahil lamang sa kanilang paniniwala, sila ay pinatay. Sa loob ng mga dantaon ang mga Paulicio ay inusig saanman sila natagpuan. Muling itinatag ni Emperatris Teodora ng Bizanteo ang pagsamba sa rebulto sa Constantinopla noong ikasiyam na dantaon at, kagaya ng itinala ni Gibbon, “Ginalugad ng kanyang mga inkisitor (tagasiyasat) ang mga lunsod at kabundukan ng Asia Minor, at ang mga mapagmapuri ng emperatris ay nagpatibay na, sa isang maikling pamumuno, sandaang libong mga Paulicio ang sinawi ng espada, bitayan, o mga apoy.”²¹⁴

²¹⁴ Gibbon, Edward, Esq. Vol. 6, Chapter LIV, p. 242.

Nang bandang huli, ang mga Paulicio ay naitaboy mula sa Armenia hanggang sa Thrace, at tuloy hanggang Bulgaria. Mula roon, kumalat sila sa Serbia, Bosnia at Herzegovina, pagkaraan ay sa hilaga hanggang Alemanya, kanluran hanggang Francia, at timog hanggang Italia. Sa dagat, nakatagpo sila ng mga ruta hanggang sa Venecia, Sicilia at Timog Francia. Ang mabilis na paglaganap ng teolohiyang Paulicio, na waring nagbalik-buhay sa Cathari (nangangahulugang “ang Dalisay”) noong o sa paligid ng ika-11 dantaon, ay naging isang malalang banta sa Simbahang Katoliko, at kinondena (isinumpa) sa mga Konseho ng Orleans noong 1022, ng Lombard noong 1165, at ng Verona noong 1184. inilarawan ni San bernardo ng Clairvaux ang Cathari ng: “Kung tatanungin mo sila, wala nang iba pang higit na Kristiyano; tungkol sa kanilang pakikipag-usap, wala nang iba pang masisisi nang mas maliit, at kapag nagsasalita sila, nagpapatotoo sila sa pamamagitan ng mga gawa. Tungkol sa mga pag-uugali ng erehe, wala siyang dinarayang sinuman, wala siyang inaaping sinuman, wala siyang sinasaktang sinuman; ang kanyang mga pisngi ay maputla sa pag-aayuno, hindi siya kumakain ng tinapay ng pag-aaksaya ng panahon, ang mga kamay niya ay gumagawa para sa kanyang ikabubuhay.”²¹⁵

Gayunpaman, isinumpa ng simbahan ang Cathari, hindi dahil sa kanilang kabutihang-asal at katapatan, kundi sa kanilang ideolohiya. Kundi pa hanggang sa Inkisisyon (*Inquisition*) ng Gitnang Panahon sa ika-13 dantaon, saka pa lamang naisakatuparan ng simbahan ang pagsumpa sa kanila, subalit pagkatapos, sa pagbukas ng mga pasukan ng baha sa digmaan ng maraming dantaon, inilapat nila ang buong lakas ng kanilang pagkamuhi nang may paghihiganting sapat na makapagtatag ng kanilang kapangyarihan at makawasak ng kanilang mga kaaway. Ang pagkatalo ng mga Paulicio, Cathari at ibang mga “ereheng” sekta ng Kristiyanismo ay sumasaksi sa kahindik-hindik na pagkamabisa ng paglilinis sa relihiyon ng Inkisisyon sa Gitnang Panahon at ng mga sumunod na panahon ng pagmamalupit. Nagkokomentaryo si F. C. Conybeare,

²¹⁵ Lea, Henry Charles. 1958. *A History of the Inquisition of the Middle Ages*. New York: Russell & Russell. Vol. I, p.

Iyon ay hindi hungkag na sumpa ng kanilang mga pinili, “ang mabinyagan kay Cristo, tanggapin para sa kanila ang mga paghampas, pagbilanggo, pagpapahirap, paninisi, mga krus, mga kahihyan, mga suntok, tiisin at lahat ng mga tukso ng mundo.” Kanila ang mga luha, kanila ang mga dugong dumanak nang mahigit na sampung dantaon ng malupit na pagpapahirap sa Silangan; at kung tutuusin natin ang kanilang bilang, sa abot ng ating makakaya, ang unang mga dalisay sa Europa, sa gayon ang salaysay ng mga imbing kagagawang ipiniga ng mga simbahang mapagmalupit ay umaabot sa mga kasukdulang nakababagbag ng kaisipan. At sapagkat lahat ng iyon ay isinagawa, sa pangalan ng paggalang, ngunit sa katotohanan ay pag-upasala, sa Prinsipe ng kapayapaan, mahirap magsabi ukol sa mga Inkisitor kung alam nila o hindi ang kanilang mga ginawa.²¹⁶

Na ang Simbahang Katoliko ay gayong kabisa sa pagtanggap sa kanilang kalaban ay hindi kamangha-mangha sa mga nag-aaral ng kanilang pamamaraan. Ang kanilang antas ng kalupitan ay hindi nagligtas maging sa kanilang sariling bayan, sa mga panahon ng pagsasakripisyo ng kanilang mga kasapi sa ortodokso upang matiyak amg ganap na paglipol sa mga Unitario. Halaimbawa, ang mga magkahalong populasyon ng mga Katoliko at mga Unitario ng mga mamamayan ng Beziers, sa Timog ng Francia, ay nilusob nang walang awa. Sa kanyang *History of the Inquisition of the Middle Ages*, dinadala ni Henry Charles Lea sa matalim na pagtuon ang buong katatakutan ng labis na kasabikan ng mga manlulupig:

Mula sa pagkasanggal sa mga bisig hanggang sa mabuway na katandaan, walang sinumang pinaligtas — pitong libo, ayon sa sabi, ang pinagpapatay sa Simbahan ni Maria Magdalena, na kanilang pinagtaguan para sa kaligtasan — at ang kabuuang bilang ng mga pinatay ay itinala ng mga

²¹⁶ Conybeare, Fred. C., M.A. 1898. *The Key of Truth*. Oxford: Clarendon Press. Preface, p. xi.

kinatawan sa halos 20,000

Isang masigasig na kapanahong Cistercio ang nagbibigay-alam sa ating nang si Arnedo ay tinanong kung ang mga Katoliko ay dapat iligtas, kinabahan siyang baka ang mga erehe ay makatakas sa pagkukunwari ng pagiging ortodokso, at mabalasik siyang tumugon, “Patayin silang lahat, sapagkat alam ng Diyos ang Kanya.” Sa gitna ng baliw na madugong pagpatay at panloloob, ang bayan ay sinunog, at ang araw sa nakasisindak na araw na iyon ng Hulyo ay nagwakas sa isang bunton ng mga nagliliyab na guho at initimang mga bangkay — isang pamumuksa sa isang diyos ng awa at pag-ibig na maaaring ikapagpatawad sa mga Cathari sa pagturing sa Prinsipyo ng Kasamaan.²¹⁷

Ang paggamit ng mga inkisitor ng pagpapahirap ay gayon ding kahindik-hindik, sapagkat hindi iyon nagwakas sa pangungumpisal. Sa sandaling tumanggap sila ng isang kumpisal, nagsimula sila ng panibagong pagpaparusa, upang makamtan ang mga pangalan ng mga kasapakat hanggang sa ang kahuli-hulihang patak ng impormasyon ay mapiga sa nilamog na upak ng isang dati’y isang tao.

Minsang maakusahan, ang kahabag-habag na nasasakdal ay garantisadong magdurusa. Ang pagpapahirap ay nagdulot ng hinihinging pag-amin — kung hindi man mula sa katotohanan, kung gayon ay sa kawalan ng pag-asa ng biktima upang wakasan ang paghihirap. Lubhang kasindak-sindak, ang mga pagpapahayag ng kawalang-kaalaman at maging ang panunumnpa para sa ortodoksong pananalig ay hindi nagbigay ng ginhawa, sapagkat ang mga akusadong nagpahayag ng paniniwalang ortodokso ay ipinailalim sa isang pagsubok ng pananampalataya, at dito ang simbahan ay nagpamalas ng buong sukat ng pagkamalikhain nito. Ang mga pagsubok sa tubig at apoy ay naging tanyag at nabigyang-pahintulot ng Simbahang Katoliko sa pagsubok sa pananampalataya sa pamamaraang *Judicium Dei* — Hatol ng Diyos, isang konseptong batay sa

²¹⁷ Lea, Henry Charles. Vol. I, p. 154.

pamahiin. Pinaniwalaang ang kadalisan ng tubig ay hindi tatanggap ng isang makasalanang katawan sa gitna nito, kaya't ang nagsilutang ay nahatulang maysala, ang nagsilubog ay itinuring na walang-sala, at kapag nailigtas bago nalunod, ay napatawad. Pinaniwalaang ang apoy sa lupa, tulad ng mga lagablab ng Impyerno, ay hindi makasasakit (ayon sa kanilang pananaw) sa mga tapat na Kristiyanong nagtataglay ng pangako ng paraiso. Ang “pagsubok sa mainit na bakal” ay pinakamadalas gamitin, sapagkat ito ay simple at madaling ihanda. Sa pagsubok na ito, ang akusado ay pinapagdala ng mainit na piraso ng bakal sa loob ng ilang hakbang, karaniwan ay siyam. Ang hatol ay ibinaba kundi man sa oras ng pagsubok (ang mga nasunog ay nahatulang maysala) o maraming araw pagkatapos (yaong nagsigaling ang mga sugat ay ipinahayag na walang-sala, samantalang yaong namaga ang mga sugat ay itinuring na maysala). May iba pang mga pamamaraan, gaya ng pagpasya kung ang isang tao ay nagdanas ng pagkapaso kapag ang isang bisig ay inilubog hanggang siko sa kumukulong tubig o kumukulong langis.

Upang hindi ipalagay ninuman na ang gayong mga baliw na pamamaraan ay bihirang ginamit, ang Konseho ng Rheims noong 1157 ay nag-utos ng “mga paglilitis sa pamamagitan ng pagpapahirap” upang pagpasyahan ang lahat ng mga asunto (usapin) ng pinaghihinalang erehiya (paglaban sa simbahan).²¹⁸

Ngayon, para ano ang lahat ng pagtalakay na ito tungkol sa ngayon ay di-gaanong alam at mga patay na sekta? Bueno, ang layunin ay hindi para parangalan sila sa lagpas ng mga kabutihan ng kanilang ideolohiya, ni hindi para mag-anyaya ng pakikiisa sa kanilang ipinaglalaban, kundi bagkus ay tumawag ng pansin sa mga ideolohiyang Kristiyano sa kabila, na naging malabo sa anino ng nangibabaw na Trinitarianismo. Ang mga Corinto, Basilidiano, Paulicio, Cathari, at Carpocracio ay maaaring di-gaanong kilala ngayon, subalit sila ay mga masigasig na ideolohiyang Kristiyanong nagkabahagi nang mahalaga sa kasaysayan. Subalit ang kasaysayan, ayon sa kasabihan, ay isinusulat ng mga matagumpay. “Gayundin, ” isinusulat ni Ehrman, “ang mga nagtagumpay sa

²¹⁸ *Ibid.*, p. 306.

mga pagtutunggali upang itatag ang ortodoksong Kristiyanismo ay hindi lamang nagwagi sa kanilang mga pakikipaglabang teolohikal, kundi isinulat nila nang panibago ang kasaysayan ng paglalaban . . .”²¹⁹ Ang Simbahang Katoliko ay nagtangkang mapamaraang burahin ang alaala ng lahat ng ibang sekta at kasulatang salungat sa kanilang sariling taglay, at dito, sila ay kadalasang matagumpay. Sa harap ng kanilang pamamaraang baluktot, hindi tayo dapat magtaka.

Sa karagdagan, ang mga makasaysayang pagtatangkang pasamain ang lahat ng ibang relihiyon o sektang Kristiyano ay nagbigay-pagkiling sa mga kaisipan ng mga tao. Naging gayong katagumpay ang mga pagsisikap na ito kung kaya ang mga tala at mga banal na aklat niyaong lumilitaw na pinakamalapit sa mga turo ng mga paring apostoliko ay karamihang nangawala. Gayundin, yaong pinakamalalapit sa pagsasagawa ng mga kaugalian at paniniwala ng propetang si Jesus ay naituring na mga erehe, sa simpleng kadahilanang hindi nila niyakap ang mga doktrinang “binuo” ng mga nagwaging Trinitario. Sa ibang salita, sila ay pinagsusumpa sa di-pagsang-ayon sa mga pananaw na, bagamat kulang sa kapangyarihang pangkasulatan, ay pinili ng mga taong may katungkulan at ipinalaganap para sa mga dahilang may kapakinabangang pulitikal.

Ang isa sa mga kakatwang elemento ng kasaysayang Trinitario ay batay sa katotohanang sa lahat ng mga paglalakbay nito sa buong mundo ng Kristiyanismo, ito ay kinailangang ipilit sa mga dating mga taong Unitario. Ang mga Visigoth, Ostrogoth at Vandal, mga Aryano. Donatista, at Paulicio — lahat ay kinailangang talunin sa sagupaan bago maipatupad ang pananakop na Trinitario. Maging sa Ingglaterra at Irlanda, ay may hinalang taliwas sa mga opisyal na tala ng kasaysayan, isang malaking bahagdan ng populasyon ay Kristiyanong Unitario bago tanggapin ang Trinitariong “pampalakas-loob.” Samantalang ang mga Unitario ay nagtangkang ipalaganap ang pananampalataya sa pamamagitan ng halimbawa at pag-aanyaya, ang simbahang Katoliko ay nagpalaganap ng pananampalatayang Trinitario sa pamamagitan ng pagtagpas sa populasyon sa

²¹⁹ Ehrman, Bart D. 2003. *Lost Scriptures: Books that Did Not Make It into the New Testament*. Oxford University Press. p. 2.

tulong ng matatalas na mga talim ng pamimilit at pagpatay.

Pagbabalik-tanaw sa mga walang-kinikilingang talang pangkasaysayan, isang malaking populasyon ng mga relihiyoso ng kilalang daigdig ang nagsatinig ng kanilang pagsalungat sa Kristiyanismng Trinitario, at yaong mga tumanggi sa krusipiksyon at pagkamatay ni Jesus ay hindi nangangahulugang isang minority. Maraming mangangatwirang mula sa hanay ng malalakas ang loob na higit na makatwiran sa Diyos na pinarusahan si Judas sa kanyang pagkakanulo kaysa papagdusahin si Jesus sa kanyang kawalang-kasalanan. Ang argumento ay magiging lalong kapanipaniwala kung ang mga doktrina ng pagtubos at kasalanang orihinal ay maipakikitang walang bisa, sapagkat ang dalawang doktrinang ito ang magtatanggal sa pintuan ng ipinapalagay na kamatayan ni Jesus. Ang unang iigpawan ng maraming tao sa pagsasaalang-alang ng gayong mga mapaghimagsik na kaisipan ay ang niluma ng panahong paninindigang si Jesucristo ang “Kordero ng Diyos na nag-aalis ng mga kasalanan ng mundo” (Juan 1:29), sapagkat sa isip ng Trinitario, ang talatang ito ay hindi magkakahalaga kundi niyong sa doktrina ng pagtubos ng kasalanan. Datapwat ang mga Unitario ay kumikilalang si Jesus ay namuhay sa pagpapakasakit upang taglayin ang isang nagpapadalisay na katuruang kapag tinanggap ay maglalagay sa sangkatauhan sa landas na hinubog ng Diyos.

13 – Kordero ng Diyos

*Walang hihigt na masama kaysa isang matalim na anyo
ng isang konseptong malabo.*

—Ansel Adams

Maraming Kristiyanong nag-aangking nakakita ng katibayan ng krusipiksyon at pagtubos sa Juan 1:29, na tumatawag kay Jesucristong ang “Kordero ng Diyos na nag-aalis ng mga kasalanan ng mundo.” Ang iba ay higit na mapaghaka-haka, at sa mabuting kadahilanan.

Sa pagsisimula, ang mga Kristiyano ay di-nagkakasundo sa kahulugan at kahalagahan ng konseptong ito ng “kakorderohan.” Pinag-aalinlanganan ng iba ang salin ng Bibliya samantalang ang iba pa ay bigong iugnay ang mga pagtukoy ng Luma at Bagong Tipang “Kordero ng Diyos” sa isang makatwirang tanikala ng katwiran. Maging si Juan Bautista, na binabanggit ng talatang ito, ay tila may problema sa katawagan. Ang Kristiyanong pakahulugan ay ang pagkakilala ni Juan Bautista kung sino si Jesus, at kinilala siyang ang “Kordero ng Diyos” sa Juan 1:29. Subalit kung

kilala niyang mabuti si Jesus para maipakilalang tiyak sa isang talata, bakit niya tinanong si Jesus mga ilang taon pagkatapos, “Ikaw ba Yaong Darating, o naghahanap pa kami ng isa pa?” (Mateo 11:3)

Kabilang sa mga nahihirapang ituwid ang mga salungatan sa mga Luma at Bagong Tipan ay ang mismong kapariang Katoliko. Ang *New Catholic Encyclopedia* ay umaamin ng di-kakayahang tiyakin ang pinagmulan ng titulong “Kordero ng Diyos,” sapagkat bagamat tinangkang matunton ang katawagan sa pamamagitan ng Isaias (Kabanata 53) sa Mga Gawa 8:32, “ang bahaging ito ay di-magawang ipaliwanag ang pahayag . . .”²²⁰

Ang *Theological Dictionary of the New Testament* ay nagsasabi nito: “Maaaring magbigay din ang Aramaik ng isang batayan sa paggamit nito ng gayong salita kapwa sa ‘kordero (muning tupa)’ at ‘batang lalaki o lingkod.’ Kung kaya’t ang Bautista sa Jn. 1:29, 36 ay maaaring inilalarawan si Jesus bilang isang lingkod ng Diyos na nag-aalis ng kasalanan ng mundo sa isinakatawang pag-aalay ng sarili (Is. 53).”²²¹ Makikiraan po, pero iyon ba ay *lingkod* ng Diyos? Hm . . . kordero/lingkod; hayop/tao . . . Marahil, dapat tayong masiyahang ang mga tagasalin ay pinagkasya ang kanilang mga pagkakaiba sa loob ng mismong kahariang-hayop, ngunit magkagayunman . . .

Kaya’t maaari kayang ang katutubong Aramaik ni San Juan Bautista ay sinira sa pagsalin sa Bagong Tipan ng Griyegong *amnos*? Maaari kayang ang tamang salin ay “batang lalaki” o “lingkod” sa halip ng “kordero?” Kung gayon, anumang dugtong sa pagitan ng mga pagtukoy sa Luma at Bagong Tipan para sa “Kordero ng Diyos” ay makakapaggutay-gutay nang mas mabilis kaysa *ticker tape* sa isang eroplanong *turbo*. Kung kaya’t may malaking interes na makatagpo natin ang *New Catholic Encyclopedia* na sumasang-ayong ang salitang Aramaik na *’talya’* ay maaaring isaling “batang lalaki” o “lingkod,” gayundin bilang “batang tupa (kordero).”²²² Bukod dito, ang

²²⁰ *New Catholic Encyclopedia*. Vol 8, p. 338.

²²¹ Kittel, Gerhard and Gerhard Friedrich. p. 54.

²²² *New Catholic Encyclopedia*. Vol 8, p. 339.

mungkahing ang pariralang sinambit ng Bautista ay “Narito ang Lingkod (Alipin) ng Diyos,” at hindi “Narito ang Kordero ng Diyos” ay, sa kanilang salita, “lubhang kapani-paniwala” at “lubhang mas madaling ipaliwanag.”²²³

Katulad did ng *pais theou*, na ang unang salin ay “lingkod ng Diyos” sa halip mg “Anak ng Diyos,” maaari kayang isa na naman itong pagkakataon ng makiling na teolohikal na maling pagsasalin? Napakaposible.

Sa pagwawakas, mayroon na ngayong pamilyar na pamamaraang pagbansag kay Jesus bilang “Kordero ng Diyos” sa Ebanghelyo ni Juan subalit wala sa alinmang ibang mga ebanghelyo, na nagpapahwatig ng isang kuru-kurong minoritya o kaya, sa pinakamababa, kulang ng pagpapatunay. Minsan pa, ang botohan ay tatlong ebanghelista laban sa isa na ang parirala ay hindi sinambit sa mula’t mula pa, o hindi isinaad na may kahulugang kung paano itong isinalin. Kung ang orihinal na kahulugan ay naging “lingkod ng Diyos,” (ipagpalagay nang ang parirala ay binanggit sa mula’t mula pa), ang tatlong ibang ebanghelista ay dapat ipagbunyi sa pagtutol na sirain ang mensahe patungo sa isang malabong resipi ng “kakorderohan.” Sa kabilang banda, kung pagtitiwalaan natin ang Bibliya bilang salita ng Diyos, dapat nating ipagtakang bakit hindi kinasihan (binigyang-inspirasyon) ng Diyos ng kaalamang ito ang tatlo pang mga ibang ebanghelista. Kung ipagpapalagay na ang layunin ng Diyos ay ipalaganap ang Kanyang katotohanan nang malaganap at wasto hanggang maaari, marapat tayong magtanong kung alin ang higit na tama:

1. Ang ating walang-kamaliang Diyos ay nagkamaling ipalaganap ang Kanyang katotohanan nang tatlong beses (uh — hindi).
2. Ang sumulat ng aklat ni Juan, mga talatang 1:29 at 1:36, ay nagpahayag ng isang huwad na doktrinana nang makalawang ulit. (Posible, ngunit huwag nating ipagpalagay, sapagkat kapag nagkagayon, magiging mahirap pagtiwalaan ang alinmang bahagi ng Bibliya.)

²²³ *Ibid.*, p. 339.

3. Ang tunay na kahulugan ay “lingkod ng Diyos,” ngunit ang pagkiling sa doktrina ay nagbunga ng saling “kordero ng Diyos.”

Marahil ay dapat nating isaalang-alang ang bagay na ito sa pakahulugan ng pananampalatayang Kristiyano sa kabuuan, sapagkat ang doktrina ng pagiging “Kordero ng Diyos ni Jesus na nag-aalis ng mga kasalanan ng mundo” ay nagpapadugo sa mga doktrina ng kasalananang orihinal at pagtubos. Kung tutuusin, ano ang pangangailangan sa isang isinakripisyong kordero, kundi para tubusin ang (orihinal na) kasalanan ng mundo?

14 – Kasalanang Orihinal

Yaong nabubulid sa kasalanan ay isang tao;

yaong nalulumbay para rito, ay isang santo;

yaong ipinagyayabang ito, ay isang demonyo..

—Thomas Fuller, *The Holy State and the Profane State*
(*Ang Kalagayang Banal at ang Kalagayang Lapastangan*)

Ang konsepto ng kasalanang orihinal ay tahasang banyaga sa Judaismo at Silanganing Kristiyanismo, na nagkamit ng pagtanggap sa Kanluraning Simbahan lamang. Bukod dito, ang mga konseptong Kristiyano at Islamiko ay talagang mga magkasalungat ayon sa ilang mga kaunting kaibahan. Halimbawa, walang konsepto ng “pagkakasala sa isip” sa Islam; sa isang Muslim, ang isang masamang isip ay nagiging isang *mabuting* gawa kapag ang isang tao ay tumangging isagawa ito. Ang mapaglaban at alisin ang mga masasamang isip na habambuhay na kumakalaban sa ating mga isip ay itinuturing na nararapat sa gantimpala sa halip ng pagpaparusa. Sa pangangatwirang Islamiko, ang isang masamang kaisipan ay nagiging kasalanan lamang kapag naisakatuparan.

Ang pagsasaisip ng mga mabubuting gawa ay higit na salungat sa batayang kalikasan ng tao. Simula sa ating pagkakalikha, kung hindi sakop ng mga paghihigpit na panlipunan o panrelihiyon, ang sangkatauhan ay makasaysayang nananghalian sa bangkete ng buhay nang may pagnanasa at pagkalulong. Ang mga pagmamalabis sa sariling kasiyahang lumatag sa mga lagusan ng kasaysayan ay bumalot hindi lamang sa mga indibidwal at mga maliliit na pamayanan, kundi gayundin sa mga malalaking kapangyarihang pandaigdigang nagsilamon ng kanilang hilig sa kasamaan hanggang sa punto ng kanilang pagwasak sa sarili. Ang Sodoma at Gomorrah ay maaaring mangibabaw sa karamihan ng mga talaan, subalit ang pinkamalalaking kapangyarihan sa antigong (lumang) daigdig — kung ibibilang ang mga imperyong Griyego, Romano at Persiano,

gayundin ang kina Genghis Khan at Alejandro Magno — ay katiyakang nagtataglay ng walang-karangalang banggit. Subalit samantalang ang mga halimbawa ng pamayanang kababaang-uri ay napakarami, ang mga kaso ng indibidwal na katiwalian ay makalilibong mas laganap.

Kaya't ang mga mabubuting kaisipan ay hindi laging unang kalikasan ng sangkatauhan. Magkagayon, ang pang-unawang Islamiko ay ang pangunahing konsepto na ang mabubuting gawa ay karapat-dapat sa gantimpala, bagamat hindi naisakatuparan. Kapag ang isang tao ay aktwal na gumawa ng isang kabutihan, pinalalago ng Allah ang biyaya nang lalo pang higit.

Ang konsepto ng kasalanang orihinal ay sadyang di-umiiral sa Islam, at kailanman ay hindi umiral. Para sa mga mambabasang Kristiyano, ang tanong ay hindi kung ang konsepto ng kasalanang orihinal ay umiiral sa kasalukuyan, kundi kung ito ay umiral noong panahon ng mga simula ng Kristiyanismo. Sa katiyakan, itinuro ba ito ni Jesus?

Sa malas ay hindi. Sinumang nangarap ng konseptong ito, katiyakang hindi ito si Jesus, sapagkat iniulat na itinuro niya, “Hayaan ninyong lumapit sa akin ang mga bata, at huwag silang bawalan, sapagkat para sa kanila ang kaharian ng langit” (Mateo 19:14). Maaari nating ipagtakang “sapagkat para sa kanila” ay mangangahulugang “ang kaharian ng langit” kung ang mga dinabibinyagan ay laan para sa impyerno. Ang mga bata ay isinisilang na may kasalanang orihinal o kaya ay laan para sa kaharian ng langit. Hindi maaaring magkaroon ang simbahan nito ng dalawang paraan. Itinatala ng Ezekiel 18:20, “Ang anak ay hindi magbabata ng kasalanan ng ama, ni ang ama ang magbabata ng kasalanan ng anak. Ang pagiging matuwid ng taong matuwid ay para sa kanyang sarili, at ang kasamaan ng taong masama ay para sa kanyang sarili..”

Inuulit ng Deuteronomio 24:16 ang bagay na ito. Maaaring tutulang ito ay Lumang Tipan, subalit hindi ito higit na matanda kaysa kay Adan! Kung ang kasalanang orihinal ay nagsimula kina Adan at Eba, walang makakakita nitong tinanggihan sa *alinmang* kasulatan sa *alinmang* panahon!

Itinuturo ng Islam na ang bawat tao ay isinisilang sa isang kalagayan ng ispiritwal na kalinisan, subalit ang pagpapalaki at pang-akit ng mga makamundong kaluguran ay maaaring makasira sa atin. Magkagayunman, ang mga kasalanan ay hindi namamana, at sa gayong bagay,

maging sina Adan at Eba ay di-maaaring parusahan sa kanilang mga kasalanan, sapagkat pinatawad sila ng Diyos. At paanong mamamana ng sangkatauhan ang isang hindi na umiiral? Hindi, batay sa Islam, lahat tayo ay hahatulan ayon sa ating mga gawa, sapagkat “ang tao ay hindi magkakaroon ng anumang maliban sa kanyang pinagsumikapan ” (TMQ 53:38–39), at “Sinumang tumatanggap ng paggabay, ay tumatanggap nito para sa kanyang sariling kapakinabangan: sinumang naliligaw ay ginagawa ito sa kanyang sariling kawalan: walang tagapagdala ng mga tiisin ang magdadala ng tiisin ng iba . . .” (TMQ 17:15). Ang bawat tao ay mananagot para sa kanyang mga gawa, subalit walang sanggol ang tutungo sa impyerno dahil sa pagiging di-binyagan at pagbabayaran sa kasalanan bilang isang karapatan sa pagsilang — o dapat ba nating sabihing isang kamalian sa pagsilang?

15 – Pagtubos sa Kasalanan

*Dapat bang isang Cristo ang mawala sa gitna ng dusa sa bawat panahon,
upang mailigtas yaong mga walang imahinasyon?*

—George Bernard Shaw, *Saint Joan, Epilogue*

Ang pagtubos — anong konsepto. Sino ang tatangging may isa pang ibang magbabayad para sa bawat kalabisan at kamalian nila? Gayunman, gaano man kainam marinig ang pagtubos, gaano man karami ang taong magnais na ito ay magkatotoo, ang maselang tanong ay kung may batayan ba ito sa ipinahayag na katotohanan. Ang pagbabayad ba ay naroon sa Araw ng Paghuhukom para roon sa mga umasa rito para sa kanilang kaligtasan? O ang bilyun-bilyon bang mga sabik na kaluluwa ng mga tao ay kakikitaan ng mga mukhang nakayuko kapag ipinahayag ng Diyos na hind Niya kailanman ipinangako ang gayong bagay?

Naniniwala ang ilan, na kung ang pagtubos ay wala roon para sa kanila sa Araw ng Paghuhukom, tatanggapin ng Diyos ang kanilang paghingi ng paumanhin. Nauunawaan ng ibang ang buhay ay isang pagpapatunay na lugar para sa kabilang-buhay, na ang ating mga aklat ng gawa ay napipinid kapag tayo ay pumanaw. Yayaman din lamang, na kung ang paghingi ng paumanhin sa Araw ng Paghuhukom ay magiging sapat para sa kaligtasan, ano pa ang dahilan ng impyerno? Sapagkat sinong makasalanan ang hindi mag-aalay ng tapat na pagsisisi kapag naharap sa katotohanan ng pagpaparusa ng Diyos? Ngunit, sa katotohanan, anong bigat ang kakamtin ng gayong pagsisisi? Ang isang matuwid na buhay ay humihingi ng pagtatakwil sa mga makasalanang kaluguran at ng pagpapakasakit sa panahon, pagsisikap at mga makamundong pangunang pagpapahalaga. Ang pagsasantabi ng mga kasiyahang makamundo alang-alang sa pagpaparalang sa Diyos ay nagpapatotoo sa pananampalataya ng isang tao. Ang ganyang pagpapatotoo ang magkakaroon ng bigat. Subalit anong bigat ang tataglayin ng pagsisisi ng isang tao sa Araw ng

Paghuhukom, kapag tapos na ang laro, na wala nang mga kasalanang iiwasan, wala nang makamundong pagsisikap o pakikipagkasundo, wala nang matuwid na buhay na isasabuhay at, sa maikling salita, wala nang maisasagawang anuman na makapagpapatotoo sa pananampalataya ng isang tao?

Kaya't ang pagpapatotoo ng pagtubos ay may napakaselang kahalagahan. Kung may bisa, ito ay napakalaking biyaya ng Diyos sa sangkatauhan. Subalit kung mali, ang pagtubos ay walang halagang hihigit sa isang palsipikadong (huwad na) tseke — maaari itong magbigay ng isang damdamin ng kapanatagan at kasiyahan habang dala-dala natin ito sa paligid nang nakabulsa. Subalit sa sandaling tangkain nating papalitan ito ng pera, ito ay lalabas na walang saysay.

Sino, kung gayon, ang nag-akda ng pagtubos sa kasalanan? Kung ang Diyos, magiging hangal tayo kung hindi ito itataguyod. Subalit kung inakda ng tao, dapat nating ipagtanong ang kapangyarihan ng mga nag-aangking nagsasalita para sa Diyos, kung hindi man mga propeta.

Tulad ng tinalakay sa naunang kabanata, ang tanikala ng pananagutan ay malinaw sa buhay na ito. Ang kapwa Luma at Bagong Tipan, pati na ang Banal na Qur'an, ay nagbibigay-diin sa pananagutang indibidwal at nagtuturong walang sinumang nagdadala ng pasanin ng mga kasalanan ng iba. Subalit saan sinasabi ni *Jesus* na ang kanyang kaso ay naiiba? At kung siya ay dinapako sa krus kailanman sa mula't mula pa (gaya ng pagtalakay sa nangaunang mga kabanata) ang doktrina ng pagtubos ay gumuguho mula sa pundasyon.

Yaong mga nakakakita ng kasiyahan sa maluwag na pakahulugan sa mga umano'y salita ng mga disipulo, ni Pablo, at ibang mga malapropetang katauhan ay maaaring di-magsaliksik man lamang ng kanilang mga pansariling batas ng relihiyon nang higit pa. Yaong nakakakita ng higit na matatag na paninindigan sa mga turo ng mga propeta ay natatanaw na nangangako ang Diyos ng walang anumang mabuti sa kanilang-buhay para roon sa mga nagwawalang-bahala sa pananagutan sa Kanya sa buhay na ito. Iniuulat na si *Jesus* ay paulit-ulit na nagsaad na ang paniniwala, na magisa o sarili lamang, ay *hindi* sapat para sa kaligtasan: “Hindi sinumang magsabi sa aking, ‘Panginoon, Panginoon,’ ay papasok sa kaharian ng langit, kundi yaong tumutupad sa kalooban ng

aking Amang nasa langit” (Mateo 7:21). Nang tanungin kung paano makakamtan ang kaligtasan, iniuulat na itinuro niya, “Ngunit kung nais ninyong makapasok sa buhay [walang-hanggang buhay — alalaong-baga, kaligtasan) sundin ang mga utos” (Mateo 19:17).

Subalit saan sa Bagong Tipan pinayuhan ni Jesus ang kanyang mga tagasunod na maaari silang *magrelaks* (magpahinga), sapagkat sa mga ilang araw pa, babayaran niya ang presyo (halaga) at lahat sila ay tutungo sa kalangitan nang walang anuman maliban sa paniniwala? Wala kahit saan. Sa bagay na iyan, nang si Jesus di-umano’y nabuhay na mag-uli pagkatapos ng kanyang di-umano’y krusipiksyon at nagbalik sa kanyang mga disipulo, bakit hindi niya ibinalita ang pagtubos? Bakit hindi niya ipinahayag na napagbayaran na niya ang mga kasalanan ng mundo, ang nakalipas, kasalukuyan at hinaharap, kaya’t ngayon ay oras na para magdiwang sa estilo ng katubusan? Ngunit hindi niya ginawa, at dapat tayong magtaka kung bakit. Maaari kayang hindi totoo ang pagtubos? Maaari kayang may kung sinong nagsingit ng mga isipang kanais-nais sa mga gilid ng kasulatan?

Hindi iyon ang kauna-unahan.

Kaya’t saan, sa simula pa, nanggaling ang pagtubos? At magtataka ba ang sinuman kung marinig ang pangalan, “Pablo”? Isa pang kaduda-dudang doktrinang nanggagaling sa iisang kaduda-dudang pinagmulan? Kaya’t magkakagayon nga. Ang Mga Gawa 17:18 ay nagsasaad, “Pagkaraan ay ilang mga pilosopong Epicureo at Estoico ang nakipagtagpo sa kanya [Pablo]. At may ilang nagsabi, ‘Ano ang nais sabihin ng nagdudunung-dunungang ito?’ Ang iba ay nagsabi, ‘Tila siya nagpapahayag ng mga banyagang diyos,’ sapagkat ipinangaral niya sa kanila si Jesus at ang kanyang muling pagkabuhay.”

Si Pablo ay tuwirang nag-aangking naisaisip ang doktrina ng resureksyon nang ganito: “Alalahaning si Jesucristo, ng binhi ni David, ay iniangat mula sa mga patay ayon sa aking ebanghelyo” (2 Timoteo 2:8). At tama nga, ang konsepto ng pagkamatay ni Jesucristo para sa mga kasalanan ng sangkatauhan ay natatagpuan sa mga sulat ni Pablo (hal. Mga Romano 5:8–11 at 6:8–9), at wala nang iba pang lugar. Walang ibang lugar? Hindi mula kay Jesus? Hindi mula sa mga

disipulo? Posible kayang napabayaang nila ang mga maselang detalyeng kung saan nakasalalay ang pananampalatayang Kristiyano? *Mas kakatwa* at *mas kakatwa!* — gaya ng sasabihin ni Alice.

Sa bahaging ito, ang talakayan ay dapat bumalik sa batas, sapagkat walang sinumang maaaring sisihin sa paghinalang may isang nagmadali at nagluwag sa pamamaraan ng kaisipang Kristiyano. Si Jesus, sa pagiging isang Judio, ay namuhay sa ilalim ng Batas (ni Moises) sa Lumang Tipan. Kabilang sa kanyang nakatalang mga turo ay, “Subalit kung nais ninyong makapasok sa buhay na walang hanggan, sundin ang mga utos” (Mateo 19:17), at, “Huwag ninyong isiping naparito ako upang sirain ang Batas o ang mga Propeta. Hindi ako naparito upang sumira kundi upang tumupad. Sapagkat katiyakan, sinasabi ko sa inyo, hanggang sa ang kalangitan at ang daigdig ay lumipas, walang isa mang titik [*Iota* — ikasiyam ng Griyego] o tanda [isang kuwitt o tuldok] ang mangyayaring maalis sa batas hanggang ang lahat ay matupad” (Mateo 5:17–18). May ilang mga tagapagtanggol ng simbahang naninindigang ang lahat ay “natupad” sa pagkamatay at muling pagkabuhay ni Jesus, na nagpahintulot sa mga batas na mapanibago pagkatapos. Subalit ang pangangatwirang iyan ay hindi papasa, sapagkat bawat Kristiyano ay naniniwalang si Jesus ay babalik upang lupigin ang Anticristo bago sumapit ang Araw ng Paghuhukom. Kaya’t kung ang misyon ni Jesus sa planetang Daigdig ay ang huling punto, hindi pa natutupad ang lahat. Mas malamang, “matutupad ang lahat” ay eksaktong maaaring ang ipalagay na kahulugan ng sinumang matinong tao: ang pagwawakas ng makamundong pag-iral sa Araw ng Paghuhukom. At pagtukoy sa banggit sa itaas, ang kalangitan at ang daigdig ay hindi pa lumilipas. Bukod dito, wala pang tanda ng isang nagbalik na Jesus sa abot-tanaw. Datapwat nang nakalipas na dalwang libong taon, sinabi ni Pablong hindi lamang isang titik o isang tanda, kundi ang buong batas ay nabago na.

Ang pag-amyenda (pagbago) ni Pablo sa turo nina Moises at ni Jesus ay nagsasaad, “At sa pamamagitan niya [Jesucristo] sinumang naniniwala ay naililigtas sa lahat ng bagay na hindi ninyo ikaliligtas sa pamamagitan ng batas ni Moises” (Mga Gawa 13:39). Ang isang higit na mapagparayang kabuuang pahayag ay mahirap isipin. Madali nating maguguni-guni ang tinig ng natitipong publikong sumisigaw, “Kung maaari, magkaroon tayo ng higit pa ryan!” At narito iyon:

“Subalit ngayon ay nahango na tayo sa batas, sa pagkamatay [alalaong-baga, sa paghihirap] na kinalagyan natin, upang tayo ay makapaglingkod sa pagiging bago ng Espiritu at hindi sa pagiging luma ng titik ” (Mga Roman 7:6). O, kung malaya kong maipapalit-salita: “Subalit ngayon ay sinasabi ko sa inyong kalimutan na ninyo ang lumang batas na ito, na ang mga kahirapan ay kaytagal nating pinagtiisan sa buhay nang napakahabang panahon, at mamuhay sa pamamagitan ng relihiyon ng ating mga pagnanasa, sa halip ng luma, di-nakaginhawang mga utos ng rebelasyon.” Alinsunod kay Pablo, ang batas ng Diyos ay makikitang sapat na mabuti para kina Moises at Jesus, ngunit hindi para sa iba pa sa sangkatauhan.

May magiging maliit na pagtata kang ang isang taong nagturing sa kanyang sariling may karapatang pawalang-bisa ang batas ng mga propeta ay nagturing din sa sarili ng lahat ng bagay sa lahat ng tao, gaya ng malinaw niyang isinaad:

Sapagkat kahit ako ay malaya pakundangan sa lahat, ginawa kong alipin ang aking sarili para sa lahat, upang makaakit ako nang mas marami mula sa kanila;

Sa mga Judio, naging tulad ako ng mga Judio, upang makaakit ng mga Judio.

Sa mga nasa ilalim ng batas, naging isa akong tulad ng nasa ilalim ng batas (bagamat ako mismo ay wala sa ilalim ng batas) upang maakit ko yaong mga nasa ilalim ng batas.

Sa mga nasa labas ng batas ay naging tulad ako ng nasa labas ng batas (bagamat ako ay hindi malaya sa batas ng Diyos subalit nasa ilalim ng batas ni Cristo) upang maakit ko yaong mga nasa labas ng batas.

Sa mga mahina, ako ay naging mahina, upang maakit ko ang mga mahina.

Ako ay naging lahat ng bagay sa lahat ng tao, upang sa lahat ng paraan ay makapagligtas ako ng ilan (*NRSV*; 1 Mga Corinto 9:19–23).

At ano ang masama sa pagsisikap na maging lahat ng bagay sa lahat ng tao? Ang masama ay kapag yaong mga nagsisikap na maging lahat ng bagay sa lahat ng tao ay mabigong maging pinakamahalagang bagay sa pinakamahalagang tao — sila ay nabibigong maging totoo sa kanilang mga sarili. Ang tanawing ito ay isang tiyak na sakripisyong-pain sa pulitika, kung saan ang mga pinakamatagumpay na pulitiko ay yaong ibinebenta ang kanilang sarili sa pinakamaraming grupong may pakinabang, na ang ilan sa mga iyon ay magkakasalungat. Ang problema ay karaniwang ipinagbibili ng mga pulitiko hindi lamang ang katotohanan, kundi pati ng kanilang mga kaluluwa sa gayong paraan.

Kaya't sa isang sulok ay mayroon tayong mga propeta, kabilang si Jesucristo, na nagtuturo ng kaligtasan sa pagkapit sa mga batas ng Diyos ayon sa inihatid sa rebelasyon — alalaong-baga, kaligtasan sa pamamagitan ng pananampalataya at mga gawa. Sa kabilang sulok, mayroon tayong humahamon, si Pablo, na nangangako ng walang hirap na kaligtasang sumusunod sa isang buhay na walang paghihigpit ng mga utos — sa ibang salita, kaligtasan sa pamamagitan ng pananampalataya lamang. Hindi kataka-takang nakaakit si Pablo ng tagasunod!

Itinuro ni Santiago (James) na ang pananampalataya lamang ay *hindi* sapat para sa kaligtasan. Sa pahayag na kung minsan ay may pamagat na “Ang Pananampalatayang Walang Gawa ay Patay” (Santiago 2:20), pakutyang tinutuligsa ng awtor yaong mga umaasa lamang sa pananampalataya para sa kaligtasan: “Naniniwala kayong may iisang Diyos. Mabuti ang inyong ginagawa. Maging ang mga demonyo ay naniniwala — at nanginginig!” (Santiago 2:19). Ang isang makabagong palit-salita ay maaaring higit na maisaad nang ganito, “Naniniwala kayo sa Diyos? Ano kung gayon? Gayon din si Satanas. Ano ang kaibahan ninyo sa kanya?” Nililina ni Santiagong “ang isang tao ay naililigtas ng mga gawa, at hindi ng pananampalataya lamang” (Santiago 2:24). Bakit? Sapagkat “Kung paanong ang katawang walang espiritu ay patay, gayon ding ang pananampalatayang walang gawa ay patay rin” (James 2:26).

Si Jesucristo ay hindi ipinagkasundo ang *kanyang* mga kabutihan upang makaakit ng masa. Itinuro niya ang kapayakan at mabuting kaisipan, gaya ng, “Kung paaanong binigyan ako

ng Ama ng utos, gayon akong tumutupad . . .” (Juan 14:31) at , “Kung tutuparin ninyo ang aking mga utos, mananatili kayo sa aking pag-ibig, kung paanong tinupad ko ang utos ng Ama at nanatili sa Kanyang pag-ibig” (Juan 15:10). Bilang pag-ulit: “Kung tutuparin ninyo ang *aking* mga utos . . .” (akin ang italisasyon). Ngunit wala saanmang iniutos ni Jesus ang paniniwala sa pagiging anak ng Diyos, ang Trinidad, ang krusipiiksyon, pagtubos, at iba pang turo ng dogmang Trinitaryo. Kung mayroon man, ang itinuro niya ay ganap na kabaligtaran.

Bukod dito, bilang ganap na kaibahan kay Pablo, si Jesus ay hindi nagsikap maging lahat ng bagay sa lahat ng tao. Lumilitaw na siya ay naging *isang* bagay sa lahat ng tao — isang propetang taglay ang katotohanan ng Diyos. Hindi siya nangambang isatinig ang mabigat na katotohanan, sabihin ang nasa kanyang isip, o ihatid ang rebelasyon nang hindi naglalagay ng dagdag na pang-akit doon. Sa maikling pahayag sa Mateo 23:13–33, binansagan ni Jesus ang mga Pariseong “mga mapagkunwari” nang hindi kukulangin sa walong ulit, “bulag” nang limang ulit, “mga hangal” nang makalawa, pinatungan ng “mga ahas” at “lahi ng mga ulupong.” Mabibigat na salita? Hindi marahil sa mga bansang Kanluranin, ngunit subukin ninyo ang mga insultong iyon sa Palestinang sariling bayan ni Jesus at tingnan ninyo ang mangyayari, kahit sa kasalukuyan..

Ngayon, *iyang* ganap na halimbawa ng isang tunay na propeta. At gayunman, mayroong mga tumatanaw kay Pablo bilang pangunahing tinig ng rebelasyon, sa kabila ng malinaw na babala, “Ang isang disipulo ay hindi nangingibabawa sa kanyang guro, ni ang isang lingkod sa ibabaw ng kanyang panginoon” (Mateo 10:24).

Kaya’t bakit nagtatakda ng unang pagpapahalaga ang Trinitariong Kristiyanismo sa mga turo ni Pablo, na hindi man lamang isang disipulo o isang lingkod, at sa bagay na iyan ay hindi kailanman *nakatagpo* man lamang si Jesus — nang nangingibabaw sa mga turo ng “guro,” sa kabila ng mga babala ng Bibliya sa atin laban sa gayong mga tumbalik na unang pagpapahalaga? At ano ang ipinapalagay ni Pablo tungkol sa doktrina ng pagtubos? Hindi lamang isang pagsusog (amyenda / pagbago) sa mga turo ni Jesus. Hindi, ito ay isang buong bagong relihiyon, at isang buong bagong batas — o kawalan niyon! Ito’y lubhang madali at nakaaakit, na ang isang tao ay

nais paniwalaan ito. At sa harap ng madugong kasaysayan ng kahigpitang Katoliko Romano, sa loob ng 15 dantaon ang isang tao ay *kinailangang* paniwalaan ito, *o kung hindi!* Bunga nito, ang simbahan ay tila nagtagumpay sa paghahalo ng isang animo’y inosenteng pampatigas ng nagbibigay-kasiyahang mga kasinungalingan para sa mga malagkit na dagta ng kaisipan ng mga taong mapagtanggap, na sinisimentuhan ng mga paninindigan sa isang walang suportang pananampalataya — isang pananampalatayang malayo sa turo ni Jesus: “Lubhang katiyakan, sinasabi ko sa inyo, sinumang naniniwala sa akin, ang mga ginagawa ko ay kanya ring gagawin . . .” (Juan 14:12). Maipagtataka ng isang tao, talaga bang nagpakahulugan si Jesus ng mga bagay na gaya ng pamumuhay ayon sa batas na ipinahayag, pagsunbod sa mga utos, pananalangin *nang tuwiran* sa Diyos — mga ganyang bagay?

Ano ang maipapalagay nating sasabihin ni Jesus, sa kanyang pagbabalik, kapag nakita niya ang isang grupo ng kanyang mga “tagasunod” na pinapahalagahan ang teolohiyang Paulino kaysa kanya? Marahil, babanggitin niya ang Jeremias 23:32 — “Masdan, Ako ay laban sa mga nagpapahayag ng mga maling pangarap, ’ sinasabi ng Panginoon, ‘at sabihin ninyo sa kanila, at sanhiin ninyong ang Aking bayan ay magkamali sa pamamagitan ng kanilang mga kasinungalingan ng kanilang kawalang-ingat. Subalit hindi Ko sila ipinadala o inutusan sila; samakatwid, hindi nila bibigyang-pakinabang nang anuman ang bayang ito,’ sinasabi ng Panginoon.”

Sa sandaling magbalik si Jesus, tiyak nating maipapalagay na anumang sabihin pa niya ay makabibigla sa maraming tao.

16 – Pagbabalik ni Jesus

*Kung makababalik lamang ngayon si Jesucristo,
ni hindi siya ipapako sa krus ng mga tao.
Aanyayahan nila siyang maghapanan,
at ang maaari niyang sabihin ay papakinggan,
at tungkol doon ay magkakuwaan.*

—D.A. Wilson, *Carlyle at his Zenith*

May isang bagay na pinagkakasunduan ang mga Krisityano at mga Muslim, at iyan ay ang pagbabalik ni Jesucristo. Kawili-wiling malaman na ang dalawang relihiyon ay kapwa umaasam na babalik si Jesus sa isang tagumpay ng pananampalataya upang gapiin (talunin) ang Anti-Cristo, ituwid ang mga kamalian sa relihiyon, at itatag ang katotohanan ng Diyos sa buong mundo. Inaasahan ng mga Kristiyano ang katotohanang ito upang ulitin ang kanilang mga doktrinang binuo, samantalang ang mga Muslim ay inaasahan si Jesus na manatili sa kanyang mga unang turo at pasinungalingan ang mga huwad na doktrinang hinango niyaong nagsiangking nagpahayag sa kanyuang pangalan. Sa layuning ito, inaasahan ng mga Muslim na patitibayan ni Jesus si Muhammad bilang pinakahuling sugong inihula ni Jesus sa Bagong Tipan, at itaguyod ang pagtalima sa Diyos (kumbaga, ang Islam) bilang relihiyon para sa lahat ng sangkatauhan.

Sa kaisipan ng Muslim, ang pagbabalik ni Jesus ay magiging mabigat para sa mga nagsiyakap ng mga doktrina ng mga tao nang may higit na pagpapahalaga kaysa mga turo ng mga propeta. Sa katiyakan, ang mga lumapastangan sa pamamagitan ng pag-aagapay ng isang anak at kahati ng Diyos, sa kabila ng mga turo ni Jesus sa kabaligtaran, ay magtatamo ng parusa.

Itinatala ng Banal na Qur'an na tatanungin ng Allah si Jesus sa bagay na ito, gaya ng sumusunod:

At masdan! Sasabihin ng Allah:

“O Jesus na anak ni Maria!

Sinabi mo ba sa mga tao, ‘Sambahin ninyo ako at ang aking ina bilang mga diyos sa paghamak sa Allah?’”

Sasabihin niya: “Luwalhati sa Iyo! Hindi ko masasabi kailanman ang hindi ko karapatan (upang sabihin). Kung sinabi ko man ang gayong bagay, tiyak Mo itong malalaman.

Alam mo ang nasa aking puso bagamat hindi ko alam ang nasa sa Iyo. Sapagkat ganap mong alam ang lahat ng nalilingid. Hindi ko sinabi sa kanila kailanman ang anuman maliban sa ipinag-utos Mo na aking sabihin, na ito ay, ‘Sambahin ang Allah, ang aking Panginoon at inyong Panginoon’” (TMQ 5:116–117).

Hanggang makabalik si Jesus na may katibayang *prima facie* (sa unang malas) — alalaong-baga, ang kanyang di-mapasisinungalingang pagiging isang tao — isang tanong ang tumutuligsa sa sistema ng pagtatanggol sa doktrina. Ito rin marahil ang katanungang itatanong ni Jesus sa mga nag-aangking nagsisunod sa ngalan niya: Saan sa Bibliya sinabi ni Jesus, sa *malinaw* at *di-mapag-aalinlanganang* pananalita, “Ako ay Diyos, sambahin ninyo ako?” Wala saanman. Kaya’t bakit siya itinuturing na diyos? Maaari bang nakalimutan niyang ipalaganap ang gayong pangunahing turo kung ito ay totoo? Di-magkakagayon. Kung hindi kailanman inangkin ni Jesus ang pagiging Diyos at ang doktrina ng kanyang pagkadiyos ay inimbento ng mga tao, maaasahan natin kung gayon ang Diyos na tumutol. Marahil ay uulitin Niya ang Isaias 29:13 (gaya ng ginawa ni Jesus sa Mateo 15:8–9 at Marcos 7:6–7) —“Ang mga tao ay lumalapit sa Akin sa pamamagitan ng kanilang bibig, at pinarangalan Ako sa kanilang mga labi, subalit ang kanilang puso ay malayo sa Akin. At sinasamba nila Ako nang walang saysay, nagtuturo ng mga utos ng tao bilang mga doktrina.” Mapagtatakan ng isang tao kung anong mga doktrina ang higit na “mga utos ng tao” kaysa Trinidad, pagiging anak ng Diyos, pagkadiyos ni Jesus, kasalanang orihinal, muling pagkabuhay at pagtubos ng kasalanan. At ano ang sinasabi ng Diyos tungkol sa mga nagpapatibay ng gayong mga

doktrina? “Sinamba nila Ako nang walang saysay.”

Sa Lucas 6:46, si Jesus ay nagtanong na gayon ding humahamon sa kanyang mga “tagasunod”: “Subalit bakit ninyo ako tinatawag na ‘Panginoon, Panginoon,’ at hindi gumagawa ng mga bagay na aking sinasabi?” Sa mga sumusunod na talata, inilalarawan ni Jesus ang kapanatagan ng mga sumusunod sa kanyang mga turo at ang kapahamakan ng mga “nakarinig at walang ginawa.” At sa katotohanan, dapat ba tayong magtaka? Gunitain natin ang Mateo 7:21–23, kung saan ipinangako ni Jesus na tatanggihan niya sa kabilang-buhay ang kanyang mga mapaglabag na tagasunod:

Hindi bawat isang nagsasabi sa aking, “Panginoon, Panginoon,” ay makapapasok sa kaharian ng langit, kundi yaong tumutupad sa kalooban ng aking Amang nasa langit. Maraming magsasabi sa akin sa araw na iyon, “Panginoon, Panginoon, hindi ba’t nagpahayag kami sa iyong pangalan, nagtaboy ng mga demonyo sa iyong pangalan, at gumawa ng maraming himala sa iyong pangalan?” At sa gayon ay ipapahayag ko sa kanila, “Hindi ko kayo kailanman nakilala; lumayo kayo sa akin, kayong mga gumagawa ng kawalan ng batas!”

Di kasi, mayroong mga naninindigang ang pananampalataya ay pananampalataya; hindi ito itinutulak, binabago o pinakikialaman. Si Mark Twain ay kumilala sa gayong mga damdamin sa mga salitang, “Isang batang lalaking mag-aaral ang nagsabi, ‘Ang pananampalataya ay paniniwala sa alam mong hindi totoo.’”²²⁴ Ang punto ay may napakalaking pagkakaiba sa pagitan ng paniniwala sa Diyos nang walang patotoo, at paniniwala sa mga doktrina *tungkol* sa Diyos na hindi lamang kulang sa patotoo, ngunit para rito ay may ebidensya ng kabaligtaran sa mga turo ng mga propeta. Marahil, itong huling grupo ang tinutukoy sa Mateo 13:13: “Nakatingin silang hindi nakakakita, at nakikinig nang di-nakakarinig, ni nakakaunawa.” Subalit nananatili silang

²²⁴ Twain, Mark. *Following the Equator*. Ch. 12. “Pudd’neath Wilson’s New Calendar.”

nakakatiyak sa kanilang paniniwala, buong-kasiyahang natutulog sa taglamig hanggang sa panahon ng paggising.

Tandaang ang kasulatan ay gumagabay sa ating pananampalataya sa pamamagitan ng katwiran sa halip ng damdamin. Ang Bibliya ay nagsasabing, “Subukin [ang ibang bersyon ay nagsasabing“patunayan”] ang lahat ng mga bagay; panghawakan ang mabuti” (1 Mga Tesalonico 5:21). Ang Isaias 1:18 ay nagsasabi sa ating, “Halina ngayon, at mangatwiran tayong sama-sama,’ sabi ng Panginoon.” Kaya’t ang paniniwala sa Diyos ay maaaring batay sa pananampalataya, ngunit pagkatapos niyan, ang katotohanan ay dapat hanapin sa mga turo ng Kanyang mga propeta. Tanggapin at sundin ang mga turong iyon at ang isang tao ay mahahanay na kabilang sa mga matuwid. Tumulima sa mga taliwas na turo, at ang isang tao ay mawawalan ng kaligtasan, sapagkat ang Bibliya ay nagbibigay-babala, “Kung kayo ay sumasang-ayon at susunod, kayo ay kakain ng mabubuti mula sa lupa; subalit kung kayo ay tatanggi at susuway, kayo ay uubusin sa pamamagitan ng espada;’ sapagkat ang bibig ng Panginoon ay nagsalita” (Isaias 1:19–20).

Ang tapat na naghahanap, kung gayon, ay aakyat sa hagdanan ng mga nakaimbak na katibayan, mahigpit na nakahawak sa gabay ng pangangatwiran. Sa pagkakakilalang bagamat, sa mga salita ni Shakespeare, “Makababanggit ng Kasulatan ang diyablo para sa kanyang layunin,”²²⁵ nagiging malinaw ang katotohanan sa pamamagitan ng pagsuri sa buong kasulatan. Ang konklusyon kung aling mga kasulatan ang tiyak na tinutukoy ng mga diyablo, at para sa anong layunin, ay magiging iba-iba sa bawat indibidwal. Ang libu-libong taon ng di-pagkakasundo sa teolohiya ay hindi kailanman malulutas sa ikasisiya ng lahat ng tao, gaano man kalawak ang pagsusuri. Ang mga Trinitario at mga Unitario ay patuloy na maglalaban para sa pagkilala bilang kumakatawan sa isang “tunay” na Kristiyanismo, at ang mga Muslim ay patuloy na maninidigang ang mga bersyong iyon ay kapwa sinira ng mga doktrinang hindi bibliko. Samantala, ang mga Judio ay mananatiling nasisiyahan sa kanilang paninindigan bilang “ang bayang pinili.”

²²⁵ Shakespeare, William. *The Merchant of Venice*. Act I, Scene 3.

Kung ang ganitong pagsusuri ay walang naipakitang anuman, nailantad nito ang katotohanang sina Moises at Jesus ay kapwa nagturo ng na monoteismo at humula ng isang huling propeta. Maaari bang ang huling propetang ito ay si Muhammad, at ang huling rebelasyon ay ang Banal na Qur'an? Upang makalapit man lamang sa sagot sa tanong na ito, kailangan natin munang suriin ang mga aklat ng kasulatan, at kumilos mula roon patungo sa isang pagsusuri sa mga propeta mismo.

Ikaapat na Bahagi: MGA AKLAT NG KASULATAN

May iisa lamang na relihiyon, bagamat may sandaan itong bersyon.

—George Bernard Shaw, *Plays Pleasant and Unpleasant*, Vol. 2, Preface

Ang karaniwang paksang naglalagos sa lahat ng mga relihiyon ay kung naniniwala tayo sa Diyos at tumatalima sa Kanyang utos — sumusunod sa ipinag-utos at umiiwas sa ipinagbabawal, at nagsisisi sa ating mga paglabag sa Kanya — magkakamit tayo ng kaligtasan. Ang ipinagkakaiba ay ang pagpapakahulugan sa utos ng Diyos. Kinikilala ng mga Judio ang Lumang Tipan bilang huling tanda ng rebelasyon sa kasalukuyan, samantalang ang mga Kristiyano at Muslim ay kapwa nagpapalagay na kung ang mga Judio ay sumunod sa kanilang kasulatan, tatanggapin nila si Jesus bilang isang propeta at yayakapin ang kanyang mga turo.

Dinadala ng mga Muslim ang kaisipan nang isang dagdag na hakbang sa pagpapahayag na ang sinuman (Judio, Kristiyano, o iba pa man) na *yumayakap* sa mga turo ni Jesus ay kailangang tanggapin ng turo siya ng mahigpit na monoteismo, Batas ng Lumang Tipan, at pagdating ng huling propeta. Subalit sa katotohanan, karamihan ng nag-aangking sumusunod kay Jesus ay hindi sumusunod sa itinuro ni *Jesus*, bagkus sa itinuro ng iba *tungkol* kay Jesus. Sa ganitong paraan, si Pablo (at ang mga teologong Paulinong sumunod sa kanyang bakas) ay kinamkaman si Jesus sa paghango ng batas ng Kristiyanismo. At gayunman ay nakikita natin ang Lumang Tipang nagbababala sa atin:

Anumang ipag-utos Ko sa inyo, pag-ingatang tuparin ito; wala kayong idaragdag o aalisin dito. Kung may lilitaw na isang propeta o isang mapangarapin ng mga pangarap sa inyo, at bibigyan niya kayo ng isang tanda o himala, at ang tanda o himala ay naganap, na kanyang ipinahayag sa inyo, na nagsasabing, “Sumunod tayo sa ibang mga diyos ”— na hindi pa ninyo nakikilala —“at paglingkuran natin sila,” hindi kayo makikinig sa mga salita ng ganyang propeta o mapangarapin ng mga pangarap, sapagkat

ang inyong PANGINOON ay sinusubok kayo kung iniibig ninyo ang PANGINOON ninyong Diyos nang buo ninyong puso at buo ninyong kaluluwa. Lalakad kayong kasunod ng inyong PANGINOONG Diyos at katatakutan Siya, at tutuparin ang Kanyang mga utos at susundin ang Kanyang tinig; paglilingkuran ninyo Siya at mananangan sa Kanya (Deut. 12:32–13:4).

Sa kabila ng babalang ito, ipinahayag ni Pablo ang isang kayarian ng Diyos na “hindi pa ninyo nakikilala.” Ang kagipitang teolohikong nahahango sa mga kahiwagaan ni Pablo ay di-maiiwasang makapal at nakalilito. Marami, kundi man karamihan, ng mga sumasamba ay hindi nakatatalos ng mga nakapag-aalinlangang pinagmulan ng kanilang relihiyon, at sapat nang nagtitiwala sa isang karismatikong pinuno (pastor, pari, papa, atbp.) at ipinagkakatiwala ang kanilang landas sa kanya (lalaki o babae). Sa sandaling maisagawa ang pagpili, ang mga tagasunod ay nagiging mga matibay na naniniwala sa isang relihiyong likha ng tao, na, gaya ng ating nakita, ay mahalagang sumasalungat sa mga turo ni Jesus mismo. Ang mga Monoteistikong Kristiyano, sa kabilang dako, ay kumikilalang ang mga pinunong karismatiko, bagamat nakakahikayat, ay kadalasang naliligaw, at nagsusumikap na kumapit sa halip sa kasulatan.

Hindi ito laging madali, gaya ng nababatid ninumang nagtatangkang salain ang mga turo ng Diyos mula sa mga Luma at Bagong Tipan. Ang mga malalawak na batayan (upang maniwala sa Diyos, sa Kanyang mga propeta at sa rebelasyon) at ang mga batas (hal., ang Sampung Utos) ay malinaw. Ang mga maliliit na punto ay hindi, at nagpapatotoo rito ang labis sa daming pagkakaiba ng mga sekta at simbahan ng Judio at Kristiyanismo, at ang lalim at lawak ng kanilang mga pagkakaiba.

Saan, kung gayon, iniwan nito ang masigasig na naghahanap? Ang isuko ang relihiyon, gaya ng ginawa ng iba? O maghanap ng isang pangwakas, malinaw na aklat ng rebelasyon, na inihatid ng huling propetang inihula ng kapwa Luma at bagong Tipan?

Ang sumusunod ay isang pagsusuri ng mga Luma at bagong Tipam, hindi pagtibayin ang

mga ito bilang kasulatan, manapa'y ilantad ang maraming mga kamalian at salungatang nagkakanulo sa kanilang pagkakasira. Ang layon ng aklat na ito ay hindi upang alugin ang pananampalataya ng mga nagpapahalaga sa mga tekstong ito bilang kasulatan, bagkus ibaling muli ang pananampalatayang iyan kung saan ibinabaling ito mismo ng mga tekstong ito. Sa harap ng makabagong pagpuna sa teksto, dinadaya natin ang ating mga sarili (at nag-aanyaya ng paglibak at pagtuligsa) kung pinaniniwalaan natin ang mga Luma at Bagong Tipan bilang walang kapintasang Salita ng Diyos. Datapwat, kung kinikilala natin ang mga kamalian ng mga bibliyang Judio at Kristiyano at inuunawa ang kahalagahan ng mga kamaliang ito, ang pagkaunawang ito ay makapaghahatid sa ating paghahanap ng ating gabay.

Pagkabasa ng mga susunod na kabanata, yaong mga nagnanais na ipagpatuloy ang pananaliksik ay maaaring gawin ito sa karugtong ng aklat na ito, na nagpapatuloy ng pagsusuri sa Banal na Qur'an muna, at pagkatapos ay sa mga propeta. Kung sa paanong paraang ang mga kasulatan ay nag-uutos ng pagsusuri, gayon ding dapat nating pagtibayin ang mga propeta kung tayo ay magtitiwala sa rebelasyong inangking kanilang inihatid.

1 — Ang Lumang Tipan

*Ang Bibliya ay may kaunting tulang mararangal;
at kaunting pabula (alamat) ng katalinuhan;
at kaunting babad-sa-dugong kasaysayan;
at isang kasaganaan sa kahalayan;
at mahigit sanlibong kasinungalingan.*

Mark Twain, *Letters from the Earth*, Vol. II

Magsimula tayo sa paglalagay ng “dalawa ng bawat uri (ng hayop) sa loob ng arka,” at pagkatapos . . . Oh, tayka muna. Iyon ba ay “dalawa ng bawat uri,” ayon sa Genesis 6:19, o pito ng malinis at dalawa ng di-malinis na hayop, ayon sa Genesis 7:2–3?

Hmm. Bueno, mayroon tayong 120 taon para pag-isipan ito, sapagkat iyan ang hangganan ng buhay ng tao, ayon sa pangako ng Diyos sa Genesis 6:3. Kaya, kagaya ni Shem . . .

Oops. Masamang halimbawa. Ang Genesis 11:11 ay nagsasaad, “Si Shem ay nabuhay nang 500 taon . . .”

Oookey, kalimutan si Shem. Kaya, gaya ni Noe . . . Dobleng Oops. Itinuturo ng Genesis 9:29, “Kaya’t ang lahat ng mga araw ni Noe ay 950 taon; at siya ay namatay.” Kaya’t tingnan natin, nangako ang Genesis 6:3 ng haba ng buhay na hanggang 120 taon, ngunit ilang talata pagkatapos, kapwa sinira ni Shem at Noe ang kautusan?

Whoa, tigil muna.

Tingnan natin ang mga petsa ng Lumang Tipan mula sa isang ibang anggulo. Narito ang Genesis 16:16: “Si Abraham ay 86 ma taong gulang nang si Hagar ay magsilang kay Ismael mula kay Abraham.” Sinasabi ng Genesis 21:5, “Ngayon si Abraham ay 100 taong gulang nang ang anak niyang si Isaac ay isinilang sa kanya.” Kaya’t tingnan natin, 100 bawasan ng 86, ibawas ang 6 sa unang 10, 9 bawasn ng 8 . . . ang nakukuha ko ay 14. Kaya’t si Ismael ay 14 nang isilang si

Isaac.

Sandali pa pagkatapos, sa Genesis 21:8, nababasa natin, “Kaya’t ang bata (si Isaac) ay lumaki at inawat sa pagsuso.” Ngayon, ang pagpapaawat sa Gitnang Silangan ay inaabot ng dalawang taon, ayon sa katutubong kaugalian. Kaya’t idagdag ang 2 sa 14, at si Ismael ay 16 bago ipag-utos ni Sarah kay Abraham na itaboy siya (Genesis 21:10).

Mabuti.

Hanggang dito.

Isang pares pang talata, at ang Genesis 21:14–19 ay naglalarawan sa itinakwil na si Ismael na isang walang-lakas na sanggol sa halip ng isang matipunong 16 na taong gulang na kabataan, na gaya ng sumusunod:

Kaya’t maagang bumangon si Abraham sa umaga, at kumuha ng tinapay at isang katad na may tubig; at habang inilalagay iyon sa balikat ni Hagar, ibinigay niya ito at *ang batang lalaki* kay Hagar, at siya ay pinalakad. Pagkatapos ay umalis si Hagar at lumibot sa Parang ng Beersheba. At ang tubig sa katad ay naubos, at *inilapag niya ang batang lalaki sa ilalim ng isa sa mga palumpong*. Pagkatapos ay lumakad siya at *naupo sa tapat niya* sa layong isang binit ng busog; sapagkat anya sa sarili, “Huwag ko nawang makita ang *kamatayan ng bata*.” Kaya’t naupo siya sa tapat nito, at tumangis nang malakas.

At narinig ng Diyos ang tinig ng *batang lalaki*. At ang anghel ng Diyos ay tumawag kay Hagar mula sa kalangitan at nagsabi sa kanya, “Ano ang ipinagdaramdam mo, Hagar? Huwag kang mangamba, sapagkat narinig ng Diyos *ang tinig ng bata* sa kinaroroonan niya. Tumindig ka, *buhatin ang bata* at *kalungin mo siya*, sapagkat gagawin ko sa kanya ang isang dakilang bansa.”

At binuksan ng Diyos ang kanyang (Hagar) mga mata, at namalas niya ang isang balon ng tubig. At lumakad siya at pinuno ang katad ng tubig, at *binigyan niya ng inumin ang bata*.

Isang 16 na taong kabataang inilalarawan bilang isang “batang lalaki” o isang “bata”? Sa

isang panahon at pook na ang mga 16 na taong gulang ay karaniwang nag-aasawa at naghihintay ng pangalawa o pangatlong supling habang nagtataguyod ng isang papalaking pamilya? Bukod sa pagiging mga mangangaso, kawal at, bagamat bihira, maging mga hari kung minsan? Ang 16 na taong katumbas ng pagiging binata sa panahon ni Ismael. Kaya't paano talagang iniabot ng kanyang ama ang 16 na taong gulang na "batang lalaki," si Ismael, kay Hagar? At paano niya iniwan siyang umiiyak (kumbaga, "ang tinig ng batang lalaki") gaya ng isang mahinang sanggol sa ilalim ng isang halaman (palumpong)? At paano, sa katotohanan, siyang binuhat ng kanyang ina at siya ay kinalong? Sa huli, tayo ba ay talagang inaasahang maniwalang si Ismael ay gayong kahina, na ang kanyang ina ay kinailangan siyang painumin dahil hindi niya makayanang kunin iyon sa sarili?

Ah, oo, iyan ang buod nito. Iyan ang sana'y dapat nating paniwalaan.

Ngunit tayka, mayroon pang higit.

Ang 2 Mga Kroniko 22:2 ay nagtuturong "si Ahaziah ay 42 taong gulang nang siya ay naging hari. . . ." Hunh. Edad 42. Halos hindi marapat banggitin. Maliban, sa gayon, papansinin nating ang 2 Mga Hari 8:26 ay nagtatalang, "si Ahaziah ay 22 taong gulang nang siya ay naging hari . . ." Kaya't alin nga ba? 42 o 22?

Kumuha tayo ng pahiwatig mula sa Bibliya. Ang 2 Mga Kroniko 21:20 ay nagtuturong ang ama ni Ahaziah, si Haring Jehoram, ay namatay sa edad na 40.

Ahem.

Si Haring Jehoram ay namatay sa edad na 40 at hinalinhan ng kanyang anak, na 42? Sa ibang salita, nag-anak si Haring Jehoram ng batang dalawang taon ang katandaan sa kanya? Ang aritmetika, ayon kay Mickey Mouse, ay "Kakayahang makabilang ng hanggang 20 nang hindi ka naghuhubad ng sapatos." Subalit sa pagitan ng mga daliri sa paa ng mambabasa at ng mga paa't buntot ng pusa ng pamilya, walang paraang magkaroon ng saysay ang mga numerong ito. At habang ang makatwirang pasya ay papalapit sa sumasalpok na bilis, ang 2 Mga Kroniko 22:1 ay naglilinaw na si Ahaziah ay *bunsong anak na lalaki* ni Haring Jehoram, sapagkat pinatay ng mga mandarambong ang lahat ng mga nakatatandang anak na lalaki ni Haring Jehoram.

Kaya't kung si Ahaziah ay dalawang taon ang tanda sa mahal na Tatay na pumanaw, ilang taon ang tanda ng kanyang mga nakatatandang kapatid sa kanilang ama?

Lumiltaw, na ang 2 Mga Kroniko 22:2 ay di-mapagkakatiwalaan at ang 2 Mga Hari 8:26, na nagtuturong si Ahaziah ay 22 nang siya'y maging hari, ang dapat maging tamang bersyon.

Kaya't si Haring Jehoram ay namatay nang 40 (2 Mga Kroniko 21:20) at hinalinhan ni Ahaziah, na 22 (2 Mga Hari 8:26). Na nangangahulugang si Haring Jehoram ay 18 nang isilang si Ahaziah, at humigit-kumulang sa 17 nang siya ay ipaglihi. Hindi lamang iyan, ngunit si Jehoram ay may mga nakatatandang anak na lalaki (2 Mga Kroniko 22:1), kaya't maaaring nagsimula siyang magpamilya nang 15 o kulang pa. Kaya't tama na para kay Ismael na maging isang mahinang batang lalaki sa gulang na 16. Iyon ang panahong ang mga tin-edyer ay ganap na binata.

Ngunit paano ang 2 Mga Kroniko 22:2, na nagsasabing si Ahaziah ay 42 nang umakyat siya sa trono?

Isang maling kopya, walang duda.

Subalit hindi iyan ang punto.

Ayon sa Isaias 40:8, “ang salita ng ating Diyos ay mananatili magpakailanman.” Ang paninindigang ito ay hindi nagpapaumanhin sa mga maling kopya, o sa iba pang kamalian, gaano mang kaliit. Sa katunayan, ayon sa Isaias 40:8, ang alinmang “salitang” hindi “nanatili kailanman” ay hindi karapat-dapat maging mula sa Diyos.

Na magbubunsod sa ating itanong ang awtor.

Kung “ang salita ng Diyos ay nananatili magpakailanman,” at ang “salita” sa gulang ni Ahaziah ay hindi pumapasa sa pagsubok ng panahon, kaninong salita iyon? Sa Diyos o kay Satanans?

Huwag tumingin nang ganyan, ngunit maging ang Lumang Tipan ay di-nakatitiyak sa puntong ito.

Isinasaad ng 2 Samuel 24:1, “Muli, ang galit ng *PANGINOON* ay napukaw laban sa Israel, at inatasan Niya si David laban sa kanila at sinabing, ‘Humayo ka, bilangin mo ang Israel at ang

Judea.” Datapwat, isinasaad ng 1 Mga Kroniko 21:; “Ngayon, si *Satanas* ay tumindig laban sa Israel, at inatasan si David na bilangin ang Israel.”

Uhhh, alin ba iyon? Ang Panginoon, o si *Satanas*? May maliit (gaya ng, ganap) na kaibahan.

Pag-usapan ang pagnanakaw ng pagkakakilanlan.

Ngunit sa seryosong usapan, ang pagkakamali ay kauna-unawa. Kung tutuusin, sadyang napakahirap makilala ang kausap mo kapag hindi mo mabigyan ng mukha ang rebelasyon. At gaya ng sinabi ng Diyos sa Exodo 33:20, “Hind mo makikita ang Aking mukha; sapagkat walang taong makakakita sa Akin, at mabubuhay.”

Kaya, nakita na ninyo.

Walang makakakita sa mukha ng Diyos, at mabubuhay.

Bueno, maliban kay Jacob, di kasi. Gaya ng isinasaad ng Genesis 32:30, “Kaya’t tinawag ni Jacob na Peniel ang pook: ‘Sapagkat nakita ko ang Diyos nang harapan, at ang buhay ko ay nanatili.’”

At huwag nating kalimutan si Moises, sapagkat ayon sa Exodo 33:11: “Kaya’t nangusap ang PANGINOON kay Moises nang harapan, kung paanong nakikipag-usap ang isang tao sa kanyang kaibigan.”

Kaya’t walang taong makakakita sa mukha ng Diyos, at mabubuhay.

Maliban kina Jacob at Moises.

Ngunit hindi binanggit ng Diyos ang eksepsiyong iyan, hindi ba?

Kaya’t marahil, nagbago Siya ng isip.

At muli, marahil ay hindi.

Sa isang banda, ang Genesis 6:6–7 ay nagpapahiwatig na nagkakamali ang Diyos na Kanyang pinagsisisihan, gaya nito: “At ang PANGINOON *ay nagsisi* na nilikha Niya ang tao sa mundo, at Siya ay nalumbay mula sa Kanyang puso. Kaya’t sinabi ng PANGINOON, ‘Wawasakin Ko ang taong nilikha Ko mula sa mukha ng mundo, kapwa ang tao at ang hayop, bagay na gumagapang

at mga ibon sa himpapawid, *sapagkat pinagsisisihan ko ang pagkakalikha sa kanila*” (akin ang italisasyon).

Sa kabilang dako, ang Mga Bilang 23:19 ay nagtatala, “Ang Diyos *ay* hindi isang tao, na Siya ay magsisinungaling, ni isang anak ng tao, na Siya ay magsisisi.”

Ang punto, kung hindi pa malinaw, ay punung-puno ng mga kamalian ang Lumang Tipan. Marahil ang pinakasimpleng mga kamalian ay tungkol sa bilang, at ang mga ito ay napakarami. Halimbawa, ang 2 Samuel 8:4 ay nagsasabing si David ay kumuha ng 700 kabalyero at ang 1 Mga Kroniko 18:4, na naglalarawan ng gayon din mismong buong pangyayari, ay ginagawa itong 7,000.

Napakalaking bagay.

Pitong *daan* sa isang talata, pitong *libo* sa isa pa — malinaw na may kung sinong tagakopya ang gumawa ng gulo sa isang sero.

Mali.

Ang Lumang Tipan ay walang mga sero. Hindi rin, sa bagay na iyon, nagkakaroon ito ng mga numero. Sa panahon ng mga Luma at Bagong Tipan, ang mga numerong Arabik na kinamimihansan natin ngayon ay hindi gamit ng karaniwan. Ang magulong mga numerong Romano noon ang gamit na wika sa matematika, at ang pinakamaagang ebidensya ng sero ay may petsang mula noong 933 *CE*.

Sa matandang Hebreo, ang mga numero ay isinulat nang *pasalita*. Ang pitong daan ay *sheba' me'ah* at ang pitong libo ay *sheba' eleph*. Kaya't ang ganitong pagkakaiba sa kasulatan ay maaari ngang kumatawan sa isang kamalian sa pagsipi (kopya), datapwat hindi ito isang simpleng kamalian sa isang sero. Bagkus ito ay pagkakaiba sa pagitan ng *me'ah* at *eleph*.

Kahawig nito, ang 2 Samuel 10:18 ay nagsasabi ng pitong *daang* nakakarwahe at apatnapung *nakakabayo*, at ang 1 Mga Kroniko 19:18 ay nagsasabi ng pitong *libong* nakakarwahe at apatnapung *kawal panlakad*. Nakatala sa 2 Samuel 23:8 ang *walong* daang tao, ang bilang nila sa 1 Chronicles 11:11 ay *tatlong* daan. At kung sakaling maghinala ang mambabasang nagbabalita

silang magkakaibang pangyayari, ang Josheb-Basshebeth at Jashobeam ay may magkaugnay na reperensya, naglililaw na ang dalawang mga pahayag ay tumutukoy sa iisang tao. Ang 2 Samuel 24:9 *walong daang libong* taong “bumunot ng espada ” sa Israel at *limandaang libo* sa Judea; ang 1 Mga Kroniko 21:5 ay inilalagay ang bilang sa *isang milyon sandaang libo* sa Israel at *apat na raan at pitumpung libo* sa Judea. Ang 2 Samuel 24:13 ay naglalarawan ng *pitong* taong taggutom, ang 1 Mga Kroniko 21:11–12 ay nagsasaad na ito ay *tatlo*. Ang 1 Mga Hari 4:26 ay binibilang ang mga kuwadra ng kabayo ni Solomon ng *apatnapung* libo, ang 2 Mga Kroniko 9:25 ay binibilang iyon ng *apat* na libo. Ang 1 Mga Hari 15:33 ay nagtuturong si Basha ay naghari sa Israel hanggang sa ika-27 taon ni Asa, hari ng Judea; ang 2 Mga Kroniko 16:1 ay nagsasaad na si Basha ay hari pa rin ng Israel nang ika-36 na taong paghahari ni Asa. Ang 1 Mga Hari 5:15–16 ay nagsasabi ng 3,300 sugo ni Solomon, ang 2 Mga Kroniko 2:2 ay itinatala ang 3,600. Sa 1 Mga Hari 7:26 nababasa natin ang *dalawang* libong paliguan, ngunit sa 2 Mga Kroniko 4:5 ang bilang ay *tatlong* libo. Ang 2 Mga Hari 24:8 ay nagsasaad na si “Jehoiachin ay *labingwalong* taong gulang nang siya ay maging hari, at namuno siya sa Jerusalem nang *tatlong buwan*.” Ang 2 Mga Kroniko 36:9 ay nagtatala, si “Jehoiachin ay *walong* taong gulang nang maging hari, at namuno siya sa Jerusalem nang *tatlong buwan at sampung araw*.” Ang Ezra 2:65 ay sumusulat ng *dalawandaang* lalaki’t babaeng mang-aawit, ang Nehemiah 7:67 ay nagsasaad na sila ay *dalawandaan at apatnapu’t lima*.

Ngayon, ang mga pagkakaibang ito ba ay mahalaga?

Sagot: Oo, at hindi. Kadalasan, maliit nating ipag-aalala kung ilang paliguan, mang-aawit at kawal sa lupa ang naroon, o kung ang tagasipi ay nagkamali sa kanyang panulat samantalang ang isa pa ay nagbilog ng bilang sa pinakamalapit na sandaan. Sa punto ng paghahatid ng mahalagang impormasyon, ang mga pagkakaibang ito ay di-mahalaga. Datapwat sa punto ng pagpapabisa sa Lumang Tipan bilang walang-kamaliang salita ng Diyos, ang mga pagkakaibang ito ay lubhang mahalaga.

Bukod dito, maraming pagkakaibang hindi numero ang kalikasan.

Halimbawa, sinasabi sa atin ng Genesis 26:34 na ang mga asawa ni Esau ay sina *Judith* at *Basemath*; ang Genesis 36:2–3 ay itinatala ang mga asawang sina *Adah*, *Aholibamah* at *Basemath*. Ang 2 Samuel 6:23 ay nagsasaad na si Michal ay walang supling hanggang sa siya ay namatay; ang 2 Samuel 21:8 ay nag-uugnay ng limang anak na lalaki kay Michal. Ang 2 Samuel 8:9–10 ay nagsasabi kay *Toi* bilang hari ng Hamath, at kay *Joram* bilang sugo ni Haring David; ang 1 Mga Kroniko 18:9–10 ay nagtatala ng pangalan ng hari bilang *Tou*, at ang sugo bilang *Hadoram*.

Muli, hindi malaking bagay.

Ngunit mayroon ditong isang gayon:

Ang 2 Samuel 17:25 ay nagsasabi sa ating si Jithra (alias Jether; ang dalawang pangalan ay may ugnayang-reperensya, kaya't alam nating ang dalawang pangalan ay tumutukoy sa iisang tao) ay isang *Israelita*, samantalang ang 1 Mga Kroniko 2:17 ay kinikilala siyang isang *Ismaelita*. Ngayon, kung ang mga awtor ng Lumang Tipan ay hindi *ito* maituwid, baka magtaka tayong gaano pang lalo silang magkaganoon, sa pagiging Judio, sa kinakulang palitang-lahi sa kaso ni Abraham na isinakripisyo ang kanyang “bugtong na anak,” si Isaac. Sa kabanatang “*Jesus Begotten?*” sa unang bahagi ng aklat na ito, tinalakay kong hindi kailanman naging bugtong na anak ni Abraham si Isaac. At nakikita natin ditong ang mga awtor ng Lumang Tipan ay ipinalit ang “Israelita” sa “Ismaelita” nang walang lantad na layunin. Paano kayang lalong maaaring magpalit sila ng mga lahi kapag ang kanilang mga karapatang katutubo at mga pakikipagtipan sa Diyos ay natataya?

Gayunpaman, sa sandaling nabunyag ang salungatang ito, ang mga tagasalin ng Bibliya ay nagsikap na alisin ito. Halimbawa, isinasalin ng *New Revised Standard Version* ang Hebreong *yisre'eliy* sa 2 Samuel 17:25 sa “Ismaelita,” at ipinapakita sa isang di-mahalatang talababa na ang tamang salin ay “Israelita.” Ang *Yishma'e'li* ay “Ismaelita.” Ang ebidensya laban sa karangalan ng mga tagasalin ay pinalalakas ng katotohanang halos bawat Bibliyang nalimbag bago dumating ang kahatiang ika-20 dantaon (kabilang ang *American Standard Version of 1901*, na pinagbabatayan ng *RSV* at *NRSV*) ay nagsasalin ng *yisre'eliy* sa “Israelita.” Pagkatapos lamang ng pagkakakilala sa salungatan sa kasulatan kaya ang salin ay natiwali sa “Ismaelita.”

Sa pamamagitan ng makabagong panlilinlang na ito, ang *New Revised Standard Version* ay nakaiwas sa salungatan sa kanilang salin, ngunit hindi sa mga dokumentong pinagmulan. At makabubuti sa ating pansinin ang pandarayang ito, sapagkat tayo ba ay talagang magtataka kung ang mga salin ng Bibliya sa hinaharap ay magtangkang suriin ang ibang mga kamaliang ibinubunyag sa sulating ito?

Ngayon, narito ang punto. Ang 2 Mga Hari 19 at Isaias 37 ay nagtataglay ng isang pagkakasunud-sunod ng 37 talatang nagkakapareho sa bawat titik. Ang ganitong pagkakatulad ay ganoong kaganap kaya't ang mga manunuri ng Bibliya ay nagpapalagay na ang mga sumulat ay nagkopyahan (namlahiyo/*plagiarized*) sa isa't isa o kaya ay mula sa iisang dokumentong pinagkunan. At samantalang ang pagplahiyo (*plagiarism*) ay makapagpapaliwanag ng pagkakatulad, ang isang mas mapagbigay na palagay ay maaaring ang dalawang kabanatang ito ay nagbibigay-halimbawa ng labis na katumpakang maaasahan natin sa isang aklat ng Diyos. Maisalaysay mang muli ang isang kuwento nang minsan, makalawa o makalilibong ulit, hanggang ang pinagmulan ng kaugalian ay nakasalalay sa rebelasyon mula sa Makapangyarihan, hindi ito dapat magbago. Maging sa pinakamaliit na detalye. Ang katotohanang ang mga salaysay ay *sadyang* nagbabago, maging sa Luma at Bagong Tipan, ay nagbabanta sa pag-aangkin ng kawalang kamalian sa Bibliya.

At naroon pa ang mga simpleng katanungan. Mga tanong na gaya ng, mayroon bang naniniwalang talagang si Jacob ay nakipagbuno sa Diyos, at si Jacob ang namayani (Genesis 32:24–30)?” Ang Maylikha ng isang sanlibutang 240,000,000,000,000,000,000 milya sa diametro kasama ang lahat ng mga kasalimuutan nito, pati ng isang maliit, katamtamang timbang na planetang Daigdig pa lamang ay tumitimbang na ng 5,976,000,000,000,000,000 kg — at may isang naniniwalang isang maliit na patak ng protoplasma (may buhay) na hindi lamang nakipagbuno sa Isang lumikha sa kanya, kundi *nanaig* pa?

Isa pang simpleng tanong: Itinatala ng Genesis 2:17 ang Diyos sa pagbibigay-babala kay Adan, “subalit mula sa punongkahoy ng kaalaman ng mabuti at masama ay hindi kayo kakain,

sapagkat sa araw na kumain kayo mula roon, kayo ay tiyak na mamamatay.” Ang Genesis 3:3 ay nag-aambag, “ngunit mula sa prutas ng punong nasa gitna ng halamanan, ang Diyos ay nagsabi, ‘Hindi kayo kakain nito, ni hihipuin ninyo ito, kung hindi ay mamamatay kayo.’” Kaya’t alin iyon? Kinagat ba ni Adan ang mansanas o hindi? Sa pagkakasalaysay ng kuwento, kinagat ni Adan ang mansanas at nabuhay. Datapwat ipinangako ng Diyos ang kamatayan *sa araw ding iyon*. Kaya’t kinagat ba niya o hindi? Kung ginawa niya, dapat ay namatay siya, at kung hindi, ang sangkatauhan ay dapat na nasa paraiso pa. Ang salita bang “mamamatay” ay isang kamalian sa pagsasalin, isang talinghaga, o isang kasalungatan? Kung isang kamalian, kung gayon ay hayaang aminin iyon ng mga tagasalin. Kung isang talinghaga, maaari nating kilalanin kung gayon ang matalinghagang kalikasan ng pananalitang Hebreo at ipalagay na si Jesus, katulad niyon, ay hindi “namatay” nang higit kaysa nangyari kay Adan. At kung isang salungatan, bueno . . .

Susunod na punto — sino ang sumulat ng Lumang Tipan? Iniuulat ng tradisyong si Moises ang sumulat ng Pentateuko (ang unang limang aklat), ngunit maipapalagay nating nagkaroon siya ng kaunting teknikal na kahirapan (gaya ng katotohanang siya ay *patay*) pagdating sa pagtatala ng sarili niyang pagkamatay sa Deuteronomio 34:5–12. Kaya’t sino ang sumulat ng kanyang pagkamatay, paglilibing, paglalamay, at ang kasunod? Ang awtor bang ito ay mapagkakatiwalaan, at ano ang sinasabi nito tungkol sa pagiging awtor ng Lumang Tipan sa kabuuan?

At naroon pa ang mga kuwento ng hubad na kalasingan, relasyong sekswal ng magkapamilya, at pagiging maruming babaeng walang taong may kahinhinan ang magagawang basahin sa kanilang ina, lalong hindi sa kanilang sariling mga anak. At gayunman, ikalimang bahagi ng populasyon ng mundo ay nagtitiwala sa isang aklat na nagtatalang si Noe “ay uminom ng alak at nalasing, at nawalan ng takip (nahubaran) sa kanyang kubol” (Genesis 9:22), at si Lot . . .

ay lumabas mula sa Zoar at nanahan sa mga kabundukan, at ang kanyang dalawang anak na babae ay kasama niya; sapagkat natakot siyang manahan sa Zoar. At siya at ang kanyang dalawang anak na babae ay nanirahan sa isang

yungib. Ngayon, sinabi ng panganay sa nakababata, “Matanda na ang ating ama, at wala nang lalaki sa mundong lalapit sa atin ayon sa kaugalian sa buong mundo. Halika, painumin natin ng alak anga ating ama, at tayo ay sumiping sa kanya, upang mapanatili natin ang lahi ng ating ama.” Kaya’t pinainom nila ng alak ang kanilang ama nang gabing iyon. At ang panganay ay sumiping sa kanyang ama, at hindi nito nalaman kung kailan siya humiga o kailan siya bumangon. Nangyaring nang sumunod na araw ay sinabi ng panganay sa nakababata, “Tunay, sumiping ako sa ating ama kagabi; painumin din natin siya ng alak ngayong gabi, at pumasok ka at sumiping sa kanya, upang mapanatili natin ang lahi ng ating ama.” At pinainom din nila ng alak ang kanilang ama nang gabing iyon. At ang nakababata ay lumapit at sumiping sa kanya, at hindi nito nalaman kung kailan siya sumiping at kung kailan siya bumangon. Sa gayon ang dalawang anak na babae ni Lot ay nagkaanak sa kanilang ama (Genesis 19:30–36).

Kabilang sa mga kuwento ng pagkasugapa at paglihis sa kabutihan ang pakikiapid at prostitusyong (Genesis 38:15–26), dagdag pang prostitusyong (Mga Hukom 16:1), maramihang kabuktutan (2 Samuel 16:20–23), kahalayan (Ezekiel 16:20–34 at 23:1–21), at kahalayang may anghang ng pakikiapid (Mga Kawikaan 7:10–19). Ang paggahasa ng kapamilya ni Tamar sa 2 Samuel 13:7–14 ay nagtataglay ng isang pinakakahanga-hangang aral, sapagkat si Tamar ay pinayuhang “maging mapayapa,” sapagkat “Siya [ang nanggahasa, si Amnon] ay iyong kapatid; (kaya’t) huwag mong damdamain ang bagay na ito sa iyong puso” (2 Samuel 13:20). Oh, whew, ang nanggahasa ay kanyang kapatid — walang problema, pagkatapos . . . Sabihing *ANO?* Tayo ba ay dapat maniwalang ang gayong “mga perlas ng karunungan” ang mga bunga ng rebelasyon — o ang basura ng mga likong pangarap?

At sa paksa ng pangangarap, isinasaad ng 2 Timothy 3:16, “Lahat ng kasulatan ay ibinibigay ng pagkasi (inspirasyon) ng Diyos, at may pakinabang para sa doktrina, sa panunumbat, sa pagtutuwid, sa pangangaral sa pagiging matuwid.” Ngayon, *iyon* ay may katwiran. Ganyan ang dapat mangyari. Subalit maiisip ba ng sinuman ang “pakinabang, panunumbat, pagtutuwid, o pangangaral sa ikatutuwid” na inihahatid ng mga talata sa itaas? Yaong nag-aakalang maaari nga ay

dapat marahil na nasa bilanguan.

Isa pang kakatwa — ayon sa Genesis 38:15–30, sina Perez at Zerah ay isinilang kay Tamar pagkatapos ng sekswal na relasyong kapamilya sa kanyang biyenang lalaki, si Juda. Pagbabalik sa katotohanang, ayon sa Levitico 20:12, sina Juda at Tamar ay kapwa dapat ipapatay (at ang mga propeta ay hindi nangingibabaw sa batas), ating siysasatin ang tala-angkanan nina Perez at Zerah. Yayaman din lamang, ang sinasabing “salita ng Diyos” ay nagsasabi sa ating, “Ang isang isinilang nang labag sa batas ay di-makapapasok sa konggregasyon ng Panginoon; kahit maging hanggang ikasampung salinlahi (henerasyon) ng kanyang mga inapo ay hindi makapapasok sa konggregasyon ng Panginoon” (Deuteronomio 23:2).

Kaya’t sino ang ikasampung salinlahi ni Zerah?

Hindi sinumang mahalaga.

Bueno, kung gayon, sino ang ikasampung henerasyon mula kay Perez?

Isang *napakahalaga*. Isang nagngangalang Solomon. Ang kanyang ama (ang ikasiyam na henerasyon) ay mayroon ding pangalang may pamilyar na tunog: David.

Kung pinagtitiwalaan natin ang Mateo 1:3–6, si David ay ikasiyam na henerasyon ng isang bastardo (labag sa batas na isinilang), at sa gayon, ay di-dapat pumasok sa “konggregasyon ng Panginoon.” Ganito rin para kay Solomon. At gayunman, kapwa sila itinuturing na mga patriyarka, kung hindi man mga propeta.

Hmm. Isang pag-unawang nakakaasiwa, sa pinakamabuting salita.

Dagdag pa, kung paniniwalaan natin ang Lumang Tipan, si Solomon ay hindi lamang ikasampung salinlahi ng pagiging anak sa labas sa pamamagitan ni Perez, nguni unang henerasyon din ng pagsilang nang labag sa pamamagitan ng kanyang ama, si David, sa mapakiapid na relasyon kay Bathsheba, ang maybahay ni Uriah (2 Samuel 11:2–4). Minsan pa, sa pagdudumali mula sa di-natupad na parusang kamatayan (Levitico 20:10), si Solomon ay inilalarawang nagtataglay ng dobleng dosis ng pagiging labag sa batas. O magkagayon nga?

Mukhang hindi ayos ang isang bagay. Alin sa sina David at Solomon ay hindi mga propeta

o ang Lumang Tipan ay hindi dapat pagtiwalaan. Ang mga piraso ng rebelasyong kaloob ng Diyos ay hindi dapat mangailangan ng pagpapanibagong-ano at lakas upang umakma sa isa't isa. Dapat magsanib ang mga ito nang may ganap na kaakmaan sa perpekasyon ng Isang Maylikha ng mga kalangitan at kalupaan na may perpektong sanghimig (pagkakaisa). Iyan ang dapat mangyari, at ang karaniwang Kristiyano ay nag-aakalang iyan ang umiiral sa Bagong Tipan.

Gayunman, ang paninindigang iyan ay may karapatan din sa pagsisiyasat. Sa pagsuri sa itaas, madali nating mauunawaan kung bakit ang sumulat ng Jeremias ay nananaghoy, “Paano ninyong masasabing, ‘Kami ay marurunong, at ang batas ng Panginoon ay nasa amin?’ Masdan, ang huwad na panulat ng eskriba ay katiyakang gumagawa ng kasinungalingan” (Jeremias 8:8). Ang *New Revised Standard Version*, di-gaya ng *New King James Version*, ay hindi nagpapalambot ng kanilang mga salita, at itinatala ang talatang ito bilang, “Paano ninyo masasabing, ‘Kami ay marurunong, at ang batas ng Panginoon ay nasa amin,’ samantalang sa katotohanan, ang huwad na panulat ng mga eskriba ay ginawa itong isang kasinungalingan?”

Kaya't iyan ang Lumang Tipan — labis na tigib ng mga kamaliang maging ang isa sa mga sumulat ay tinatangisan ang pagsira sa kasulatang isinagawa ng “mga huwad na panulat ng mga eskriba.”

Maraming nag-aangking ang Bagong Tipan ay may salot din ng mga katulad na problema— na ang mga kahinaan, mga pagkakaiba at mga salungatan ay bumibigo sa pag-angkin ng makadiyos na walang-kamalian. Kung totoo, hinaharap ng mga Kristiyano ang hamon, “Ikaw ba ay isang tao ng Diyos, o ng Kristiyanismo?”

Ang tanong na ito ay humihingi ng pagpapatotoo.

Ang mga tagasunod ng Diyos ay tatalima sa katotohanang Kanyang inihatid, kapag naging maliwanag, samantalang yaong sumusunod sa alinmang relihiyong likhang-tao ay ipagtatanggol ang kanilang doktrina laban sa katwiran at rebelasyon. Ang talakayan sa mahina o di-umiiral na pundasyon ng mga doktrinang Kristiyanong ipinagtanggol nang pinakamadamdamin ay naibigay na. Ang nalalabi para siyasin ay ang kapangyarihan, o ang kakulangan nito, ng Bagong Tipan.

2 — Ang Bagong Tipan

*Kapwa bumabasa ng Bibliya sa gabi at araw.
Ngunit binabasa mo'y itim, kung saan binabasa ko'y puti naman.
—William Blake, *The Everlasting Gospel**

Di kasi, ang damdamin ni Blake sa banggit sa itaas ay hindi na bago. Ang Bagong Tipan ay nagtataglay ng mga salungatang sapat na makalikha ng nakahihilong pagkakaiba-iba ng mga interpretasyon, paniniwala at relihiyon, na lahat ay batay di-umano sa Bibliya. Kung kaya, nakatatagpo tayo ng isang awtor na may alay na nakatututwang obserbasyon:

Magagawa mo at hindi mo magagawa.
Isasagawa mo at hindi mo isasagawa.
Tiyak mong isasagawa at hindi mo tiyakang isasagawa.
At lagot ka kapag iyong ginawa,
At lagot ka kapag hindi mo ginawa.²²⁶

Bakit ganyang pagkakaiba-iba ng mga pananaw? Bilang pasimula, sinasabi sa atin ni BeDuhn, “Nilinaw kong ang bawat salin ay nilikhang may mga sariling paghahangad, at wala sa mga salin ang kumakatawan sa huwaran ng isang matalino, walang-pagkiling na proyekto.”²²⁷ Higit na mahalaga, ang iba’t ibang pangkat ng teolohiya ay di-nagkakasundo sa kung aling mga aklat ang dapat isama sa Bibliya. Ang apocripa (labas ng kasulatan) ng isang pangkat ay kasulatan ng isa pa. Bukod dito, kahit maging sa mga aklat na *ginawang* kanonisado (sakop ng batas), ang maraming tekstong may magkakaibang pinagmulan ay nagkukulang sa pagkakatulad. Ang ganitong kakulangan sa pagiging magkakatulad ay lubhang laganap saanman kaya’t ang *The Interpreter’s*

²²⁶ Dow, Lorenzo. *Reflections on the Love of God*.

²²⁷ BeDuhn. p. 161.

Dictionary of the Bible ay nagsasaad, “Ligtas na sabihing wala ni isang pangungusap sa BT (Bagong Tipan) kung saan ang kinaugaliang MS [manuskrito] ay buong-buong magkakatulad.”²²⁸

Wala kahit isang pangungusap? Hindi natin mapagtitiwalaan ang kahit isang *pangungusap*?
Marahil.

Ang katotohanan ay may mahigit sa 5,700 manuskritong Griyego sa lahat o bahagi ng Bagong Tipan.²²⁹ Bukod dito, “walang dalawa sa mga manuskritong ito ang ganap na magkatulad sa lahat ng kanilang mga katangian . . . At ang ilan sa mga pagkakaibang ito ay mahalaga.”²³⁰

Likumin ang humigit-kumulang sa 10,000 manuskrito ng *Vulgata Latina*, idagdag ang maraming iba pang antigong kaibahan (alalaong-baga, *Syriaco*, *Coptico*, *Armenio*, *Georgio*, *Ethiopico*, *Nubio*, *Gothico*, *Slavonico*), at ano pa ang mayroon tayo?

Santambak na manuskrito.

Santambak na manuskritong bigong magkatulad sa maraming bahagi at hindi bibihirang sumasalungat sa isa’t isa. Tinataya ng mga pantas (iskolar) ang bilang ng mga pagkakaiba ng manuskrito sa daan-daang libo, ang ilan ay tinatayang kasindami ng 400,000.²³¹ Sa mga tanyag na salita ngayon ni Bart D. Ehrman, “Posibleng ilagay sa paghahambing ang bagay na ito: may mas maraming pagkakaiba sa ating mga manuskrito kaysa mga salitang naroroon sa Bagong Tipan.”²³²

Paanong nangyari ito?

Mahinang pag-iingat ng mga tala. Kawalang-katapatan. Kawalang-kakayahan. Pagkiling sa doktrina. Kayo na ang pumili.

Wala sa mga orihinal na manuskrito ang nakatagal na manatili magmula noong sinauna ng

²²⁸ Buttrick, George Arthur (Ed.). 1962 (1996 Print). *The Interpreter’s Dictionary of the Bible*. Volume 4. Nashville: Abingdon Press. pp. 594–595 (Under Text, NT).

²²⁹ Ehrman, Bart D. *Misquoting Jesus*. p. 88.

²³⁰ *Ibid.*, *Lost Christianities*. p. 78.

²³¹ *Ibid.*, *Misquoting Jesus*. p. 89.

²³² *Ibid.*, *The New Testament: A Historical Introduction to the Early Christian Writings*. p. 12.

Kristiyanismo.²³³, ²³⁴, ²³⁵ Bilang resulta, “kailanman ay hindi tayo makapag-aangkin ng ilang kaalaman ng eksaktong kung ano ang orihinal na teksto ng anumang kasulatan sa bibliya.²³⁶

Ang mga pinakaantigong kompletong manuskrito (*Vatican MS. No. 1209* at ang *Sinaitic Syriac Codex*) ay may petsang mula sa ikaapat na siglo, 300 taon matapos ang pangangaral ni Jesus. Ngunit ang mga orihinal? Nangawala. At ang mga sipi ng mga orihinal? Nangawala rin. Ang ating pinakaantigong manuskrito, sa ibang salita, ay kopya ng mga kopya ng mga kopya ng di-alam-ninuman-kung-ilang mga kopya ng mga orihinal.

Di-kataka-takang iba-iba ang mga iyon.

Sa pinakamabubuting kamay, ang mga kamalian sa pagsipi ay hindi makapagtataka. Datapwat ang mga manuskrito ng Bagong Tipan ay *hindi* nasa mabubuting kamay. Noong panahon ng mga pagsisimula ng Kristiyanismo, ang mga eskriba ay hindi sinanay, hindi mapagkakatiwalaan, walang kakayahan, at sa ilang mga pagkakataon ay hindi nag-aral²³⁷ Yaong mga malabo ang paningin ay maaaring nagkamali sa mga magkakahawig na titik at salita, samantalang ang mga mahina ang pandinig ay maaaring nagkamali sa pagtala ng kasulatan habang ito ay binasa. Kadalasang ang mga eskriba ay sobra ang trabaho, at kung gayon ay nagawi sa mga kamaliang kaakibat ng pagod.

Sa mga salita nina Metzger at Ehrman, “Yayamang karamihan, kundi man lahat, sa kanila [ang mga eskriba] ay maaaring mga baguhan sa sining ng pagsipi, ang may kalakihang bilang ng mga kamalian ay walang dudang pumasok sa kanilang mga teksto samantalang sinisipi nila ang mga ito.”²³⁸ Ang mas malala pa, ang ilang mga tagasipi ay nagpahintulot na ang mga pagkiling sa

²³³ *Ibid.*, *Lost Christianities*. p. 49.

²³⁴ Metzger, Bruce M. *A Textual Commentary on the Greek New Testament*. Introduction, p. 1.

²³⁵ Funk, Robert W., Roy W. Hoover, and the Jesus Seminar. *The Five Gospels: The Search for the Authentic Words of Jesus*. p. 6.

²³⁶ *Ibid.*, p. 6.

²³⁷ Ehrman, Bart D. *Lost Christianities and Misquoting Jesus*

²³⁸ Metzger, Bruce M. and Ehrman, Bart D. *The Text of the New Testament: Its Transmission, Corruption, and Restoration*. p. 275.

doktrina ay makaimpluwensya sa kanilang paglilipat ng kasulatan.²³⁹ Gaya ng isinasaad ni Ehrman, “Ang mga eskribang kumokopya ng mga teksto ay binago ang mga ito.”²⁴⁰ Higit na katiyakan, “Ang bilang ng mga sinadyang pagbabagong ginawa para sa kapakanan ng doktrina ay mahirap tantyahin.”²⁴¹ At higit pang katiyakan, “Sa wikang teknikal ng pagpuna sa teksto — na aking pinananatili dahil sa mga mahahalagang kabalighuan (*ironies*) ng mga ito — ang mga eskribang ito ay ‘kumurakot’ / sumira (*corrupted*) ng kanilang mga teksto sa mga kadahilanang teolohikal.”²⁴²

Ang mga kamalian ay ipinasok sa anyong mga pagdaragdag, pagtanggap, paghalili, at pagbabago, pinakamadalas sa mga salita o linya, ngunit paminsan-minsan sa buong talata.²⁴³,²⁴⁴ Katunayan, “maraming pagbabago at pagdaragdag ang pumasok sa mga teksto,”²⁴⁵ kasama ang resultang “lahat ng kilalang mga saksi ng Bagong Tipan sa malaki o maliit na bahagi ay mga pinaghalong teksto, at maging ang marami sa pinakasinaunang manuskrito ay hindi ligtas sa sobrasobrang mga kamalian.”²⁴⁶ Ang hangganan ng mga kamaliang ito ay labis na napakalawak na ang 200 mga iskolar ng *Jesus Seminar* ay nagpasyang “Walumpung bahagdan (porsyento) ng mga salita ng iniagapay kay Jesus sa mga ebanghelyong ang sa katotohanan ay hindi niya sinabi.”²⁴⁷

Tingnan natin ang ilang halimbawa. Ayon sa iskolar ng bibliyang si J. Enoch Powell, hinggil sa aklat ni Mateo,

Kapalit ng kung minsan ay matinding pagsira kung saan lumilitaw ang mga ito, ang mga talata tungkol kay Juan Bautista ay isiningit. Lahat ay may gawaing ipakita siyang nakakita kay Jesus sa katuparan ng kanyang

²³⁹ Ehrman, Bart D. *Lost Christianities*. pp. 49, 217, 219–220.

²⁴⁰ *Ibid.*, p. 219.

²⁴¹ Metzger, Bruce M. at Ehrman, Bart D. *The Text of the New Testament: Its Transmission, Corruption, and Restoration*. p. 265. Tingnan din ang Ehrman, *Orthodox Corruption of Scripture*.

²⁴² Ehrman, Bart D. 1993. *The Orthodox Corruption of Scripture*. Oxford University Press. p. xii.

²⁴³ Ehrman, Bart D. *Lost Christianities*. p. 220.

²⁴⁴ Metzger, Bruce M. *A Textual Commentary on the Greek New Testament*. Introduction, p. 3.

²⁴⁵ *Ibid.*, p. 10.

²⁴⁶ Metzger, Bruce M. and Ehrman, Bart D. *The Text of the New Testament: Its Transmission, Corruption, and Restoration*. p. 343.

²⁴⁷ Funk, Robert W., Roy W. Hoover, and the Jesus Seminar. *The Five Gospels: The Search for the Authentic Words of Jesus*, p. 5.

sariling misyon..²⁴⁸

Mas malala pa, “Sa katunayan ay posibleng *lahat* ng mahahabang pahayag na inilagay sa bibig ni Jesus ay ipinasok nang artipisyal (sinadya)”²⁴⁹ Di kasi, makakabilang dito ang ‘dakilang sermon,’ ang ‘utos ng misyon,’ at ang bawat parabula (talinghaga) sa aklat ni Mateong nakatalang sinabi ni Jesus.

Sa *Misquoting Jesus (Maling Pagbanggit kay Jesus)*, inilalahad ni Ehrman ang kapani-paniwalang ebidensyang ang kuwento tungkol sa babaeng nahuling nakikiapid (Juan 7:53–8:12) at ang 12 huling talata ng Marcos ay wala sa mga orihinal na ebanghelyo, kundi idinagdag ng mga huling tagasipi.²⁵⁰ Bukod dito, ang mga halimbawang ito ay “kumakatawan sa dalawa lamang sa libu-libong bahagi kung saan ang mga manuskrito ng Bagong Tipan ay binago ng mga tagasipi.”²⁵¹

Sa katunayan, buong mga aklat ng Bibliya ay hinuwad (*forged*).²⁵² Hindi ito nangangahulugang ang kanilang nilalaman ay katiyakang mali, ngunit katunayang ito ay hindi tama. Kaya’t aling mga aklat ang hinuwad? Mga Efeso, Mga Coloso, 2 Mga Tesalonico, 1 at 2 Timoteo, Tito, 1 at 2 Pedro, at Judas (Tadeo) — isang umaatikabong siyam sa 27 mga aklat ng Bagong Tipan at mga sulat — sa isang antas o iba pa ay may alinlangan..²⁵³

Hinuwad na mga aklat? Sa Bibliya?

Bakit hindi tayo nagugulat? Kung tutuusin, maging ang mga sumulat ng ebanghelyo ay hindi kilala. Sa katunayan, hindi alam kung sinu-sino sila.²⁵⁴ Bihirang mga iskolar ng Bibliya, kung sakali man, ang nag-uugnay ng pagka-awtor ng ebanghelyo kina Mateo, Marcos, Lucas, o Juan. Gaya ng sinasabi sa atin ni Ehrman, “Karamihan ng mga iskolar ngayon ay isinasantabi ang

²⁴⁸ Powel, J. Enoch. 1994. *The Evolution of the Gospel*. Yale University Press. p. xx.

²⁴⁹ *Ibid.*, p. xxi.

²⁵⁰ Ehrman, Bart D. *Misquoting Jesus*. pp. 62–69.

²⁵¹ *Ibid.*, p. 68.

²⁵² Ehrman, Bart D. *Lost Christianities*. pp. 9–11, 30, 235–6.

²⁵³ *Ibid.*, p. 235.

²⁵⁴ Ehrman, Bart D. *Lost Christianities*. p. 3, 235. Also, see Ehrman, Bart D. *The New Testament: A Historical Introduction to the Early Christian Writings*. p. 49.

mga pagkilalang ito, at inaaming ang mga aklat ay sinulat ng sa kabilang dako’y di-kilala ngunit mga may sapat na pinag-aralan at nagsasalita (at sumusulat) ng Griyegong mga Kristiyano sa ikalawang hati ng unang dantaon ²⁵⁵ Pinaninindigan ni Graham Stanton, “Ang mga ebanghelyo, di-gaya ng mga sulating Griyego-Romano, ay mga di-kilala. Ang mga pamilyar na ulunang-linyang nagbibigay-ngalan sa sumulat (‘Ang Ebanghelyo ayon kay . . .’) ay hindi bahagi ng mga orihinal na manuskrito, sapagkat idinagdag lamang ang mga iyon sa simula ng pangalawang dantaon.” ²⁵⁶ Idinagdag nino? “Ng mga di-kilalang tao sa sinaunang simbahan. Sa karamihan ng mga kaso, ang mga pangalan ay mga hula o marahil ay bunga ng mga hangaring kabanalan.” ²⁵⁷

Kung gayon ay ano, kung mayroon man, ang kinalaman ng mga disipulo ni Jesus sa pagiging awtor ng mga ebanghelyo? Kakaunti o kaya’y wala, sa abot ng aming kaalaman. Ayon kay Ehrman, “Hindi sinulat ni Moises ang Pentateuco (ang unang limang aklat ng LumangTipan) at hindi sinulat nina Mateo, Marcos, Lucas, at Juan ang mga Ebanghelyo.” ²⁵⁸ Bukod dito, “Sa 27 aklat ng Bagong Tipan, walo lamang ang tiyak na bumabalik sa awtor na nagtataglay ng mga pangalan nila: ang pitong di-matututulang sulat ni Pablo (Mga Romano, 1 at 2 Mga Corinto, Mga Galacio, Mga Filipino, 1 Mga Tesalonico, at Filemon) at ang Rebelasyon (Pahayag/Apocalipsis) ni Juan (bagamat hindi natin tiyak kung sinong Juan ito).” ²⁵⁹

At bakit hindi natin tiyak kung sino ang Juang sumulat ng ‘Ebanghelyo ayon kay Juan’? Balikan natin iyan sa isang saglit. Sapat nang maunmawang wala tayong dahilang maniwalang ang mga disipulo ay sumulat ng alinman sa mga aklat ng Bibliya. Bilang pasimula, tandaan nating si Marcos ay kalihim (sekretaryo) ni Pedro, at si Lucas ay kasamahan ni Pablo. Ang mga talata sa Lucas 6:14–16 at Matthew 10:2–4 ay nagtatala sa 12 disipulo at bagamat ang mga talaang ito ay

²⁵⁵ Ehrman, Bart D. *Lost Christianities*. p. 235.

²⁵⁶ Stanton, Graham N. p. 19.

²⁵⁷ Funk, Robert W., Roy W. Hoover, and the Jesus Seminar. *The Five Gospels: The Search for the Authentic Words of Jesus*. p. 20.

²⁵⁸ Ehrman, Bart D. 2009. *Jesus, Interrupted*. HarperOne. p. 5.

²⁵⁹ Ehrman, Bart D. *Jesus, Interrupted*. p. 112.

nagkakaiba sa dalawang pangalan, sina Marcos at Lucas ay hindi kabilang sa *alinmang* talaan. Kaya't tanging sina Mateo at Juan ang totoong mga disipulo. Subalit gayon din, ang mga makabagong iskolar ay lubha silang inaalisan ng karapatang maging mga awtor, gayunpaman.

Bakit?

Mabuting tanong. Si Juan, sa pagiging mas tanyag sa dalawa, bakit natin aalisan ng karapatang maging awtor ng Ebanghelyo ni "Juan"?

Umm . . . dahil patay na siya?

Patung-patong na pinagkunan ang kumikilalang walang ebidensya, maliban sa mga nakakapag-aalinlangang patotoo ng mga awtor sa pangalawang dantaon, na nagpapalagay na ang disipulong si Juan ang sumulat ng Ebanghelyo ni Juan."²⁶⁰, ²⁶¹ Marahil ang pinakamapaniwalaang pagtutol ay ang paniniwalang ang disipulong si Juan ay ipinalalagay na pumanaw nang bandang 98 CE,²⁶² samantalang ang Ebanghelyo ni Juan ay nasulat 12 taon pagkatapos noon, bandang 110 CE.²⁶³ Ang isa pang linya ng pangangatwiran ay sinasabi sa atin ng Mga Gawa 4:13 na sina Juan at Pedro ay (at huwag nating paglaruan ang salin, dito – basahin ito sa Griyego) "hindi nag-aral" Sa ibang salita, sila ay "*no read – no write*" (di-makabasa't di-makasulat). Kaya't kung sinuman sina Lucas (kasamahan ni Pablo), Marcos (sekretaryo ni Pedro), at Juan (ang di-kilala, ngunit tiyak na hindi ang di-nag-aral, malaon nang patay), walang dahilang maniwala tayong ang alinman sa mga ebanghelyo ay isinulat ng mga disipulo ni Jesus.

Sa puntong ito, si Stanton ay naghaharap ng mapilit na tanong: "Tama ba ang pasya sa bandang huling tanggapin ang Mateo, Marcos, Lucas at Juan? Ngayon ay pangkalahatang pinagkakasunduang wala alinman sa Mateo o Juan ang isinulat ng isang apostol. At sina Marcos at

²⁶⁰ Kee, Howard Clark (Notes and References by). 1993. *The Cambridge Annotated Study Bible, New Revised Standard Version*. Cambridge University Press. Introduction to gospel of "John."

²⁶¹ Butler, Trent C. (General Editor). *Holman Bible Dictionary*. Nashville: Holman Bible Publishers. Under "John, the Gospel of."

²⁶² Easton, M. G., M.A., D.D. *Easton's Bible Dictionary*. Nashville: Thomas Nelson Publishers. Under "John the Apostle."

²⁶³ Goodspeed, Edgar J. 1946. *How to Read the Bible*. The John C. Winston Company. p. 227.

Lucas ay maaaring hindi naging mga kasamahan ng mga apostol. .”²⁶⁴

Si Propesor Ehrman ay mas deretso sa kanyang paninindigan:

Ang mga mapanuring iskolar ay sapat na nagkakaisa ngayon sa pag-iisip na si Mateo ay hindi sumulat ng Unang Ebanghelyo o si Juan ng Pang-apat, na si Pedro ay hindi sumulat ng 2 Pedro at malamang hindi ng 1 Pedro. Walang ibang aklat ng Bagong Tipan ang nag-aangking isinulat ng sinuman sa makalupang disipulo ni Jesus. Di kasi, may mga aklat ang apostol ni Pablo . Labintatlo ay nagtataglay ng pangalan niya sa Bagong Tipan, pinakamababa sa pito nito ang tinatanggap ng halos lahat ng mga iskolar bilang makatotohanan.²⁶⁵

Bakit, kung gayon, tinatatakan ng ating mga bibliya ang apat na ebanghelyo bilang Mateo, Marcos, Lucas, at Juan? Ang ilang iskolar, isa lamang si Ehrman, ay nagmumungkahi ng isang bagay na hawig sa pagtatatak (*branding*) — ang makabagong katawagan sa pag-aanunsyo ng komersyal na kaugaliang pagkuha ng mga pagtangkilik ng tanyag na tao sa pagbebenta ng produkto.²⁶⁶ Ang mga Krisityano ng pangalawang dantaon na kumiling sa apat na ebanghelyong ito ay may pagpipilian — alin sa tanggapin ang di-kilalang pagkaawtor ng mga ebanghelyo o kaya ay huwarin ito. Ang panlilinlang ay napatunayang di-mapipigilan, at pinili nilang iugnay ang mga ebanghelyo sa mga kapangyarihang apostoliko, sa gayon ay labag na “nagbigay-tatak (*brand*)” sa mga ebanghelyo bilang may kapangyarihan.

Kaya’t tingnan natin — wala tayong ebidensyang ang *alinmang* aklat ng Bibliya, kabilang ang mga ebanghelyo, ay isinulat ng mga disipulo ni Jesus. Bilang dagdag, karamihan ng mga iskolar ay tinatanggap ang pagiging awtor ni Pablo ng kalahati lamang ng mga sulating iniugnay sa kanya. Hindi inaalintana kung sinuman ang sumulat ng ano, ang mga pagsira at mga salungatan ay nagbunga ng mas maraming pagkakaiba sa mga manuskritto kaysa mga salita sa Bagong Tipan. Sa

²⁶⁴ Stanton, Graham N. pp. 134–135.

²⁶⁵ Ehrman, Bart D. *Lost Christianities*. p. 236.

²⁶⁶ *Ibid.*, p. 235.

huli, maging ang mga iskolar ng panunuri sa teksto ay nabigong magkasundo.²⁶⁷ Bakit? Sapagkat “ang mga pagsasaalang-alang ay nakasalalay, gaya ng makikita, sa mga posibilidad, at kung minsan, ang mapanuri sa teksto ay dapat timbangin ang isang pangkat ng mga posibilidad laban sa iba.”²⁶⁸ Bukod dito, kaugnay ng mas masalimuot na mga problema sa teksto, “ang mga posibilidad ay lalong higit na nahahating pantay at ang manunuri ay dapat masiyahan kung minsan sa pagpili ng babasahing may pinakamababang ikasisiya o kaya ay tanggapin man lamang na walang anumang malinaw na batayan sa pagpili.²⁶⁹

Pagpapalawak sa kaisipang ito, “Paminsan-minsan, wala sa mga magkakaibang babasahin ang magtataguyod sa sarili bilang orihinal, at ang isa [alalaong baga, mapanuri sa teksto] ay mapipilitang alinman sa pumili ng babasahing nahatulang may pinakamababang kasiyahan o kaya’y magpasasa sa haka-hakang pagtutuwid.”²⁷⁰ Hmm. Haka-hakang pagtutuwid, haka-hakang pagtutuwid — hindi ba iyan isang salitang-iskolar para sa “pinag-aralang panghuhula”?

Kaya’t marahil ay hindi tayo magtatakang, kung paanang tinangisan ni Jeremias ang mga “huwad na panulat” ng mga eskriba ng Lumang Tipan, ang ama ng simbahan ng pangatlong dantaon, si Origen, ay tinangisan ang mga “huwad na panulat” ng Bagong Tipan:

Ang mga pagkakaiba sa mga manuskrito ay naging napakalaki, alinman sa pamamagitan ng kapabayaang ng ilang mga tagasipi o sa pamamagitan ng lihis na katigasan ng loob ng iba; alin sa sila ay nagpabayang suriin ang kanilang naisulat, o kaya, sa kanilang pagsuri, naglalagay sila ng mga pagdaragdag o pagtanggap ayon sa kanilang kagustuhan.²⁷¹

Iyan ang tinig ng isang ama ng simbahan ng pangatlong dantaon, sa pagbibigay-puna sa

²⁶⁷ Metzger, Bruce M. *A Textual Commentary on the Greek New Testament*. Introduction, p. 14.

²⁶⁸ *Ibid.*, p. 11.

²⁶⁹ Metzger, Bruce M. and Ehrman, Bart D. *The Text of the New Testament: Its Transmission, Corruption, and Restoration*. p. 316.

²⁷⁰ *Ibid.*, p. 343.

²⁷¹ Metzger, Bruce M. 1963. “Explicit References in the Works of Origen to Variant Readings in New Testament Manuscripts,” in J. N. Birdsall and R. W. Thomson (ed.), *Biblical And Patristic Studies In Memory Of Robert Pierce Casey*. Herder: Friburg. pp. 78–79.

unang dalawandaang taon pa lamang. Dapat tayong magtaka kung ano pang ibang mga pagsira ang naganap sa 17 hanggang 18 dantaong sumunod. Subalit anuman ang naganap sa mga dantaong sumunod, nang pangatlong dantaon, ang mga tagasiping pinagkatiwalaang sumipi at mag-ingat ng mga manuskrito ng Bagong Tipan ay nagbago ng mga ito.

Tiyak, maraming kamalian sa pagkopya ay hindi sinadya at / o hindi mahalaga. Subalit sinasabi sa atin ni Ehrman na ang maraming iba pa ay hindi lamang sinadya, at hindi lamang mahalaga, kundi may layunin din ng doktrina.²⁷² At ito ang bandalismo (pagwasak) ng kasulatang pinagmamalaskitan natin — ang mga pagdagdag, pag-alis at pagbago, sinadya man o hindi, na nagpabago ng mensaheng itinakda ng mga manuskrito ng Bagong Tipan.

Ang mga pagbagong ito ay nagdulot ng napakalaking bigat sa panahon ng Kristiyanismo. Ang pagsingit ng Kuwit sa Juan (Unang Sulat ni Juan. Mga talata 5:7–8, gaya ng pagtalakay sa Kabanata 8: Trinidad) ay nagkaloob ng maling suporta sa doktrina ng Trinidad. Ang pagdagdag ng huling 12 talata sa Marcos ay nagligaw sa ilang sektang Apalachio sa paghawak ng ahas, at sa maraming mga denominasyong ebanghelikal tungo sa di-maunawaang kaugalian sa “pagsasalita ng mga wika.” Ang binagong pag-ikot sa buhay ni Jesus ay nagtulak sa teolohiya tungo sa pagdidiyos kay Jesus at sa doktrina ng pagtubos sa kasalanan. Sa ganitong paraan, hindi inihatid ng mga eskriba ang mensahe ni Jesus, *binagong-anyo* nila ito.

Isang pagkakataong ang isang pagsira ay nakilala at naituwid ay Mga Gawa 8:37. Ang talatang ito ay hindi natatagpuan sa pinakamatandang manuskrito, at lumilitaw na isiningit ng isang huling tagasipi. Dahil dito, ito ay tinanggal sa maraming makabagong pagsasalin, kabilang ang *New International Version* at ang *New Revised Standard Version*. Kung hahanapin natin ito, makikita nating ang *NIV* at *NRSV*, gayundin ang ibang mga iginagalang na mga salin, ay ibinibilang ang Mga Gawa 8:37, ngunit iniwan itong blangko.

Kunin pa ang isang halimbawa. Sinasabi sa atin ni Bruce M. Metzger na ang Mga Gawa

²⁷² Ehrman, Bart D. *Lost Christianities*. p. 217, 221–227.

15:34 ay walang pagsalang isiningit ng mga tagasipi.²⁷³ Hindi siya nag-iisa sa opinyong ito. Muli, ang *New International Version* at ang *New Revised Standard Version* ay ibinibilang ang talatang ito, ngunit iniwan itong blangko. Ang *New King James*, gayunman, ay pinananatili ito, gaya ng mga bibliyang Latin.

Sa gayunding paraan, maraming iba pang talata sa bagong Tipan ang tinanggal sa mga pinakamapagtitiwalaang bibliya, gaya ng *NIV* at *NRSV*, ngunit pinanatili sa bersyong *New King James*. Ang pinakatanyag na mga pagtanggap ay: Mateo 17:21, 18:11; Marcos 7:16, 9:44, 9:46, 11:26; bahagi ng Lucas 9:56, 17:36, 23:17; Juan 5:4; Mga Romano 16:24; bahagi ng 1 John 5:7.

Samantalang ang mga labag na pagsingit ay kinikilala at tinatanggal ng ilang bibliya, ang iba ay ipinagwawalang-bahala ang mga ito. Katunayan, hindi lamang nila ipinagwawalang-bahala ang mga labag na isiningit, ipinapahintulot pa nila ang mga ito.

Kung nanaisin nating itala ang ilan sa mga kamaliang ito, ang makatwirang bahaging pagsisimulan ay ang pinakaiginagalang na mga aklat ng Bagong Tipan, ang mga ebanghelyo.

Nailantad na natin ang katotohanang ang mga disipulo ni Jesus ay lumilitaw na hindi sumulat ng mga ebanghelyo. Subalit, kahit na *nangyaring* sinulat nila ang mga ebanghelyo, tila hindi nadama ni Jesus na makakayanan ng kanyang mga disipulo ang bawat bagay na nais niyang sabihin sa kanila (Juan 16:12—“Marami pa akong mga bagay na dapat sabihin sa inyo, nguni hindi ninyo mababata ang mga ito ngayon”). Ipinalagay niya silang may maliit na pananampalataya (Mateo 8:26, 14:31, 16:8, at Lucas 8:25), kulang sa pang-unawa (Mateo 15:16), at ikinalungkot ang pagbabata sa gayong “walang pananampalataya at likong henerasyon . . .” (Lucas 9:41).

Kaya’t marahil ay hindi tayo dapat maligalig nang partikular na malamang ang mga disipulo ay hindi sumulat ng mga ebanghelyo. Marahil ay hindi sila ang pinakamahusay na tao para sa gawaing iyon. Yayaman din lamang, na yaong mga dapat makakilala kay Jesus nang pinakahigit — ang sarili niyang mga kamag-anak — ay pinag-isipan siyang baliw (Marcos 3:21 at Juan 8:48),

²⁷³ Metzger, Bruce M. *A Textual Commentary on the Greek New Testament*. p. 388.

at ang mismong mga taong pinagdalhan sa kanya ay hindi siya tinanggap (Juan 1:11). Kaya't ang isyung may pinakamalaking pagsasaalang-alang ay hindi kung sino ang sumulat ng mga ebanghelyo, kundi kung ang mga ito ay mapagtitiwalaan. Sa tingin, ang sagot ay "Hindi." Sinuri ng *The Jesus Seminar* ang mga salitang iniugnay kay Jesus sa Ebanghelyo ni Juan, at "hindi nakatagpo ng anumang pananalitang tiyak nilang matutunton pabalik sa makasaysayang Jesus. . . . Ang mga salitang iniugnay kay Jesus sa Pang-apat na Ebanghelyo sa higit na maraming bahagi ay likha ng ebanghelista."²⁷⁴ Ngayon, bakit niya gagawin ang gayong bagay? Sapagkat, ang mga tagasunod ni "Jesus" ay may ugaling tanggapin at iakma ang kanyang mga salita sa kanilang mga sariling pangangailangan. Ito ang naghatid sa kanila sa pag-imbento ng mga isinalaysay na kabuuang batay sa kanilang sariling karanasan, kung saan ipinasok nila si Jesus bilang tauhan ng kapangyarihan."²⁷⁵ Ang *The Jesus Seminar* ay nagtatala ng daan-daang halimbawa sa mga ebanghelyo, kabilang ang mga kaso kung saan "ang mga tagasunod ni Jesus ay malayang nanghiram nang libre mula sa karaniwang karunungan at nag-imbento ng kanilang sariling mga kasabihan at mga parabula, na pagkatapos ay kanilang iniugnay kay Jesus."²⁷⁶

Sapat na para kay "Juan." Ngayon ay tingnan natin ang ilang partikular na kahirapan, simula sa aklat ni Mateo. Ang Mateo 2:15 ay nagsasabing si Jesus ay dinala sa Ehipto "upang tuparin ang sinabi ng Panginoon sa pamamagitan ng propeta, 'Mula sa Ehipto ay tinawag ko ang aking anak.'" Bueno, iyan ang mungkahi. Subalit, aling kasulatan ba talaga ang dapat na tuparin ng pagkakatigil ni Jesus sa Ehipto? Oseas 11:1. Kaya, ano ba talaga ang sinasabi sa Oseas 11:1? "Nang ang Israel ay isang bata, minahal ko siya, at mula sa Ehipto ay tinawag ko ang aking anak na lalaki."

Isang pagpaparis ng kasulatan — hindi ba?

²⁷⁴ Funk, Robert W., Roy W. Hoover, and the Jesus Seminar. *The Five Gospels: The Search for the Authentic Words of Jesus*. p. 10.

²⁷⁵ Funk, Robert W., Roy W. Hoover, and the Jesus Seminar. *The Five Gospels: The Search for the Authentic Words of Jesus*. p. 21.

²⁷⁶ Funk, Robert W., Roy W. Hoover, and the Jesus Seminar. *The Five Gospels: The Search for the Authentic Words of Jesus*. p. 22.

Hindi.

Ang pagpaparis ay mukhang mabuti kung titigil tayo ng pagbasa. Kung itutuloy natin sa susunod na talata, ang buong pahayag ay nagsasaad “Nang ang Israel ay isang bata, minahal ko siya, at mula sa Ehipto ay tinawag ko ang aking anak na lalaki. Habang lalo ko silang tinatawag, lalo silang lumalayo sa akin; nagpatuloy silang magsakripisyo sa mga Baal, at mag-alay ng insenso sa mga diyus-diyusan” (Osea 11:1–2, NRSV). Kung kukunin sa kabuuan, mailalapat lamang natin ang pahayag na ito kay Jesucristo kung, kasabay nating ipapahayag na si Jesus ay sumamba sa mga diyus-diyusan.

Sagana sa mga katulad na kamalian. Dalawang maiikling mga talata pang kasunod, ang Matthew 2:17 ay nagkokomentaryong ang paglipol ni Herodes sa mga sanggol ng Bethlehem sa mga salitang, “Sa gayon natupad ang sinabi sa pamamagitan ng propetang si Jeremias: ‘Isang tinig ang narinig sa Ramah, pagtangis at malakas na panaghoy, si Raquel na umiiyak para sa kanyang mga supling; tumanggi siyang mabigyang-aliw, sapagkat sila ay wala na.’” (Mateo 2:17, *NRSV*).

Isang maliit na problema. Ang tinutukoy na pahayag sa Lumang Tipan, Jeremias 31:15, ay tumutukoy sa isang tunay na kaganapan sa kasaysayan, alalaong-baga, ang sapolitang pagtangay sa mga anak ni Raquel, kasama niyaong mga nasa pamayanang Israelita, ni Sargon, ang hari ng Assyria. Ang pagpapantay sa kasulatan ay hindi lamang basta magusot at nakaliligalig, ito ay hindi totoo. Gayundin sa Mateo 27:10, na nag-uugnay sa isang banggit sa Jeremias 32:6–9. Sa kasong ito, ang tinukoy na banggit ay sadyang wala roon. Gayundin, ang Mateo 27:10 ay nagsasabi tungkol sa bukid ng isang *magpapalayok*, sa halagang *tatlumpung* pirasong pilak. Ang Jeremias 32:6–9 ay nagsasabi ng bukid ni *Hanamel*, sa halagang *labimpitong shekel* (timbang) ng pilak. Ang dalawa ay kapwa mga tunay na transaksyong naganap sa hiwalay na panahon at pook. Ang anumang pagsisikap na angkining “katuparan” ng naunang kasulatan ay isang kapritso (layaw) sa pinakamataas na salita.

At tuluy-tuloy ang listahan.

Mauunawaan nating mabuti kung bakit ang ilang mga sumulat ng Bagong Tipan ay

maaaring naghanap ng pagbibigay-bisa sa pamamagitan ng pag-angkin ng katuparan ng mga hula sa Lumang Tipan. Datapwat ang taktikang ito ay nagbabalik-putok kapag ang tinukoy na kasulatan ay lumalabas na di-matandaan, di-angkop o tapatang di-nangyari. Sa halip makapagbigay ng pagiging legal, ang gayong mga kamalian ay nagiging sanhi upang ang kasulatan , gayundin ang awtor, ay buong kalungkutang maging pinaghihinalaan.

Sa pagkakatalakay ng ilan sa mga kamaliang ito, ngayon ay tingnan natin ang isang maikling (at walang dahilang maging kompletong) talaan ng mga kitang-kitang salungatan.

3 — Mga Salungatan sa Bagong Tipan: Unang Bahagi

Kahit ito’y nakakasindak, amin pa ring ilalantad.

— Anunsyo para sa *The Times*, Leo Burnett Advertising Agency²⁷⁷

Ang sumusunod na listahan ay naglalantad ng ilan sa mga lalong kitang-kitang salungatan sa Bagong Tipan. Ang layunin, gaya ng una, ay hindi upang siraang-puri ang Bibliya, kundi ibunyag ito kung ano nga ito. Ang mga nagtuturing sa Bagong Tipan bilang walang kamaliang salita ng Diyos ay marapat isaalang-alang ang talaang ito sa liwanag ng katotohanang ang Diyos ay hindi nagkakamali. Kahit minsan.

Sa ganyang katayuan, ang pagkilala sa mga kamalian sa Bagong Tipan ay dapat mag-udyok sa seryosong mapaghanap na tumanaw nang mas malayo.

1. **Mateo 1:16 at Lucas 3:23 – Sino ang ama ni Jose?**

Mateo 1:16: At naging anak ni *Jacob* si Jose na asawa ni Maria, na nagsilang kay Jesus na tinatawag na Cristo.

Lucas 3:23: Ngayon, sinimulan ni Jesus mismo ang kanyang pangangaral sa gulang na humigit-kumulang sa tatlumpu, bilang (gaya ng ipinalagay na) anak ni Jose, ang *anak ni Heli . . .*

2. **Mateo 2:14 at Lucas 2:39 – Sa Ehipto o Nazareth?**

Mateo 2:14: Nang siya ay bumangon, dinala niya ang bata at ang ina nito sa gabi at lumisan patungong *Ehipto*, at namatili roon hanggang sa kamatayan ni Herodes . . .

Luke 2:39: Kaya’t nang maisagawa nila ang lahat ng bagay ayon sa batas ng Panginoon, nagbalik sila sa Galilea, sa kanilang sariling lunsod, *Nazareth*.

3. **Matro 4:3–9 at Lucas 4:3–11 – Mga bato na maging tinapay, magpatirapa, *pagkatapos* ay sambahin si Satanas, o mga bato na maging tinapay, sambahin si**

²⁷⁷ Sinipi sa: Cohen, J.M. and M.J. 1996. *The Penguin Dictionary of Twentieth-Century Quotations*. Penguin Books. p. 273.

Satanas, at *pagkatapos* ay magpatirapa?

Mateo 4:3–9: Sinasabihan ni Satanang si Jesus na “ipag-utos mo na ang mga batong ito ay maging tinapay,” pagkatapos ay “magpatirapa ka,” at sa wakas ay “magpatirapa ka at sambahin mo ako.”

Lucas 4:3–11: Sinasabihan ni Satanang si Jesus na “ipag-utos mong ang batong ito ay maging tinapay,” pagkatapos ay “sumamba sa aking harapan,” at sa wakas ay “magpatirapa [sa iyong sarili] mula rito.”

4. Mateo 6:9–13 at Lucas 11:2–4 – Alin ang tamang bersyon ng “Panalangin sa Panginoon?”

Mateo 6:9–13: Ama namin sa langit, Sambahin ang ngalan Mo. Mapasaamin ang kaharian Mo. Sundin ang loob Mo sa lupa *gaya ng* sa langit. Bigyan Mo kami **ngayon** ng aming pagkain sa araw-araw. At patawarin mo ang aming **mga utang, gaya ng pagpapatawad namin sa mga nagkakautang sa amin.** At huwag mo kaming ipahintulot sa tukso, ngunit ilayo mo kami sa masama. **Sapagkat Iyo ang kaharian at ang kapangyarihan at ang kaluwalhatian magpakailanman. Amen.**

Lucas 11:2–5: Ama namin sa langit, Sambahin ang ngalan Mo. Sundin ang loob Mo sa lupa *gaya ng* sa langit. Bigyan mo kami **sa araw-araw** ng aming araw-araw na pagkain. At patawarin mo kami sa aming **mga sala, sapagkat pinatatawad din namin ang sinumang nagkakautang sa amin.** At huwag mo kaming ipahintulot sa tukso, ngunit ilayo mo kami sa masama.

5. Mateo 7:7–8 at Lucas 13:24 – Lahat ng naghahanap ay makakasumpong (makakakita), o hindi?

Mateo 7:7–8: Humingi ka, at ito ay ibibigay sa iyo; humanap ka, at masusumpungan mo; kumatok ka, at iyon ay bubuksan sa iyo. Sapagkat *ang bawat humihingi ay tumatanggap*, at ang humahanap ay nakakasumpong, at sa kanyang kumakatok, iyon ay bubuksan.

Lucas 13:24: Magsumikap na pumasok sa makipot na pintuan, sapagkat marami, sinasabi ko sa inyo, *ang sisikaping pumasok at hindi magagawa.*

6. Mateo 8:5 at Lucas 7:3–7 – Dumating ang senturyon mismo, o nagpadala ng mga

sugo?

Mateo 8:5: Ngayon nang si Jesus ay nakapasok sa Capernaum, isang senturyon ang lumapit sa kanya, na nagsusumamo . . .

Lucas 7:3–7: Kaya't nang marinig niya ang tungkol kay Jesus, *nagpadala siya ng mga nakatatanda* sa mga Judio sa kanya, nagsusumamo sa kanyang pumaroon at gamutin ang kanyang alipin. At nang dumating sila kay Jesus, mahigpit silang nakiusap sa kanya, nagsasabing yaong gagawan niyang ito ay karapat-dapat, “sapagkat minamahal niya ang ating bayan, at ipinagpagawa tayo ng isang sinagoga.” Pagkatapos ay pumaroon si Jesus na kasama nila. At nang hindi na siya kalayuan sa tahanan, *ang senturyon ay nagpadala ng kanyang mga kaibigan* sa kanya, na ipinasabi sa kanya, “Panginoon, huwag mo nang abalahin ang iyong sarili, sapagkat hindi ako karapat-dapat na pumasok ka sa ilalim ng aking bubong (sa aking tahanan). Samakatwid, *hindi ko man iniisip na ako ay karapat-dapat lumapit sa iyo.*”

7. Mateo 8:28 at Lucas 8:27 – Isa o dalawang lalaki?

Mateo 8:28: Nang makarating siya sa kabilang bahagi, sa bayan ng mga Gergeseno, sinalubong siya ng *dalawang lalaking inaalihan ng demonyo*, palabas ng mga nitso, lubhang mabalasik, kaya't walang sinumang makaraan doon.

Lucas 8:27: At nang lumunsad siya sa lupa, sinalubong siya ng *isang lalaking* mula sa isang lunsod, na may mga demonyo nang matagal na. At wala siyang suot na damit, ni tumira sa isang tahanan kundi sa mga nitso.

8. Mateo 9:18 at Marcos 5:22–23 – Patay o hindi?

Mateo 9:18: Habang sinasabi niya ang mga bagay na ito sa kanila, naroon, isang pinuno ang lumapit at sumamba sa kanya, nagsasabing, “Ang anak kong babae ay *kamamatay lamang*, subalit halina at ipatong ang iyong kamay sa kanya at siya ay mabubuhay.”

Marcos 5:22–23: At naroon, isa sa mga pinuno ng sinagoga ang dumating, Jairo ang pangalan. At nang makita niya siya, nagpatirapa siya at tapat na nagsumamo sa kanya, na nagsasabing, “Ang maliit kong anak na babae *ay nakaratay sa bingit ng kamatayan*. Halina at ipatong mo ang iyong kamay sa kanya, upang siya ay gumaling, at siya ay mabuhay.”

9. Mateo 10:2–4 at Lucas 6:13–16 – Sino ang isang disipulo, si Lebeo (na ang apelyido ay Tadeo) o si Judas, ang anak ni Santiago?

Mateo 10:2–4: Ngayon ang mga pangalan ng 12 apostol ay ang mga ito: una, si Simon, na tinatawag na Pedro, at si Andres na kapatid nito, si Santiago (James) na anak ni Zebedeo at si Juan na kanyang kapatid; sina Felipe at Bartolome; sina Tomas at Mateo ang publikano (tagasingil ng buwis); sina Santiago (James) na anak ni Alfeo, at si *Lebeo, na ang apelyido ay Tadaeo*; si Simon ang Cananeo, at si Judas Iscariote, na siya ring nagkanulo sa kanya..

Lucas 6:13–16: At nang mag-umaga na, tinawag niya ang kanyang mga disipulo upang lumapit sa kanya; at sa kanila ay pumili siya ng 12 na kanya ring tinawag na mga apostol: si Simon, na tinawag din niyang Pedro, at si Andres na kapatid nito; sina Santiago (James) at Juan; sina Felipe at Bartolome; sina Mateo at Tomas; si Santiago (James) na anak ni Alfeo, at si Simon na tinatawag na Zeloto (Makabayan); si *Judas na anak ni Santiago (James)*, at si Judas Iscariote na naging isa ring taksil.

10. Mateo 10:10 at Marcos 6:8 – Magdala ng isang tungkod o hindi?

Mateo 10:10: . . . ni supot para sa inyong paglalakbay, ni dalawang tuniko, ni sandalyas, *ni mga tungkod*; sapagkat ang manggagawa ay karapat-dapat sa kanyang pagkain.

Marcos 6:8: Inutusan niya silang huwag magdala ng anumang para sa paglalakbay *maliban sa isang tungkod* — walang supot, walang tinapay, walang tanso sa kanilang mga sinturon ng salapi . . .

11. Mateo 11:13–14, 17:11–13 at Juan 1:21 – Si Juan Bautista ba si Elias o hindi?

Mateo 11:13–14: Sapagkat lahat ng mga propeta at ang batas ay nagsihula *hanggang kay Juan*. At kung kayo ay handang tanggapin ito, *siya si Elias na darating*.

Mateo 17:11–13: Sumagot si Jesus at sinabi sa kanila, “Tunay, si Elias ay paririto muna at ibabalik ang lahat ng mga bagay. Subalit sinasabi ko sa inyo, *si Elias ay dumating na*, at hindi nila siya nakilala ngunit ginawa sa kanya ang anumang kanilang ninais. Gayon ding ang Anak ng Tao ay malapit nang magdusa sa kanilang mga kamay.” Pagkatapos ay naunawaan ng mga disipulong *siya ay nagsalita sa kanila tungkol kay Juan Bautista*.

Juan 1:21: At tinanong nila siya (alalaong baga, si Juan Bautista), “Ano kung gayon? Ikaw ba si Elias?” Anya, “*Hindi ako siya.*”

12. Mateo 12:39 (ang tanda ni Jonas na *tanging* tanda) vs. Marcos 8:12 (walang tandang ibibigay) vs. Lucas 7:22 at 11:20 (pinanghahawakan ang mga himala bilang mga tanda) – alin ang totoo?

Mateo 12:39: Subalit tumugon siya at sinabi sa kanila: “Ang isang imbi at mapakiapid na henerasyon ay naghahanap ng isang tanda, at walang tandang ibibigay rito *maliban sa tanda ni propeta Jonas.*”

Marcos 8:12: Subalit nagbuntung-hininga siya sa kanyang espiritu, at sinabi, “Bakit naghahanap ang henerasyong ito ng isang tanda? Katiyakan, sinasabi ko sa inyo, *walang tandang* ibibigay sa henerasyong ito.”

Lucas 7:22: Sumagot si Jesus at sinabi sa kanila, “Humayo kayo at sabihin kay Juan ang mga bagay na inyong nakita at narinig: na nakakakita ang mga bulag, nakakalakad ang mga pilay, ang mga ketongin ay nalilinis, ang mga bingi ay nakakarinig, ang patay ay bumabangon, ang mga maralita ay nabigyan ng ebanghelyong iniaral sa kanila.”

Lucas 11:20: Subalit kung itinataboy ko ang mga demonyo sa tulong ng daliri ng Diyos, katiyakang ang kaharian ng Diyos ay dumating sa inyo.

13. Mateo 15:22 at Marcos 7:26 – Ang babae ay mula sa Canaan o Grecia?

Mateo 15:22: At naroon, isang babae *mula sa Canaan* ang dumating mula sa rehuyong iyon at nanangis sa kanyang nagsasabing, “Mahabag ka sa akin, O Panginoon, Anak ni David! Ang anak kong babae ay matinding inaalihan ng demonyo.”

Marcos 7:26: Ang babae ay *isang Griyega*, isang isinilang na Syro-Fenicia, at patuloy siyang nagsumamo sa kanyang itaboy ang demonyo mula sa kanyang anak na babae.

14. Mateo 20:29–30 at Marcos 10:46–47 – Isa o dalawang pulubi?

Mateo 20:29–30: Ngayon habang palabas sila mula sa Jericho, isang malaking pulutong ang sumunod sa kanya. At naroon, *dalawang bulag na lalaking* nakaupo sa gilid ng daan, nang marinig nilang dumaraan si Jesus, ay sumigaw at sinabi, “Mahabag ka sa amin, O Panginoon, Anak ni David!”

Marcos 10:46–47: Habang palabas siya mula sa Jericho kasama ng kanyang mga

disipulo at ng isang malaking pulutong, ang *bulag na si Bartimeo*, ang anak ni Timeo, ay nakaupo sa gilid ng daan at namamalimos. At nang marinig niyang iyon si Jesus ng Nazareth, nagsimula siyang sumigaw at nagsabi, “Jesus, Anak ni David, mahabag ka sa akin!”

15. Mateo 21:1–2 at Marcos 11:1–2 – May isang asno o wala? Dalhin ninyo “siya” (alalaong baga, ang bisiro) o “sila” (alalaong-baga, ang bisiro at ang asno)?

Mateo 21:1–2: Ngayon nang sila ay palapit na sa Jerusalem, at makarating sa Betpage, sa Bundok ng mga Oliva, pagkaraan ay ipinadala ni Jesus ang dalawang disipulo, na nagsasabi sa kanila, “Humayo kayo sa nayong kaharap ninyo, at agad kayong makakakita ng isang nakataling *asno at isang bisirong kasama niya*. Pawalan ninyo *sila* at dalhin *sila* sa akin.”

Marcos 11:1–2: Ngayon nang sila ay palapit na sa Jerusalem, sa Betpage at Betania, sa Bundok ng mga Oliva, ipinadala niya ang dalawa sa kanyang mga disipulo; at sinabi niya sa kanila, “Humayo kayo sa nayong kaharap ninyo; at sa sandaling makapasok kayo roon, makikita ninyong nakatali ang isang *bisiro* na wala pang nakakasakay. Pawalan ninyo *iyon* at dalhin *iyon* sa akin..”

16. Mateo 26:74–75 at Marcos 14:72 – Bago tumilaok ang tandang nang minsan o makalawa?

Mateo 26:74–75: Pagkaraan ay nagsimula siyang magtungayaw at sumumpa, nagsasabing, “Hindi ko kilala ang Taong iyon!” *Kaagad ay isang tandang ang tumilaok*. At nagunita ni Pedro ang salita ni Jesus na nagsabi sa kanya, “*Bago tumilaok ang tandang*, ipagkakaila mo ako nang tatlong ulit.” Kaya’t lumabas siya at nanangis nang matindi.

Marcos 14:72: *Sa pangalawang ulit ay tumilaok ang tandang*. At naalaala ni Pedro ang salitang sinabi ni Jesus sa kanya, “*Bago tumilaok nang makalawa ang tandang*, ipagkakaila mo ako nang makatatlo.” At nang maalaala niya ito, siya ay nanangis.

17. Mateo 27:5 at Mga Gawa 1:18 – Paano namatay si Judas?

Mateo 27:5: Pagkatapos ay inihagis niya ang mga piraso ng pilak sa templo at lumisan, at nagtungo at *nagbigti sa sarili*.

Mga Gawa 1:18: Ngayon ang taong ito ay bumili ng isang bukid sa kabayaran ng

kasalanan; at *pagkabulusok nang una ang ulo*, siya ay sumambulat sa sikmura at ang lahat ng kanyang lamanloob ay lumuwa.

18. Mateo 27:11–14 (Tinugon ni Jesus si Pilato “Ikaw ang may sabi niyon,” at *wala nang iba pang salita*), vs. Juan 18:33–37 (Sina Jesus at Pilato ay nag-usap).

Mateo 27:11–14: Ngayon si Jesus ay tumayo sa harap ng gobernador. At tinanong siya ng gobernador, na ang sabi, “Ikaw ba ang Hari ng mga Judio?” Sinabi sa kanya ni Jesus, “Ikaw ang may sabi niyon.” At habang siya ay pinagbibintangan ng mga punong pari at ng mga nakatatanda, *hindi siya sumagot nang anuman*. Pagkaraan ay sinabi sa kanya ni Pilato, “Hindi mo ba naririnig kung ilang bagay ang sinasaksihan nila laban sa iyo?” Subalit *hindi siya sumagot ng kahit isang salita*, kaya’t namangha nang labis ang gobernador.

Juan 18:33–37: Pagkaraan ay pumasok muli si Pilato sa Pretorio (Litisan), tinawag si Jesus, at sinabi sa kanya, “Ikaw ba ang Hari ng mga Judio?” Tinugon siya ni Jesus, “Nagsasabi ka ba nito para sa iyong sarili, o sinabi ba ito sa iyo ng iba tungkol sa akin?” Sumagot si Pilato, “Ako ba ay isang Judio? Ang sarili mong bayan at ang mga punong pari ay dinala ka sa akin. Ano ba ang ginawa mo?” Sumagot si Jesus, “Ang kaharian ko ay hindi sa mundong ito. Kung ang kaharian ko ay naging para sa mundong ito, ang aking mga alipin ay makikipaglaban, upang hindi ako dalhin sa mga Judio; subalit ngayon ang kaharian ko ay hindi mula rito.” Si Pilato kung gayon ay sinabi sa kanya, “Ikaw ba ay isang hari, kung gayon?” Sumagot si Jesus, “Sinasabi mong tama na ako ay isang hari. Sa dahilang ito ako ay isinilang, at sa dahilang ito ako ay dumating sa mundo, upang ako ay sumaksi sa katotohanan. Ang bawat isang para sa katotohanan ay naririnig ang aking tinig.”

19. Mateo 27:28 (*balabal na pula*) vs. Juan 19:2 (*balabal na lila*)

Mateo 27:28: At siya ay hinubaran nila at sinuutan siya ng isang *balabal na pula*.

Juan 19:2: At pinilipit ng mga kawal ang isang koronang tinik at ipinutong iyon sa kanyang ulo, at sinuutan siya ng isang *balabal na lila*.

20. Mateo 27:34 at Marcos 15:23 – Apdo o mira sa alak? Tinikman iyon o hindi?

Mateo 27:34: Siya ay binigyan nila ng maasim na alak na *may halong apdo* upang

inumina. Subalit *nang matikman niya ito*, hindi siya uminon.

Marcos 15:23: Pagkaraan ay binigyan nila siya ng alak *na may halong mira, ngunit hindi niya ininom ito*.

21. Marcos 15:25 at Juan 19:14–15 – Si Jesus ay ipinako sa krus bago mag-ikatlong oras o pagkatapos ng ikaanim na oras?

Marcos 15:25: *Ikatlong oras noon*, at siya ay ipinako nila.

Juan 19:14–15: Ngayon, iyon ang Araw ng Paghahanda para sa Paskuwa, at *bandang ikaanim na oras*. At sinabi niya sa mga Judio, “Masdan ang inyong Hari!” Ngunit sumigaw sila, “Ilayo siya, ilayo siya! Ipako siya sa krus!”

22. Lucas 1:15, 1:41,;67, 2:25 at Juan 7:39 – ang “Espiritu Santo,” ibinigay o hindi?

Lucas 1:15: Siya (Juan Bautista) ay *mapupuno rin ng Espiritu Santo*, maging sa sinapupunan ng kanyang ina.

Lucas 1:41: At nangyari iyon, nang marinig ni Isabel ang bati ni Maria, na ang sanggol ay kumislot sa kanyang sinapupunan; at si Isabel ay *napuno ng Espiritu Santo*.

Lucas 1:67: Ngayon ang kanyang amang si Zacarias ay *napuno ng Espiritu Santo*. . . .

Lucas 2:25: At masdan, may isang lalaki sa Jerusalem na ang pangalan ay Simeon, at ang taong ito ay makatarungan at matapat, naghihintay sa Pag-aliw sa Israel, at *ang Espiritu Santo ay sumakanya*.

Juan 7:39: Subalit sinabi niya ito tungkol sa Espiritu, na tatanggapin niyaong mga naniwala sa kanya; sapagkat ang Espiritu Santo ay *hindi pa naibibigay*, sapagkat hindi pa niluluwalati si Jesus.

23. Lucas 2:10–14 at Lucas 12:49–53 – isang propetang ipinahayag ng mga anghel na nagbabalita ng kapayapaan sa mundo, mabuting kalooban sa mga tao, o isang nagdadala ng apoy at pagkakahidwaan?

Lucas 2:10–14: Pagkaraan ay sinabi ng anghel sa kanila, “Huwag kayong matakot, sapagkat masdan, inihahatid ko sa inyo ang mabuting balita ng dakilang kagalakan na magiging para sa lahat ng tao. Sapagkat isinilang sa inyo sa araw na ito sa lunsod ni David

ang isang Tagapagligtas, na si Cristo, ang Panginoon. At ito ang magiging tanda para sa inyo: makikita ninyo ang isang sanggol na nababalot sa lampin, nakahimlay sa isang sabsaban.” At walang anu-ano, kasama ng anghel ang isang pulutong ng hukbong makalangit na nagpapapuri sa Diyos na nagsasabing: “Luwalhati sa Diyos sa kaitaan, at *sa lupa’y kapayapaan, mabuting kalooban sa mga tao!*”

Lucas 12:49–53: Ako (Jesucristo) ay *naparito pang maghatid ng apoy sa mundo*, at gaano kong hinihiling na sana’y nasindihan na! Subalit may pagbibinyag pang dapat akong mabinyagan, at gaanong kabagabag ako hanggang ito ay maganap! *Inaakala ba ninyong naparito ako upang magbigay ng kapayapaan sa mundo?* Sinasabi ko sa inyo, *hindi anupaman*, bagkus paghihidwaan. Sapagkat mula ngayon, ang lima sa isang bahay ay mahahati: tatlo laban sa dalawa at dalawa laban sa tatlo. Ang ama ay mahahati laban sa anak na lalaki at ang anak na lalaki laban sa ama, ina laban sa anak na babae at anak na babae laban sa ina, biyenang babae laban sa kanyang manugang na babae at manugang na babae laban sa kanyang biyenang babae.

24. Lucas 23:39–40 at Marcos 15:31–32 – Ipinagtanggol ng isang magnanakaw si Jesus o hindi?

Lucas 14:26 at Lucas 23:39–40: Pagkaraan ay isa sa mga kriminal na nangakabitin ang *lumapastangan sa kanya*, nagsasabing, “Kung ikaw ang Cristo, iligtas mo ang iyong sarili at kami.” *Subalit ang isa pa, sa pagtugon ay kinagalitan siya*, nagsasabing, “Hindi ka man lamang ba natatakot sa Diyos, ngayong ikaw ay nasa ilalim ng gayunding pagsumpa?”

Marcos 15:31–32: Gayundin, ang mga punong pari man, nangungutyang kasama, ng mga eskriba, at nagsabi, “Iniligtas niya ang iba; hindi niya mailigtas ang kanyang sarili. Hayaang ang Cristo, ang Hari ng Israel, ay manaog ngayon mula sa krus, upang makita natin at paniwalaan.” *Maging ang mga nakapakong kasama niya.*

25. 1 John 3:15 – Kasuklaman ang kapatid o hindi?

Lucas 14:26: Kung sinuman ang lalapit sa akin (Jesucristo) at *hindi kinasusuklaman ang kanyang ama at ina, asawa at mga anak, mga kapatid na lalaki at babae*, oo, at pati ang kanyang sarili, hindi siya maaaring maging disipulo ko.

1 Juan 3:15: *Sinumang nasusuklam sa kanyang kapatid* ay isang mamamatay-tao, at batid ninyong walang mamamatay-taong magkakaroon ng buhay na walang hanggang mananahan sa kanya.

26. Lucas 23:26, Mateo 27:32, Marcos 15:21 vs. Juan 19:17 – Sino ang nagpasan ng krus, si Simon o si Jesus?

Lucas 23:26: Ngayon habang siya ay inihahatid nilang palabas, sinunggaban nila ang isang lalaki, si *Simon na isang Cireneo*, na galing sa lalawigan, at sa kanya ay iniatang ang krus upang kanyang pasanin kasunod ni Jesus.

Mateo 27:32: Ngayon habang sila ay papalabas, natagpuan nila ang isang *lalaki mula sa Cirenea, Simon ang pangalan*. Siya ay pinilit nilang pasanin ang kanyang (kay Jesucristong) krus.

Marcos 15:21: Pagkatapos ay pinilit nila ang isang lalaki, si *Simon na isang Cireneo*, ang ama nina Alejandro at Rufo, samantalang siya ay galing sa lalawigan at nagdaraan, upang pasanin ang kanyang (kay Jesucristong) krus.

Juan 19:17: *At siya (Jesucristo), pasan-pasan ang kanyang krus*, ay tumungo sa isang pook na tinawag na Pook ng isang Bungo, na tinatawag sa Hebreo, na Golgota . . .

27. Lucas 23:43 at Juan 20:17 – Umakyat o hindi?

Lucas 23:43: At sinabi ni Jesus sa kanya, “Katiyakan, sinasabi ko sa iyo, *ngayon* ikaw ay makakasama ko sa Paraiso.” (Sinabi sa isa sa dalawang iba pang nakapako sa gabi ng kanyang sariling krusipiksyon, naghuhula ng pag-akyat sa langit *nang araw mismong yaon*)

Juan 20:17: Sinabi ni Jesus sa kanya, “Huwag mo akong salingin, *sapagkat hindi pa ako nakakaakyat* sa aking Ama.” (Sinabi kay Maria Magdalena *dalawang araw* matapos ang krusipiksyon).

28. Lucas 23:46 vs. Juan 19:30 –Ang mga huling salita ba ni Jesus ay “Ama, sa Iyong mga kamay inihahabilin ko ang aking kaluluwa” o “Naganap na”?

Lucas 23:46: At nang si Jesus ay nakapanaghoy sa malakas na tinig, anya, “Ama, *‘sa Iyong mga kamay inihahabilin ko ang aking kaluluwa.’*” Pagkasabi nito, huminga siya nang pangwakas.

Juan 19:30: Kaya't nang matanggap ni Jesus ang maasim na alak, sinabi niya, "Naganap na!" At nakayuko ang kanyang ulo, isinuko niya ang kanyang kaluluwa.

29. Juan 1:18, 1 Juan 4:12, 1 Timoteo 6:16 (Ang Diyos ay *hindi* makikita) vs. Genesis 12:7, 17:1, 18:1, 26:2, 32:30; Exodo 3:16, 6:2-3, 24:9, 33:11, 33:23, Mga Bilang 14:14, Amos 9:1 (Ang Diyos, *nakita*).

Halimbawa, sa Juan 1:18 at 1 Juan 4:12 ay kapwa nababasa: Walang nakakita sa Diyos sa *anumang* oras.

Genesis 12:7: Pagkaraan ay *napakita ang Panginoon kay Abram* at sinabi . . .

Genesis 32:30: Kaya't tinawag ni Jacob ang pangalan ng pook na Peniel:

"Sapagkat *nakita ko ang Diyos nang harapan*, at ang buhay ko ay nanatili."

Exodo 6:2-3: At ang Diyos ay nangusap kay Moises at sinabi sa kanya: "Ako ang PANGINOON. *Napakita Ako* kay Abraham, kay Isaac, at kay Jacob, *bilang Makapangyarihang Diyos*, subalit sa Aking pangalang PANGINOON. . .

30. Juan 5:31 at Juan 8:14 – Ang tala ba ni Jesus ay totoo o hindi?

Juan 5:31: Kung ako (Jesus) ay sumasaksi sa aking sarili, ang pagsaksi ko *ay hindi* totoo.

Juan 8:14: Sumagot si Jesus at sinabit sinabi sa kanila, "Kahit na sumaksi ako sa aking sarili, ang pagsaksi ko *ay totoo*, sapagkat alam ko kung saan ako galing at kung saan ako patutungo . . ."

31. Mga Gawa 9:7 at Mga Gawa 22:9 – Ang mga kamanlalakbay ay nakarinig ng isang tinig o hindi?

Mga Gawa 9:7: At ang mga lalaking naglakbay na kasama niya ay nakatayong walang imik, *sa pagkarinig ng isang tinig* subalit walang nakikita.

Mga Gawa 22:9: At yaong mga kasama ko ay tunay na nakita ang liwanag at natakot, subalit *hindi narinig ang tinig* niyong nagsalita sa akin.

32. Mga Gawa 9:7 at Mga Gawa 26:14 – Ang mga kasamahan ni Pablo ay nakasubasob sa lupa o nanatiling nakatindig?

Mga Gawa 9:7: At ang mga lalaking naglakbay na kasama niya ay *nakatayong walang imik*, nakakarinig ng isang tinig ngunit walang nakikitang sinuman.

Mga Gawa 26:14: At nang *lahat kami ay nakasubasob sa lupa*, narinig ko ang isang tinig na nagsasalita sa akin at sinasabi sa wikang Hebreo, “Saul, Saul, bakit mo ako inuusig? Mahirap para sa iyong salungatin ang mga tawag.”^{278 (EN)}

33. Mateo 1:6–16 at Lucas 3:23–31— 26 o 41 henerasyon sat tala-angkanan sa pagitan nina David at Jose?

Ang dalawang talaang ito ng angkan ay sadyang hindi magkatugma. Walang dalawang pangalan ang magkaakma sa *pagkakasunud-sunod* maliban sa huli, Jose, na wala sa anumang pangitaing tunay na ama ni Jesus. Bukod dito, ang pangalan ng Diyos ay nalaktawan, na siyang mahalaga. Kung tutuusin, kung si Jesus ay naging “Anak ng Diyos,” lalaktawan ba ng Diyos ang Kanyang pangalan sa talaan, hindi minsan kundi makalawa?

Ang di-pagkakaakma sa talaan ng mga pangalan ay gaya ng sumusunod (mula sa *New King James Version*):

MATEO 1:6-16	LUCAS 3:23-31
DAVID	DAVID
1) SOLOMON	NATHAN
2) REHOBOAM	MATTATHAH
3) ABIJAH	MIENAN
4) ASA	MELEA
5) JEHOSHAPHAT	ELIAKIM
6) JORAM	JONAN
7) UZZIAH	JOSE
8) JOTHAM	JUDA
9) AHAZ	SIMEON
10) HEZEKIAH	LEVI

^{278 (EN)} Ang umano’y pangitain ni Pablo (gaya ng tinalakay sa #31 at #32 sa itaas) ay isang punong bato kung saan nakasalalay ang ideolohiyang Trinitario, sapagkat kung ang pagpapatoo (pagsaksi) ni Pablo ay hindi pahahalagahan, kaninong awtor ng Bibliya magkakaroon ng pinagmulan ang teolohiyang Trinitario? Ang katotohanang ang tatlong salaysay ng pangitain ni Pablo ay magkakaiba ay dahilan para mag-alinlangan. Maaari kayang ang mga salungatang ito ay mga palatandaan ng kasinungalingan? Dagdag dito, hindi natin dapat kalimutan ang mga pagkakaiba ng lahat ng apat na ebanghelyo tngkol sa mga kaganapan kasunod ng di-umano’y krusipiksyong inilarawan sa kabanatang , “Pagkadiyos ni Jesus? Ang ‘Ebidensya.’”

11)	MANASSEH	MATTHAT
12)	AMON	JORIM
13)	JOSIAH	ELIEZER
14)	JECHONIAH	JOSE
15)	SHEALTIEL	ER
16)	ZERUBBABEL	ELMODAM
17)	ABIUD	COSAM
18)	ELIAKIM	ADDI
19)	AZOR	MELCHI
20)	ZADOK	NERI
21)	ACHIM	SHEALTIEL
22)	ELIUD	ZERUBBABEL
23)	ELEAZAR	RHESA
24)	MATTHAN	JOANNAS
25)	JACOB	JUDA
26)	JOSE (asawa ni Maria)	JOSE (walang relasyon kay Maria)
27)		SEMEI
28)		MATTATHIAH
29)		MAATH
30)		NAGGAI
31)		ESLI
32)		NAHUM
33)		AMOS
34)		MATTATHIAH
35)		JOSE (walang relasyon kay Maria)
36)		JANNA
37)		MELCHI
38)		LEVI
39)		MATTHAT
40)		HELI
41)		JOSE (asawa ni Maria)

Ang mga tagadepensang Kristiyano ay nagtatanggol sa pagiging di-timbang na ito sa pag-angking ang isang talaan ay kay Jesus sa pamamagitan ng kanyang ina, at ang isa pa ay kay Jesus sa pamamagitan ng asawa ng kanyang ina, si Jose. Datapwat, maraming

nagpapalagay sa depensang ito bilang isa pa sa di-matanggap na mga pahayag na “maniwala ka sa sinasabi ko, hindi sa nakikita ng sarili mong dalawang mata,” sapagkat ang Bibliya ay malinaw na binibigyang-kahulugan ang bawat talaan bilang hanay sa dugo sa pamamagitan ng asawa ng Birhen Maria, si Jose.

4 — Mga Salungatan sa Bagong Tipan: Ika-2 Bahagi

Ang pinakamabuti, kapag sinira, ay nagiging pinakamasama.

— Kawikaang Latin (*Corruptio optimi pessima*)²⁷⁹

Sa kabila ng lahat ng taliwas (salungat) na ebidensya, maraming Kristiyanong naniniwalang ang Bagong Tipan ay ang di-hinaluang salita ng Diyos. Maging si Pablo ay pinabulaanan ang ganitong pag-angkin sa 1 Mga Corinto 7:12: “Ngunit sa iba pa, ako, hindi ang Panginoon, ay nagsasabi . . .”— nagpapahiwatig na ang sumusunod ay mula sa kanya, at hindi mula sa Diyos. Kaya’t kung walang iba pa, ang bahaging ito ng Bibliya, sa sariling pag-amin ni Pablo, ay hindi salita ng Diyos. Ang 1 Mga Corinto 1:16 ay nagpapatunay na hindi matandaan ni Pablo kung nagbinyag siya ng iba pa bukod kina Crispo, Gaio, at sa sambahayan ni Stefano: “Bukod doon, hindi ko batid kung nakapagbinyag ako ng iba pa.” Ngayon, ito ba ay nagpapatunay na ang nagsasalita ay ang Diyos? Sasabihin kaya ng Diyos na. “Si Pablo ay nagbinyag kina Crispo, Gaio, at sa sambahayan ni Stefano, at baka may iba pa. Pero napakatagal na niyan, at, siyempre, alam naman ninyo, lubhang napakarami na ng mga nangyari mula noon. Medyo malabo na iyon sa Akin sa ngayon”?

Ang 1 Mga Corinto 7:25–26 ay nagtatalang si Pablo ay sumulat, “Ngayon tungkol sa mga birhen: wala akong kautusan mula sa Panginoon; datapwat naghahatol ako bilang isang pinagkatiwalaan ng Panginoon dahil sa Kanyang awa. *Ipinapalagay ko* samakatwid na ito ay mabuti dahil sa kasalukuyang pagkabagabag . . .” (akin ang italisasyon). Ang 2 Mga Corinto 11:17 ay nagsasaad, “Ang ipinapahayag ko, ay hindi ko ipinapahayag ayon sa Panginoon, kung hindi, isang pagmamayabang . . .” Muli, maniniwala ba ang sinumang ang Diyos ay nagsasalita nang ganito? Inamin ni Pablong siya ay sumagot nang walang patnubay mula sa Diyos at walang kapangyarihang makadiyos, at personal niyang pinaniwalaan ang kanyang sarili bilang

²⁷⁹ Sinipi sa: Lejeune, Anthony. 1998. *The Concise Dictionary of Foreign Quotations*. Stacey London. p. 7.

mapagkakatiwalaang makadiyos sa isang pagkakataon at sa ibang pagkakataon ay nagmamayabang na nagsasalita. Pinanindigan ni Pablo ang kanyang pagpapalagay ng kapangyarihan sa pamamagitan ng mga salitang,, “ayon sa aking paghatol — at inaakala kong mayroon din akong Espiritu ng Diyos” (1 Mga Corinto 7:40). Ang problema ay napakaraming taong nag-aangking may “Espiritu ng Diyos,” samantalang sa lahat ng saglit ay gumagawa ng mga bagay na lubhang kakaiba at di-makadiyos. Kaya’t dapat bang hangaan o kasuklaman ang tiwala ni Pablo? Gaano man natin sagutin ang tanong na ito, ang punto ay bagamat pabagu-bago ang makataong pagtitiwala, hindi gayon ang kaso ng maalam-sa-lahat, makapangyarihan-sa-lahat na Maylikha. Hindi kailanman magsasabi ang Diyos, “Ipinapalagay Kong . . .” gaya ng ginagawa ni Pablo.

Samantalang maipapalagay ng isa ang “ganap na pagkaunawa sa lahat ng bagay,” nakahawak ng panulat at nakasulat ng isang ebanghelyo sapagkat “naging mukhang mabuti iyon sa akin” (Lucas 1:3), maraming tao ang nakasulat tungkol sa relihiyon nang may palagay ng “ganap na pagkaunawa” at dahil sa mukhang naging mabuti iyon sa kanila. Subalit ang gayong katayog na damdamin ay hindi lumilikha ng isang kasulatan.

Ang mapagbabalingang kalagayan ng isang tagapangtanggol ng Bibliya ay panindigang ang Bagong Tipan ay hindi literal na salita ng Diyos, kundi ang *kinasihang* (may inspirasyong) salita ng Diyos. Ang gayong paninindigan ay kumukuha ng suporta sa 2 Timoteo 3:16, na nagsasaad nang mahahalata: “Ang buong kasulatan ay ibinibigay ng pagkasi (inspirasyon) ng Diyos . . .” Iyan ay hindi pagsasabing ang isang bagay ay nagiging kasulatan sa pamamagitan lamang ng pagtawag doon ng gayon. Dahil lamang sa isang konsehong ekumenikal ang nagsabatas ng apat na ebanghelyo, sa pagtanggap (at pagwasak) ng iba pang sanlibo o higit pang mga ebanghelyo, hindi niyan gagawin ang alinman sa mga iyon upang maging kasulatan. Ang patunay ay wala sa opinyon ng tao, kahit na sa nagkakaisang pasya, kundi sa pagkamakadiyos ng pinagmulan, na gaya ng ipinapakita ng panloob at panlabas na ebidensya. Ang mga aklat na yaong bigong pumasa sa mga pagsubok ng makadiyos na pinagmulan ay maipapalagay na, alin sa maging di-malinis mula sa simula, o kaya ay sinira. Sapat nang wala sa kalikasan ng Diyos ang

magpahayag o magbigay-inspirasyon sa mga kamalian.

Ang Isaias 40:8 ay tumutulong na bigyang-pakahulugan ang isang paraan ng pagkilatis sa katotohanan ng rebelasyon: “Natutuyo ang damuhan, ang bulaklak ay kukupasan, subalit ang salita ng Diyos ay mananatili habambuhay.” Hindi na natin tatanungin pa ang pinagmulan ng Isaias 40:8, sapagkat ang katotohanan ng pahayag ay malinaw sa sarili, walang panahon at di-matatanggihan — ang salita (alalaong-baga, ang mga turo) ng Diyos *ay sadyang* nananatili kailanpaman. Datapat ang punto ay, hindi lahat ng mga *aklat* “ay nananatili habambuhay,” gaya ng nahahalata sa mahabang listahan ng mga pagsira sa naunang kabanata. At kung “ang salita ng ating Diyos ay nananatili habambuhay” ay nangangahulugang ito ay hindi nawawala, nasaan ang orihinal na ebanghelyo ni Jesus, kung hindi nawala? Walang isang tunay na iskolar ng bibliyang nabubuhay na tututulan ang katotohanang wala ni isa mang pahinang kilala ang mayroong orihinal na ebanghelyo ni Jesus. Wala man ang mga iskolar, mapagkikilala natin ang ganitong konklusyon sa sarili natin sa pagsasaalang-alang na si Jesus ay nagsalita ng Aramaik, hindi Griyego,²⁸⁰,²⁸¹. Ang kinikilalang pinakamatandang manuskritong kanonisado (naisabatas ng simbahan) bilang “katotohanan ng ebanghelyo” ay may petsang mula pa noong ikaapat na siglo *CE*, at karamihang nasusulat sa wikang hindi kailanman sinalita ni Jesus — Griyegong *Koiné* !

Karamihang isinulat ng mga di-kilalang awtor, na may di-malamang mga hangarin at nakakalatan ng madaling makilala at di-makadiyos na mga kamalian, ang kawalang-bisang naiwan ng kawalan ng orihinal na ebanghelyo ni Jesus ay madaling mahalata at di-sapat na mabigyang-pala.

Ang mga kamalian at mga salungatang natatagpuan maging sa pinakamatandang nabubuhay na mga manuskrito ay lubhang napakarami, na nag-udyok kay C. J. Cadoux, propesor ng kasaysayan ng simbahan sa Oxford, upang isulat,

²⁸⁰ Ehrman, Bart D. *Lost Christianities*. p. 102.

²⁸¹ Funk, Robert W., Roy W. Hoover, and the Jesus Seminar. *The Five Gospels: The Search for the Authentic Words of Jesus*. p. 27.

Sa apat na ebanghelyo, samakatwid, ang mga pangunahing dokumentong tutunguhin natin kung pupunuin natin ang bukas na paunang larawang maaari nating pagsama-samahin mula sa ibang mga pinagmulan, makikita natin ang materyal na may malawak sa pagkakaiba ng uri tungkol sa pagkamakatotohanan. Gayong kalayo ang abot ng pagiging di-tiyak na nakatutuksong “magbaba ng mga gamit” sa simula pa lamang, at ipahayag na ang gawain ay walang pag-asa. Ang mga makasaysayang salungatan at di-katiyakan sa mga bahagi ng mga Ebanghelyo ay bumubuo ng mga arguemtong isinusulong bilang pagkatig (pagpabor) sa teoriyang Cristong-alamat. Gayunpaman, ang mga ito ay ganap na nahihigtan sa bigat — gaya ng naipakita namin — ng ibang mga pagsasaalang-alang. Gayunpaman, ang mga pagkakaiba at mga di-katiyakan ay nananatiling mabigat — at bunga nito maraming makabago, na walang anumang alinlangan sa tunay na paglitaw ni Jesus, ang kumikilalang walang pag-asa ang anumang pagtatangkang tunawin ang katotohanan sa kasaysayan mula sa maalamat o likhang-isip na bagay na taglay ng mga Ebanghelyo, at muling buuin ang kuwento ng misyon ni Jesus mula sa higit na makasaysayang nalabi.²⁸²

Si Cadoux ay hinidi nag-iisa sa kanyang kuru-kuro. Sinumang seryosong mapaghanap ay madaling nakikilala ang kabiguang umiiral sa mga teologong Kristiyano, karamihang dahil sa kakulangan ng orihinal na kasulatan, mga makikilalang awtor, at gabay na mabibigyang-katiyakan.

Bilang halimbawa, sa mga salita ni Robert W. Funk, ang iskolar na nagtatag ng *Jesus Seminar*,

Bilang dagdag sa problema, walang dalawang kopya ng alinman sa mga aklat ng Bagong Tipan ang ganap na magkapareho, yayamang lahat ay yari sa kamay. Tinatayang may mahigit 70,000 makahulugang pagkakaiba sa mga manuskritong Griyego ng Bagong Tipan mismo. Ang bundok ng mga pagkakaiba ay napaliit sa isang mapamamahalaang bilang ng mga makabagong mapanuring edisyong nag-uuri, nagsusuri, at namimili mula sa mga napakaraming posibilidad. Ang mga mapanuring edisyon ng Bagong Tipang Griyegong gamit ng mga iskolar ang sa katotohanan ay mga likha ng mga manunuri at

²⁸² Cadoux, Cecil John. 1948. *The Life of Jesus*. Middlesex: Penguin Books. p. 16–17.

patnugot (editor). Hindi kaugnay ang mga ito sa alinmang nananatiling matandang manuskrito. Ang mga ito ay paghahalu-halo ng maraming iba-ibang bersyon.²⁸³

Iniuugnay ni Profesor Dummelow ng Cambridge ang kakulangan ng kabutihang-asal (etika) sa pag-iingat ng mga tala ng kasulatan sa dahilan ng pagsipot ng gayong pagdami ng mga pagkakaiba ng teksto:

Ang isang tagakopya kung minsan ay naglalagay ng kung ano ang wala sa teksto, bagkus kung ano ang sa palagay niya ay dapat na naroon, o gagawin niyang ang teksto ay maagpang sa mga pananaw ng pangkat ng kaisipang kinabibilangan niya. Bukod dito, isang napakalaking bilang ng mga kopya ang nakaimbak. Dagdag sa mga bersyon at mga banggit mula sa sinaunang mga Paring Kristiyano, halos 4,000 Griyegong MSS [manuskrito]²⁸⁴ ng Bagong Tipan ang kinikilalang umiiral. Bunga nito, ang pagkakaiba-iba ng mga pagbasa ay lubhang malaki.²⁸⁵

Upang hindi isiping ang nasa itaas ay personal na kuru-kuro, ang banggit na ito ay kinuha sa isang sulating hango sa pinagsamang pag-aaral ng 42 iskolar na Kristiyano ng pandaigdigang pagkilala. Maaaring makatwirang pag-alinlanganan natin kung bakit ang isang pangkat ng mga kilalang iskolar ay mamimintas sa sarili nilang aklat ng patnubay, kundi rin lamang dahil sa katapatan sa katotohanan.

Ang ibang mga kilalang iskolar ay nag-aalay ng kanilang mga paliwanag sa malaganap na pagkakaiba ng mga tekstong biblikal:

Ang mga talumpati sa Ikaapat na Ebanghelyo (kahit hiwalay sa naunang pag-aangkin ng pagkamesiyas) ay lubhang naiiba sa mga nasa Sinoptiko, at labis na hawig sa mga komentaryo ng Ikaapat na Ebanghelistang mismo, na ang dalawa ay hindi maaaring maging kapwa mapagtitiwalaan bilang mga

²⁸³ Funk, Robert Walter. 1996. *Honest to Jesus, Jesus for a New Millennium*. Polebridge Press. pp. 94–95.

²⁸⁴ (EN) Ito ay sandaan taong banggit. Sa ngayon, nakatuklas na tayo ng 5,700 mga manuskritong Griyego.

²⁸⁵ Dummelow, Rev. J. R. (patnugot). 1908. *A Commentary on the Holy Bible*. New York: Macmillan Publishing Co., Inc. Introduction, p. xvi.

tala ng sinabi ni Jesus: Ang pampanitikang pagkamakatotohanan ng matandang panahon ay hindi nagbawal, na gaya ng ginagawa nito ngayon, sa pag-uugnay ng mga talumpating di-totoo sa mga makasaysayang tao: ang pinakamabubuting mananaysay (manunulat ng kasaysayan) ay namihasang kumatha at mag-uugnay ng mga talumpati sa ganitong paraan.²⁸⁶

Pinapansin ni Reb. J. R. Findlay: “Wala sa mga sinulat sa ebanghelyong nabuo nang gayon, ni yaong mga nasa Bagong Tipan ngayon, ang nag-angkin sa kanilang kaanyuan ng pagkakaroon ng kapangyarihang kanoniko; lahat ay para-parang mga supling ng hangaring iharap ang nakilala o pinaniwalaan tungkol kay Cristo, na may hangaring matugunan ang mga pangangailangang panrelihiyon ng mga pamayanang pinag-ukulan ng pagsulat ng mga ito nang maramihan..”²⁸⁷

Ang mga komentaryo ni Findlay sa mga ebanghelyong apokripa (di-tanggap) ay gayon ding nauukol sa mga ebanghelyong kanonikal:

Ang hangarin ay mangyari pang tataas para sa paglalahad ng mga katotohanang ebanghelikal na magiging katugma ng umiiral na kaisipan at damdamin. Kung ang hangaring ito ay marapat matugunan, ilang manipulasyon (pagbabago) ng karaniwang tinatanggap na tradisyon ay kinailangan, subalit iyan ay hindi nagmukhang mabigat na bagay sa isang panahong nagkaroon ng maliit na kalooban para sa tungkuling ipakita ang mga bagay-bagay ayon sa katotohanan ng mga ito. Ang mga Ebanghelyo sa gayon ay nabuong malinaw na naglalarawan ng mga pananaw ng mga makatwirang pangangailangan ng pamayanan kung kanino iniukol ang pagsulat ng mga ito. Sa mga ito ginamit ang mga tradisyonal na materyal, ngunit walang pag-aatubili sa pagbago nito o sa pagdaragdag dito o pag-iwan sa anumang hindi angkop sa layunn ng sumulat.²⁸⁸

²⁸⁶ Cadoux, Cecil John. p. 16.

²⁸⁷ Findlay, Rev. Adam Fyfe, M.A., D.D. 1929. *The History of Christianity in the Light of Modern Knowledge*. London: Blackie & Son, Ltd. p. 318.

²⁸⁸ *Ibid.*, p. 320.

O, sa madaling salita, “Para sa mga sinaunang Kristiyanong nagpalaganap ng mga salaysay na nasa atin ngayon sa mga Ebanghelyo, kung minsan ay makatarungan at kailangang baguhin ang isang katotohanan sa kasaysayan upang maibigay ang isang bagay sa relihiyon.”²⁸⁹

Ang katotohanang binago ng mga sumulat ng ebanghelyo ang teksto upang masunod ang kanilang layunin ay lubhang alam ng mga iskolar, ito ay nakapagkalat ng isang pamamaraang partikular ng pagsusuri ng ebanghelyong kilala bilang pagpunang nagsasaayos (kritisismo ng pag-edit). Ang gawain ng mga kritiko ng pag-edit ay hulaan ang mga hangarin, paninindigan sa telohiya at layunin sa ebanghelisasyon ng bawat sumulat, sa pamamagitan ng pagsuri ng anyo ng ebanghelyo at mga pagbabago ng pagsasaayos (pag-edit) — kabilang ang mga pagsingit, pagtanggap, panibagong pakahulugan, at panibagong pagsasaayos — na ginawa sa mga pinagmulan kung saan hinango ang bawat ebanghelyo.²⁹⁰

Sumasang-ayon man tayo o hindi na ang Bagong Tipan ay di-mapagkakatiwalaang pinagmumulan ng katotohanan, ang pananahimik ng mga kapangyarihang pansimbahan sa harap ng gayong pagpuna ay maipapalagay na nangangahulugan ng pag-amin. Subalit anuman ang dahilan ng malawak na pagkakaiba-iba ng mga tala ng kasulatan, nananatili ang katotohanang ang mga ito *ay sadyang* nagkakaiba, at ang kakulangan ng pagkakatulad ay nananatiling isang masamang kahirapang matinding sumisira sa pag-angkin ng kawalang-kamalian.

At sa harap ng mga salungatan, magtataka tayo kung bakit ang mga magkakasalungat na aklat ay sama-samang naging kanonisado. Ang simpleng tugon ay dahil ang mga ito ay ang mga sulating Kristiyanong pinakaangkop sa layunin ng sinaunang simbahan.

²⁸⁹ Ehrman, Bart D. *The New Testament: A Historical Introduction to the Early Christian Writings*. p. 57.

²⁹⁰ Para sa dagdag na kaalaman, tingnan ang Stanton, Graham N. 1989. *The Gospels and Jesus*. Oxford University Press. pp. 24–26.

At hindi ba ito isang nakasisindak na kaisipan?

Subalit sadya itong naghahatid sa katanungan kung paanong ang batas (kanon) ng Bagong

Tipan ay nahango, kaya't bumaling tayo sa paksang iyan sa susunod.

5 — Mga Suliranin sa Batas ng Bagong Tipan

Ginahasa ko ang kasaysayan, ngunit kahit paano’y akin siyang inanakan.

—Alexandre Dumas²⁹¹

Ayon sa *Harper’s Bible Dictionary*, “Ang batas ng Bagong Tipan ay mayroon ding di-patag at masalimuot na kasaysayan. . . . walang mga talaang kanonikal na lumitaw bago mag-150 AD (*Christian Era*) . . .”²⁹² Si John Reumann, sa kanyang *Variety and Unity in New Testament Thought (Pagkakaiba at Pagkakaisa ng Kaisipan sa Bagong Tipan)*, ay nagkokomentaryo, “Ang batas bilang isang koleksyon ay nagiging lalong masuliranin kapag nakikita kung gaano magkakaiba ang mga sulating naisama (at paanong yaong mga naiwan ay walang dahilang maging may panloob na mas mababang uri sa estilo o pagkatapos ay sa panahon) o paanong ang mga opinyon ay nagkaiba sa ilan sa mga sulating ito sa loob ng mga dantaon ng kaparian..”²⁹³

Dagdag ni Graham Stanton, “Pinanatili ng sinaunang simbahan ang apat na ebanghelyo sa kabila ng karaniwang pagkapahiya tungkol sa mga pagkakaiba . . .”²⁹⁴

Magkagayunman, ang *New Catholic Encyclopedia* ay nagpapahayag, “Lahat ng mga aklat sa batas ay kinasihan, subalit pinagtatalunan kung mayroon o hindi o kung dapat magkaroon o hindi ng anumang aklat na kinasihan, na dahil sa pagkawala nito, ay wala sa batas. Hindi pa nalulutas ng Simbahan ang problema. Ang nakararaming kuru-kuro ay nangawala marahil ang ilang mga aklat na may inspirasyon.”²⁹⁵

Bakit may ganitong lihim na hinalang ang ilan sa mga aklat ay nangawala? Dalawang ebidensyang biblikal — 1 Mga Corinto 5:9 at 2 Mga Corinto 2:3–9; 7:8–12 ay naglalarawan ng

²⁹¹ Sinipi sa: Lejeune, Anthony. 1998. *The Concise Dictionary of Foreign Quotations*. Stacey London. p. 72.

²⁹² Achtemeier, Paul J. p. 111.

²⁹³ Reumann, John. 1991. *Variety and Unity in New Testament Thought*. Oxford University Press. p. 281.

²⁹⁴ Stanton, Graham. p. 135.

²⁹⁵ *New Catholic Encyclopedia*. Vol 2, p. 386.

nangawalang dalawa sa mga sulat ni Pablo.²⁹⁶ Nagsasalita rin si Pablo tungkol sa “sulat mula sa Laodicea” sa Mga Coloso 4:16 — nasaan iyan? Bukod dito, sa pagitan ng 1 Mga Kronika 29:29, 2 Mga Kronika 9:29, at 2 Mga Kronika 12:15, ang kabuuang anim na nangawalang aklat ay ibinubunyag sa Lumang Tipan.²⁹⁷ Kaya’t lubhang tiyak na may materyal na nawala. Kung gaano ang di-angkop na *naragdag* ay isa pang mapagtatalunang isyu.

Bukod sa mga aklat na yaong nangawala, lima (2 Pedro, 2 Juan, 3 Juan, Santiago, at Judas) ay nagdanas ng mga kabiguan sa pagtanggap dahil sa kanilang nakapag-aalinlangang pag-ugnay. Bukod dito, ang pagsasabatas ay inangkin para sa mga aklat na mula noon ay naibaon sa limot ng Apocripa, at ang legalidad ng Mga Hebreo at Apokalipsis ay nananatiling paksa ng pagtatalo hanggang ngayon.²⁹⁸ Kahit maging sa kasunod ng “pangwakas na pagpapatatag” ng Bibliya nang ikalimang dantaon, ang limang aklat sa itaas, gayundin ang Mga Hebreo at Apokalipsis, ay nanatiling kontrobersyal.²⁹⁹ Ang kontrobersyang ito ay lumitaw na masuliranin kaya’t hinanap ang kalutasan. Pagkatapos, makalipas ang buong higit sa sanlibong taon ng kawalang-pasya at pagtatalo, ang pagpapakahulugan sa dogma ng batas ng simbahan ay naibaba sa Konseho ng Trent noong ika-8 ng Abril, 1564 sa dekreto (kautusan), *De Canonicis Scripturis*.³⁰⁰

Ngayon, upang maging patas, nakikita natin ang pagbanggit sa 27 aklat ng Bagong Tipan mula pa noong 367 CE, sa isang taunang liham-pastoral na itinitik ni Atanacio, obispo ng Alejandria. Sa liham na ito, binigyang-kahulugan ni Atanacio ang 27 aklat, at tanging mga aklat na ito, bilang kasulatan.³⁰¹ Sa kasamaang-palad, hindi nagtagumpay si Atanacio ni ang sinumang iba na maitatag ang isang batas na tanggap sa buong mundo. Ang simbahan sa Syria ay tinanggal ang lima sa batas ng Bagong Tipan nitong may 22 aklat, samantalang ang simbahan sa Ethiopia ay

²⁹⁶ *Ibid.*, p. 386.

²⁹⁷ *Ibid.*, p. 386.

²⁹⁸ *Ibid.*, p. 391.

²⁹⁹ *Ibid.*, p. 395.

³⁰⁰ *Ibid.*, p. 395.

³⁰¹ Ehrman, Bart D. *Lost Christianities*. p. 54, at *Misquoting Jesus*. p. 36.

nagdagdag ng apat pa, para sa kabuuang 31.³⁰² Sa pag-ipon ng mga aklat ng Lumang Tipan, ang tradisyonal na Bibliyang Katoliko (Douay-Rheims), gayundin ang mas modernong mga salin — ang *New American Bible at Revised Standard Version (Catholic Edition)* — ay nagtatala ng 73 aklat, labis ng pito sa Bibliyang Protestante at kulang ng pito sa bersyong Ortodokso. Kaya't hanggang ngayon, ang daigdig ng Kristiyanismo ay nahahati sa bumubuo ng Bagong Tipan.

Gayunpaman, ituon natin ang talakayan sa Simbahang Katoliko dahil sa katanyagan nito sa kasaysayan, at balikan ang Konseho ng Trent, ang taong 1564, at ang pagtatatag ng batas ng Bagong Tipan. Maaaring magtaka tayo kung saang awtoridad nalikha ang gayong pagsasabatas, halos 16 na dantaon kasunod ng pangangaral ni Jesus. Ang Iglesya Katolika ay naninindigang “Ang dekreto ng Trent, na inulit ng Vaticano I noong ika-24 ng Abril, 1870, ay ang walang kamaliang pasya ng *magisterium* (pamunuan). Sa kapasyahan, ilang mga nakapag-aalinlangan sa katotohanang bahaging deuterokanoniko ang kabilang din sa mga aklat (*cum omnibus suis partibus*): Mc 16.9–20; Lc 22.19b–20, 43–44; at Jn 7.53–8.11.”³⁰³

Kapansin-pansin ang kabilaang mga pag-angkin ng kawalang-kamalian ng pamunuan at ang may-alinlangang pagkamakatotohanan, na nagmumungkahing ang mga pag-aangkin ng kawalang-kamalian ay di-hihigit sa propaganda ng pagka-papa.

Ito, mangyari pa, ang mismong simbahang nagsumpa kay Papa Honorio I pagkamatay niya noong Ikatlong Konseho ng Constantinopla (ang Ikaanim na Konseho Ekumeniko) noong 680 CE. Ngayon, si Papa Honorio ay namuno sa Vaticano nang 13 taon (625–638 CE), at kinatigan ng kapulungan ng Constantinopla sa taon ng kanyang pagkamatay bilang “tunay na sumasang-ayon sa pangangaral na apostoliko.”³⁰⁴ Datapwat pagkatapos ng 44 taon, ang mismong simbahang naunang pumanig kay Honorio ay ipinahayag siyang marapat itakwil sapagkat “hindi niya, na nararapat sa kapangyarihang apostoliko, pinatay ang ningas ng eretikong pangangaral sa una nitong

³⁰² Ehrman, Bart D. *Lost Christianities*. p. 231.

³⁰³ *New Catholic Encyclopedia*. Vol 2, p. 395.

³⁰⁴ Chapman, Dom John. 1907. *The Condemnation of Pope Honorius*. London: Catholic Truth Society. p. 25.

pagsisimula, bagkus pinalaganap ito sa kanyang kapabayaan,” at “ipinahintulot ang kalinis-linisang pamumuno ng kaugaliang apostolikong tinanggap niya sa kanyang mga sinundan, na madungisan.”³⁰⁵

Whoa, Nelly. Ngayon, alin ba ang tama? Si Papa Honorio ba ay “tunay [na sumang-ayon] sa pangangaral na apostoliko,” o dinungisan ba niya ang kaugaliang apostoliko?

Noong 682 ang pagsumpa ng Ikaanim na Konseho Ekumeniko ay ginawang pormal ni Papa San Leo II, sa tulong ng Sinodo Trullano, gayundin ng ikapito at ikawalong sangguniang ekumenikal.³⁰⁶,³⁰⁷,³⁰⁸ Kaya’t dito ay may dalawa tayong magkasalungat na papa, at magtataka tayo kung sino sa kanila, kung may isa man, ang walang kamalian. *Ang isa* ay dapat maging mali — alin sa si Papa Honorio ay marapat sumpain ayon sa mga kautusan ng simbahan, o si Papa San Leo II ay nagsumpa sa isang walang-salang tao. Kaya’t ang isa ay dapat maging mali, ngunit ayon sa doktrina ng kawalang-kamalian ng papa, nais ng simbhang maniwala tayong sila ay kapwa tama!

Sa paghapyaw sa mga talaan ng kasaysayan ng pagka-papa, ang mga kahawig na pangyayari ay nagtataas ng mahigit sa kaunting mapagsapantahang nakaarkong-kilay. Si Papa Pio IX ay nagbigay-kahulugan sa doktrina ng kawalang-kamalian ng papa sa Unang Konseho Vaticano, na nagpulong mula 1869 hanggang 1870. Kaya’t sa ibang salita, ang doktrina ay umiwas sa pagkilala nang mahigit 15 dantaon. Ang pagkabalang na ito ng pagkilala ay kauna-unawa, gayunman, sa harap ng pagkaalam ng kasaysayan ng pagka-papa. Ang ikapitong dantaon ay nakasaksi ng makulay na intriga sa paligid ni Papa Honorio I, sa paglalarawan sa itaas. Ang ikasampung dantaon ay nagpakilala kay Juan XII, na ang mga krimen laban sa sangkatauhan at relihiyon ay may gayong lawak, lalim at pagkakait na makapag-uudyok sa isang awtor na ipahayag siyang isang Kristiyanong Caligula, na nagdaragdag pa,

³⁰⁵ *Ibid.*, pp. 114–115.

³⁰⁶ *Ibid.*, p. 115.

³⁰⁷ *Encyclopaedia Britannica*. CD-ROM.

³⁰⁸ *New Catholic Encyclopedia*. Vol 7, pp. 123–125.

Ang bintang ay katiyakang ginawa laban sa kanya na ginawa niyang isang *casa* (ng prostitusyon) ang Lateran (banal na gusali); na pinagsamantalahan niya at ng kanyang “*barkada*” (grupo) ang mga kababaihang peregrino sa mismong basilika ni San Pedro; na ang mga pag-aalay ng mga mabababang-loob na inilapag sa dambana (altar) ay sinunggabang tila karaniwang dinambong sa digmaan. Siya ay walang habas (pagpipigil) sa hilig sa sugal, kung saan tinawag niya ang mga pangalan ng mga siniraang diyos na ngayon ay itinuturing ng mundo bilang mga demonyo. Ang kanyang gutom sa laman (sekswalidad) ay di-mabigyang-kasiyahan — isang magaan krimen sa paninging Romano. Ang lubhang kasama-samaan ay ang pagbibigay-gantimpala sa mga karaniwang nag-okupa ng kanyang higaan hindi ng karaniwang mga handog na ginto kundi ng lupain. Ang isa sa kanyang mga kalaguyo ay naitatag ang kanyang sarili bilang asendera “sapagkat labis siyang bulag na umibig dito kaya’t ginawa niya siyang gobernadora ng mga lunsod — at ibinigay pa mandin sa kanya ang mga ginintuang krus at kopa ni San Pedro mismo.”³⁰⁹

Si Benedicto IX ay nanungkulan sa luklukan ni San Pedro noong 1032, upang ipagbili lamang ang pagka-papa sa kanyang ninong, si Giovanni Gratiano, sa kahanga-hangang kabuuang 1,500 libra ng ginto.³¹⁰ Lumutang ang mga kahawig na pagkawasak sa mga sumunod na papa, gaya nang ang luklukan ni San Pedro ay naging di-maginhawang nabigatan nang labis nang ika-15 dantaong trinidad ng mga papang sina Benedicto XIII, Gregorio XII at Juan XXIII ^{311(EN)} (mismong isang dating pirata, na para bang ang sitwasyon ay nangailangan ng higit pang intriga), na ang lahat

³⁰⁹ Chamberlin, E. R. 1993. *The Bad Popes*. Barnes & Noble, Inc., p. 43–44. Ang halaw na banggit ay iniuugnay kay Liudprand ng Cremona, *Liber de Rebus Gestis Ottonis*, isinalin ni F. A. Wright. London, 1930. Chapter x.

³¹⁰ *Ibid.*, p. 70–71.

³¹¹ (EN) Baldassare Cossa (1360–1419), hindi dapat ipagkamali sa ifa-20 dantaong Papa Juan XXIII. Sa kanyang *History of the Decline and Fall of the Roman Empire (Kasaysayan ng Pagbaba at Pagbagsak ng Imperyong Romano)*, inakusahan ni Gibbon ang ika-15 dantaong Papa Juan XXIII ng “pamimirata, pagpaslang, panghahalay ng lalaki, panggagahasa at sekswal na relasyon sa kapamilya.” Siya ay tinanggal noong 1415 at ang kanyang titulo ay pinawalang-bisa, kaya’t ang sumunod na Papa Juan, alalaong-baga yaong sa ika-20 dantaon, ang naging tunay na Papa Juan XXIII sa paningin ng simbahan.

ay nanungkulan sa pagka-papa nang sabay-sabay.³¹²

Marahil ang pinakakapansin-pansing kaibahan ay yaong sa ika-13 dantaong Papa Celestino V, na tungkol kanino ay pumapansin ang *New Catholic Encyclopedia*, “ang pamumuno ni Celestino ay minarkahan ng isang nakalulungkot na pagiging sunud-sunuran kay Carlos II at ng kawalang-kakayahang mamahala. . . . Sa pagkakilala sa kanyang kawalang-kakayahan, nagpalabas si Celestino ng isang konstitusyon (ika-10 ng Disyembre) na nagpahayag ng karapatan ng isang papa upang magbitiw, at noong ika-13 ng Disyembre ay buong layang nagbitiw.”³¹³ Ang isang higit na nakalulugod na pagpilipit sa salaysay ay magiging mahirap makita — isang papang napagkilala ang kanyang sariling kahinaan at nagbitiw! Ang mga Katoliko ay nag-aangking ang isang papa ay hidni makagagawa ng anumang kamalian, ngunit si Celestino, kaya’t gayon maipapalagay, ay hindi makagawa ng anumang wasto. Walang kamalian ngunit walang kakayahan — tunay na isang kakatwang panukala.

Higit na kapangyayari lamang, noong 1962 pinulong ni Papa Juan XXIII ang *Consejo Vaticano II*, na naglabas ng *Nostra Aetate*, na ipinahayag ng kanyang hinalinhang si Papa Pablo VI noong ika-28 ng Oktubre, 1965. Ang *The Nostra Aetate* ay isang dokumentong nagpawalang-sala sa mga Judio sa di-umano’y krimen ng pagpako kay Jesucristo sa krus.. Hindi lamang iyan, ngunit pinaninindigan ng dokumentong “Tunay, naniniwala ang Simbahang sa pamamagitan ng Kanyang krus, pinapagkasundo ni Cristo, ang Ating Kapayapaan, ang mga Judio at mga Hentil, ginawa silang iisa sa Kanyang Sarili.”³¹⁴ Isang maramihang “Ngayon, sandali lamang” ang isinatinig sa paligid ng mundo, at umalingawngaw sa mga bangin ng kamalayang Kristiyano mula noon.

Kung napako mang talaga si Jesucristo ay walang pinanghahawakang katuturan sa paksang ito. Ang mahalaga ay ang obserbasyong isang pananaw, na taglay at suportado ng bawat papa simula sa pagsipot ng *Iglesia Catolica Romana*, ang sinalungat ng isang papa at ng kanyang

³¹² Chamberlin, E. R. p. 158

³¹³ *New Catholic Encyclopedia*. Vol 3, p. 365.

³¹⁴ *Nostra Aetate*. 28 October 1965. Item #4. Opisyal na lathalain ng *website* ng Vaticano: www.vatican.va.

sanggunian (konseho) noong ika-20 dantaon, at pagkatapos ay itinaguyod ng lahat ng nagsisunod. Kaya't, lahat ba ng nangaunang papa ay mali sa hindi pagkilala sa ipinalagay na kawalang-sala ng mga Judio, o sina Papa Juan XXIII, Papa Pablo VI, at Papa Juan Pablo I at II ba ay nagtaguyod ng mga ideolohiyang wasto sa pulitikal na pananaw mula sa madilim na bahagi ng katotohanan?

Ang mga Judio, sa buong katotohanan, ay nagdiriwang sa kanilang pagkakapawalang-sala sapagkat ang praktikal na pakahulugan ay isang wakas sa halos 2,000 taon ng anti-Semitismong kakahintulutang Katoliko. Nagpatawag si Papa Juan Pablo II sa simbahan para gumawa ng *tshuva* (pagsisisi, sa Hebreo) para sa nagtagal nitong kasaysayan ng anti-Semitismo, at para sa lahat ng mga Katoliko na sa susunod ay umiwas sa panggigipit at diskriminasyon laban sa mga Judio sa batayan ng kanilang maling pagturing na akusado at isinumpa sa loob ng dalawang milenyo (2,000 taon). Gayunman, kung paanong ang ibang “walang kamaliang” mga papa sa kasaysayan ay malinaw na hindi sumang-ayon, gayundin din ang lahat ng mga kasapi ng kasalukuyang ortodokso, sapagkat,

Sa debate sa *Consejo Vaticano* sa deklarasyon tungkol sa mga Judio, ipinahatid ng Banal na Sinodo (Kapulungan) ng Simbahang Ortodoksong *Coptico* sa Roma ang tahasan nitong pagkaunawang “ang Banal na Bibliya ay nagbibigay ng malinaw na patotoong ang mga Judio ay nagpako sa Panginoong Jesucristo at may pananagutan sa Kanyang Krusipiksyon.” Ginmunita ng komunikasyong “ang mga Judio ay paulit-ulit na nagsabi kay Poncio Pilato: ‘Ipako Siya sa krus, ipako Siya sa krus (Lucas 23:21).’ ‘Sumaatin nawa ang Kanyang dugo at sa ating mga anak (Mateo 27:25).’” Ang Simbahang Ortodoksong *Coptico* pagkatapos ay nagkaloob ng dokumentasyon para sa pananaw na ang mga Judio ay nananatiling “kasumpa-sumpa” ayon sa Bagong Tipan. “Ang wika ni San Pedro Apostol: ‘subalit itinakwil ninyo ang Banal at Makatarungant at hinangad ang isang mamamatay-tao (si Barabas) na ipagkaloob sa inyo; at pinatay ang Prinsipe ng Buhay (Mga Gawa 3:14–15).’” Bukod dito, ang pagsumpa ay nakasalalay sa lahat ng mga Judio sa kanilang sama-samang pag-iral maging sa lumang panahon o sa panahong ito. “Ang pagsumpang ito ay

hindi ibinibilang ang isang partikular na pangkat at ang iba ay hindi; sapagkat nagpahayag si San Pedro sa mga Judio ‘ng bawat bansa sa ilalim ng Kalangitan (Mga Gawa 2).’”³¹⁵

Subalit lubha bang kataka-taka ang ganitong pagbabagong-isip at pagsisinungaling? Yayaman din lamang, na ang mga Kristiyano ay pinapaniniwalang ang mga banal na kasamahan at tagasunod ni Jesus ay di-nagkasundo sa batas ng kasulatang Kristiyano sa isang buwan, isang taon, o dalawang taon matapos ang pangangaral ni Jesus, subalit sa anu't ano pa man, ang ilang kapariang napaliwanagan nang pambihira ay dinalisay ang katotohanan ng Kristolohiya (mga turo ni Cristo) mula sa mga kasulatan makalipas ang 15 dantaon.

Marahil ay dapat tayong mabahala sa pagtitiwala sa mga maunlad na kapariang nagpasok ng napakaraming mga pagbabago sa relihiyon sa mga pasilyo ng kinaugaliang pagsamba. Mga inobasyon (pagbabago) tulad ng krus, krusipiho, mga ipinintang larawan, mga imaheng relihiyoso, at paglalarawan kay Jesus at mga santo sa mga salaming-bintana. Di kasi, mahal ng maraming Kristiyano ang mga inobasyong ito at ipinagtatangol ang mga ito batay sa mainspirasyon at mapang-akit na kalikasan ng mga ito, at sapagkat nagsisilbi yaon bilang mga tagapagpaalala sa relihiyon. Maaaring totoo. Ngunit anong hatol ng tao ang higit ang bigat kaysa mga utos ng Diyos sa timbangan ng kuru-kuro? Anong “katauhan ng Diyos” ang makapagsasabing, “Bueno, oo, ibinabawal ito ng Diyos, pero palagay ko’y okey lang”? Ang pinakasukdulang pagmamataas ay ang maniwalang kahit paano ay nabigo ang Diyos na isaalang-alang ang lahat ng anggulo, at tayong mga tao ay may karapatang salungatin ang Kanyang utos batay sa ating sariling kapritso (hilig).

Halimbawa, ang pinakakilalang mga simbolo ng Kristiyanismo ay ang krus (bakante) at ang krusipiho (Cristong nakapako). Maipapalagay ng isang taong ang pagsusuot, paglalandad, at paggalang sa mga bagay na ito ay nagmula pa nang panahon ni Jesus.

Wala nang mas malayo pa kaysa katotohanan.

³¹⁵ Gilbert, Arthur. 1968. *The Vatican Council and The Jews*. New York: The World Publishing Company. p. 7.

Sa katotohanan, ang paggamit ng krus at krusipiho sa pagsambang Kristiyano ay ipinasok na pagbabago mga dantaon matapos ang pangangaral ni Jesus. Ang pagsagisag ng bakanteng krus ang unang dumating, sa panahon ni Constantino sa ikaapat na dantaon.³¹⁶ Ang pinakamaagang mga tagpo sa krusipiksyon ay may petsang ikalimang siglo, samantalang ang imahen ni Cristong nakapako sa krus ay may petsang ikaanim na siglo; ang krusipiho ay hindi lumitaw sa hapag ng dambana (altar) kundi hanggang ika-13 dantaon.³¹⁷ Ang *New Catholic Encyclopedia* ay nagkokomentaryo, “Ang pagsasagisag ng kamatayang tumutubos ni Cristo sa Golgota ay dilumilitaw sa mga simbolikong sining ng mga unang dantaon ng Kristiyanismo. Ang mga sinaunang Kristiyano, sa impluwensya ng pagbabawal ng Lumang Tipan para sa mga nililok na imahen, ay nag-atubiling ilarawan maging ang kasangkapan ng Pasyon (Paghihirap) ng Panginoon.”³¹⁸

Pambihirang may dalawang pangungusap na gayong kayaman sa impormasyon. Ang mapag-alamang ang mga Kristiyano ng mga unang dantaon ay tumalima sa mga pagbabawal sa Lumang Tipan ay makapagtataka sa isa kung ano ang nangyari sa pagitan noon at ngayon. Ang mga sinaunang Kristiyano ay umiwas sa mga nililok na imahen bilang paggalang sa mga batas ng Diyos. Nang mapalambot lamang ng 400 taon ng mga “progresibong” pananaw nagsimula ang mga tao ng sining na hamunin ang mga hangganan ng kanilang relihiyon.

Mga karagdagang pagbabagong gaya ng paggawa ng mga estatwa, ipinintang larawan, mga *fresco* (larawang-apog), at pinintahang salaming-bintana ang sumunod na naging palasak (pangkaraniwan). Sa pagiging mga bunga ang mga ito ng mga nag-angking sumunod sa ngalan ni Jesus — na binago ang ikonoklastang (laban sa mga larawang sinasambang) si Jesus upang maging Jesus na isinalarawan (*icon*) — ang puristang (dalisay na) relihiyoso ay bahagya lamang masisisi sa pagtukoy sa mga pagkakaibang namamagitan sa mga turo ni Jesus at sa kaugalian ng Krisityanismo. Ipinagbubunyi ng ilan ang kilusan nang papalayo sa mga marahas at mahigpit na

³¹⁶ *New Catholic Encyclopedia*. Vol 4, p. 486.

³¹⁷ *Ibid.*, pp. 485–6.

³¹⁸ *Ibid.*, p. 486.

batas ng Lumang Tipan. Ang iba ay nanginginig sa mga panganib ng pagtalunton sa isang landas bukod sa ipinag-uutos ng Diyos.

Ang mga kalalakihan at kababaihan ng Diyos ay hahanapin ang paglilinaw sa kasulatan upang patatagin ang kanilang mga paniniwala. Ang mga kalalakihan at kababaihan ng mga institusyon (tao) ay hahanapin ang mga bagong pagtiyak ng kaparian, na sa puntong ito ay dapat ituring na kahina-hinala, kundi man di-katiwa-tiwala. O lakas-loob ba nating sasabihing, ganap na tiwali?

Gayunding kapanganib ang maniwalang labis gaya ng maniwala nang napakaliit.

—Denis Diderot³¹⁹

Sa kabila ng mga pagsira ng Luma at Bagong Tipan, sa kabila ng mga pagdaragdag, mga pagtanggap at mga pagpapalit, sa kabila ng panghuhuwad ng buong mga aklat at ng mga pagbabagong bunsod ng doktrina sa dating umiiral na mga teksto, sa kabila ng katotohanang ang mga awtor ng mga ebanghelyo ng BagongTipan at kalahati ng mga sulat ni Pablo ay hindi nalalaman kung sinu-sino, sa kabila ng di-pagkaalam kung sino ang sumulat ng ano, at katiyakang kung kailan, saan o bakit, ang argumento gayunpaman ay maaaring gawin na ang salita ng Diyos ay matatagpuan pa rin sa Bibliya. *Ito* ay maaaring totoo! Ang problema ay, napakaraming nakakadudang turo rin ang natatagpuan. Paano, kung gayon, mapagkakaiba natin ang salita ng Diyos mula sa salita ng tao?

Ang ilan ay nag-aangking magagawa natin, ang iba ay nag-aangking hindi — tanging ang Diyos ang makakagawa.

At ito ang isang paliwanag sa lumalaking interes (malasakit) sa relihiyong Islamiko sa loob ng mga bansang Kanluranin — gayong katotoo, kaya't ang Islam ngayon ang pinakamabilis lumagong relihiyon sa mundo.³²⁰

Ang mungkahing Islamiko ay, yaong may mga puso at isip na bukas sa ebidensya ay mapagkikilala kapwa ang Makadiyos at makataong mga elemento ng Bibliya. Ang mga Makadiyos na elemento ay nagsisilbing isang kalansay (balangkas) ng kasulatan ng mga batas, mga mabuting-asal, at mga tuntunin sa pag-uugali, samantalang ang mga makataong elemento ay nagtutulak sa mga matatapat upang hanapin ang huling pahayag ng Diyos. Iminumungkahi ng mga Muslim ang Banal na Qur'an bilang pangwakas na pahayag na nagbibigay-laman sa balangkas ng mga

³¹⁹ Sinipi mula kay: Lejeune, Anthony. 1998. *The Concise Dictionary of Foreign Quotations*. Stacey London. p. 105.

³²⁰ *Guinness Book of Knowledge*. p. 195.

katotohanang nakakalat sa buong Luma at Bagong Tipan.

Gaya ng isinasaad ng salin sa Banal na Qur'an,

“Siya Yaong nagbaba (nang unti-unti), sa iyo sa katotohanan ng Aklat, na sa dumating nang una rito ay nagpapatibay; at ibinaba Niya ang Batas (ni Moises) at ang Ebanghelyo (ni Jesus) bago rito, bilang isang gabay sa buong mundo, at (sa paghatol sa tama at mali)” ay ibinaba Niya ang Batayan nito (TMQ 3:3).

Maraming nagpapakahulugan sa talata sa itaas na ang Qur'an ay nagtataguyod (endorso) sa mga bibliyang Judio at Kristiyano (ang mga Luma at Bagong Tipan) bilang kasulatan. Hindi totoo. Itinuturo ng Qur'an na katunayang ibinaba ng Diyos ang Batas (ni Moises) at ang Ebanghelyo (ni Jesus) at, hanggang ngayon, ang ilan sa katotohanang iyan ay nananatili sa mga aklat ng mga Kristiyano at mga Judio. Gayunman, kung saan talaga matatagpuan ang Batas (ni Moises), ang Ebanghelyo (ni Jesus), at ang mga katotohanan doon — kung saang mga pahayag, at kung sa mga aklat ng Bibliya, ng Apocripa, o saanmang iba pa — hindi tinitiyak ng Qur'an.

Ang malayong pananaw ay isang isyu rito. Maaaring mabasa natin “ang Batas (ni Moises) at ang Ebanghelyo (ni Jesus)” at biglang-isip na iugnay ang pagtukoy na ito sa mga Luma at Bagong Tipan. Datapwat, ang naunang pagsusuri ay dapat makapagpaniwala kahit sa pinakatapat na deboto, na kung saan naroroon ang mga kasulatan nina Moises at Jesus, ang mga ito ay hindi napananatili sa Bibliya sa walang-halong kadalisayan ng kanilang pagkakapahayag. Kaya't may pangangailangan sa isang huling rebelasyong magpapatibay sa katotohanan ng “ano ang dumating noon,” magpapabulaan sa mga pagsira ng mga tao sa kasulatan, at magsisilbing isang “pamantayan (ng paghatol sa pagitan ng tama at mali).” Kaya't may pangangailangan din sa rebelasyong nagdadala ng isang patalastas ng pagsalubong,

O Angkan ng Kasulatan! May Sugo Kaming sa inyo'y dumating,
nagpapahayag sa inyo ng maraming inyong inilihim

nang dati sa Aklat at ng maraming inyong ipinapalaganap
(na ngayon ay hindi kailangan): May dumating na isang (bagong) liwanag
sa inyo mula sa Allah at isang madaling unawaing Aklat,
na iginagabay ng Allah sa lahat ng mga naghahanap
ng Kanyang mabuting kaluguran tungo sa mga landas
ng kapayapaan at kaligtasan, at naghahatid sa kanilang papalabas
mula sa dilim, sa Kanyang Kagustuhan, tungo sa liwanag —
gumagabay sa kanila sa isang Matuwid na Landas. (TMQ 5:15–16).

Ang nakalulungkot na pagsira ng mga Luma at BagongTipan ay nakasagabal sa ating
kakayahang pagkaibahin ang tunay na rebelasyon mula sa mga gawang-taong pagsingit. Ang ilang
mga di-pagkaunawa sa kasulatan ay may maihahambing na maliit na kalikasan, ang iba ay
mapangwasak. Halimbawa, naniniwala ang mga “*born-again*” *Christians* (*Krisityanong muling-
silang*), gaya ng nakatala sa *King James Version*, “Hanggang hindi kayo isilang na muli, hindi
ninyo makikita ang kaharian ng Diyos” (Juan 3:3), at “Dapat kayong isilang na muli” (Juan 3:7).
Ang modernong sektang ito ay nananalig sa isang ideolohiyang nakabatay sa pariralang “*born
again* (*muling pagsilang*)”— isang pariralang sa katotohanan, ay maling salin ng Griyegong
gennao anochen, na nangangahulugang “nilikha” o “isinilang” mula sa itaas.³²¹ Ayon sa tunay na
salin, *lahat* ng sangkatauhan ay *gennao anochen*, gustuhin man natin o hindi, sapagkat nasaan ang
isang taong “nilikha mula sa ibaba”? Ang ilang modernong bibliya ay mas matapat sa tamang
salin, ang iba ay hindi, at maguguni-guni lamang natin ang mga makahigop-kaluluwang pamimilit
na naghatd sa pagpalit ng dalawang salita upang makapagbenta ng kaunti pang karagdagang
milyong kopya. Halimbawa, ang *New International Version* ay pumupunta sa kalahatian at
isinasinang ang *gennao anochen* na “isinilang mula sa itaas.” Bunga nito, may literal na milyun-
milyong kaluluwa ang nagsipanaw sa makamundong buhay na itong taglay ang mga pag-asa sa
kaligtasang nakatusok sa isang pangunahing parirala, na sa katotohanan ay hindi umiiral sa
kahulugan ng Griyego.

³²¹ *Strong’s Exhaustive Concordance of the Bible.*

Isang pag-uumpaw ng gayong mga maling pagkaunawa ang namulaklak sa matabang lupa ng huling 12 talata ng Ebanghelyo ni Marcos, gaya ng naunang pagtalakay. Isang awtor ang sumusulat, “Paanong winakasan ni Marcos ang kanyang Ebanghelyo? Sa kasamaang-palad, hindi namin alam; ang pinakamabuting masasabi ay, apat na iba’t ibang wakas ang umiiral sa mga manuskrito, ngunit marahil ay walang isa man doon ang kumakatawan sa kung ano ang orihinal na hinangad ni Marcos.”³²²

Iyan ang “pinakamabuting masasabi”?

Halos hindi.

Ang mga huling 12 talatang ito (Marcos 16:9–20) ay matagal nang pinagtatalunan, at para sa mabuting dahilan. Ang dalawang pinakamatandang manuskrito (*Vatican MS. No. 1209* at ang *Sinaitic Syriac Codex*) ay nagwawakas sa Marcos 16:8. Ang Marcos 16:9–20 ay hindi natatagpuan sa alinmang *papyrus* bago mag-ikaanim na dantaon *CE*, at kahit gayon, sa isang bersyong *Syriac* ng 616 *CE*, ang 12 talatang ito ay lumilitaw lamang bilang paunawang panggilid (na mapatutunayan sa mga panggilid na pagtukoy ni Nestle, *Novum Testamentum Graece*). Kina Clemente ng Alejandria at Origen, ang mga talatang ito ay hindi lumitaw.³²³ Sina Eusebio at Jerome ay nagpapatotoong ang ganitong pagwawakas ng Marcos ay di-matatagpuan talaga sa alinmang manuskritong Griyegong alam nila.³²⁴ Nagdaragdag si Profesor Metzger, “Hindi kakauting manuskritong nagtataglay ng talata ang may mga paunawa ng eskribang nagsasabing ang mga mas matandang kopyang Griyego ay wala niyon, at sa ibang mga saksi, ang talata ay may markang mga asterisko o *obeli* (mga tulis), mga karaniwang tandang gamit ng mga eskriba upang ipahiwatig ang isang huwad na dagdag sa dokumento. . . . Malinaw na ang pinalaking anyo ng mahabang pagwawakas ay walang pag-angkin ng pagiging orihinal . . . Ito marahil ay ang gawa ng

³²² Metzger, Bruce M. and Ehrman, Bart D. *The Text of the New Testament: Its Transmission, Corruption, and Restoration*. p. 322.

³²³ Metzger, Bruce M. *A Textual Commentary on the Greek New Testament*. p. 103.

³²⁴ *Ibid.*, p. 103..

isang ikalawa o ikatlong dantaong eskriba. . . .”³²⁵

Gaya ng pagkilala ng *1977 RSV* sa isang talababa sa Marcos 16:8, “Ang ilan sa pinakamatandang awtoridad ay winawakasan ang aklat sa katapusan ng talata 8 .”³²⁶ Ang *The Interpreter’s Bible* ay nagkokomentaryo, “May mga pagtatangkang mabawi ang ‘nawalang katapusan’ ng Marcos sa mga nalalabing bahagi ng Mateo o Lucas, o maging ng Juan o Mga Gawa; subalit wala sa mga ito ang pangkalahatang napagtibay, at nakapag-aalinlangan kung ang mga sipi ng Lucas at Marcos ay umabot ng lagpas sa 16:8. Ang suliranin ay kamangha-mangha para sa pananaliksik; subalit marahil ay wala itong kalutasan sa ngayon.”³²⁷

May pag-asang iniaalok na “ang mga dagdag na tuklas ng sinauang *MSS* [mga manuskrito] ay makakatulong tungo sa isang kalutasan.”³²⁸ Pansamantala’y patuloy ang pagtatalo, at ang mga talatang ito, bagamat malamang na itinitik ng ikalawang dantaong paring si Ariston,³²⁹ ay pinananatili ng *Vulgata Catolica* at maraming bibliyang Protestante. Bunga nito, yaong mga nagtitiwalang ang kanilang mga bibliya ay naghahtid ng “katotohanan ng ebanghelyo” lamang ay patuloy na tinatanggap ang mga turong hatid ng mga talatang ito. Ano ang masama? Ito lamang — ang huling 12 talata ng “Marcos” ay sumusuporta sa ebanghelismo, bautismo, pagpapalayas ng demonyo, pagsasalita ng mga wikang banyaga, at pagsubok sa pananampalataya sa paghawak ng mga ahas. Mahigit sa kalahati ng mga namatay sa pagtuklaw ng ahas sa Estados Unidos ay mula di-umano sa mga kultong gumagamit ng ahas, hindi dahil mas maraming tao ang natutuklaw, kundi dahil itinuturing nilang isang gawain sa pananampalataya ang hindi pagbabalita o paggamot sa mga pagtuklaw.

Kung saka-sakaling susundin ng mga modernong bibliya ang pinagmulan ng pinakamatandang teksto at tanggalin ang Marcos 16:9–20, ang *Jehovah’s Witnesses* (mga Saksi ni

³²⁵ *Ibid.*, pp. 103–4.

³²⁶ The Bible, Revised Standard Version. 1977. New York: American Bible Society. Talababa sa katapusan ng “Marcos.”

³²⁷ *The Interpreter’s Bible*. p. 915.

³²⁸ *Ibid.*

³²⁹ *Ibid.*

Jehovah) ay mapapalapit ng isang hakbang sa pagtulog nang atrasado nang mga Sabado ng umaga (gaya ng kanilang mga kulang-palad na kapitbahay), ang mga *Pentecostal* ay maitutuwid na ang kanilang mga buhul-buhol na dila para sa marangal at mauunawaang pananalita, at lahat ng mga Kristiyano ay mababawasan ng isang dahilan para pagdusahan ang kapalaran ng kanilang dinabinyagang yumao.

Kaya't sa lahat-lahat, ano ang mayroon tayo? Mayroon tayong isang walang-kamaliang Maylikha at isang labis, labis, *labis* na maling Luma at Bagong Tipan. Paano nating itutuwid ang dalawang ito? Alinman sa pagpinid ng ating mga mata sa mga pagkukulang ng teksto, o sa pagkilala sa mga pagkukulang na ito at pagsisikap na bigyang-saysay ang mga ito. At sa mga ito, ang mga tagapagtanggol na Judio at Kristiyano ay nabigo nang napakalaki.

Pasok ang pananaw na Muslim.

Naninindigan ang mga Muslim na kailanman at ang nakatalang “salita ng Diyos” ay sinira ng kamay ng tao, ang Diyos, sa Kanyang awa, ay nagpanibago ng Kanyang mensahe sa pamamagitan ng isang bago, naglilinaw na rebelasyon. Sa paraang ito, ang Lumang Tipan, minsang sinira, ay pinalitan ng Bagong Tipan, at ang Bagong Tipan, ng Banal na Qur'an. Pinatitibayan ng mga Muslim na sa kabuuan ng ganitong inuulit na ikot ng makadiyos na pahayag – pagsira ng tao – paglinaw ng rebelasyon, ang isang matatag na bagay na di-pinahintulutan ng Allah na mawala sa kagusutan ay ang Kanyang mensahe ng kaisahan ng pagkadiyos. Ang paniniwalang ito ang punong bato ng tunay na pananampalataya, at bilang gayon, pinanatili ng Allah ang Kanyang pananampalataya sa habampanahon at sa buong rebelasyon. At kung ang aklat na ito ay hindi nakapagpatunay ng anumang ibang bagay, naipakita nitong magsabi man tayo ng tungkol sa kaisahan ng pagkadiyos sa mga utos ng Lumang Tipan, sa mga turo ni Jesucristo, o sa mensahe ng Banal na Qur'an, nagsasabi tayo ng iisang walang-hanggang pananampalataya: Iisa ang Diyos, walang katambal o kahati ng pagkadiyos.

Alalahanin nating bawat elemento ng doktrina ng paniniwalang Trinitario ay batay alinman sa ebidensyang di-biblikal, o sa manipulasyon (pagbabago) at / o di-pagkaunawa sa di-malinaw,

nakapag-aalinlangan o naiibang mga talata ng Bagong Tipan. Sa bawat pagkakataon, ang mga talatang ito ay kulang sa taguyod ng ibang mga aklat o sulat, gaya ng tinalakay sa itaas, at sa ilang pagkakataon ay tahasang sinasalungat ng mga nakatalang turo ni Jesus.

Ngayon, may katwiran tayong asahang hindi itatago ng Diyos ang mga pinakamasealang elemento ng tunay na pananampalataya, yayamang ang layon ng rebelasyon (pahayag) ay *magpahayag*. Yaman din lamang, na gaya ng alam ng karamihan ng mga guro, ang karamihan ng pagtuturo ay pag-uulit-ulit. Kaya't ang mga sangkap ng tunay na pananampalataya ay maaasahang naihatid sa mga paraang malinaw at walang-kalabuan, nang paulit-ulit. Sa ganang Bibliya, ito ang eksaktong kalagayan. Ang higit sa lahat na inuulit, matatag at mapatutunayang mga turo sa mga Luma at Bagong Tipan ay naghahatid ng kaisahan ng Diyos at ng utos na Siya ay sundin, na nagkakataong kabilang ang utos na tanggapin ang huling sugo at rebelasyon.

Ngayon, maraming palabasang Kristiyano ang magiging mabilis maglinaw na ang Bibliya ay nagwawakas sa isang matinding babala sa aklat ng Rebelasyon. Hindi baleng ang “Mga Hebreo ay matagal nang pinaghinalaan sa Kanluran, at ang Rebelasyon ay karaniwang inalis noong ikaapat at ikalimang dantaon kung saan nangibabaw ang paaralan ng Antioquia.”³³⁰ Hindi, hindi bale na iyan, ngunit isaalang-alang na lamang ito: ang mga huling talata ng Bibliya (Rebelasyon 22:18–19) ay nagbababala kaninumang magdagdag o magtanggap mula sa “aklat na ito” — isang babalang dapat mag-udyok ng tanong, “Umm, aling libro?” Ang Bibliya ay isang koleksyon ng mga libro. Ganyan nito nakuha ang pangalan — mula sa Lating *biblia*, literal na nangangahulugang “ang mga aklat / libro.” Kaya't “bibliograpiya” para sa isang listahan ng mga libro, “*bibliophile*” para sa isang mahilig sa mga libro, ang Pranses na *biblioteque* para sa “*library*” (aklatan) — ang talaan ay tuluy-tuloy. Gaya ng pinapansin ni F. F. Arbuthnot,

Isang maikling paglalakbay ang nagbabalik sa atin sa ika-14 na dantaon, nang nagsimulang sabihin ng mga taong “Ang Bibliya.” Ang payak na (simpleng) katotohanang tinatawag nating “Ang Bibliya” ang koleksyong

³³⁰ Kelly, J. N. D. 1978. *Early Christian Doctrines*. San Francisco: Harper & Brothers Publishers. p. 60.

ito ng mga aklat, na para bang iisa itong aklat at hindi koleksyon ng mga aklat, ay isang napakahalagang katotohanan — isang katotohanang naging mabunga sa maling pagkaunawa. Natural nating iniisip ang isang aklat sa pagkakaroon ng isang awtor, o isang namamahalang henyo

Bago nag-ika-14 na dantaon, hindi ito tinawag na “Ang Bibliya.” Hindi ito inisip na isang aklat. Sa Griyego ito ay hindi *Ton Biblion*, kundi *Ta Biblia* — ang mga aklat. At bago mag-ikalimang dantaon ang mga ito ay hindi tinawag na mga aklat man lamang, kundi mga sulatin — mga sulating Hebreo at Kristiyano.³³¹

Dapat din nating pansining ang mga aklat ng Bibliya ay *hindi* nalilikom nang ayon sa petsa (kronolohiya). Ang aklat ng Rebelasyon ay *hindi* ang huling aklat na sinulat. Subalit ang mapamaraang paglagay sa hulihan ng Bibliya ay nagbibigay ng ganitong maling impresyon. Sa katunayan, ang Santiago, ang Una, Ikalawa at Ikatlong Sulat ni Juan, ang Ebanghelyo ni Juan, Judas (Jude), Una at Ikalawang Timoteo, Tito, at 2 Pedro ay ipinalalagay lahat na naisulat sa pagitan ng lima hanggang 65 taon *pagkatapos* ng aklat ng Rebelasyon.³³² Ang diperensyang limang segundo, hindi man lima hanggang 65 taon, ay makalalabag sa kautusang “huwag kang magdagdag sa,” *kung* ang mga talata ng Rebelasyon sa itaas ay ipinakahulugan sa Bibliya sa kabuuan. Subalit hindi gayon, at hindi maaaring magkagayon.

Ang pinakamatandang manuskrito ng Bagong Tipan, ang ikaapat na dantaong *Codex Sinaiticus*, ay nagtataglay ng kapwa *The Shepherd of Hermas* at *Epistle of Barnabas* — dalawang aklat na kinilala ng maraming sinaunang Kristiyano bilang mga aklat ng Bagong Tipan.³³³ Subalit ang dalawang aklat na ito ay tinanggal pagkatapos at inilagay sa Apocripa. Ang Bibliyang Protestante ay nagtanggap ng pito pang libro, gayundin ng mga bahagi ng iba pa, kabilang ang Esdras I at II, Tobit, Judith, ang mga dagdag sa aklat ni Esther, ang Karunungan ni Solomon,

³³¹ Arbuthnot, F. F. 1885. *The Construction of the Bible and the Korân*. London: Watts & Co. pp. 8–9.

³³² Goodspeed, Edgar J. pp. 226–7.

³³³ Ehrman, Bart D. *The New Testament: A Historical Introduction to the Early Christian Writings*. p. 14.

Eclesiastico, Baroq, ang Sulat ni Jeremias, ang Panalangin ni Azariah at ang Awit ng Tatlong Kabataang Lalaki, Susanna, Bel at ang Dragon, ang Panalangin ni Manasseh, Macabeo I at II. Ang mga pagtanggap na ito ay makalalabag sa pahayag na “huwag kang magtatanggal” sa bawat isang pagkakataon, kung ang mga turo ng Rebelasyon ay inilapat sa Bibliya sa kabuuan.

Kaya’t ang “aklat” na tinutukoy ng huling linya ng Rebelasyon ay walang iba kundi iyon mismo, ang *aklat* ng Rebelasyon, at ang aklat ng Rebelasyon lamang. Kung hindi, ang pangunahing mga lumabag sa babala laban sa pagtanggap at pagsingit ay ang kapariang Kristiyano mismo, sapagkat lubhang napakarami ang kapwa naragdag at natanggal sa *biblia*, o kalipunan ng mga libro sa kabuuan.

Ang mga argumentong ito ay hindi banyaga sa kapariang Kristiyano, subalit karamihang lingid sa publikong layko (di-pari). Kaunting iskolar ang lumalabas sa mga doktrina kung saan sila nananatili, at kaunting layko ang nagtataglay ng sapat na malasakit at pag-uudyok (motibasyon) ng pakikilabang pangkaisipang kailangan upang harapin ang mga kapangyarihang Kristiyano sa kawalang-batayan (at sa maraming pagkakataon sa hayagang panghuhuwad) sa kanilang mga paniniwala. Sa anu’t ano man, mas maraming matutuwid na pinagmumulang Kristiyano ang umaamin ng ilang kamangha-manghang bagay. Halimbawa, gaya ng naunang binanggit, walang iskolar na Kristiyanong may malaking pagpapahalaga ang nagpapalagay sa Griyego bilang orihinal na wika ni Jesus. Gayunpaman, maraming nagsasabi ng tungkol sa “orihinal na Griyego,” sa pagkakaalam na, sa takdang panahon, susunod ang paggaya ng publiko. Subalit kapag tinanong nang tuwiran, karamihan ng kaparian ay may sapat na katapatang umaming si Jesus ay nagsalita ng Aramaik at antigong (lumang) Hebreo, ngunit hindi ng Griyegong *Koiné* (orihinal) kung saan nakatala ang mga manuskrito ng Bagong Tipan.³³⁴ Si Reberendo J. R. Dummelow ng katanyagang *Queen’s College* (Cambridge, Inglatera), ay isa lamang sa maraming handang magkusang-loob ng gayong impormasyon.³³⁵

³³⁴ *Ibid.*, p. 48.

³³⁵ Dummelow, Rev. J. R. Introduction, p. xvi.

Pasalungat sa napaakalakas na daloy ng ebidensya at matalinong opinyon, isang maliit na pangkat ng di-gaanong kahalagang mga teologo ang kamakailan ay nagsumigasig na imungkahing si Jesus ay katunayang Nagsalita ng Griyegong *Koiné*. May panahon noong mas madaling magkalat ng gayong mapanlinlang (matamis) na mga sagot sa isang madaling malilinlang na publiko, subalit ang panahong iyan ay malaon nang lumipas. Ang pananagutan ng Kristiyanismo, kung gayon, ay aminin ang di-maipagtatanggol na mga turo sa pananampalataya, sa kabila ng ebidensyang sumasalakay sa pader ng mahinang kastilyo ng paniniwalang Trinitario, mismong hanggang ibaba ng pinakapundasyon: kumbaga, ang Bagong Tipan.

Ang hamon ng Islam ay tanggapin sina Moises at Jesus bilang mga propetang tao (ngunit hindi hihigit), unawain ang kawalang-katapatan niyaong nagsihubog sa Judaismo at Kristiyanismo sa kanilang mga kasalukuyang anyo, kilalanin si Muhammad bilang huling propetang inihula kapwa sa Luma at sa Bagong Tipan, at igalang ang rebelasyong inihatid niya. Inaangkin ng mga Muslim na ang rebelasyong ito ay umaayon sa naunang kasulatan, umaakma sa kalikasang makatao, at naaangkop sa mga katotohanan ng makamundong buhay. Inaangkin nilang ang rebelasyong ito ay natatagalan ang mga pinakamatataas na antas ng maselang pagsusuri, sa pagiging makadiyos sa nilalaman, hugis at buong kaganapan. Inaangkin nilang ang rebelasyong ito ay ang Banal na Qur'an.

Pagwawakas

*Tiyaking sa awtor ka tutungo
nang ang kahulugan niya'y makuha mo,
hindi upang makita ang sa iyo.*

—John Ruskin, *Sesame and Lilies*

Anong mga konklusyon ang iminumungkahi ng ebidensyang ibinibigay sa aklat na ito?

Nagsimula tayo ng panukalang ang pangalang *Allah* ay umaayon sa mga Luma at Bagong Tipan, gayundin sa Banal na Qur'an, at ipinakitang ang tatlong kasulatang ito ay nagbabahaginan din ng maramihang pangmaharlika. Ang pagsusuri ng mga pandoktrinang pagkakaiba sa pagitan ng Kristiyansmo at Islam ay naglalantad ng batas-Kristiyano sa pagiging hango nang higit sa mga pinagmulang di-biblikal kaysa sa mga turo ni Jesus mismo. Nakakasindak, marami sa batas-Kristiyano, at sa mga turong Paulino kung saan hinango ang mga iyon, ang sa katoohan ay sumasalungat sa mga turo ni Jesus.

Kapag sinasaliksik natin ang Bibliya para sa paglilinaw, nakikita nating kapwa nasira ang Luma at Bagong Tipan. At kung hindi natin mapagtitiwalaan ang bahagi ng mga aklat na ito, aling mga parte ang *maaari* nating pagkatiwalaan?

Gayunpaman, natutuklasan natin ang pagpapatuloy ng pananampalataya sa pagitan ng mga Luma at bagong Tipan, at hindi nakapagtataka. Mula sa magaan ang antas, inaasahan natin ang katotohanan ng Diyos sa pagiging walang hanggan. Kaya't kapag nakikita natin kapwa sina Moises at Jesus na nagtuturo ng Diyos bilang iisang Diyos, at ng isang huling propetang susunod, marahil, dapat tayong makinig.

Ang isa pang maselang punto ay mapapansing magkakaayon ang mga turo nina Moises, Jesus at Muhammad. Sa katunayan, higit na nagkakasundo ang mga ito kaysa hindi. Mangyari pa, ang mga turo ni Muhammad ay sumasalungat nang matindi sa kay Pablo, ngunit muli, gayundin ang kina Moises at Jesus. At ito ay isa lamang dagdag na isyu kung saan nagkakasundo ang tatlong

propeta, at ang mga rebelasyong kanilang inihatid: ang tatlo ay para-parang sumasalungat sa mga turo ni Pablo!

Kaya't kung hindi natin mapagkakatiwalaan ang mga Luma at Bagong Tipan para sa gabay na pangkaluluwa, bakit natin dapat pagkatiwalaan ang Banal na Qur'an? At si Muhammad ba ay naninindigan sa kanyang pag-angkin ng pakapropeta? Ang mga tanong na ito ay hindi masasagot ng isang pangungusap, parapo, o maging isang kabanata. Humingi sila ng isang aklat — kumbaga, isang karugtong ng kasalukuyang aklat na ito — na pinamagatan kong *NaDiyos'kubre*. Inaanyayahan ko kayong basahin ito.

*Ang kawalang-katinuang itinataguyod ng kapangyarihan
ay hindi kailanman mapaninindigan ang kanyang katayuan
laban sa mga pagsisikap ng pangangatwiran.*

—Joseph Priestley

Apendise: Pamamaraan ng *Hadith*

Nag-uutos ang Qur'an sa mga mananampalatayang tumalima sa sugo ng Allah at sundin ang kanyang halimbawa. Sa dahilang ito, pinanatili ng mga sinaunang Muslim ang mga turo at halimbawa ni Muhammad sa mga bulto ng mga kaugaliang kilala bilang *hadith*. Walang detalye ang napakaliit, at mula noon hanggang ngayon, itinulad ng mga deboto ang kanilang mga buhay sa buhay ng propeta. Mula sa tala ng *hadith* nalalaman nating hindi lamang kung gaano kadalas nagsipilyo ng kanyang mga ngipin si Muhammad (hindi kailanman kulang sa limang beses isang araw), kundi sa paanong *pagkakasunod* niya sinipilyo ang mga iyon (pagilid, simula sa kanan). Alam natin kung paano siya kumain, uminom at natulog, ang kanyang damit, mga kilos at pag-uugali, pababa sa pinakapinong detalye. Pinakamahalaga, alam natin kung paano niyang isinabuhay ang relihiyong kanyang inihatid, at mula rito ay naitatag ang maraming batayang panlipunan at pambatas.

Hindi nakapagtata kang pagkatapos ng kanyang kamatayan, nagtangka ang mga di-banal na “tagasunod” na baguhin ang relihiyon nang palapit sa mga pagnanasa ng kanilang mga puso sa pamamagitan ng paghuwad sa *hadith*. Salungat sa maaari nating unang asahan, ito ay nagpalakas, sa halip na nagpahina, sa mga tala ng *hadith*. Kung paanong ang salaping huwad (palsipikado) ay pumipilit sa mga pamahalaan tungo sa mas mataas na pamantayan ng produksyon at pagpapatunay, pinilit ng huwad na *hadith* ang mga Muslim tungo sa mas malalim na antas ng pagsusuri sa *hadith*. Sa katulad na paraang napagkakaiba ng mga dalubhasa (eksperto) ang mga tunay na salapi laban sa huwad, napagkakaiba ng mga iskolar na Muslim ang may-bisang *hadith* laban sa mga mahina o hinuwad.

Ang proseso ng pagpapatunay sa *hadith* ang naging gintong pamantayan ng pag-iingat sa makasaysayang tala noong kapanahunan nito, at sa mga dantaong sumunod. Katiyakan, ito ay nanatiling di-mapantayan sa Kanluran. Hanggang ngayon, hindi natin talaga malaman kung ano ba ang buhay sa Ingglaterra at Europa sa paglipat sa unang milenyo, gawa ng kakulangan ng mga

mapagkakatiwalaang tala at mapatototohanang impormasyon. Subalit sa tulong ng mga tala ng *hadith*, nalalaman natin ang mga pinakamaliliit na detalye tungkol kay Muhammad at sa kanyang buhay sa simula ng ikapitong dantaong Arabia.

Ang sumusunod ay isang maikling hapyaw (dagling-tanaw) sa mga mahihigpit na pamantayan ng pagpapatotoo sa *hadith*: Bawat isang *hadith* ay inuuri sa isa sa dalawang malawak na kategorya — *Sahih* (tunay) at *Daif* (mahina). Ang *Sahih hadith* ay nahahati pa sa apat na maliliit na kategorya, na ang bawat isa ay tanggap, samantalang ang mahinang *hadith* ay nahahati pa sa mahigit sa 30 maliliit na kategorya, na lahat ay hindi tanggap. Upang matanggap ang isang *hadith*, ang *sanad* (tanikala / kawing ng paghahatid) ay dapat maging isang walang patid na pagkakakabit-kabit ng mga nagsalaysay pabalik sa Propeta. Bawat tagasalaysay sa kawing na ito ay dapat maging isang taong patas at tapat, kilalang may isang malakas na memorya at mga tumpak na tala. Ang teksto ng mismong *hadith* ay hindi dapat magkaroon ng depektong panloob, at hindi dapat sumalungat sa ibang tanggap na *hadith* o sa Qur'an. *Bawat isa* sa mga pangangailangan sa itaas ay may napakaraming pantanggal (diskwalipikasyon), sa kabuuang 25 kategorya ng pagpapawalang-bisa. Halimbawa, ang isang tagasalaysay ay maaaring matanggal kung may di-timbang na isip, isang di-Muslim (at samakatwid ay lalong may dahilang kalabanin ang relihiyon), hindi wastong-gulang at isip, isang mapagpabago, isang sinungaling (o kahit napagbintangan ng pagiging sinungaling), kilalang nakagawa ng mabibigat na kasalanan o namihasa sa paggawa ng maliliit na kasalanan, o isang nabigong maging halimbawa ng mga kapuri-puring pagpapahalaga.

Ang katumpakan ay napawalang-bisa ng pagkamalilimutin, gaya ng pagbabalita ng iisang kuwento sa dalawa o higit na pagkakataong gumagamit ng iba-ibang pananalita, bagamat hindi nito binago ang kahulugan. Ang mga talang muling binuo matapos mawala sa isang kapahamakan sa kalikasan gaya ng sunog ay hindi tanggap, at ang isang tagasalaysay na sumasalungat ang kuwento sa isang *hadith* na may mataas na pagpapatotoo ay natanggalan ng karapatang matanggap ang *kabuuang ng kanyang hadith*. Maging ang mga karaniwang panloob na kasiraan (depekto) ay nagtatanggal-karapatan sa isang *hadith*. Halimbawa, kung ang isang guro ay nagsasalaysay ng isang

hadith, at nagpapaliwanag ng isang salita nang hindi nauunawaan ng estudyanteng ang paliwanag ay hindi bahagi ng *hadith*, at ang estudyante pagkatapos ay nagsasalaysay ng *hadith* nang kompleto pati ang paliwanag, ang pagsasalaysay ng esudyante sa *hadith* ay hindi tanggap. Kahit ang isang simpleng kamaliang gaya ng pagpapalitan ng dalawang pangalan sa isang kawing ng paghahatid (at di-kasi, ang mawalan ng isang pangalan sa kawing) ay naghahatid sa kawalan ng kwalipikasyon, kahima't ang katawan ng mga teksto ay nanatiling di-nabago.

Ang mga *hadith* ay muli pang nahahati ng *sanad* (tanikala ng pagsasalaysay) sa pamamaraang *Mutawatir* at *Ahad* na paghahatid. Ang isang *Mutawatir* na *hadith* ay isang isinalaysay ng sapat na bilang ng mga tagasalaysay (pinakamababang apat, ngunit karaniwang sampu o higit pa) upang maiwasan ang paglikha ng kasinngalingan, *mula sa simula hanggang katapusan ng kawing o tanikala ng mga tagasalaysay*. Bakit maipapalagay na imposibleng magkasundo ang mga tagasalaysay na magbalangkas ng isang kasinungalingan? Sa mga praktikal na dahilan, gaya ng hindi pagkikila-kilala sa isa't isa kailanman ng mga nagsalaysay, pagiging hiwalay ng kunalalagyan mula sa isa't isa, o dahil sa ang lahat ng mga nagsalaysay ay kilalang nagtataglay ng walang-dungis na pagkatao, na para sa isa man sa kanila ang pagsisinungaling ay magiging di-naaayon sa pagpapatotoo ng kanilang mga buhay.

Anumang *hadith* na inihatid sa loob ng panahon ng isang kawing ng pagsasalaysay nang kulang sa *Mutawatir* ay inuring *Ahad*, na mismong nagtataglay ng tatlong maliliit na kategorya. Ang *hadith* na iniulat ng sanlibong mapagtitiwalaang mga saksi sa bawat kawing ng *sanad* ng pagsasalaysay, maliban sa isang yugtong may kulang sa apat na tagasalaysay, ay awtomatikong bumababa sa uring *Ahad*.

Ang dalawang pag-uuri — una sa pagkamakatotohanan at ang ikalawa sa paraan ng paghahatid — ay kadalasang nagpupuno sa isa't isa, sapagkat ang isang *hadith* na *Sahih* (makatotohanan) na may *Mutawatir* na tanikala ng paghahatid ay mangyari pang may higit na paggalang kaysa isang *hadith* na *Daif* (mahina) na may *sanad* na *Ahad*. Maipapalagay na ang *hadith* na inimbento, ay magkakaroon ng napakaliit na pagkakataong makasingit sa alinman sa mga

salaan ng pagpapatotoong ito, ngunit ang makalusot sa dalawa ay hahangga sa imposible.

Bibliyograpiya (Sangguniang-Aklat)

Achtemeier, Paul J. (General Editor). *Harper's Bible Dictionary*. 1985. New York: Harper and Row.

Aland, Kurt and Barbara Aland. 1995. *The Text of the New Testament: An Introduction to the Critical Editions and to the Theory and Practice of Modern Textual Criticism*. William B. Eerdmans Publishing Co.

Aland, Kurt, Matthew Black, Carlo M. Martini, Bruce M. Metzger & Allen Wikgren (Editors). 1968. *The Greek New Testament*. Second Edition. United Bible Societies.

Arberry, A. J. 1996. *The Koran Interpreted*. A Touchstone Book: Simon & Schuster.

Arbuthnot, F. F. 1885. *The Construction of the Bible and the Korân*. London: Watts & Co.

Ayto, John. *Dictionary of Word Origins*. 1991. New York: Arcade Publishing, Inc.

Baigent, Michael and Richard Leigh. 1993. *The Dead Sea Scrolls Deception*. Simon & Schuster.

BeDuhn, Jason David. 2003. *Truth in Translation*. University Press of America, Inc.

The Bible, Revised Standard Version. 1977. New York: American Bible Society.

Burman, Edward. 1984. *The Inquisition: The Hammer of Heresy*. New York: Dorset Press.

Butler, Trent C. (General Editor). 1991. *Holman Bible Dictionary*. Nashville: Holman Bible Publishers.

Buttrick, George Arthur (Ed.). 1962 (1996 Print). *The Interpreter's Dictionary of the Bible*. Nashville: Abingdon Press.

Buzzard, Anthony. 2007. *Jesus Was Not a Trinitarian*. Restoration Fellowship.

Cadoux, Cecil John. 1948. *The Life of Jesus*. Middlesex: Penguin Books.

Carmichael, Joel, M.A. 1962. *The Death of Jesus*. New York: The Macmillan Company.

Carroll, Lewis. 1905. *Alice's Adventures in Wonderland*.

Catholic Encyclopedia. CD-ROM; 1914 edition

Chamberlin, E. R. 1993. *The Bad Popes*. Barnes & Noble, Inc.

Chapman, Dom John. 1907. *The Condemnation of Pope Honorius*. London: Catholic Truth Society.

Cohen, J.M. and M.J. 1996. *The Penguin Dictionary of Twentieth-Century Quotations*. Penguin Books.

Conybeare, Fred. C., M.A. 1898. *The Key of Truth*. Oxford: Clarendon Press.

Cross, F. L. and E. A. Livingstone (editors). 1974. *The Oxford Dictionary of the Christian Church*. London: Oxford University Press.

Dawud, Abdul-Ahad (Formerly known as Reverend David Benjamin Keldani, Bishop of Uramiah). 1992. *Muhammad in the Bible*. Jeddah: Abul-Qasim Publishing House.

Douglas, J. D. (general editor). *The New International Dictionary of the Christian Church*. 1978. Grand Rapids, MI: Zondervan Publishing House.

Dow, Lorenzo. *Reflections on the Love of God*.

Dummelow, Rev. J. R. (editor). 1908. *A Commentary on the Holy Bible*. New York:

Macmillan Publishing Co., Inc.

Easton, M. G., M.A., D.D. 1897. *Easton's Bible Dictionary*. Nashville: Thomas Nelson Publishers.

Ehrman, Bart D. 2009. *Jesus, Interrupted*. HarperOne.

Ehrman, Bart D. 2005. *Lost Christianities*. Oxford University Press.

Ehrman, Bart D. 2003. *Lost Scriptures: Books that Did Not Make It into the New Testament*. Oxford University Press.

Ehrman, Bart D. 2005. *Misquoting Jesus*. HarperCollins.

Ehrman, Bart D. *The New Testament: A Historical Introduction to the Early Christian Writings*. 2004. Oxford University Press.

Ehrman, Bart D. 1993. *The Orthodox Corruption of Scripture: The Effect of Early Christological Controversies on the Text of the New Testament*. Oxford University Press.

Eisenman, Robert and Michael Wise. 1993. *The Dead Sea Scrolls Uncovered*. Penguin Books.

Encyclopaedia Britannica. 1994–1998. CD-ROM.

Encyclopaedia Judaica. 1971. Jerusalem: Keter Publishing House Ltd.

Findlay, Rev. Adam Fyfe, M.A., D.D. 1929. *The History of Christianity in the Light of Modern Knowledge*. London: Blackie & Son, Ltd.

Funk, Robert Walter. 1996. *Honest to Jesus, Jesus for a New Millennium*. Polebridge Press.

Funk, Robert W., Roy W. Hoover, and the Jesus Seminar. 1993. *The Five Gospels: The Search for the Authentic Words of Jesus*. HarperCollins Publishers.

Gehman, Henry Snyder (editor). 1970. *The New Westminster Dictionary of the*

Bible. The Westminster Press.

Gibbon, Edward, Esq. 1854. *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*. London: Henry G. Bohn.

Gilbert, Arthur. 1968. *The Vatican Council and The Jews*. New York: The World Publishing Company.

Goodspeed, Edgar J. 1946. *How to Read the Bible*. The John C. Winston Company.

Guillaume, Alfred. 1990. *Islam*. Penguin Books.

Guinness Book of Knowledge. 1997. Guinness Publishing.

Gwatkin, H.M. 1898. *The Arian Controversy*. London: Longmans, Green, and Co.

Hart, Michael H. 1998. *The 100: A Ranking of the Most Influential Persons in History*. Citadel Press.

Hastings, James (editor). 1913. *The Encyclopedia of Religion and Ethics*. Charles Scribner's Sons.

Hastings, James (editor); Revised edition by Frederick C. Grant and H. H. Rowley. 1963. *Dictionary of The Bible*. Second Edition. Charles Scribner's Sons.

The Holy Bible, New King James Version. 1982. Thomas Nelson Publishers.

The Holy Bible, New Revised Standard Version. Grand Rapids, MI: Zondervan Publishing House.

Huxley, Thomas H. 1870. *Discourse Touching The Method of Using One's Reason Rightly and of Seeking Scientific Truth*.

Ibn Hisham. *As-Seerah An-Nabawiyyah*.

The Interpreter's Bible. 1957. Nashville: Abingdon Press.

Kee, Howard Clark (Notes and References by). 1993. *The Cambridge Annotated*

Study Bible, New Revised Standard Version. Cambridge University Press.

Kelly, J. N. D. 1978. *Early Christian Doctrines*. San Francisco: Harper & Brothers Publishers.

Kittel, Gerhard and Gerhard Friedrich (editors). 1985. *Theological Dictionary of the New Testament*. Isinalin ni Geoffrey W. Bromiley. William B. Eerdmans Publishing Co., Paternoster Press Ltd.

Küng, Hans. 2007. *Islam, Past, Present and Future*. One World Publications.

Lea, Henry Charles. 1958. *A History of the Inquisition of the Middle Ages*. New York: Russell & Russell.

Lehmann, Johannes. 1972. *The Jesus Report*. Isinalin ni Michael Heron. London: Souvenir Press.

Lejeune, Anthony. 1998. *The Concise Dictionary of Foreign Quotations*. Stacey London.

London *Daily News*. June 25, 1984.

McBrien, Richard P. (General Editor). 1995. *HarperCollins Encyclopedia of Catholicism*. New York: HarperCollins Publishers.

McManners, John (Editor). 1990. *The Oxford Illustrated History of Christianity*. Oxford University Press.

Meagher, Paul Kevin OP, S.T.M., Thomas C. O'Brien, Sister Consuelo Maria Aherne, SSJ (editors). 1979. *Encyclopedic Dictionary of Religion*. Philadelphia: Corpus Publications.

Metzger, Bruce M. 1963. "Explicit References in the Works of Origen to Variant Readings in New Testament Manuscripts," in J. N. Birdsall and R. W. Thomson (ed.),

Biblical And Patristic Studies In Memory Of Robert Pierce Casey. Herder: Frieburg.

Metzger, Bruce M. 2005. *A Textual Commentary on the Greek New Testament*.
Deutsche Bibelgesellschaft, D–Stuttgart.

Metzger, Bruce M. and Ehrman, Bart D. 2005. *The Text of the New Testament: Its
Transmission, Corruption, and Restoration*. Oxford University Press.

Michener, James A. May, 1955. “Islam: The Misunderstood Religion,” in *Reader’s
Digest* [American Edition].

Motley, John Lothrop. 1884. *The Rise of the Dutch Republic: A History*. London:
Bickers & Son.

Musnad Ahmad.

Myers, Jacob M. 1966. *Invitation to the Old Testament*. New York: Doubleday &
Company.

New Catholic Encyclopedia. 1967. Washington, D.C.: The Catholic University of
America.

The New International Encyclopaedia. 1917. 2nd Ed. New York: Dodd, Mead and
Company.

Nostra Aetate. 28 October 1965. Item #4. Official publication of the Vatican
website: www.vatican.va.

Nydell, Margaret K. 2006. *Understanding Arabs*. Intercultural Press.

Ostrogorsky, George. 1969. *History of the Byzantine State*. (Translated from the
German by Joan Hussey). New Brunswick: Rutgers University Press.

Parke, David B. 1957. *The Epic of Unitarianism*. Boston: Starr King Press.

Powell, J. Enoch. 1994. *The Evolution of the Gospel*. Yale University Press.

- Reumann, John. 1991. *Variety and Unity in New Testament Thought*. Oxford University Press.
- Roth, Cecil B. Litt., M.A., D. Phil. and Geoffrey Wigoder, D. Phil. (editors-in-chief). 1975. *The New Standard Jewish Encyclopedia*. W. H. Allen.
- Sahih Al-Bukhari*
- Sale, George. 1734. *The Koran*. London: C. Ackers.
- Scofield, C. I., D.D. (Editor). 1970. *The New Scofield Reference Bible*. New York: Oxford University Press.
- Shakespeare, William. *The Merchant of Venice*.
- Shaw, George Bernard. 1944. *Everybody's Political What's What?*
- Stanton, Graham N. 1989. *The Gospels and Jesus*. Oxford University Press.
- Strong's Exhaustive Concordance of the Bible*. 1980. World Bible Publishers.
- Toland, John. 1718. *Tetradymus; bound with, Nazarenes: or, Jewish, Gentile and Mahometan Christianity*. London.
- Tugwell, Simon OP. 1989. *The Apostolic Fathers*. Harrisburg, Pennsylvania: Morehouse Publishing.
- Twain, Mark. *Following the Equator*. "Pudd'nhead Wilson's New Calendar."
- Wakefield, Gilbert, B.A. *An Enquiry into the Opinions of the Christian Writers of the Three First Centuries Concerning the Person of Jesus Christ*. 1824. Paghahandog ng patnugot.
- Wallace, Robert, F.G.S. 1850. *Antitrinitarian Biography*. London: E.T. Whitfield.
- Weiss, Johannes. 1909. *Paul and Jesus*. (Isinalin ni Rev. H. J. Chaytor). London and New York: Harper and Brothers.

Wells, H. G. 1921. *The Outline of History*. Fourth Edition. Volume 2. Section XXXI – “Muhammad and Islam.” New York: The Review of Reviews Company.

Werblowsky, R. J. Zwi and Geoffrey Wigoder (editors in chief). 1997. *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion*. Oxford University Press.

Wrede, William. 1962. *Paul*. Iainalin ni Edward Lummis. Lexington, Kentucky: American Theological Library Association Committee on Reprinting.

Zahrnt, Heinz. 1817. *The Historical Jesus*. (Isinalin mula sa Aleman ni J. S. Bowden). New York: Harper and Row.
